Geo Dunn sale
November 29, 1917
Lot 3850,
Mortimer II 487 & 535

Signature on the title page is that of the Elizabethan author Thomas Blundeville who wrote on navigation and horses and horsemanship — see "Shakespeare's England." (Albert Lownes has seen a copy of Gilbert's "de Magnete" with Blundeville's signature)

Entry from Geo. Dunn Sale
Sotheby, item 3880,
Nov. 1917 →

Vegetius (Fl.) De Re Militari lib. IV. Frontinus. Ælianus. Modestus. Collata sunt omnia ad antiquos codices maximè Budaei, *numerous full-page and other woodcuts, signature of "Thos. Blundeville" on title, Parisiis ex off. Chr. Wecheli*, 1535 —Valturius (Rob.) De Re Militari lib. XII. *numerous woodcuts from the Verona edition of* 1483, *ib.* 1532; in 1 vol. *contemporary English* (?) *binding of oak boards and leather, with stamped frame sides of ornaments, medallion heads, etc. (worn and rebacked) folio*

Dunn's notes

(1) Vegetius — Harvard Mortimer 487
(2) Valturius — Harvard Mortimer 535 (first Valturius printed in France

Paris, C. Wechel, 1535

∴ Brunet, *Manuel*, V. 1162, gives 1534 as the earliest edition by Wechel known to him. As that and the present copy correspond in details, it seems not improbable that the date of this copy should really be 1534, for there is a space between the final X and the V, which suggests that a numeral, I, may have dropped out in the printing.

The next Latin edition by Wechel that Brunet mentions is one of 1553.

On verso of present title is a full-page cut of a lansquenet, elaborately dressed, and with rings on thumb and fingers: "Vegetius De Re Militari" on tablet in lower left corner. Sigs. a2-4: Index. The large cut repeated on a4 *vo.* and Q1 *vo.*, Frontinus commencing on Q2; Ælianus on X2 *vo.*; Modestus on Z5 *vo.*

On A6 *vo.* is a half-page diagram, and on B1-D3 *vo.*, E4-G5 *vo.*, I5 *vo.*-M1 *vo.*, N3-Q1 *vo.* are 120 full-page cuts of military engines, &c.; several resembling those in Valturius, Nos. 560-1, but evidently adapted, mostly in reverse, from the German cuts by P.V.M., M.S. and H.K. in the edition of Erfurt, 1511, in which the figures probably represent the Swiss and Burgundians.

Among the more remarkable cuts, not represented in the Valturius, are pneumatic beds, similar boots for walking in the water, diving dresses, improved firearms, an "armoured train," impenetrable footwear (for *chaussetrapes* or caltrops), &c., &c. On K4 *vo.* is a farrier at work, and showing on an enlarged scale a horseshoe with nails. On E5 *vo.* is a large spear-head (?) with inscription in large letters not easily decipherable: MVΩEATON. In the German edition this appears a little clearer: MVUFATON. On O1, a soldier is represented as using a flint and steel, with tinder-box divided into three compartments, and an enlarged figure of what is possibly the flint: a ball on the end of a stick. The form of the steel or *fusil* (judging by the German edition) is the same as those forming the collar of the Golden Fleece: another form (with one handle) is represented in Rollenhagen, *Emblemata*, Utrecht, 1613 (also in Withers' *Emblems*); and another, in Paradin, *Devises Heroïques*, Lyons, 1557, p. 43.

In the Ælian are diagrams formed of repetitions of letters arranged in various shapes.

The editor of the volume was the erudite Guillaume Budé (1467-1540), librarian to François I: he also occupied other offices under Charles VIII and Louis XII.

Collation:—a4, A-Y6, Z8 = 144 leaves (4 + pp. 279).

Reduced reproductions of some of the illustrations will be found in Lacroix, *Milit. & Relig. Life*, pp. 70.91.

data from Fairfax-Murray Vegetius, 1535 (item 563)

Thomae Buchanani

FL. VEGETII RENATI VIRI

illustris de re Militari libri quatuor.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVlaris de Strategematis libri totidem.

AELIANI de instruendis Aciebus liber vnus.

MODESTI de vocabulis rei Militaris liber vnus.

Item picturæ bellicæ cxx passim Vegetio adiectæ. Collata sunt omnia ad antiquos codices, maximè BVDAEI, quod testabitur Aelianus.

PARISIIS.
Sub scuto Basiliensi ex officina Christiani Wecheli.
M. D. XXXV.

VEGETIVS DE
RE MILITARI.

RERVM ET VERBORVM IN VEgetio contentorum index, in quo prior numerus capita, alter libros supputat.

FINIS.

INDEX IN SEXTVM IVLIVM FRONtinum complectens illuſtrium virorum nomina cum exemplis eorum à Frontino adductis.

FINIS.

VEGETIVS DE
RE MILITARI.

FLAVII VEGETII
VIRI ILLVSTRIS, AD VALENtinianum Augustum Epitoma institutorum rei militaris, ex Commentariis Catonis, Celsi, Traiani, Hadriani, & Frontini.

Libri primi

PROLOGVS.

Ntiquis temporibus mos fuit, bonarum artium studia mandare literis, atque in libros redacta offerre principibus. Quia neque rectè aliquid inchoatur, nisi post deum fauerit Imperator: neque quemquam magis † decet vel meliora scire, vel plura quàm principem, cuius doctrina omnibus potest prodesse subiectis. Quod Octauium Augustum, ac bonos dehinc principes libenter habuisse, frequentibus declaratur exemplis. Sic regnantium testimoniis creuit eloquentia, dum non culpatur audacia. Hac ego imitatione compulsus, dum considero clementiam vestram, ausibus literarum magis ignoscere posse, quàm cæteros, tanto inferiorem me antiquis scriptoribus esse vix sensi, licet in hoc opusculo, nec verborum concinnitas sit necessaria, nec acumen ingenii, sed labor diligens ac fidelis: vt ea quæ ad diuersos historicos, vel armorum disciplinam docentes, dispersa & inuoluta celantur, pro vtilitate Romana proferantur in medium. De delectu igitur atque exercitatione tyronum, per quosdā gradus & titulos antiquam consuetudinem conamur ostendere. Non quò tibi, Imperator inuicte, ista videantur incognita, sed vt quæ sponte pro reip. salute disponis, agnoscas olim custodisse Romani imperii cōditores: & in hoc paruo libello, quicquid de maximis rebus, sempérque necessariis requirēdū credis, inuenias.

oportet (margin)

ROMANOS, OMNES GENTES SOLA Armorum exercitatione vicisse.

CAPVT PRIMVM.

N omni autem prælio non tam multitudo & virtus indocta, quàm ars & exercitum solent præstare victoriam. Nulla enim alia re videmus populum Romanum sibi orbem † subegisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplina castrorum, vsúque militiæ. Quid enim aduersus Gallorum multitudinem, paucitas Romana valuisset? Quid aduersus Germanorū proceritatē, breuitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantùm numero sed etiā viribus corporū, nostris præstitisse, manifestū est. Aphrorū dolis atque diuitiis semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiáque nos vinci, nemo vnquàm dubitauit. Sed aduersus omnia profuit tyronē solertem eligere, ius (vt ita dixerim) armorum docere, disciplinam quotidiano exercitio roborare, quæcunque euenire in acie atque in præliis possent, omnia in campestri meditatione prænoscere, seuerè in desides † vindicare. Sciētia enim rei bellicæ

subiecisse (margin)

uindicando (margin)

licæ,dimicãdi nutrit audaciam.Nemo facere metuit,quod se bene didicisse cõ fidit.Etenim in certamine bellorum,exercitata paucitas ad victoriam prõptior est:† rudis & indocta multitudo,exposita semper ad cædem.

quàm rudis

Ex quibus regionibus tyro eligendus. Cap. II.

Rerum ordo deposcit,vt ex quibus ꝓuinciis vel regionibus tyrones legendi sint prima parte tractetur.Constat enim,in omnibus locis & ignauos & strenuos nasci. Sed tamen, quia gens gentem præcedit in bello, & plaga cœli non ad robur corporum tantùm,sed etiam animorum plurimùm valet,quo loco ea quæ à doctissimis hominibus comprobata sunt,nõ omittam. Omnes nationes,quæ vicinæ sunt soli,nimio calore siccatas, amplius quidem sapere, sed minus habere sanguinis dicunt:ac propterea constantiam ac fiduciã†cominus non habere pugnandi,quia metuunt vulnera,qui se exiguum sanguinem habere nouerint.Contrà,Septentrionales populi,remoti à solis ardoribus,inconsultiores quidem, sed tamẽ largo sanguine redundantes,sunt ad bella promptissimi.Tyrones igitur de temperatioribus legẽdi sunt plagis,quibus & copia sanguinis suppetat ad vulnerũ mortisq; contemptũ, & non possit deesse prudentia†quę & modestiã seruat in castris,& non parũ ꝓdest in dimicatione,cõsiliis.

cominus habere.

quæ res.

Vtrum ex agris an ex vrbibus vtiliores sint tyrones. Cap. III.

Sequitur, vtrum ex agris, an de vrbibus vtilior tyro sit,requiramus.De qua parte nunquam credo potuisse dubitari, aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub diuo & in labore nutritur ,solis patiens,vmbræ negligens, balnearum nescia,deliciarum ignara,simplicis animi,paruo cõtenta,duratis ad omnem laborum tolerantiam membris:cui gestare ferrum , fossam ducere,onus ferre,cõsuetudo de rure est. Interdum tamen necessitas exigit,etiam vrbanos ad arma compelli:qui vbi nomẽ dedere militiæ,primùm laborare,decurrere, portare põdus,& solem puluereq; ferre condiscant:parco victu vtantur & rustico,interdũ sub diuo, interdum sub papilionibus, commorentur. Tunc demum ad vsum erudiantur armorum:& si lõgior expeditio emergit, in angariis plurimùm detinendi sunt, proculq; habendi à ciuitatis illecebris:vt eo modo,& corporibus eorum robur accedat,& animis.Nec inficiandum est,post vrbem cõditam, Romanos ex ciuitate profectos ad bellũ semper:sed tunc nullis voluptatibus,nullis delitiis frangebantur.Sudorẽ cursu & campestri exercitio collectũ natãs iuuẽtus abluebat in Tyberi.Idẽ bellator,idẽ agricola,genera tãtũ mutabat armorũ.Quod vsq; adeò verũ est,vt aranti Quintio Cincinnato viro optimo dictaturã cõstet oblatã. Ex agris ergo supplendũ robur præcipuè videtur exercitus. Nescio enim quomodo minus timet mortẽ, qui minus deliciarũ nouit in vita.

Quintius Cincinnatus dictator.

Cuius ætatis tyrones probandi sint. Cap. IIII.

Nvnc, qua ætate milites legi conueniat,exploremus.Et quidem,si antiqua consuetudo seruãda est, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat.Nõ enim tantùm celerius, sed etiam perfectius†imbibũtur,quę discũtur à pueris.Deinde militaris†alacritatis saltus & cursus antè tẽtãdus est, quàm

imbuũtur.
alacritas

quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt sicut ait Salustius. Nam primùm iuuentus, simul ac belli patiens erat, in castris per laboris vsum militiam discebat. Melius enim est vt exercitatus iuuenis causetur ætatē nondū aduenisse pugnandi, quàm doleat præteriisse. Habeat etiam spacium vniuersa discendi. Neq; enim parua aut leuis ars videtur armorum, siue equitem, siue peditem sagittarium velis imbuere, siue scutatum armaturæ numeros omnesq; gestus docere, ne locū deserat, ne ordines turbet, vt missile & destinato ictu & magnis viribus iaciat, vt fossam ducere, sudes scienter figere norit, tractare scutum & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter instituto ryroni, pugnare aduersum quoslibet hostes in acie formido non erit, sed voluptas. *Salusti. in Catilinar.*

Qua statura tyrones sint probandi. Cap. V.

PRoceritatē tyronū, à Mario cōsule ad victoriā scio semp exactā, ita vt senos pedes, vel certe quinos & denas vncias habētes inter alares equites, vel in primis legionū cohortibus probarētur. Sed tunc erat amplior multitudo: & plures militiam sequebātur armatam. Necdum enim ciuilis pars florentiorem adduxerat iuuentutem. Si ergo necessitas exegerit, non tam staturæ rationem conuenit habere, quàm virium. Et ipso Homero teste non fallimur, qui Tydeum minorem quidem corpore, sed fortiorem † animis fuisse significat. *Marij diligentia.* *Tydeus.* *armis.*

Ex vultu & corporis positione agnosci in eligēdo, qui meliores possint esse tyrones. Cap. VI.

SEd qui delectum acturus est, vehementer intendat vt ex vultu, ex oculis, ex omni comfirmatione membrorum eos eligat, qui implere valeant officium bellatoris. Nanq; non tantùm in hominінibus, sed etiā in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis, sicut doctissimorum hominum disciplina cōprehenditur: qood etiam in apibus Mantuanus autor dicit esse seruandum.

Nam duo sunt genera: hic melior, insignis & ore
Et rutulis clarus sqammis: ille horridus, alter
Desidia, latamq; trahens inglorius aluum. *Ex Vergilij iiij. Georgico.*

Sit ergo adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta ceruice, lato pectore, humeris musculosis, valētibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, suris & pedibus non superflua carne distentis, sed neruorum duritia collectis. Cùm hæc signa in tyrone deprehenderis, proceritatem non magnopere desideres. Vtilius est enim fortes milites esse, q̄ grandes,

Cuius artis tyrones vel elegendi sint vel respuendi. Cap. VII.

SEquitur, vt cuius artis tyrones vel eligendi vel penitus respuendi sint, indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, lintheones, omnesq; qui aliquid tractasse videntur ad genæcea pertinens, longè arbitror pellēdos à castris. Fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & ceruorum aprorúmque venatores, con

uenit societate militiæ. Et hoc est in quo totius reipub. salus vertitur, vt tyrones non tantũ corporibus, sed etiam animis pręstantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima † delectorum examinatione consistunt. Nec leue putetur hoc officium, aut passim quibuscunqȝ mandãdũ, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio præcipuè cõstat esse laudatum. Iuuentus enim, cui defensio prouinciarum, cui committenda bellorum fortuna, & genere, si copia suppetat, & moribus debet excellere. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit esse victorem. Quid enim prodest si exerceatur ignauus? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunq̃ exercitus profecit tempore belli, cuius in probãdis tyronibus claudicarit † elector. Et quantum vsu experimentisqȝ cognouimus, hinc tot vbiqȝ ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem negligẽtius incuriosiusqȝ legit, dum honestiores quiqȝ ciuilia sectãtur officia, dũ possessoribus addicti tyrones, per gratiam aut dissimulationẽ probantur, talesqȝ sociantur armis, quales domini habere fastidiũt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

electus *electio* *indicti*

Quando tyrones signandi sint. Cap. VIII.

SEd non statim punctis signorum inscribendus est tyro delectus: verùm antè exercitio prætentandus, vt vtrum verè tanto operi aptus sit possit cognosci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur, & vtrum armorum disciplinam ediscere valeat, vtrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quàmuis in specie non improbabiles videantur, tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus vtiles, & in locum eorum strenuissimi subrogandi sunt. In omni enim conflictu non tam prodest multitudo, q̃ virtus. Signatis itaqȝ tyronibus per quotidiana exercitia, armorum est demonstranda doctrina. Sed huius rei vsum dissimulatio longæ securitatis aboleuit. Quem inuenias qui docere possit quod ipse non didicit? De historiis ergo vel libris nobis antiqua consuetudo repetenda est. Sed illi res gestas & euentus tantum scripsere bellorum, ista, quæ nunc quærimus, tanquàm nota linquentes. Lacedæmonii quietem, & Athenienses, aliiqȝ Græcorum in libros retulere complura, quę τακτικά vocantur. Sed nos disciplinam militarem populi Romani debemus inquirere, qui ex paruis finibus imperium suum penè solis regionibus, & mundi ipsius fine distendit. Hæc necessitas compulit euolutis autoribus, ea me in hoc opusculo fidelissimè dicere, quæ Cato ille Censorius de disciplina militari scripsit, quæ Cornelius Celsus, quæ Frontinus perstringẽda duxerũt, quę Paternus diligentissimus iuris militaris assertor in libros redegit, quæ Augusti & Traiani Adrianiqȝ constitutionibus cauta sunt. Nihil enim mihi autoritatis assumo, sed horum quos, supra retuli, ea quę dispersa sunt, velut in ordinem & abbreuiationes, quæ epitomata dicuntur, conscribo.

Scriptores rei militaris.

Ad gradum

Ad gradum militarem & cursum & saltum exercendos tyrones. Cap. IX.

PRimis ergo meditationum auspiciis, tyrones militarem edocendi sunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie custodiẽdum est, quàm vt omnes milites incedendi ordinẽ seruẽt. Quod aliter fieri non potest, nisi vt assiduo exercitio ambulare celeriter & æqualiter discant. Periculum enim sæpe ab hostibus grauissimum sustinet diuisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti milia passuum, horis quinque duntaxat æstiuis conficienda sunt. Pleno autem gradu, qui citatior est, totidem horis viginti quatuor milia peragenda sunt. Quicquid addideris iam cursus est, cuius spacium non potest diffiniri. Sed ad cursum præcipuè assuefaciendi sunt iuniores, vt maiore impetu in hostes procurrant, vt loca opportuna celeriter, cùm vsus aduenerit, occupent: vel aduersariis idem facere volentibus, præoccupent: vt ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant, vt fugientium terga facilius comprehendant. Ad saltum etiam quo vel fossæ transiliuntur, vel impediens aliqua altitudo superatur, exercendus est miles: vt cùm eiusmodi difficultates euenerint, possint sine labore transire. Preterea in ipso conflictu ac dimicatione telorum bellator cum cursu saltuque veniens, aduersarii perstringit oculos, mentemque deterret, priúsque plagam infligit, quàm ille ad cauendum vel ad resistendum se præparet. De exercitio Pompeii magni Salustius hoc memorat, cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se & milites frequentibus exercitiis præparasset ad prælia.

gradus militaris gra· plenus. & cursus· quid

Pompeij exercitium.

Ad vsum natandi exercendos tyrones. Cap X.

NAtandi vsum æstiuis mensibus omnis æqualiter debet tyro condiscere, non enim semper flumina pontibus transeuntur, sed & cedens & insequens natare cogitur frequenter exercitus. Sæpe [illegible]pentinis hymbribus vel niuibus solent exundare torrentes. Et ignorantia non solùm ab hoste, sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit: ideóque Romani veteres, quos tot bella & continua pericula, ad omnem rei militaris erudierãt artem, campum Martium vicinum Tyberi delegerunt: in quo iuuentus post exercitium armorum, sudorem, puluerémque dilueret, ac lassitudinem cursúsque laborem natando deponeret. Non solùm autem pedites, sed & equites ipsósque equos vel lixas (quos galearios vocant) ad natandum exercere percommodum est, ne quid imperitis, cum necessitas imminebit, eueniat.

Campus Martius.

Galearij.

Quemadmodum ad scuta viminea vel ad palos antiqui exercebant tyrones. Cap. XI.

ANtiqui (sicut inuenitur in libris) hoc genere exercuere tyrones. Scuta de vimine in modum cratiũ corrotundata texebant: ita vt duplum pondus cratis haberet, quàm scutum publicum habere consueuit.

Iidemq; clauas ligneas, duplicis æque ponderis, pro gladiis tyronibus dabant. Eóque modo non tantum mane, sed etiam post meridiem exercebantur ad palos. Palorum enim vsus non solum militibus, sed etiã gladiatoribus plurimum prodest. Nec vnquàm aut harena, aut campus inuictum armis virum probauit, nisi qui diligẽter exercitatus docebatur ad palum. A singulis autem tyronibus singuli pali defigebãtur in terram, ita vt mutare nõ possent, & sex pedibus eminerent. Contra illum palum, tãquàm contra aduersarium, tyro cum crate illa & claua, velut cum gladio se exercebat & scuto: vt nunc quasi caput aut faciem peteret, nunc à lateribus minaretur, interdũ contenderet poplites & crura succidere, recederet, assultaret, insiliret, & quasi præsentẽ aduersariũ, sic palũ omni impetu, omni bellandi arte tẽtaret. In qua meditatione seruabatur illa cautela, vt ita tyro ad inferẽdũ vulnus insurgeret, ne qua ex parte pateret ipse ad plagã.

Palorum usus.

Non cæsim sed punctim ferire docendos tyrones. Cap. XII.

PRæterea non cæsim, sed punctim ferire discebant. Nam cæsim pugnantes non solum facile vicere, sed etiam derisere Romani. Cæsa enim quouis impetu veniat, non frequenter interficit: cum & armis vitalia defendantur, & ossibus. At cõtra puncta, duas vncias adacta, mortalis est. Necesse est enim vt vitalia penetret, quicquid immergitur. Deinde dũ cæsa infertur, brachium dextrũ latusq; nudatur. Puncta autẽ tecto corpore infertur, & aduersariũ sauciat antè quàm videatur. Ideoq; ad dimicandum hoc præcipuè genere vsos esse constat Romanos: duplicis autem põderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cum vera & leuiora arma tyro sumpsisset, velut grauiore põdere liberatus, securior alacriorq; pugnaret.

Armaturam docendos tyrones. Cap. XIII.

PRæterea illo exercitii genere, quod armaturam vocant, & à campi doctoribus traditur, imbuendus est tyro. Qui vsus vel ex parte seruatur. Constat enim & nunc in omnibus præliis armaturã melius pugnare, quàm cæteros. Ex quo intelligi debet, quantum exercitatus miles inexercitato sit melior: cum armatura vtcunq; eruditi, reliquos contubernales suos bellandi arte præcedãt. Ita autem seuerè apud maiores exercitii disciplina seruata est, vt & doctores armorũ duplicibus remunerarentur annonis: & milites, qui parum in illa prælusione ꝓfecerant, pro frumento ordeũ cogerentur accipere: nec antè eis in tritico redderetur annona, quàm sub præsentia præfecti, tribunorum, vel principũ experimentis datis, ostendissent se omnia, quæ erant in militari arte, complesse. Nihil enim neq; firmius, neque felicius, neq; laudabilius est, rep. in qua abundant milites eruditi. Non enim vestium nitor, vel auri vel argenti gemmarumq; copiæ hostes aut ad reuerentiam nostram, aut ad gratiam inclinant, sed solo terrore subiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (sicut ait Cato) si quid erratum est, potest postmodum corrigi, Præliorum delicta emendationem nõ recipiũt, cùm statim pœna sequatur errorem. Aut enim confestim pereunt, qui ignauè imperitéque pugnauerunt: aut in fugam versi, victoribus vltrà pares esse nòn audẽt.

Veterũ cõsuetudo.

Catonis sententia.

Ad missi

Ad missilia iacienda tyro exercendus. Cap. XIIII.

SEd ad inceptum reuertor. Tyro, qui cum claua exercetur ad palum, hastilia quoq; pôderis grauioris, quàm vera futura sunt iacula, aduersus illũ palũ, tã quàm aduersus hominem iactare compellitur. In qua re armorum doctor attẽdit, vt magnis viribus hastile contorqueat, vt destinato ictu vel in palum vel iuxta dirigat missile. Eo enim exercitio & lacertis robur accrescit, & iaculandi vsus atque peritia acquiritur.

Sagittis tyronem imbuendum diligenter. Cap. XV.

SEd propè tertia, vel quarta pars iuniorum, quæ aptior potuerit reperiri, arcubus ligneis, sagittisq; lusoriis, ad illos ipsos semp exercenda palos. At doctores ad hãc rẽ & artifices eligẽdi: & maior adhibẽda solertia, vt arcũ diligẽter ac sciẽter teneãt, vt fortiter impleãt, vt sinistra fixa sit, vt dextera cũ ratione ducatur, vt ad illud ꝙ feriẽdũ est, oculus pariter ac animus cõsentiãt, vt siue in equo siue in terra, rectè sagittare doceãt. Quã artẽ & disci opus est diligẽter, & quotidiano vsu exercitioq; seruari. Quantum autẽ vtilitatis boni sagittarii in prælliis habeãt, & Cato in libris de disciplina militari euidẽter ostẽdit, & Claudius pluribus iaculatoribus antè institutis atq; perdoctis, hostẽ, cui prius impar fuerat, superauit. Aphricanus quidẽ Scipio, cùm aduersũ Numantinos, qui exercitum populi Romani sub iugum miserant, esset acie certaturus, aliter superiorẽ se futurum esse non credidit, nisi in omnibus cẽturiis lectos sagittarios miscuisset.

Claudij iaculatores. *Aphricani iaculatores*

Ad iactandos lapides fundis vel manu exercendos tyrones. Cap. XVI.

AD lapides verò, vel manibus vel fundis iaciendos, exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum autem vsum primi Balearium insularum habitatores & inuenisse, & ita peritè exercuisse dicuntur, vt matres paruos filios nullum cibũ contingere sinerent, nisi quem ex funda destinato lapide percussissent. Sæpe enim aduersũ bellatores cassidibus, cataphractis, loricisq; munitos, teretes lapides de funda vel fustibalo destinati, sagittis sunt omnibus grauiores: cum mẽbris integris, lætale tamen vulnus importent: & sine inuidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat. In omnibus autem veterum præliis funditores militasse nullus ignorat. Quæ res ideo ab vniuersis tyronibus frequẽti exercitio discenda est, quia fundã portare nullus est labor. Et interdũ euenit, vt in lapidosis locis conflictus habeatur, vt aut mons sit aliquis defendẽdus aut collis, & ab oppugnatione castellorũ siue ciuitatũ, lapidibus barbari fundisq; sunt pellẽdi.

Balearibus fundæ primo reperte.

De exercitio plumbatarum Caput XVII.

PLumbatarum quoq; exercitatio (quas Martiobarbulos vocant) est tradẽda iunioribus. Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ sena milia militũ habuerunt: quę, quòd his telis scienter vtebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore strenuissimè constat omnia bella confecta: vsq; eo, vt dum Diocletianus & Maximianus ad imperium venissent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Iouiarios, atque Herculianos cẽsuerint appellandos, eosq; cũctis legionibus prætulisse doceantur. Quinos autem Martio

Martiobarbuli.

barbulos insertos scutis portare cõsueuerunt:quos si opportunè milites iacerẽt propè sagittariorum scutati †imitari videntur officium. Nam hostes equósque consauciant, priusquàm non modò manu ad manum, sed ad ictum missilium potuerit perueniri.

mutuati

Quemadmodum ad ascendendos equos tyrones exercendi sint. Cap. XVIII.

NOn tantùm autem à tyronibus, sed etiam à stipendiariis militibus salitio equorum districtè est semper exacta. Quem vsum vsq; ad hanc ætatem, licet iam cum dissimulatione, peruenisse manifestum est. Equi lignei hyeme sub tecto, æstate ponebantur in campo: super hos iuniores primò inermes, dum consuetudine proficerẽt, deinde armati cogebantur ascendere. Tantáque cura erat vt non solùm à dextris, sed etiam à sinistris partibus & insilire & desilire cõdiscerent, euaginatos etiam gladios vel contos tenentes. Hoc enim continua meditatione faciebant, scilicet vt in tumultu prælii sine mora ascenderent, qui tã studiose exercebantur in pace.

Ad portandum pondus exercendos tyrones. Cap. XIX.

POndus quoque baiulare vsque ad LX libras, & iter facere gradu militari, frequentissimè cogendi sunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus necessitas imminet annonã pariter ac arma portandi. Nec hoc credatur esse difficele, si vsus accesserit: nihil enim est quod non assidua meditatio facillimũ reddat. Quã rem antiquos milites factitauisse, Verg. ipso teste potest cognosci, q ait,

Non secus ac patriis acer Romanis in armis
Iniusto sub fasce viam cùm carpit, & hosti
Ante expectatum positis stat in agmine castris.

Quo armorum genere vsi sint antiqui. Cap. XX.

LOcus exigit, vt quo maiorum genere, vel instruendi, vel muniendi sint tyrones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus consuetudo deleta est: nam licet exemplo Gotthorum & Alanorum Hunnorumq; equitum arma profecerint, pedites tamen constat esse nudatos. Ab vrbe enim condita vsq; ad tempus diui Gratiani, & cataphractis & galeis muniebatur pedestris exercitus. Sed cùm campestris exercitatio, interueniente negligẽtia desidiaq; cessaret, grauia videri arma cœperunt, quæ rarò milites induebant. Itaque ab Imperatore postulabant primò cataphractas, deinde cassides deponere: sic detectis pectoribus & capitibus, congressi contra Gotthos milites nostri, multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt: nec post tot clades, quæ vsque ad tãtarum vrbium excidia peruenerũt, cuiquã curæ fuit, vel cataphractas vel galeas pedestribus reddere. Ita fit vt non de pugna, sed de fuga cogitent qui nudi in acie exponuntur ad vulnera. Quid enim pedes sagittarius sine cataphracta, sine galea, q cũ arcu scutum tenere non potest, faciẽt? Quid ipsi draconarii atq; signiferi, qui sinistra manu hastas gubernant, in prælio facient, quorum & capita nuda esse cõstat & pectora? Sed grauis pediti lorica videtur, & galea fortasse rarò meditanti, & arma

ma tractanti. Cæterùm quotidianus vſus non laborat, etiam ſi onerosa geſtauerit. Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorũ ferre non poſſunt, detectis † corporibus & vulnera ſuſtinere coguntur & mortes: & (quod eſt grauius & turpius) aut capi, aut certè fuga rempub. perdere. Sic dum exercitium laboremq́ declinant, cum maximo dedecore trucidantur, vt pecudes. Vnde apud antiquos † Murus non dicebatur pedeſtris exercitus: niſi quòd pilatæ legiones prēter ſcuta etiã cataphractis galeiſq́ fulgebant: vſq́ eo, vt ſagittarii ſiniſtra brachia manicis munirentur. Pedites autem ſcutati, præter cataphractas & galeas etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere. Sic erãt armati illi qui in prima acie pugnantes principes, in ſecunda haſtati, in tertia Triarii vocabantur. Sed triarii genibus flexis ſolebant intra ſcuta ſubſidere, ne ſtantes vulnerarentur, venientibus telis: & cùm neceſſitas poſtulaſſet, tanq̃ requieti vehementius inuaderet hoſtes, à quibus cõſtat ſæpe factam eſſe victoriã, cùm haſtati illi & qui priores ſteterant, interiiſſent. Erant autem apud veteres inter pedites, qui dicebantur leuis armaturæ funditores, & ferentarii: qui prēcipuè in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi ſumebatur exordium: ſed hi & velociſſimi & exercitatiſſimi legebantur. Nec erant admodum multi, qa cedentes (ſi prælii neceſſitas compuliſſet) inter principia legionum recipi ſolebant, ita vt acies immota conſiſteret. Vſq́ ad præſentem propè ætatem conſuetudo permanſit, vt omnes milites pileis, quos pannonicos vocabant, ex pellibus vterentur, quod properea ſeruabatur, ne grauis galea videretut homini in prælio, qui geſtabat aliquid ſemper in capite. Miſſilia autem quibus vtebantur pedeſtris exercitus, pila vocabantur, ferro ſubtili trigono prēfixa, vnciarũ nouem ſiue pedali, quæ in ſcuto fixa non poſſent abſcindi: & loricã ſcienter ac fortiter directa, facilè perrumpunt, cuius generis apud nos iam rara ſunt tela. Barbari autem ſcutati, pedites his præcipuè vtuntur, quas bebras vocant, & binas etiam ac ternas in præliis portant. Sciendum præterea quòd cùm miſſilibus agitur, ſiniſtros pedes in antè milites habere debere: ita enim vibrandis ſpiculis vehemẽtior ictus eſt. Sed cùm ad pilam (vt appellant) venitur, & manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros pedes in antè milites habere debent: vt & latera eorum ſubducantur ab hoſtibus, ne poſſint vulnus accipere, & proximior dextra ſit, quæ plagam poſſit inferre. Inſtruendos igitur ac protegendos omni arte pugnandi, & quocunq́ genere armorum conſtat eſſe tyrones. Neceſſe eſt enim, vt dimicandi acriorem ſumat audaciã, qui munito capite vel pectore non timet vulnus.

Margin notes: capitibus — mirus — Murus pedeſtris exercitus. — Triarij. — Pila. — Bebræ.

De munitione caſtrorum. Cap. XXI.

CAſtrorum quoq́ munitionem debet tyro condiſcere: nihil enim tam ſalutare, neq́ tam neceſſarium inuenitur in bello: quippe ſi rectè conſtituta ſũt caſtra, ita intra vallum ſecuri milites dies noctesq́ peragunt, etiam ſi hoſtis obſideat, quaſi muratã ciuitatem vedeantur ſecum vbiq́ portare. Sed huius rei ſcientia prorſus intercidit: nemo enim iam diu deductis foſſis, præfixiſq́ ſudibus caſtra conſtituit. Sic diurno vel nocturno ſuperuẽtu equitũ barbarorũ, multos

exercitus

exercitus ſcimus frequẽter afflictos. Non ſolũ autẽ confidentes ſine caſtris iſta patiuntur, ſed cùm in acie caſu aliquo cœperint cedere, munimenta caſtrorum, quò ſe recipiant, non habent, & more animalium multi cadunt. Nec prius moriendi finis fit, quàm hoſtibus defuerit voluntas perſequẽdi.

In quibus locis conſtituenda ſint caſtra. Cap. XXII.

CAſtra autem præſertim hoſte vicino, tuto ſemper facienda ſunt loco: vbi & lignorum & pabuli & aquæ ſuppetat copia. Et ſi diutius commorandum ſit, loci ſalubritas eligetur. Cauẽdum etiam ne mons ſit vicinus altior, qui ab aduerſariis captus poſſit officere. Conſiderandum etiam ne torrentibus inundari conſueuerit campus, & hoc caſu vim patiatur exercitus. Pro numero autẽ militum vel impedimẽtorum munienda ſunt caſtra, ne maior multitudo conſtipetur in paruis, neue paucitas in latioribus vltrà quàm oportet cogatur extẽdi.

Quali ſpecie delinianda ſint caſtra. Cap. XXIII.

INterdum autem quadrata, interdum trigona, interdum ſemirotũda, prout loci qualitas aut neceſſitas poſtulauerit, caſtra facienda ſunt. Porta autẽ quę appellatur prætoria, aut orientem ſpectare debet, aut illum locũ qui ad hoſtem reſpicit: aut ſi iter agitur, illá partem debet attendere, ad quam eſt profecturus exercitus, intra quam primæ centuriæ, hoc eſt, cohortes, papiliones tendũt & dracones & ſigna conſtituunt. Decumana autẽ porta, quæ appellatur, poſt prætoriam eſt: per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.

Pretoria porta.

Decumana porta.

Quo genere munienda ſint caſtra. Cap. XXIIII.

CAſtrorum autem diuerſa triplexq; munitio eſt. Nam ſi nimia neceſſitas nõ premit, ceſpites circunciduntur è terra, & ex illis velut murus inſtruitur, altus tribus pedibus ſuper terram, ita vt antè ſit foſſa, de qua leuati ſint ceſpites: deinde tumultuaria foſſa ſit lata pedes nouem, & alta pedes ſeptem. Sed vbi vis acrior imminet hoſtium, tunc latiſſima foſſa ambitum conuenit munire caſtrorum, ita vt xii. pedes lata ſit, & alta ſub linea (ſicut appellant) pedes nouẽ. Suprà autem ſæpibus hincinde factis, quæ de foſſa † leuata fuerit terra congeritur, & creſcit in altum quatuor pedes. Sic fit vt ſit alta tredecim pedes, duodecim lata: ſupra quam ſudes de lignis fortiſſimis, quas milites portare conſueuerãt, prępiguntur. Ad quod opus ligones, raſtra, qualos, aliaq; vtenſilium genera habere conuenit ſemper in promptu.

egeſta.

Quemadmodũ munienda ſint caſtra cum hoſtis immineat. Cap. XXV

SEd facile eſt abſentibus hoſtibus caſtra munire, verùm ſi aduerſarius incumbat, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulſandum hoſtium impetum, ordinantur in acie, reliqui poſt ipſos ductis foſſis muniunt caſtra: & per præconẽ indicatur, quæ centuria prima, quæ ſecunda, quę tertia, quæ quarta donec opus omne cõpleuerit. Poſt hæc à centurionibus foſſa inſpicitur, ac mẽſuratur, & vindicatur in eos, qui negligẽtius fuerint operati. Ad hunc ergo vſũ

†instituendus est tyro, vt cùm necessitas postulauerit, sine perturbatione celeriter possit castra munire. *constituendus.*

Quemadmodum exerceantur tyrones, vt in acie ordinem & interualla custodiant. Cap. XXVI.

NIhil magis prodesse cōstat in pugna, quàm vt assiduo exercitio milites in acie dispositos ordines indesinenter obseruent, nec vltrà magis q̃ expedit, aut cōglobent agmē, aut laxēt. Nam etiam constipati perdunt spacia pugnandi, & sibi inuicem impedimento sunt: & rariores atq; interlucentes aditus perrumpendi hostibus præstant. Necesse est autem statim metu vniuersa cōfundi, si intercisa acie ad† dimicantium terga hostis accesserit. Producendi ergo tyrones sunt semper ad campū, & secundum matriculæ ordinē in aciem dirigēdi, ita vt primò simplex extensa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat curuaturas: vt æquali ligitimoq; spacio miles distet à milite. Tūc pręcipiēdū, vt subitò duplicēt aciē, ita vt in ipso impetu, ad quē ipsi respōdere solēt, ordo seruetur. Tertiò præcipiendū est, vt quadratam aciem repente constituant: quo facto in trigonum (quem cuneum vocant) acies ipsa mutāda est. Quæ ordinatio plurimū prodesse consueuit in bello. Iubetur etiam vt instruant orbes, quo genere cùm vis hostium interrupit aciē, resisti ab exercitatis militibus consueuit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & graue discrimen immineat. Hæc si iuniores assidua meditatione perceperint, facilius in ipsa dimicatione seruabunt. *dimicandū in terra hostis.*

Quantum spacium ire vel redire debeant, vel quoties in mense exerceri, cùm educuntur milites ambulatum. Cap. XXVII.

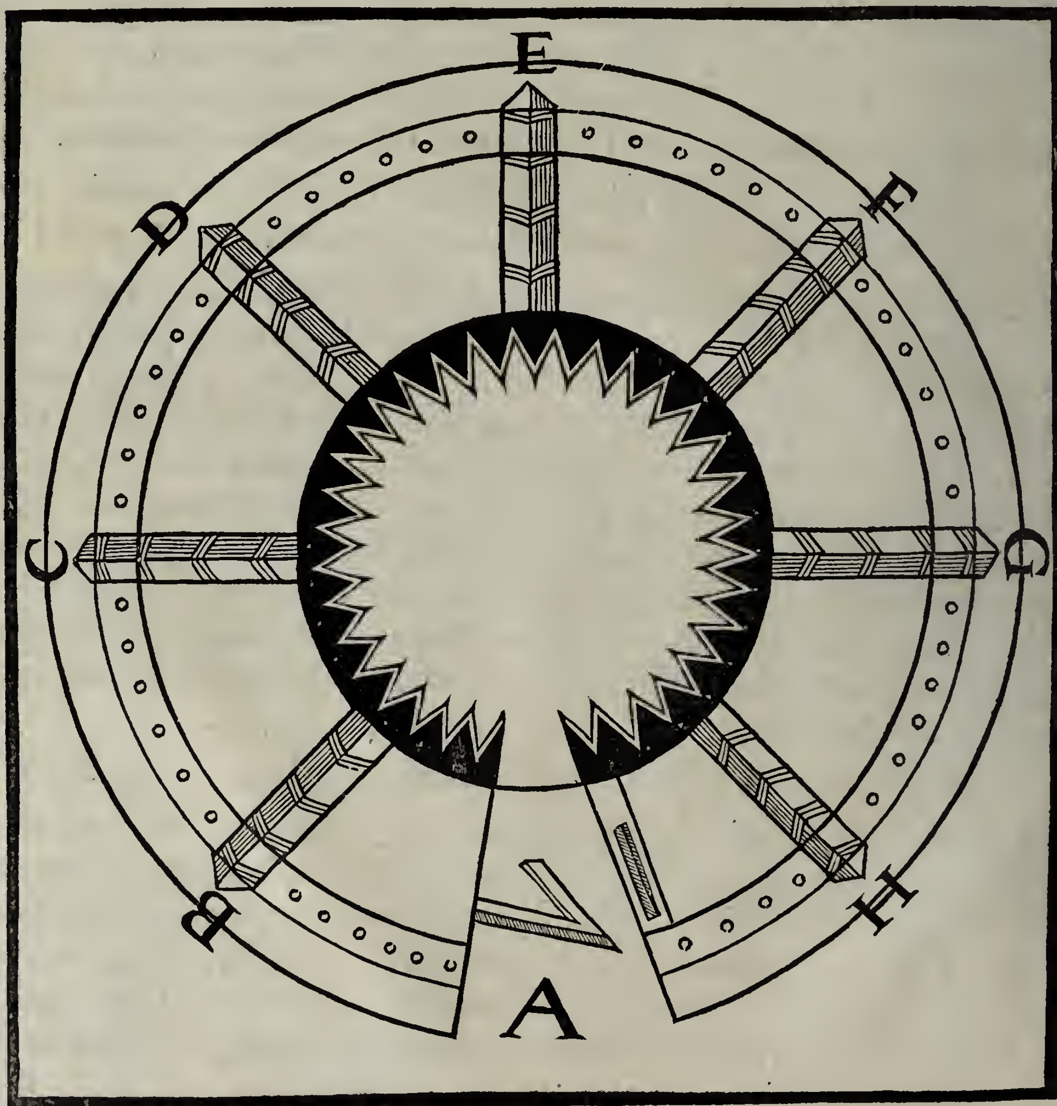
PRæterea & vetus cousuetudo permansit, & diui Augusti atq; Hadriani cōstitutionibus præcauetur, vt ter in mense, tam equites quàm pedites educātur ambulatum: hoc enim verbo, hoc †exercēdi genus nomināt. Decē milia passuū armati instructiq; omnibus telis pedites, militari gradu ire ac redire iubebātur in castra, ita vt aliquam itineris partem cursu alacriore conficerent, Equites quoque diuisi per turmas armatiq;, similiter tantum itineris peragebant, ita vt ad equestrem meditationem interdum sequerentur, interdū cederent, & recursu quodam impetus repararēt. Non solùm autē in campis, sed etiam in cliuosis & arduis locis & ascēdere & descendere vtraq; acies cogebatur, vt nulla res vel casus prorsus pugnātibus posset accidere, quàm non antè boni milites assidua exercitatione didicissent. *exercitij*

De adhortatione rei militaris Romanæq; virtutis. Cap. XXVIII.

HAec fidei ac deuotionis intuitu, Imperator inuicte, de vniuersis autoribus, qui rei militaris disciplinam literis mandauerunt, in hunc libellum enucleata congessi, vt in delectu atq; exercitatione tyronum, si quis diligens velit existere, ad antiquæ virtutis imitationem facile corroborare possit exercitum. Neq; enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec effœtæ sunt terræ quę Lacedæmonios, quæ Athenienses, quæ Marsos, quæ Sānites, quæ Pelignos, quæ ipsos

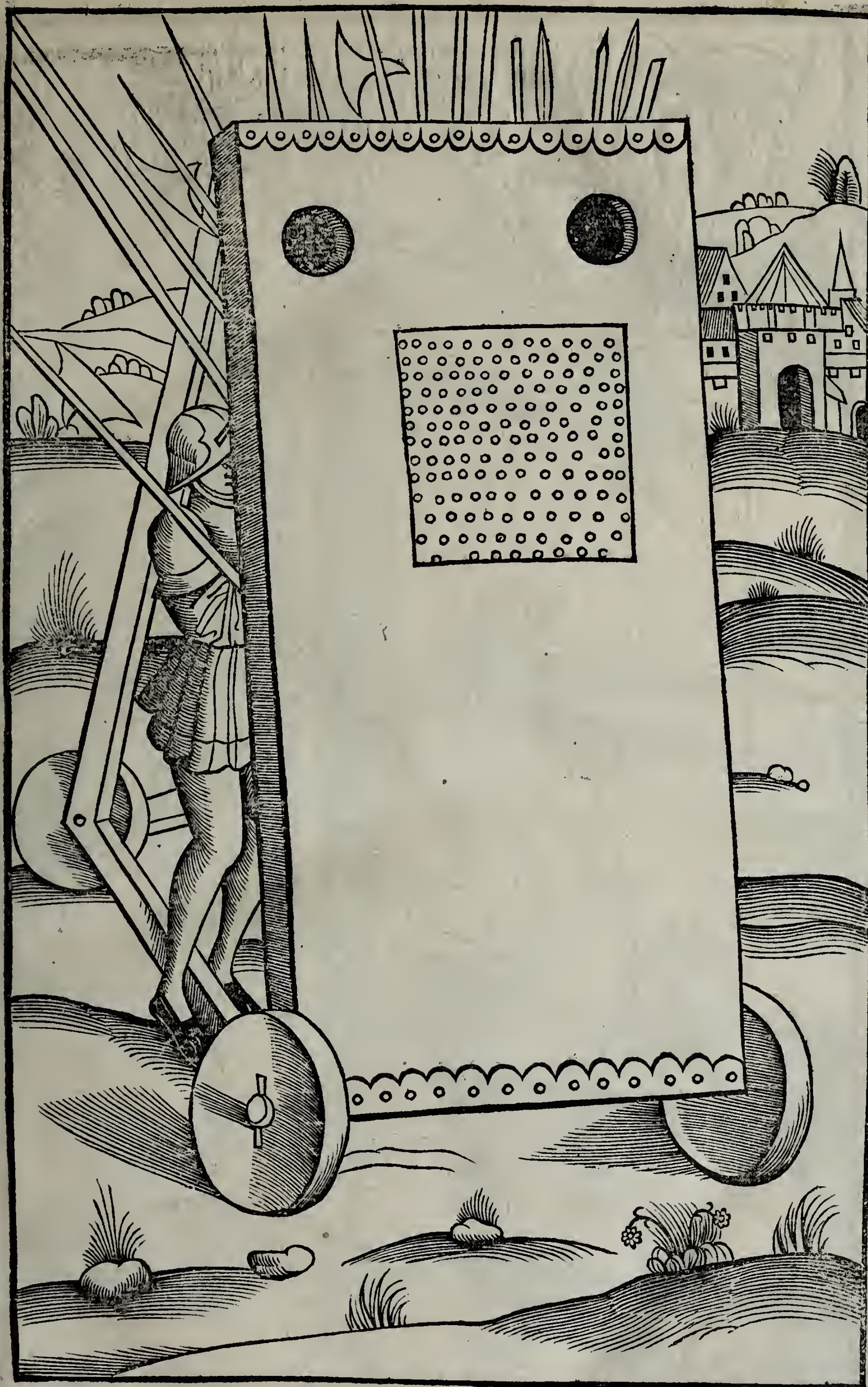
ipſos progenuere Romanos. Nonne Epirotæ armis plurimùm aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Theſſali, ſuperatis Perſis, vſque ad Indiam bellãdo penetrarunt? Dacos autem & Mœdos ac Thraces, intantùm bellicoſos ſemper fuiſſe manifeſtum eſt, vt ipſum Martem fabulæ apud eos natum eſſe confirment. Longum eſt, ſi vniuerſarum prouinciarum vires enumerare contendam, cùm omnes in Romani imperii ditione conſiſtãt. Sed longæ ſecuritas pacis homines partim ad delectationem ocii, partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitii militaris primò negligentius agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionẽ ꝑducta cognoſcitur: nec aliquis hoc ſuperiore ætate accidiſſe miretur, cum poſt primum punicũ bellũ †vigintiquatuor circulis excurſis annorum, pax ita Romanos illos vbiq; victores ocio & armorũ deſuetudine eneruauerit, vt ſecundo bello punico Hannibali pares eſſe non poſſent. Tot itaq; conſulibus, tot ducibus, tot exercitibus amiſſis, tunc demũ ad victoriam peruenerunt, cùm vſum exercitiumq; militare condiſcere potuerunt. Semper ergo legẽdi & exercendi ſunt iuniores. Vilius enim cõſtat erudire armis ſuos, quàm alienos mercede conducere.

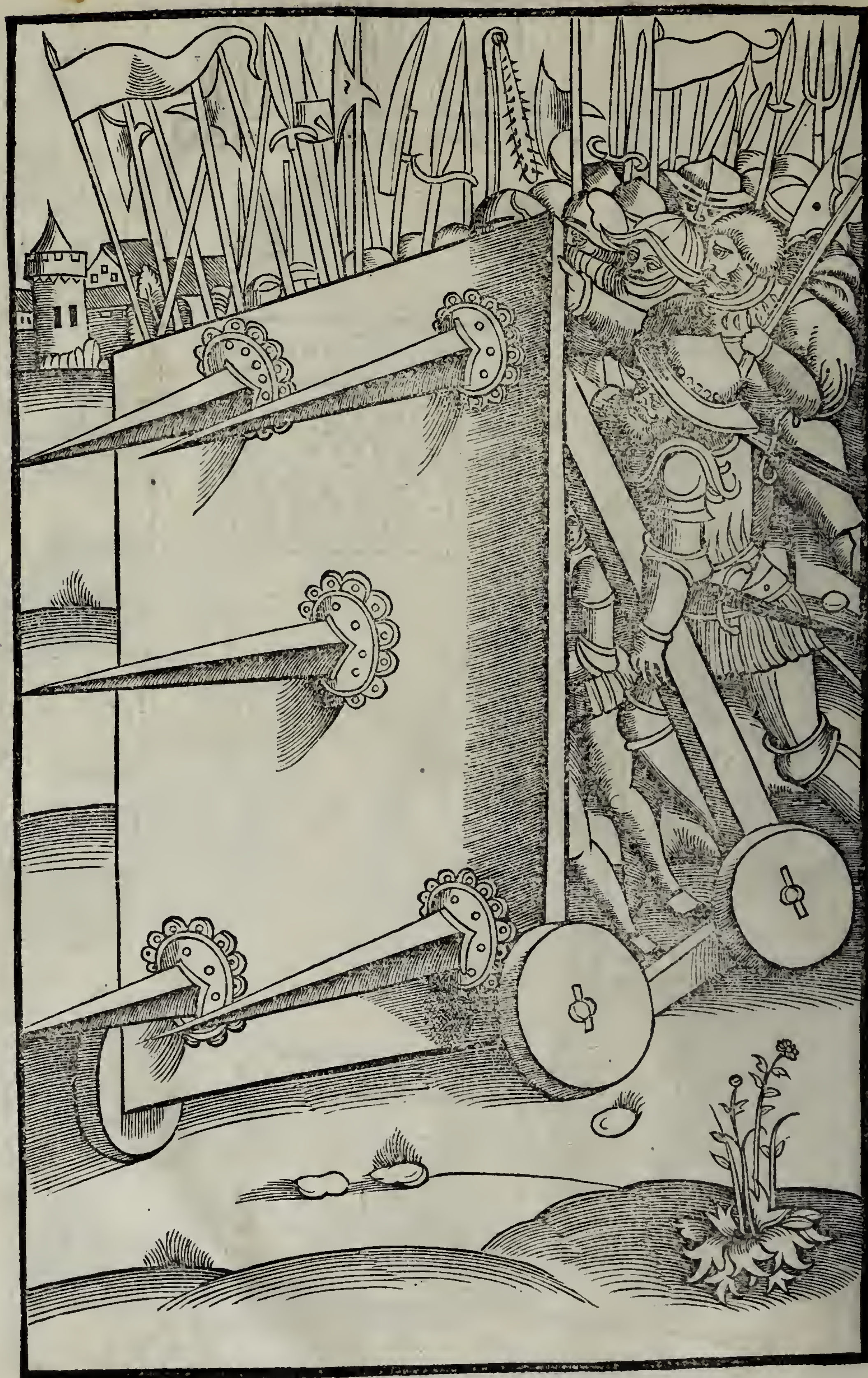
xx excurſu annorum.

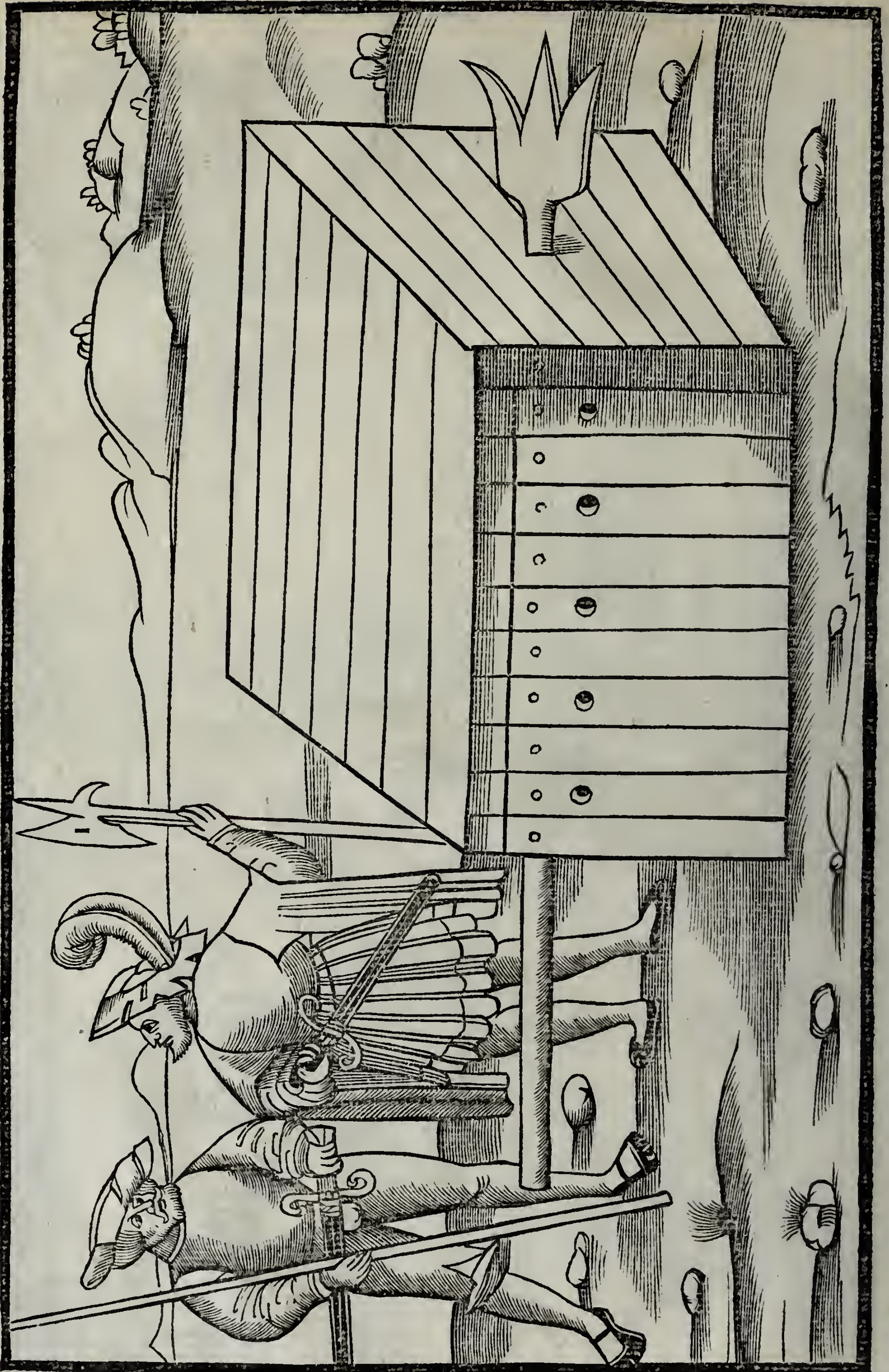

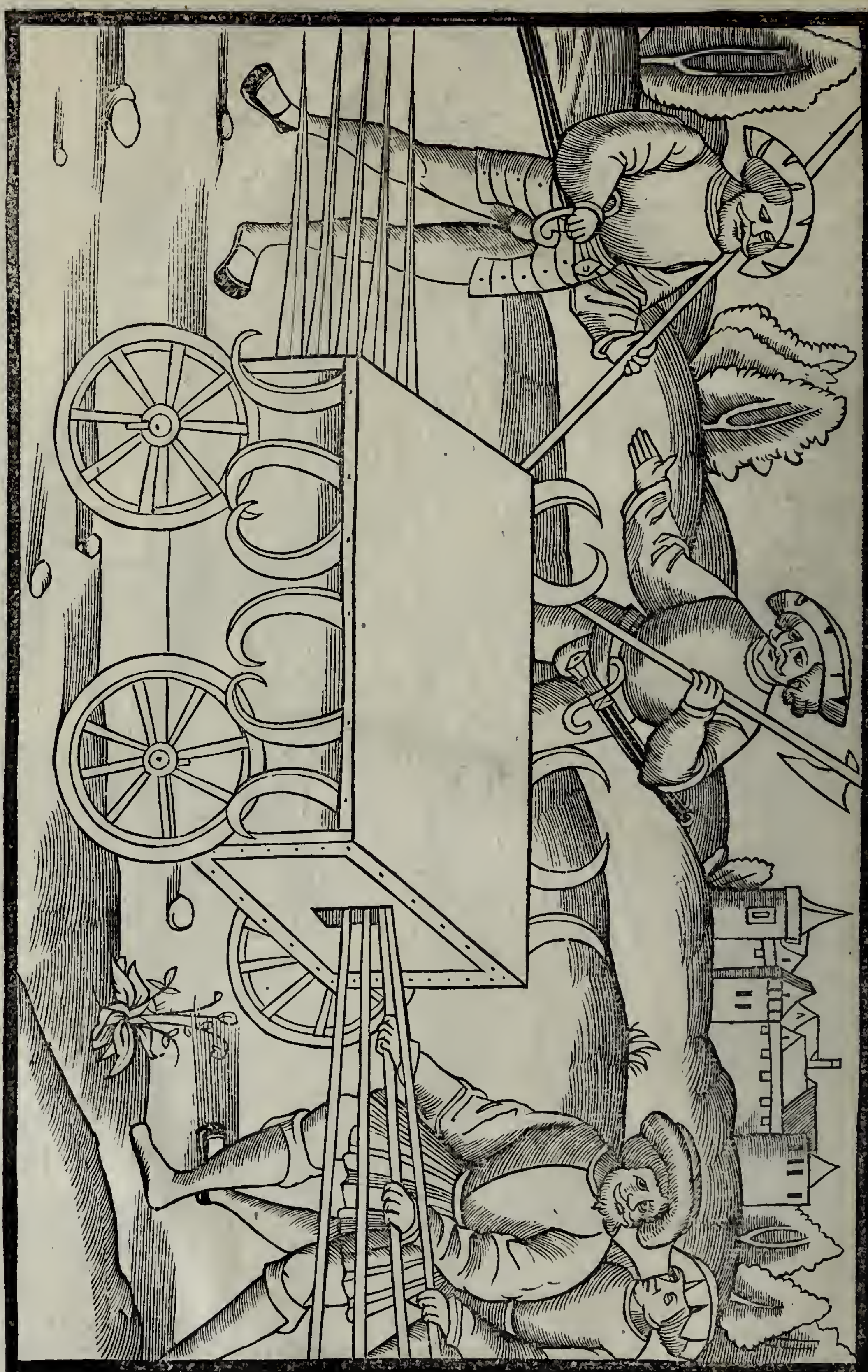

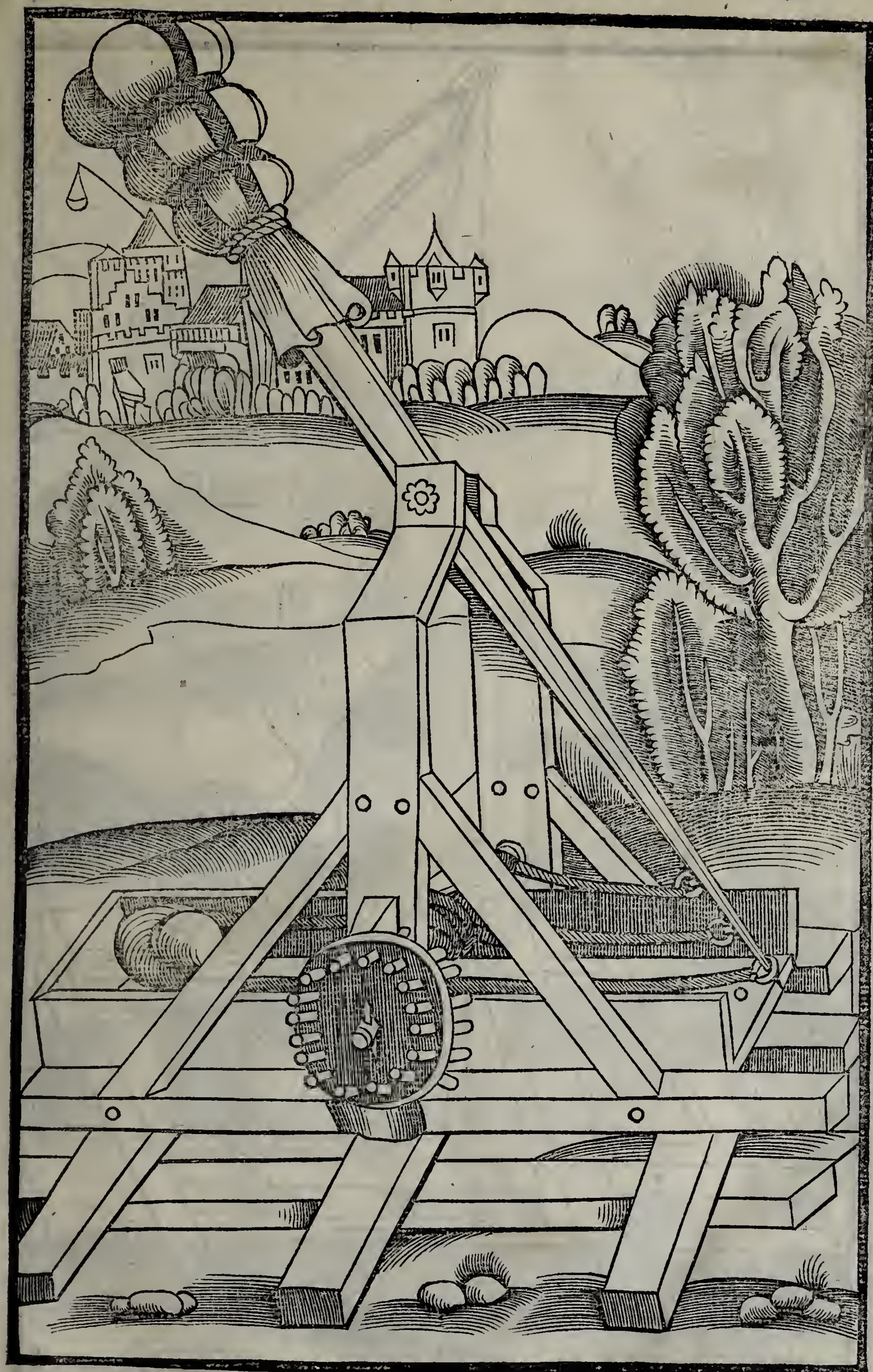

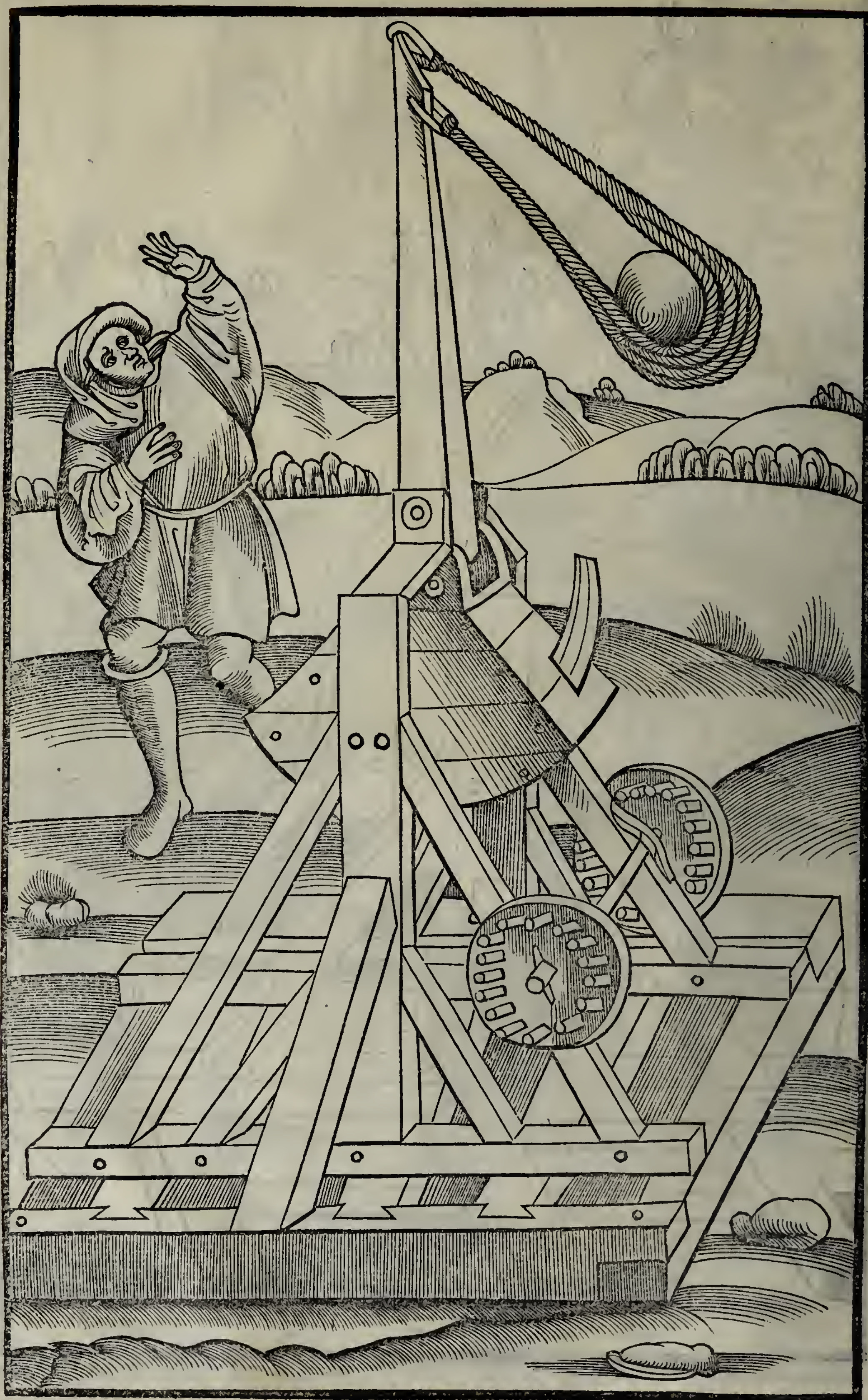

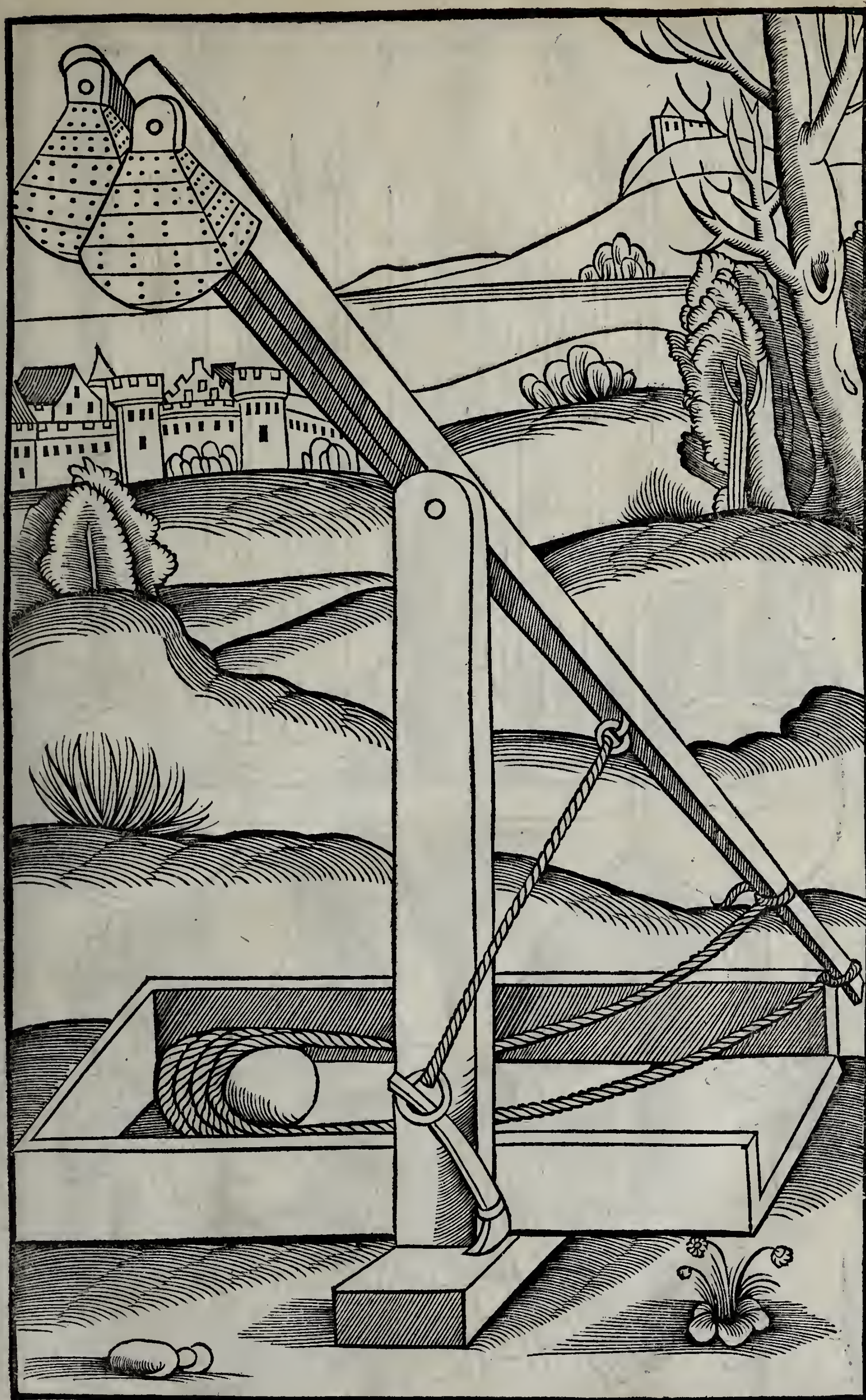

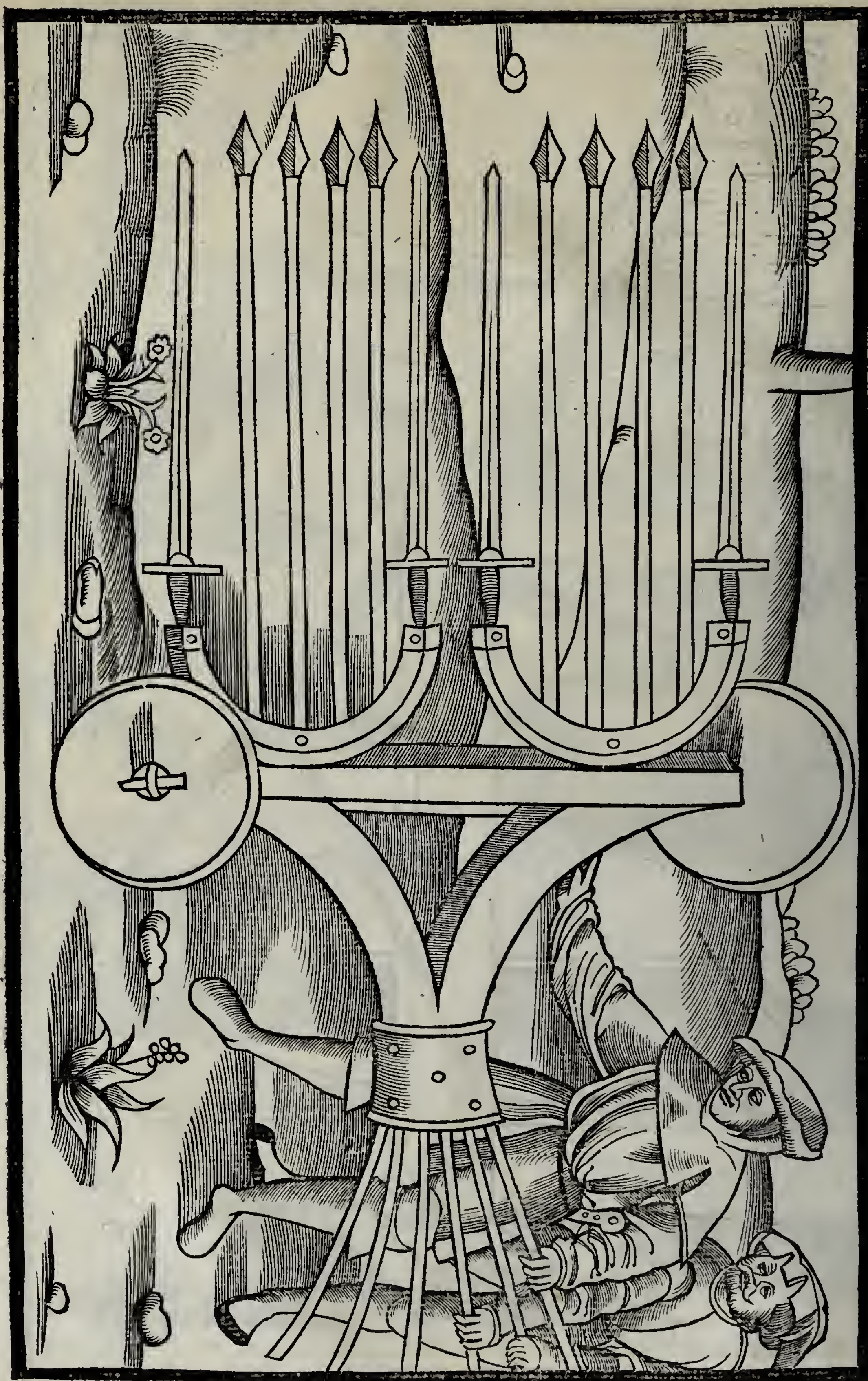

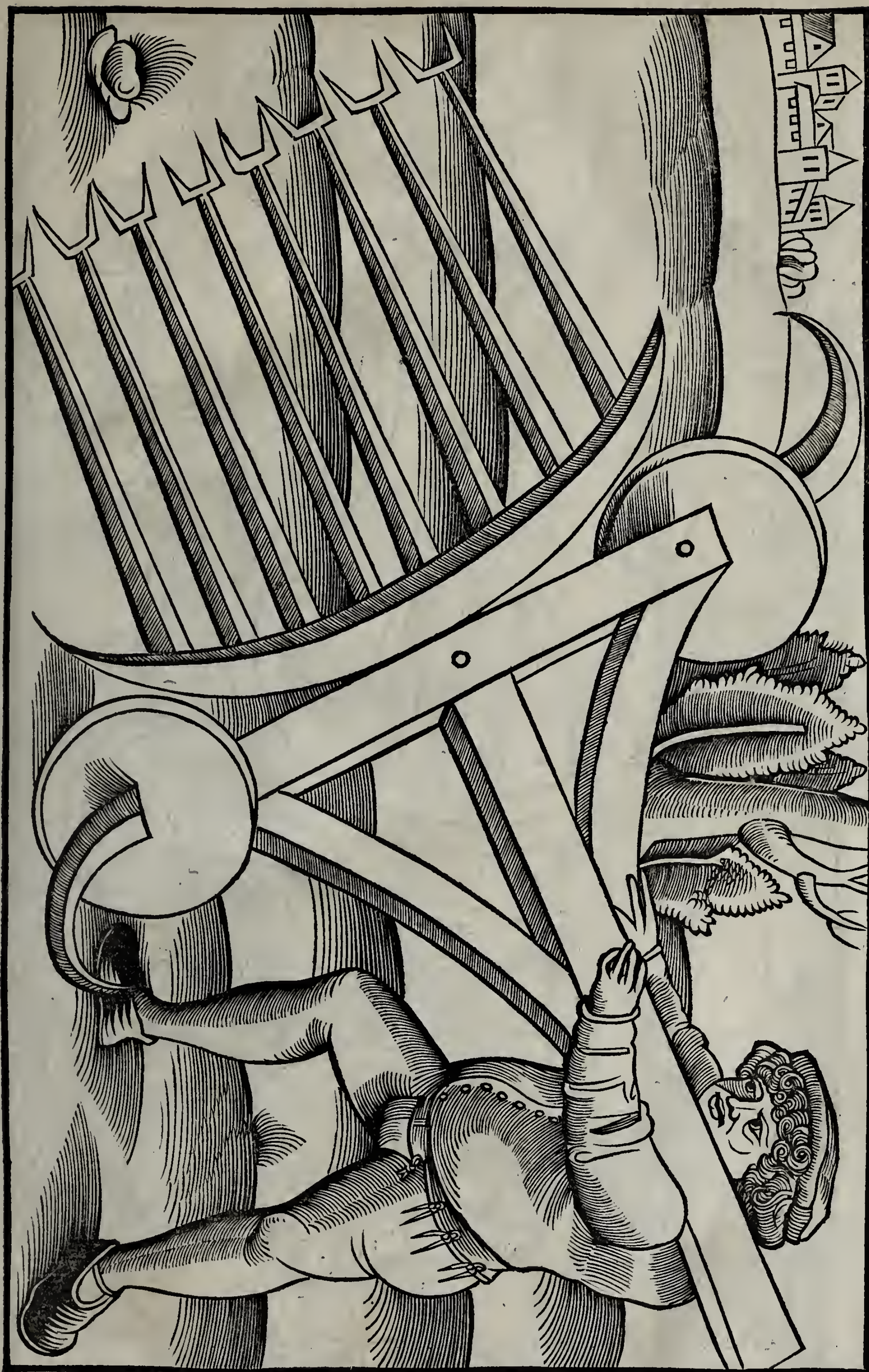

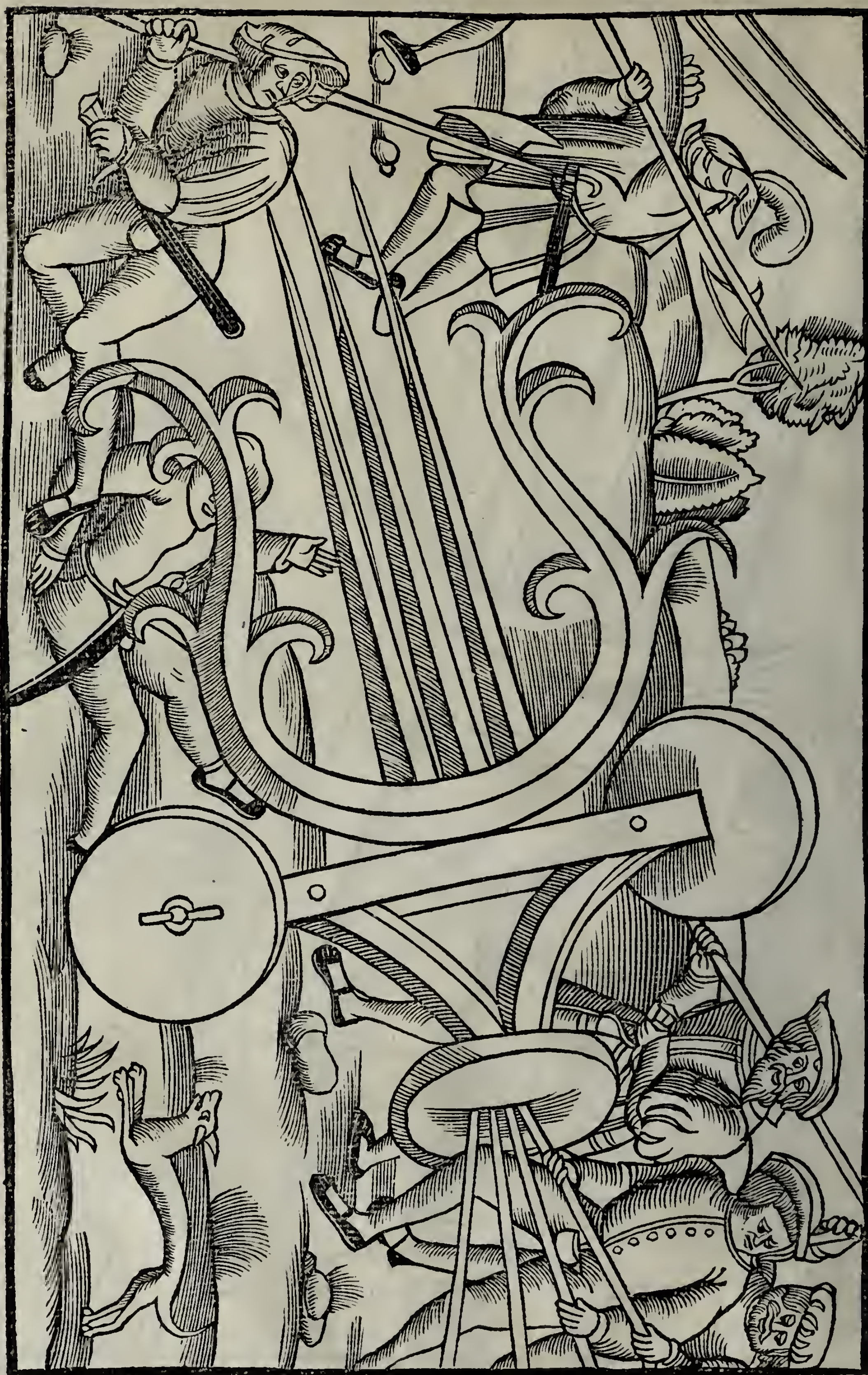

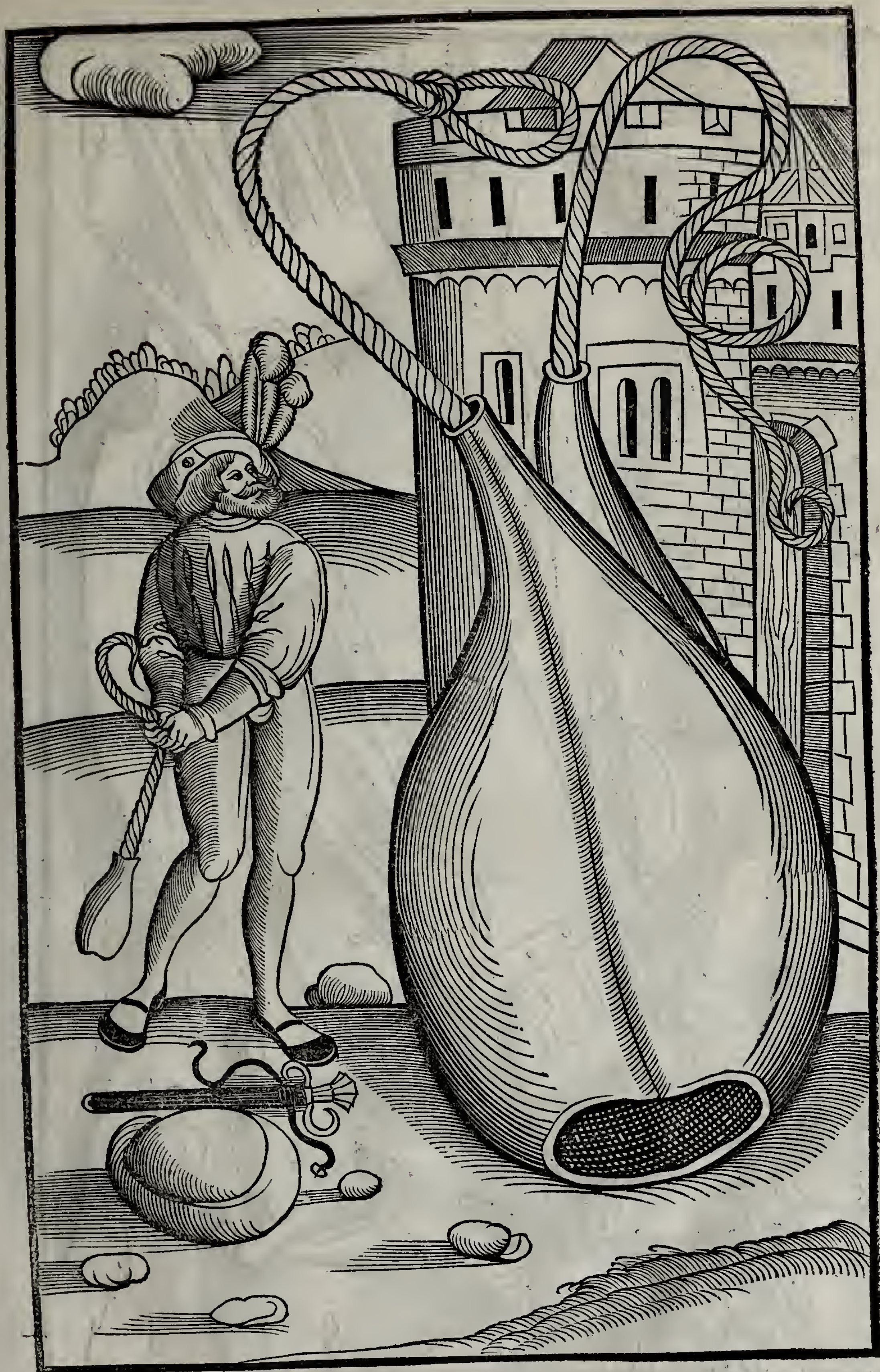

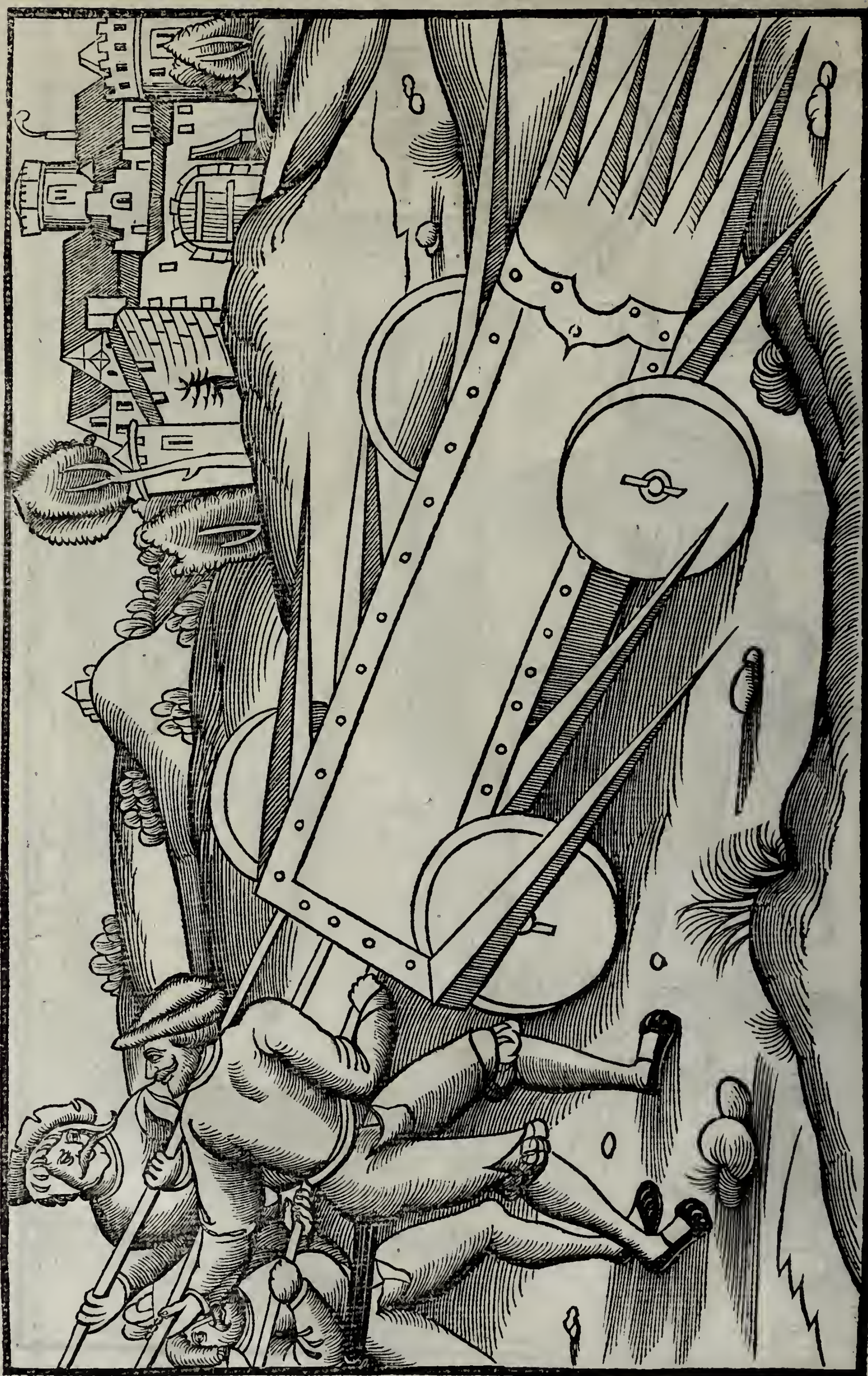

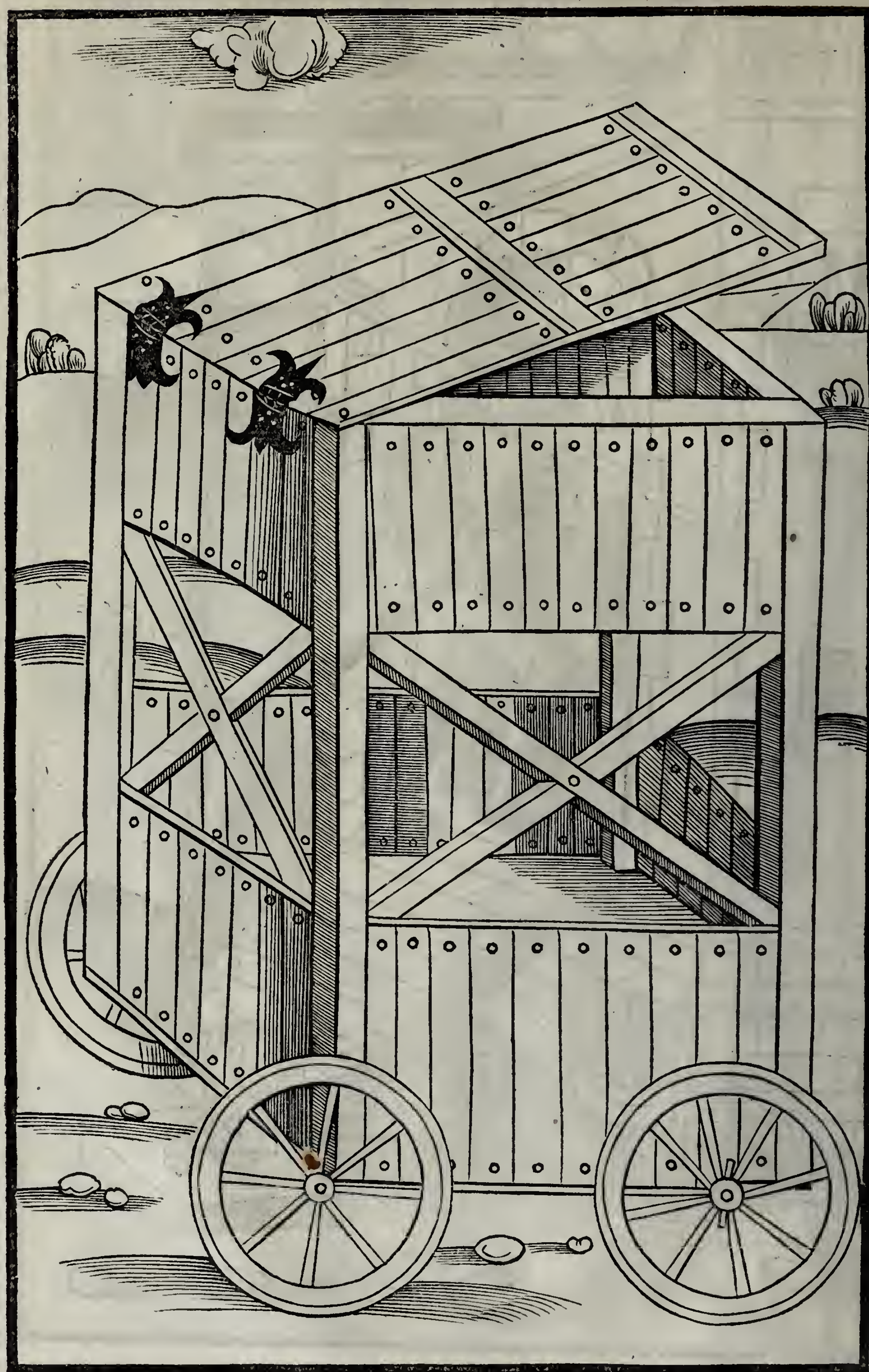

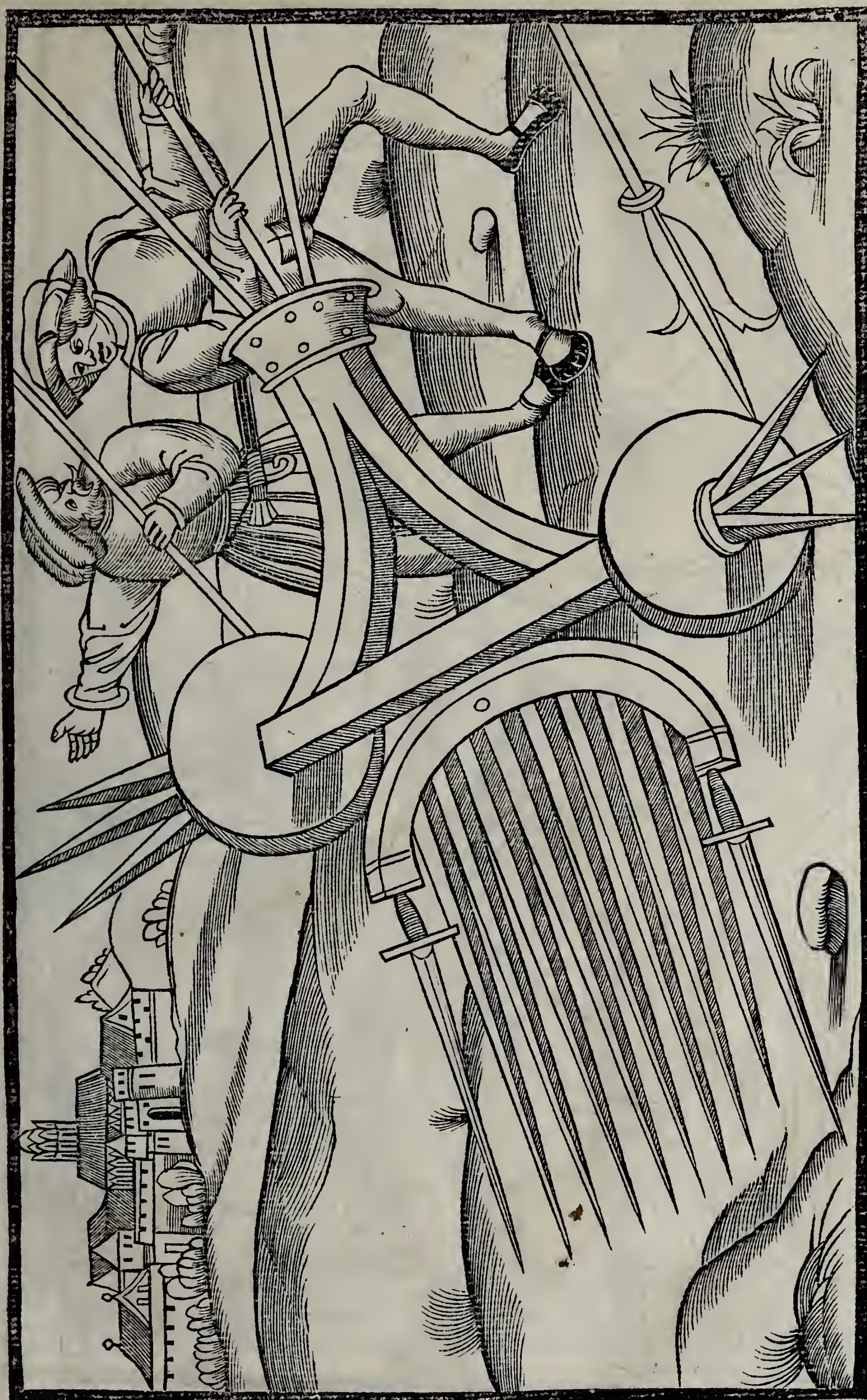

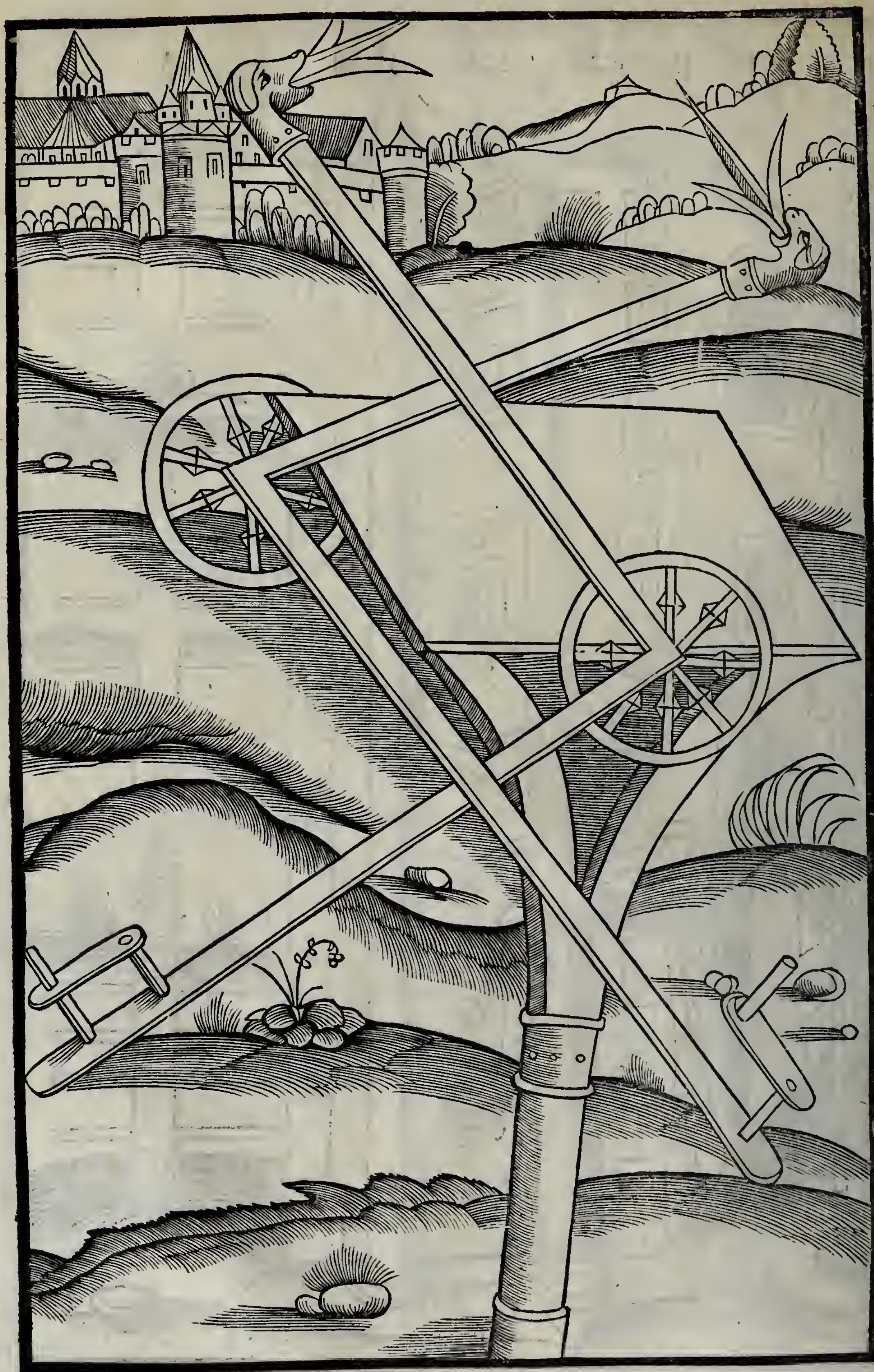

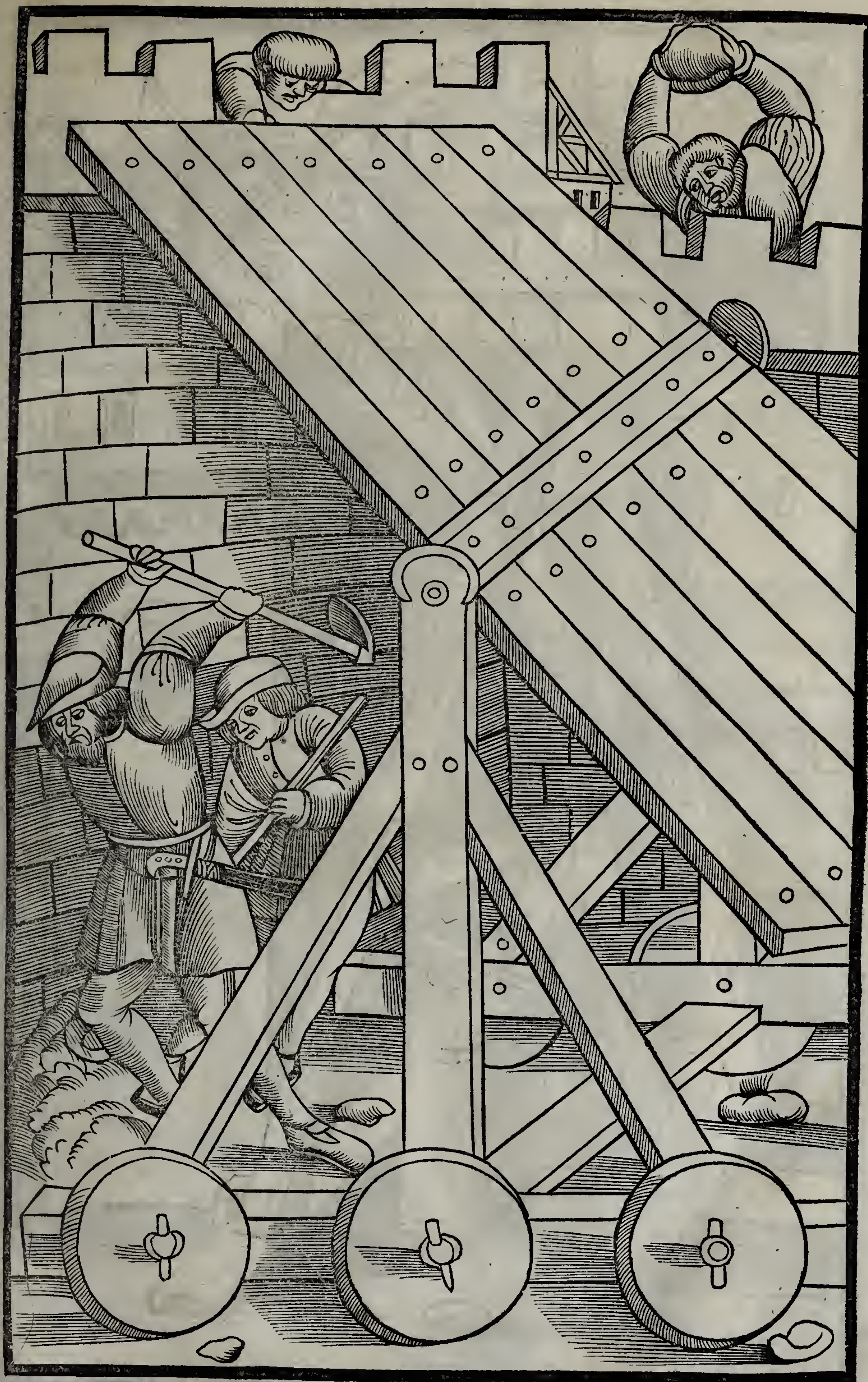

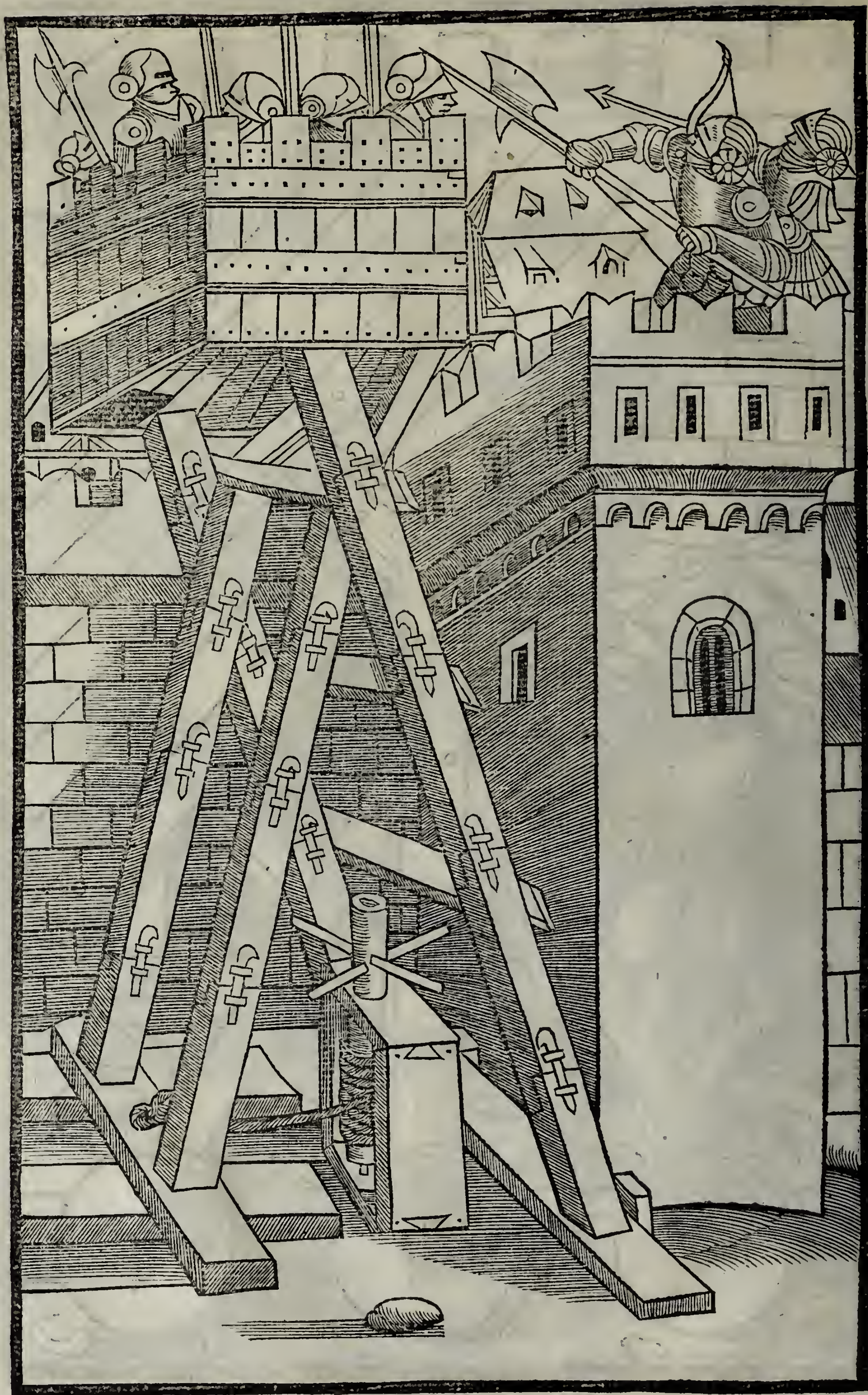

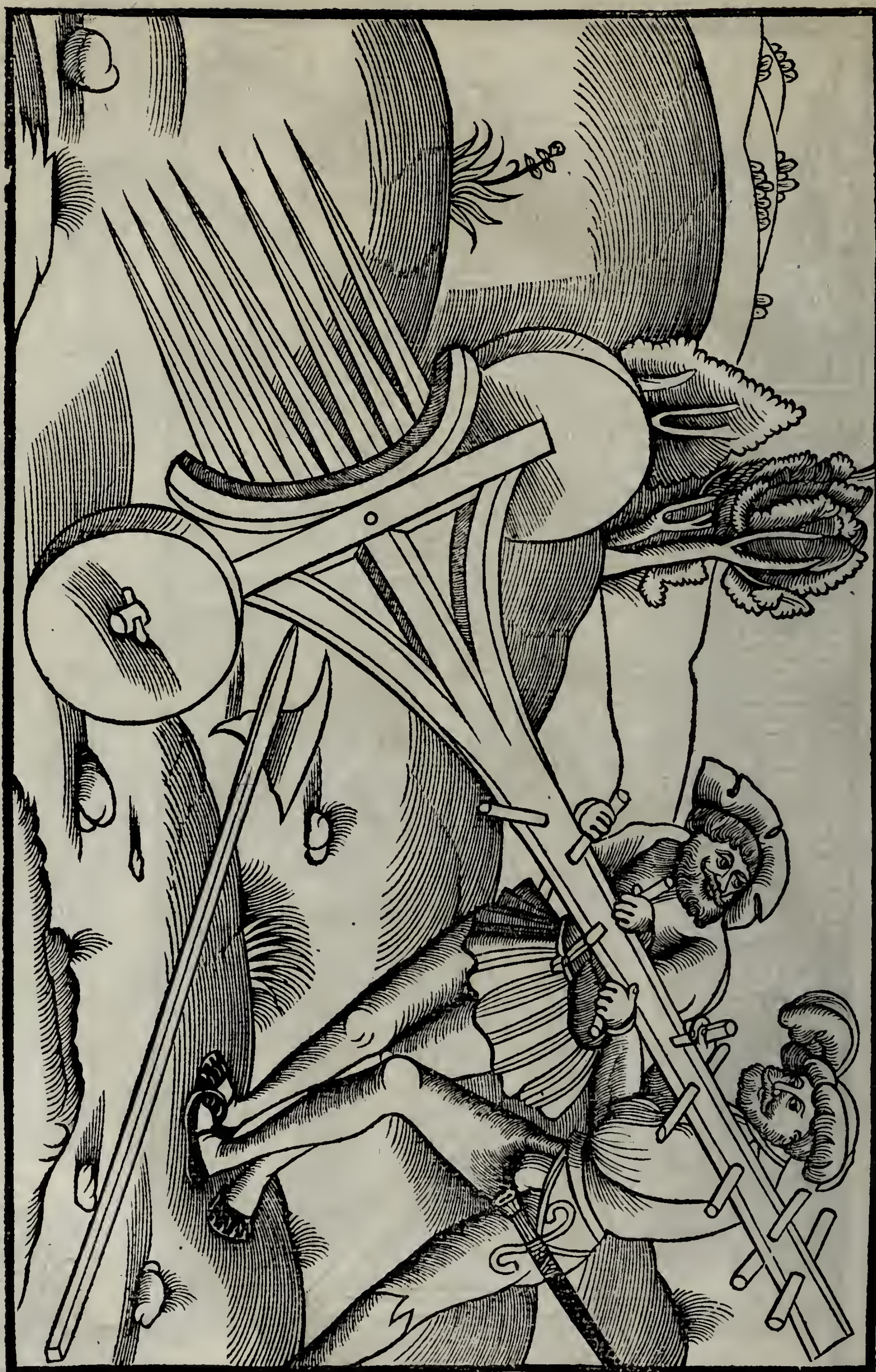

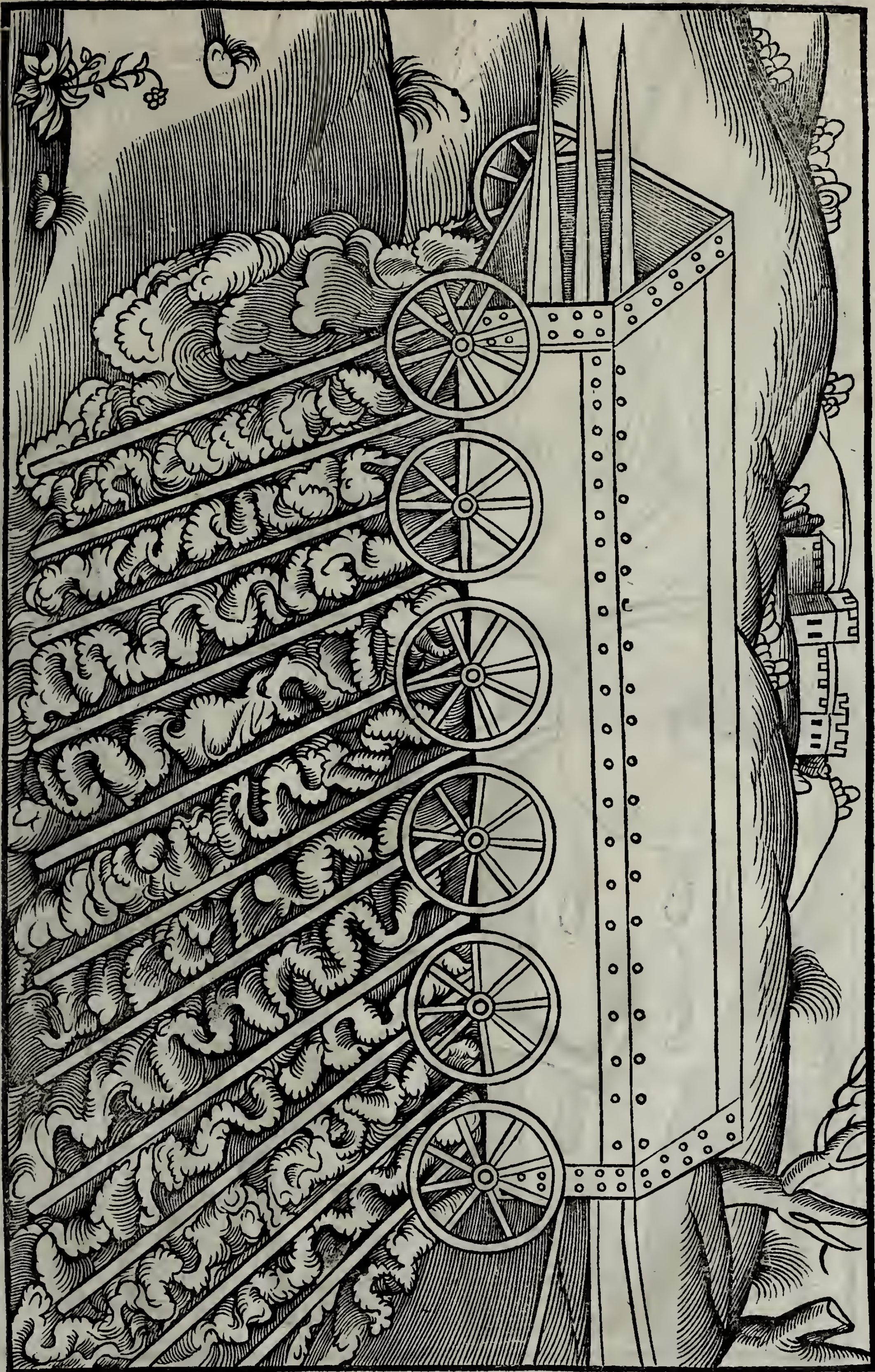

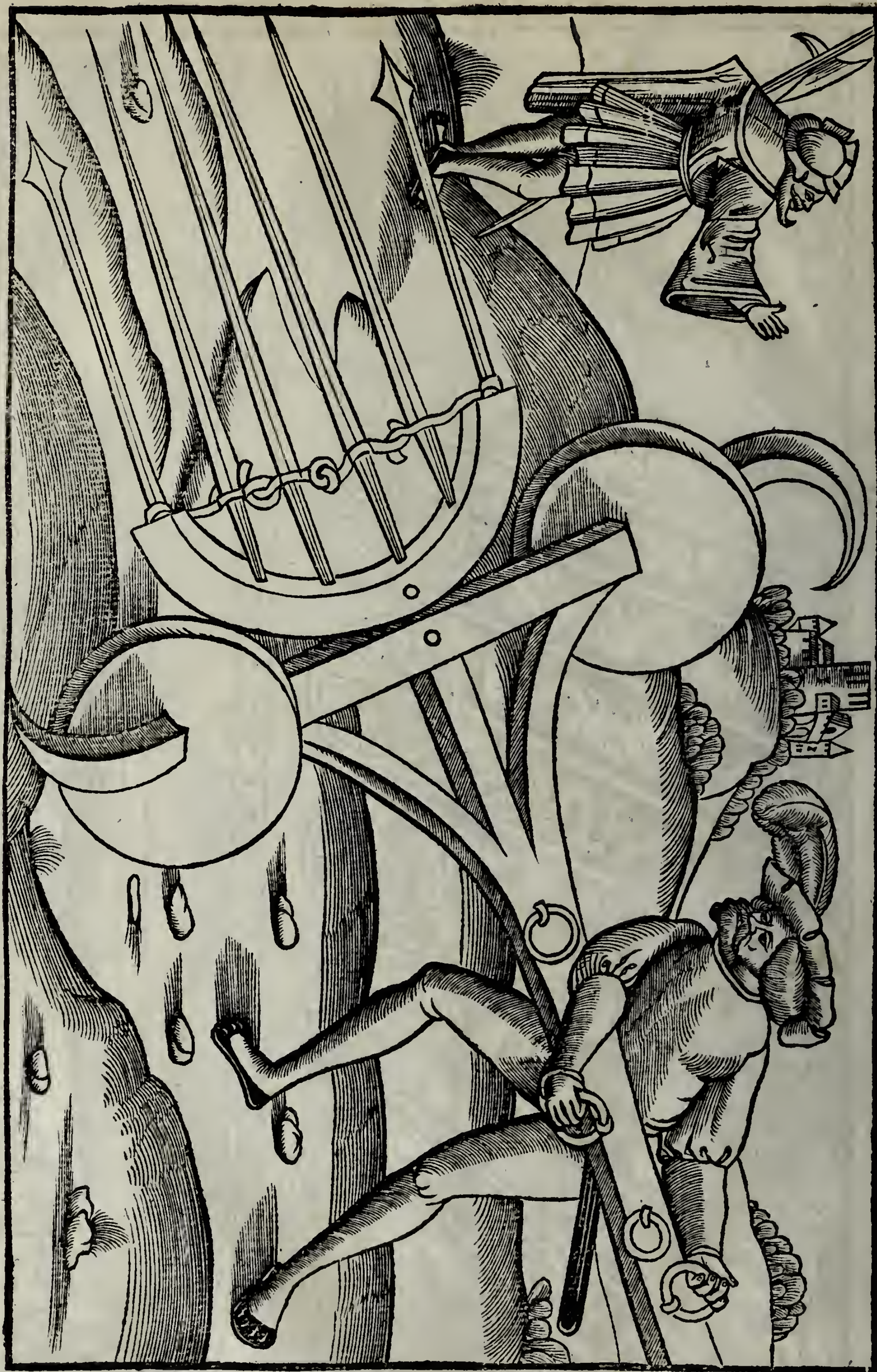

FLAVII VEGETII RENATI DE RE MILITARI

Libri secundi prologus.

INtestina maiorum artis armaturæ, præcipuè clementiam vestram peritissiméque retinere, continuis declaratur victoriis ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio artis † est, rerum semper effectus. Verùm tranquillitas tua, Imperator inuicte, altiori consilio, quàm mens poterat terrena concipere, ex libris antiqua desiderat, cùm ipsam antiquitatem factis recentibus antecedat. Cùm igitur hæc literis breuiter comprehēdere, maiestati vestræ non tam discenda quàm recognoscenda præciperer, certauit sæpius deuotio cum pudore. Quid enim audacius, quàm domino ac principi generis humani, domitori omnium gentium barbararum, de vsu ac disciplina insinuare bellorum? nisi forte iussisses fieri quod ipse gessisses. Et rursum tanti Imperatoris non obedire mandatis, plenum sacrilegii videbatur atque periculi. Miro itaq; † modo in parendo audax factus sum, dum metuo videri audacior, si negassem. Ad quam temeritatem, precedens me indulgentiæ vestræ perennitas animauit. Nam libellum de delectu atque exercitatione tyronum, dudum tāquam famulus obtuli: nec tamē culpatus abscessi. Nec formido † iussus aggredi opus, quod spontaneum † cessit impunè.

sit
timore.
iussum
gessi

IN QVOT GENERA DIVIDAtur res militaris. Cap. I.

REs igitur militaris (sicut Latinorum egregius autor, carminis sui testatur exordio) armis constat & viris. Hęc in tres diuiditur partes, Equites, Pedites, Classes. Equitum † alę dicuntur, ab eo q̀ ad similitudinem alarum, ab vtraq; parte protegāt acies: quę nunc vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc est, flammulis vtuntur. Est aliud genus equitum, qui legionarii vocantur, propterea q̀ cōnexi sunt legioni: ad quorū exemplum, ocreati equites sunt instituti. Classium item duo genera sunt. Vnū liburnarum, aliud lusoriarum. Equitibus cāpi, classibus maria & flumina, peditibus colles, vrbes, plana, & abrupta, seruātur. Ex quo intelligitur magis reip. necessarios pedites: qui possunt vbiq; prodesse. Et maior numerus peditum, sumptu & expensa minore nutritur. Exercitus ex re ipsa atque opere exercitii, nomen accepit, vt ei nunq̄ liceret obliuisci, quod vocabatur. Verū ipsi pedites, in duas diuisi sunt partes, hoc est, in auxilia & legiones. Auxilia à sociis, vel fœderatis gentibus mittebantur. Romana autem virtus, pręcipuè in legionum ordinatione prępollet. Legio autem ab eligendo appellata est: quod vocabulum eo rum

alij alares.
Vexillationes.
Equites legionarij.
Classium duo genera.
Exercitus.
Peditū duo genera.
Legio

eorum desiderat fidem atque diligentiam, quibus milites probātur. In auxiliis minor, in legionibus longè amplior consueuit numerus militum ascribi.

Quid inter legiones & auxilia intersit. Cap. II.

Phalanges Cateruæ. DEniq; Macedones, Græci, Dardani, phalanges habuerunt, vt in vna Phalāge armatorum octo milia censerentur. Galli atque Celtiberi, pluresq; barbaricæ nationes, cateruis vtebantur in prælio, in quibus erant sena milia armatorum. Romani legiones habent, in quibus singulis sena milia, interdum amplius, militare consueuerunt. Quid autem inter legiones & auxilia interesse videatur, expediam. Auxiliares conducuntur ad prelium, ex diuersis locis, ex diuersis muneribus venientes: nec disciplina inter se, nec notitia, nec affectione consentiunt. Alia instituta, alius inter eos est vsus armorum. Necesse est autem tardius ad victoriam peruenire, qui discrepant antequam dimicent. Denique cùm in expeditionibus plurimùm prosit, omnes milites vnius præcepti significatione conuerti, non possunt equaliter iussa cōplere, qui antè pariter non fuerunt. Tamen hec ipsa si solennibus diuersisq; exercitiis propè quotidie roborentur, non mediocriter iuuant. Nam legionibus semper auxilia, tanquam leuis armatura in acie iungebātur, vt in his preliandi magis adminiculum esset, quàm principale subsidium. Legio autem propriis cohortibus plena, cùm grauem armaturam, hoc est, principes hastarios, triarios, antesignanos: item leuem armaturam, hoc est, ferentarios, sagittarios, funditores, balistarios, cum proprios & sibi impositos equites legionarios, iisdē matriculis teneat: cùm vno animo pariq; consensu castra muniat, aciem instruat, prelium gerat, ex omni parte perfecta nullóque extrinsecus indigens adiumento, quamtamlibet hostiū multudinem superare consueuerat. Documentum est magnitudo Romana, que semper cum legionibus dimicans, tantum hostium vicit, quantum vel ipsa voluit, vel rerum natura permisit.

(Margin notes: Legio. Auxiliares. Legio. Leuis armatura.)

Que causa exhauriri, fecerit legiones. Cap. III.

LEgionū nomen in exercitu permanet hodie, sed per negligentiam superiorū temporū, robur infractū est †cum virtutis premia occuparet ambitio, & per gratiam promouerentur milites, qui promoueri consueuerant per laborem. Deinde contubernalibus, completis stipendiis, per testimoniales ex more dimissis, non sunt alii substituti. Preterea necesse est, morbo aliquantos debilitari atque dimitti: aliquātos militiam deserere, vel diuersis casibus interire: vt nisi annis singulis, imo singulis pene mensibus in recedētium locum iuniorum turba succedat, quāuis copiosus exhauriatur exercitus. Est & alia causa, cur attenuatæ sint legiones. Magnus in illis labor est militandi, grauiora arma, sera munera, seuerior disciplina. Quod vitātes plerique, in auxiliis sepe festinant militie sacramenta percipere, vbi & minor sudor & †maturiora sunt premia. Cato ille maior, cùm & armis inuictus esset, & consul exercitū sepe duxisset, plus se reip. credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in literas. Nam vnius etatis sunt res, que fortiter fiunt, que verò pro vtilitate reip. scribuntur eterna

(Margin notes: nam cum; maiora; Cato rei militaris scriptor.)

sunt

ſunt. Idem fecerunt alii complures, ſed præcipuè Frõtinus ſcribẽs diuo Traiano ob eiuſmodi comꝓbatur induſtriã. Horũ inſtituta, horum præcepta, in quãtum valeo ſtrictim fideliterq́ꝫ ſignabo. Nam cùm eaſdem expenſas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinatus, non ſolùm præſentibus, ſed etiam futuris ſæculis proficiet: ſi prouiſione maieſtatis tuæ, imperator Auguſte, & fortiſſima diſpoſitio reparetur armorum, emendetur diſſimulatio præcedentium.

Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt. Cap. IIII.

IN omnibus autoribus inuenitur, ſingulos conſules, aduerſus hoſtes copioſiſſimos, non amplius quàm binas duxiſſe legiones, additis auxiliis ſociorũ. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vt cuiuis bello duæ legiones crederẽtur poſſe ſufficere. Quapropter ordinationem legionis antiquæ ſecundũ normam militaris iuris exponam. Quæ deſcriptio ſi obſcurior aut impolitior videbitur, non mihi, ſed difficultati ipſius rei conuenit imputari. Attento itaq́ꝫ animo ſæpius relegenda ſunt, vt memoria intelligentiaq́ꝫ valeant comprehendi. Neceſſe eſt enim inuictam eſſe rempub. cuius imperator militari arte percepta, quantos voluerit faciat exercitus bellicoſos.

Quemadmodum legio conſtituatur. Cap. V.

DIligenter igitur lectis iunioribus, animis corporibusq́ꝫ præſtantibus, additis etiã exercitiis quotidianis, quatuor vel eo amplius menſium, iuſſu auſpiciisq́ꝫ inuictiſſimi principis legio formatur. Nam †pũcturis in cute †punctis milites ſcripti & matriculis inſerti iurare ſolent. Et ideo militiæ ſacramenta dicũtur. Iurãt autem per deum chriſtum & ſpiritum ſanctum, & per maieſtatem imperatoris, quæ ſecundum deum generi hnmano diligenda eſt & colenda. Nam imperatori, cùm Auguſti nomen accepit, tanquam præſenti & corporali deo fidelis eſt præſtanda deuotio, & impendendus peruigil famulatus. Deo enim vel priuatus, vel militans ſeruit, cùm fideliter eum diligit, qui deo regnat autore. Iurant autem milites omnia ſe ſtrenuè facturos, quę præceperit imperator, nunq̃ deſerturos militiam, nec mortem recuſaturos pro Romana rep.

pictis *puniceis* *Militiæ ſacramenta.*

Quot cohortes inſint vna legione, item quot milites in vna cohorte. Cap. VI.

SCiendum eſt autem in vna legione decem cohortes eſſe debere. Sed prima cohors reliquas, & numero militum, & dignitate præcedit. Nam genere & inſtitutione literarum viros electiſſimos quærit. Hæc enim ſuſcipit aquilã, quod pręcipuum ſignum in Romano eſt ſemper exercitu, & totius legionis inſigne. Hæc imagines imperatorum, †hoc eſt diuina & præſentia ſigna veneratur. Habet pedites mille centum quinque. Equites loricatos centum trig nta duos: & appellatur cohors miliaria. Hæc caput eſt totius legionis, ab hac, cùm pugnandũ eſt, prima acies incipit ordinari. Secũda cohors habet pedites. 555. Eq̃tes loricatos. 66. & appellatur cohors quingẽtaria. Tertia cohors ſimiliter habet pedites. 555. Equites. 66. ſed in hac cohorte tertia, validiores probari moris eſt, quia in media acie conſiſtit.

hæc etiam

consistit. Cohors quarta habet pedites quingentos quinquaginta quinque. Equites 66. Cohors quinta habet totidē. Sed & ipsa strenuos desiderat milites: quia sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæ quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites 555. Equites 66. In ipsa quoque enucleati asscribendi sunt iuniores: quia in secunda acie post Aquilam & Imagines cohors sexta consistit. Cohors septima habet pedites 555. Equites 66. Cohors octaua habet pedites 555. Equites 66. Sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secunda acie consistit media. Cohors nona habet pedites 555. Equites 66. Cohors decima habet pedites 555. Equites 66. & ipsa bonos accipere cōsueuit bellatores: quia in secunda acie sinistrum possidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites sex milia centum, equites septingētos viginti sex. Minor itaque numerus armatorum in vna legione esse non debet. Maior autem interdum esse consueuit, si non tantum vnam cohortem, sed etiā alias miliarias fuerit iussa suscipere.

Legio plena.

Nomina & gradus principiorum legionum. Cap. VII.

Principia. Antiqua ordinatione legionis exposita, principalium militum, & (vt proprio vtar vocabulo) principiorum nomina & dignitates secundum præsentes matriculas indicabo. *Tribunus.* Tribunus maior per epistolam sacram imperatoris iudicio destinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur à tribu, tribuendoque iure: quia præest militibus quos ex tribu primus Romulus legit. *Ordinarij* Ordinarii dicuntur qui in prælio præsunt, & primos ordines ducunt. *Augustales* Augustales appellantur, qui ab Augusto ordinariis iuncti sunt. *Flauiales* Flauiales item tanquam secundi augustales, à diuo Vespasiano sunt legionibus additi. *Aquiliferi.* Aquiliferi qui aquilam portant. *Imaginarij* Imaginarii, vel imaginiferi qui imperatorū imagines portant. *Optiones.* Optiones ab optando appellati, quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum, atque vicarii solent vniuersa curare. *Signiferi.* Signiferi qui signa portant: quos nunc draconarios vocant. *Tesserarij.* Tesserarii, qui tesseram per contubernia militum nunciant. *Tessera qd.* Tessera autem dicitur præceptū ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellū mouetur exercitus. *Campigeni.* Campigeni, hoc est, antesignani, ideo sic nominati, quia eorum opera atque virtute exercitii genus crescit in cāpo. *Metatores.* Metatores qui præcedentes, locum eligunt castris. *Beneficiarij* Beneficiarii, ab eo appellati, quod promouentur beneficio tribunorum. *Librarij.* Librarii, ab eo quòd in libros referant rationes ad milites pertinētes. *Tubicines. Cornicines. Buccinatores.* Tubicines, Cornicines, & Buccinatores qui tuba vel æreo cornu, vel buccina committere prælium solent. *Armaturæ.* Armaturæ duplares, quæ binas consequuntur annonas. Simplares, quæ singulas. *Mensores.* Mensores, qui in castris ad podismum dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant, vel hospitia in ciuitatibus præstant. *Torquati.* Torquati duplares, Torquati simplares, quibus torques aureus solidus virtutis præmium fuit, quem qui meruisset, præter laudem interdum duplas consequebatur annonas: duplares duas, simplares vnam. *Candidati.* Erant & secundum annonam candidati duplares, candidati simplares. Hi sunt milites principales, qui priuilegiis muniuntur. *Munifices.* Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.

Nomina

Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant Cap. VIII.

VEtus autem consuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis, promoueretur Centurio primipili: qui non solum aquilæ præerat, verumetiã quatuor cẽturias, hoc est, quadringẽtos milites, in prima acie gubernabat. Hic tanquàm caput totius legionis merita consequebatur & commoda. Item primus hastatus duas centurias, id est, ducentos homines ducebat in acie secunda, quẽ nunc ducenarium vocant. Princeps autem primæ cohortis centuriã & semis, hoc est, cẽtum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem propè omnia, quæ in legione ordinãda sunt, pertinent. Item secundus hastatus centuriam & semis, id est, centum quinquaginta milites gubernabat. Triarius prior, centum homines regebat: sic decem centuriæ cohortis primo, à quinque ordinariis regebantur: quibus magnæ vtilitates & magnus honor est à veteribus constitutus: vt cæteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione cõtenderent ad tãta præmia ꝑuenire. Erant etiam centuriones qui singulas centurias curabant: qui nunc centenarii nominãtur. Erant decani, denis militibus præpositi: qui nunc caput cõtubernii vocantur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, quarta, quinta, vsque ad decimã cohortẽ: in tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinq;.

Centurio primipili. *Primus hastatus.* *Ducenarius* *Princeps primæ cohortis.* *Hastatus secundus.* *Triarius prior.* *Centuriones.* *Centenarij* *Decani,* *Caput contubernij*

De officio præfecti legionis. Cap. IX.

SEd legati Imperatoris ex consularibus ad exercitus mittebãtur, quibus legiones & auxilia vniuersa obtemperabant in ordinatione pacis vel necessitate bellorum, in quorum locũ nunc illustres viros constat magistros militũ substitutos à quibus non tantum binæ legiones, sed etiã plures numero gubernãtur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens communem primi ordinis dignitatem, qui absente legato, tanquàm vicarius ipsius potestatem maximã retinebat. Tribuni vel centuriones, cæteriq; milites, eius præcepta seruabãt. Vigiliarum siue profectionis tessera petebatur ab eodem. Si miles crimen aliquod admisisset, autoritate præfecti legionis deputabatur à tribuno ad pœnam Arma omnium militum, item equi, vestes, annona, ad curam ipsius pertinebãt. Disciplinæ ius & seueritas & exercitatio, non solum peditum sed etiam equitũ legionariorum, pręcepto eius quotidie curabatur. Ipse autem custos diligens & sobrius, legionem sibi creditam assiduis operibus ad omnem deuotionẽ, ad omnem afformabat industriam: sciens ad pręfecti laudem subiectorum redundare virtutem.

Præfectus legionis,

De officio præfecti castrorum. Cap. X.

ERat etiam castrorũ præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen nõ mediocribus causis: ad quem castrorum positio, valli & fossæ destinatio pertinebat. Tabernacula vel casæ militũ, cum impedimentis omnibus, nutu ipsius curabantur. Pręterea ęgri contubernales & medici à quibus curabantur, expensę etiam ad eius industriã pertinebant. Vehicula, sagittarii, necnon etiã ferramenta

serratur menta quibus materies †secatur vel cæditur quibusq; aperiuntur fossæ circa situm valli & aquę ductus. Item ligna vel stramina, arietes, onagri, balistæ, cæteráque genera tormentorum, ne deessent aliquando procurabat. Is post longam ꝓbatámque militiã peritissimus omnium legebatur: vt rectè doceret alios quod ipse cum laude fecisset.

De officio præfecti fabrorum Cap. XI.

HAbet præterea legio fabros lignarios, instructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquósque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda, ad machinas, turres ligneas, cæteráq; quibus vel expugnãtur aduersariorum ciuitates, vel defenduntur propriæ præparatos. Qui arma, qui vehicula cæteráq; genera tormentorum vel noua facerent, vel quassata repararent. Habebant etiam fabricas scutarias, loricarias, arcuarias, in quibus sagittæ, missilia, cassides omniáque armorum genera formabantur. Hæc enim erat cura præcipua, vt quicquid exercitui necessarium videbatur, nunquam deesset in castris: vsq; eo, vt etiam cunicularios haberẽt, qui ad morem Bessorum, ducto sub terris cuniculo, murísque intra fundamenta perfossis, improuisi emergerent ad vrbes hostium capiẽdas. Horum iudex erat proprius præfectus fabrorum.

De officio tribuni militum Cap. XII.

DEcẽ cohortes habere legionẽ diximus: sed prima erat miliaria, in qua cẽsu genere, literis, forma, virtute, pollentes milites mittebantur. Huic tribunus præerat armorum scientia, virtute corporis, morum honestate præcipuus. Reliquæ cohortes, ꝓut principi placuisset, à tribunis vel à pręposítis regebãtur. Tãta autem seruabatur exercendi milites cura, vt non solum tribuni vel præpositi contubernales sibi creditos, sub oculis suis iuberent quotidie meditari, sed etiã ipsi armorum arte perfecti, cęteros ad †imitationem proprio cohortarẽtur exẽplo. Tribuni autem solicitudo per hanc laudatur industriam: cũ miles veste nitidus, armis bene munitus ac fulgẽs, exercitii vsu & disciplina eruditus incedit. *dimicationẽ*

De centuriis atque vexillis peditum. Cap. XIII.

Aquila. *Dracones.* PRimum signum totius legionis est Aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per singulas cohortes à draconariis feruntur ad pręlium. Sed antiqui quia sciebant in acie commisso bello celeriter ordines aciesq; turbari atq; confundi, ne hoc posset accidere, cohortes in centurias diuiserũt, & singulis cẽturiis singula vexilla, constituerunt: ita vt ex qua cohorte vel quota esset centuria in illo vexillo literis esset ascriptũ, quod intuentes vel legẽtes milites, in quãtouis tumultu, à contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper, qui nunc centenarii vocantur, nimium bellicosos loricatos, †trãsumptis cassidum cristis, vt facilius noscerentur, singulas iusserunt gubernare centurias: quatenus nullus error existeret, cũ centeni milites sequerentur, non solũ vexillũ suum sed etiã centurionem qui signum habebat in galea. Rursus ipsę centurię in cõtubernia diuisę sunt: vt decem militibus sub vno papilione degentibus vnus *Vexilla.* *Centenarij* *transuersis*

quasi

quaſi præeſſet decanus,qui caput contubernii nominatur . Contubernium autem manipulus vocabatur,ab eo quòd coniunctis manibus pariter dimicabát. Decanus. Manipulus

De turmis equitum legionariorum. Cap. XIIII.

QVemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur,ita inter equites turma dicitur. Et habet vna turma equites 32. Huic qui præeſt,Decurio nominatur. Cẽtum enim pedites ab vno centurione,ſub vno vexillo gubernantur:ſimiliter.32.equites ab vno decurione,ſub vno vexillo reguntur. Præterea ſicut centurio eligendus eſt magnis viribus,procera ſtatura, qui haſtas vel miſſilia peritè iaculetur & fortiter, qui dimicari gladio,qui ſcutum rotare doctiſſimè nouerit,qui omnem artem didicerit armaturæ,vigilans,ſobrius,agilis, magis ad facienda quæ ei imperantur, quàm ad loquendum paratus. Cõtubernales ſuos ad diſciplinam retineat,& ad armorum exercitium cogat,vt bene veſtiti & calciati ſint,vt arma omnium defricentur ac ſplendeant. Similiter eligendus eſt decurio qui turmæ equitum præponatur,imprimis habili corpore:vt loricatus & armis circundatus omnibus, cum ſumma admiratione equum poſſit aſcendere,equitare fortiſſime,conto ſcienter vti,ſagittas doctiſſimè mittere,turmales ſuos, id eſt, ſub cura ſua equites poſitos erudire ad omnia quæ equeſtris pugna depoſcit:eoſdem cogere loricas ſuas vel cataphractas,contos ſuos & caſſides frequenter tergere & curare. Plurimũ enim terroris hoſtibus armorũ ſplẽdor importat. Quis credat militem bellicoſum,cuius diſſimulatione ſitu ac rubigine arma fœdantur? Nõ ſolum autem equites,ſed etiam ipſos equos aſſiduo labore cõuenit edomari. Itaq; ad decurionem & ſanitatis & exercitationis tam hominum quàm equorum pertinet cura.

Turma. Decurio. Turmales.

Quemadmodum legionum acies inſtruantur. Cap. XV.

NVnc qualiter inſtruenda ſit acies, ſi pugna immineat, declaretur vnius legionis exemplo:quòd ſi vſus exegerit,transferri poſſit ad plures legiones. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors ſecunda cõiungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta veró cohors ſiniſtrum ſuſcipit cornu:ſed ante ſigna,& citra ſigna. Nec non in prima acie dimicantes,principes vocabantur,hoc eſt,ordinarii,cæteriq; principales. Hæc erit grauis armatura, qui habebant caſſides,cataphractas,ocreas,ſcuta,gladios maiores,quos ſpathas vocant,& alios minores,quos ſemiſpathas nominant,plumbatas quinas poſitas in ſcutis,quas primo impetu iaciunt. Item bina miſſilia,vnum maius,ferro triangulo,vnciarum nouem,haſtili pedum quinque & ſemis,quod pilum vocabant, nunc ſpiculum dicitur,ad cuius ictum præcipuè exercebantur milites,quod arte & virtute directum,& ſcutatos pedites,& loricatos equites ſæpe trãſuerberat. Aliud minus,ferro triangulo vnciarum quinque,haſtili trium pedum & ſemis, quod tunc verriculum,nunc verutum dicitur. Prima acies principum. Secũda haſtatorũ,armis talibus docetur inſtructa. Poſt hos erãt pherentarii & leuis armatura quos nũc auxiliatores & armaturas dicimus. Scutati qui plumbatis vel

Principes. Spathæ. Semiſpathæ. Pilum. Spiculum. Verriculũ. Pherẽtarij. Scutati.

gladiis & missilibus accincti, sicut nunc omnes propè milites videntur, armati erant. Item sagittarii cũ cassidibus, cataphractis, & gladiis, sagittis, & arcubus. Erant Funditores, qui ad fundas vel fustibalos lapides iaciebant. Erant tragularii, qui ad manubalistas vel arcubalistas dirigebant sagittas. Secunda acies similiter armabatur: in qua consistentes milites, hastati vocabantur. Sed in secunda acie, dextro cornu, cohors sexta ponebatur: cui iungebatur septima. Octaua cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohros in secũda acie, sinistrum semper obtinebat cornu.

Funditores *Tragularij.*

Quemadmodum triarii vel centuriones armentur. Cap. XVI.

POst omnes autem acies, Triarii cum scutis, cataphractis & galeis ocreati cũ gladiis, semispathis, plumbatis & binis missilibus locabãtur, qui genu posito subsidebant, vt, si prima acies vinceretur, ab his quasi de integro reparata pugna posset reparare victoriam. Omnes autem signarii vel signiferi, quàmuis, pedites, loricas minores accipiebãt: & galeas ad terrorem hostium, vrsinis pellibus tectans. Centuriones verò habebant cataphractas, scuta, & galeas ferreas: sed transuersis & argentatis cristis, vt faciliùs agnoscerentur à suis.

Triarij.

Commissa pugna grauem armaturam stare pro muro. Cap. XVII.

ILlud autem sciendum est, & modis omnibus retinendum: cõmisso bello, prima ac secunda acies stabat immota. Triarii quoque residebant. Pherentarii autẽ armaturæ & scutatores, sagittarii, funditores, hoc est, leuis armatura aduersarios prouocabant ante aciẽ procedentes: si hostes fugare poterant, sequebãtur: si eorum virtute ac multitudine premebantur, reuertebantur ad suos & post eos stabant. Excipiebat autem prælium grauis armatura, & tanquàm murus (vt ita dicam) ferreus stabat: & non solũ missilibus, sed etiam gladiis cominus dimicabant. Et si hostes fugassent, non sequebatur grauis armatura, ne aciem suam ordinationemq́ perturbaret & ad dispsos recurrentes hostes, incompositos opprimerent: sed leuis armatura cum funditoribus, sagittariis, & equitibus, fugientes sequebatur inimicos. Hac dispositione atq; cautela sine periculo legio vincebat, aut supata seruabatur incolumis: †quia ius legionis est facilè nec fugere nec seq.

quod

Nomina militum & gradus in scutis eorum aduersis scribenda. Cap. XVIII.

SEd ne milites aliquando in tumultu prælii à suis contubernalibus aberrarẽt, diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant: quæ ipsi nominãt digmata, sicut etiam nunc moris est fieri. Præterea in aduerso scuto vniuscuiusque militis, literis erat nomẽ ascriptum, addito ex qua esset cohorte, qua ve cẽturia. Ex his ergo apparet legionem bene †institutã, quasi munitissimam esse ciuitatem, quæ omnia prælio necessaria secum vbique portaret, nec metueret, repentinum hostium superuentum, quæ etiam in mediis campis subito fossa se valloq́ muniret, quæ omne genus militum contineret & armorũ. Si quis igitur pugna publica superare Barbaros cupit, vt diuinitatis nutu, dispositione Imperatoris inuicti

Digmata. *instructam*

inuicti reparentur, ex tyronibus legiones votis omnibus petat. Intra breue autẽ temporis ſpacium, iuniores diligẽter electi & exercitati, quotidie, non ſolũ mane, ſed etiam poſt meridiem, omni armorum diſciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum ſubegerũt, facilè coæquabunt. Nec moueatur, Cæſar, tua maieſtas, quòd olim conſuetudo eſt mutata, quæ †viguit: ſed huius prouiſionis ac felicitatis eſt perennitas tua, vt pro ſalute reip. & noua excogitet, & antiqua reſtituat. Omne opus difficile videtur anteq̃ tentes, cæterùm ſi exercitati & prudentes viri delectui præponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari & diligẽter inſtitui. Quiduis enim efficit ſolertia, ſi competentes non denegentur expenſæ. *notuit*

Præter corporis robur, notarum & computandi artem in tyronibus eligendam. Cap. XIX

SEd quoniam in legionibus plures ſcholæ ſunt, quæ literatos milites quęrunt ab his qui tyrones probant in omnibus quidem ſtaturæ magnitudinem, corporis robur, alacritatẽ animi, conuenit explorari. Sed in quibuſdam notarum peritia, calculandi computandiq; vſus exigitur. Totius enim legionis ratio, ſiue obſequiorum, ſiue militarium numerorum, ſiue pecuniæ quotidie aſſcribitur actis maiore propè diligentia, quàm res annonaria, vel ciuilis, politicis libris annotatur. Quotidianas etiam in pace vigilias. Item excubitum ſiue angarias, de omnibus centuriis & contuberniis, quę viciſſim milites faciunt, vt ne quis contra iuſticiam prægrauetur, aut alicui præſtetur immunitas. Nomina eorum qui vices ſuas fecerunt, breuibus inferuntur. Quando quis commeatum acceperit, vel quot dierum, annotatur in breuibus. Tunc enim difficilè commeatus dabatur, niſi cauſis iuſtiſſimis approbatis. Nec aliquibus milites inſtituti deputabantur obſequiis, nec priuata iiſdem negocia mandabantur. Siquidem incongruum videbatur, imperatoris militem, qui veſte & annona pnblica paſcebatur, vtilitatibus vacare priuatis. Ad obſequia tamen iudicum vel tribunorum, nec non etiã principalium deputabantur milites, qui vocabantur accenſi, hoc eſt, poſtea additi quàm fuiſſet legio cõpleta, quos nunc Supernumerarios vocant. Faſciculária tamen, id eſt, lignũ, fœnũ, aquã, ſtramen, etiam legitimi milites in caſtra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quòd hæc omnia munia faciant. *Scholæ militares.* *Accenſi.* *Supernumerarij.*

Donatiui partem dimidiam debent apud ſigna ſequeſtrare milites ſeruandam. Cap. XX.

ILlud verò ab antiquis diuinitus inſtitutum eſt, vt ex donatiuo quod milites cõſequuntur, dimidia pars ſequeſtraretur apud ſigna, & ibidem ipſis militibus ſeruaretur, ne per luxum aut inanium rerum camparationẽ, à contubernalibus poſſit abſumi. Pleriq; enim homines & præcipuè pauperes tantũ erogant, quantum habere potuerint. Sepoſitio autem iſta pecuniæ, primùm ipſis contubernalibus docetur accommoda. (Nam cùm publica ſuſtententur annona, ex omni

bus donatiuis augetur eorum pro medietate castrense peculuim) Miles deinde qui sumptus suos scit apud signa depositos, de deserendo nihil cogitat, magis diligit signa. Pro illis in acie fortiùs dimicat, more humani ingenii, vt pro illis habeat maximam curam, in quibus suam videt positam esse substantiam. Denique decem folles, hoc est, decẽ sacci, per cohortes singulas exponebantur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam saccus vndecimus, in quem tota legio particulam aliquam cõferebat, sepulturæ scilicet causa, vt si quis ex contubernalibus defecisset, de illo vndecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. Hæc ratio apud signiferos (vt nunc dicunt) in cophino seruabatur. Et ideo signiferi non solùm fideles, sed etiam literati homines eligebantur, qui & seruarent deposita, & scirent singulis reddere rationem.

Depositarij signiferi.

In legione ita fieri promotiones, vt per omnes cohortes transeant qui promouentur. Cap. XXI.

NOn tantùm, humano consilio, sed etiam diuinitatis instinctu, legiones arbitror à Romanis constitutas. In quibus decẽ cohortes ita sunt ordinatæ, vt omnium vnum corpus, vna videatur esse coniunctio. Nam quasi in orbẽ quendã per diuersas cohortes & diuersas scholas milites promouẽtur, ita vt ex prima cohorte ad gradũ quempiam promotus vadat ad decimã cohortẽ: & rursus ab ea, crescentibus stipendiis, cum maiore gradu per alias recurrat ad primã. Ideo primipili centurio, postq̃ in orbẽ omnes cohortes per diuersas administrauerit scholas, in prima cohorte ad hanc peruenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur. Sicut primicerius in officio præfectorũ prętorio ad honestum quæstuosumque militiæ peruenit gradũ, ita legionarii equites cohortes suas contubernii affectione venerantur, cùm naturaliter equites à peditibus soleant discrepare. Per hanc ergo contextionem, in legionibus, & omniũ cohortium equitum peditumque seruabatur vna concordia.

Primipili centurio.

Primicerius

Quid inter tubicines & cornicines & classicum intersit. Cap. XXII.

HAbet præterea legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicines ad bellum vocant milites, & rursum receptui canentes reuocant. Cornicines & buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictus & eius reditu. Hi quotiens canunt, non milites, sed signa ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt, & soli milites ad signa eorum obtemperant. Quotiens mouenda sunt signa, cornicines canunt. Quotiens autẽ pugnatur, & tubicines & cornicines pariter canunt. Classicũ item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt. Hoc insigne videtur imperii, quia classicum canitur imperatore præsente, vel cùm in militẽ capitaliter animaduertitur: quia hoc ex imperatoris legibus fieri necesse est. Si verò ad vigilias vel angarias faciẽdas, siue ad opus aliquod, vel ad decursionẽ cãpi exeũt milites, tubicine vocante operantur, & rursus tubicine admonẽte cessãt. Cùm autem mouẽtur signa, aut iam mota figẽda sunt, cornicines canunt. Quod ideo in omnibus exercitiis & processionibus custoditur, vt in ipsa pugna faciliùs obtemperent

Cornicines. & buccinatores.

Classicum.

obtemperét milites,ſiue eos pugnare,ſiue ſtare, ſiue ſequi,vel redire pręceperint duces.Siquidem ratio manifeſta ſit,ſemper in ocio debere fieri,quod neceſſariò faciendum videtur in prælio.

De exercitatione militum. Cap. XXIII.

LEgionis ordinatione digeſta, ad exercitium reuertamur : vnde (ſicut iam dictum eſt)exercitus nomé accepit.Iuniores quidem & noui milites, mane & poſt meridiem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autẽ & eruditi ſine intermiſſione ſemel in die exercebantur in armis. Neq; enim longitudo ætatis,aut annorum numerus artem bellicam tradit, ſed cõtinua exercitationis meditatio:poſt quãta volueris ſtipendia,inexercitatus miles ſemp̄ eſt tyro cũ armatura quæ feſtis diebus exhibetur in exercitio.Idcirco nõ tantùm armaturam qui ſub campi doctore ſunt,ſed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione diſcebant,& corporis velocitatem.Nam & velocitas vſu ipſo acquiritur coporis,& ſcientia feriendi hoſtem ſeq; protegendi,præſertim ſi gladiis cominus dimicetur.Illud verò maius eſt,vt ſeruare ordines diſcant,& vexillum ſuum in tantis permixtionibus in ipſa proluſione comitẽtur,nec inter doctos aliquis error exiſtat,quàmuis in multitudine ſit tãta confuſio. Ad palum quoque vel ſudes iuniores exerceri percommodũ eſt,cùm latera vel pedes aut caput petere punctim,cæſimq; condiſcant.Saltus quoq; & ictus facere pariter aſſueſcãt, inſurgere tripudiãtes in clypeum, rurſusq; ſubſidere,nunc geſtiendo prouolare cum ſaltu,nunc cedentes in terga reſilire.Miſſilibus etiam palos ipſos procul ferire meditentur,vt & ars dirigendi,& dextræ virtus poſſit accreſcere.Sagittarii verò vel funditores ſcopas,hoc eſt,fruticum vel ſtraminum faſces,pro ſigno ponebant,ita vt ſexcentis pedibus remouerentur à ſigno, vt ſagittis vel certè lapidibus ex fuſtibalo deſtinatis,ſignũ ſæpius tangerẽt. Propterea ſine trepidatione in acie faciebant, quod ludentes in cãpo fecerãt.Semper aſſueſcendũ eſt etiam, vt ſemel tantũ fũda circa caput rotetur,cùm ex ea emittitur ſaxũ.Sed & manu ſola omnes milites meditabantur libralia ſaxa iactare : qui vſus paratior creditur,quia non deſyderat fundam.Miſſilia quoq; vel plumbatas iugiter perpetuóq; exercitio dirigere cogebãtur vſq; adeò,vt tẽpore hyemis de tegulis vel ſcandulis,quæ ſi deeſſent certè de cannis, vlua vel culmo & porticus tegerentur ad equites,& quædam velut baſilicæ ad pedites:in quibus tẽpeſtate vel ventis aëre turbato,ſub tecto armis erudiebatur exercitus.Cæteris autem etiã hybernis diebus,ſi niues pluuiæq; ceſſarent,exerceri cogebantur in campo:ne intermiſſa cõſuetudine,animi militum debilitarẽtur & corpora,ſyluã cædere,portare onera, tranſilire foſſas,natare in mari ſiue fluminibus,gradu pleno ambulare,vel currere etiã armatos cũ ſarcinis ſuis frequentiſſimè cõuenit,vt quotidiani laboris vſus in pace, difficilis non videatur in bello.Siue ergo legio fuerit,ſiue auxilia exerceantur aſſiduè.Nam quemadmodum bene exercitatus miles prælium cupit,ita formidat indoctus.Poſtremò ſciendum eſt,in pugna vſum amplius prodeſſe quàm vires.Nam ſi doctrina ceſſet armorũ,nihil paganus diſtat à milite.

Ad palum exerceri.

Scopæ.

Exempla adhortationum,& exercitii militaris, de aliis artibus tracta. Cap. XXIIII.

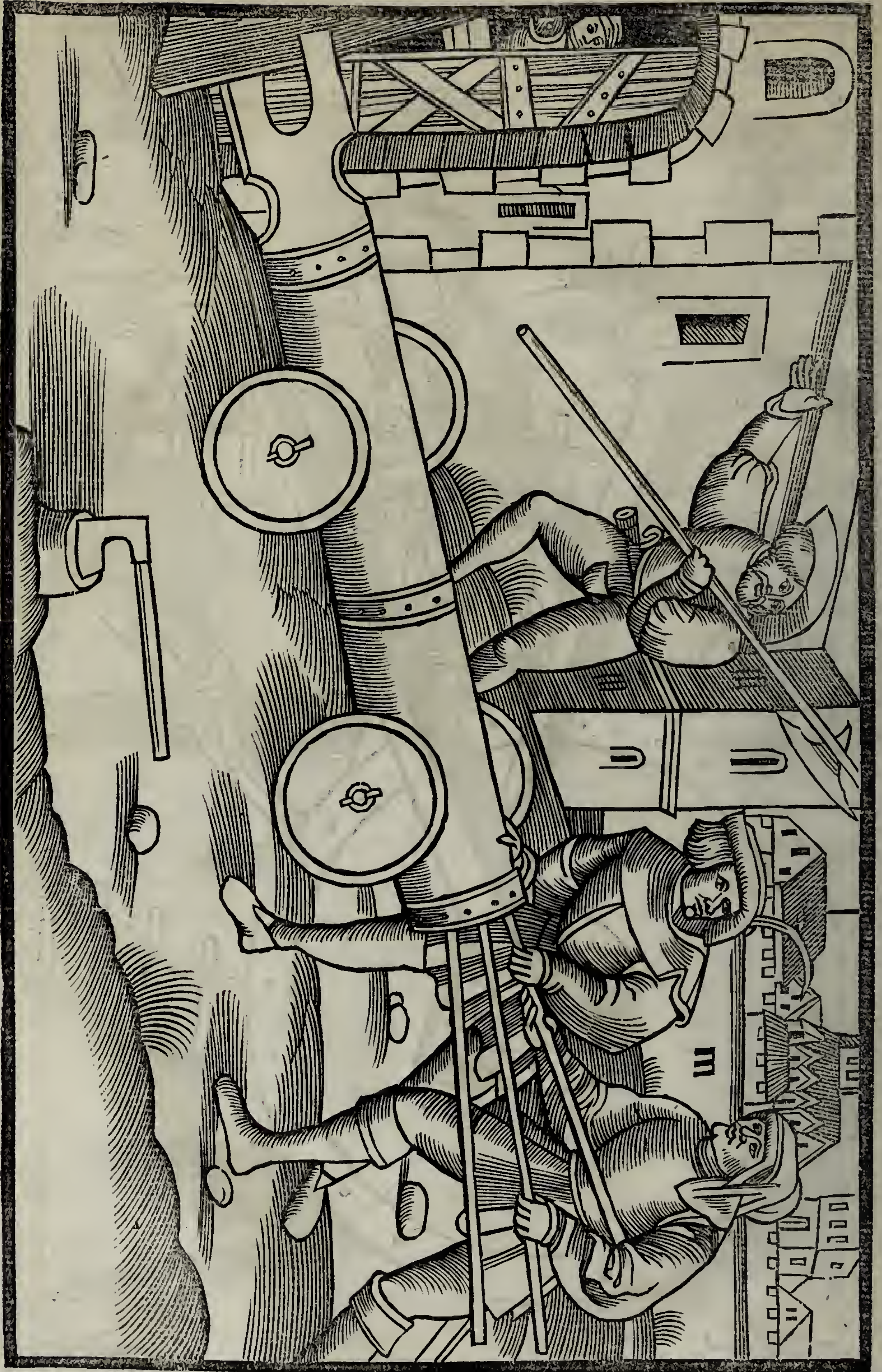
ATHleta, venator, auriga, propter exiguã mercedẽ, vel certè plebis fauorem, cotidiana meditatione artes suas aut seruare, aut augere consuescunt. Militem (cuius est manibus seruãda respub.) studiosiùs oportet scientiam dimicandi, vsúmque rei bellicæ iugibus exercitiis custodire: cui contingit non tantùm gloriosa victoria, sed etiam amplior præda: quémq; ad opes ac dignitates ordo militiæ & Imperatoris iudicium consueuit euehere. Artifices scænici ab exercitiis pro laude vulgi non recedunt. Miles sacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel nouellus vel iam vetustus cessare non debet, cui pugnandum est pro salute propria & libertate communi: præsertim cum antiqua sit prudénsq; sententia, Omnes artes in meditatione consistere.

Enumeratio ferramentorum vel machinarum legionis. Cap. XXV.

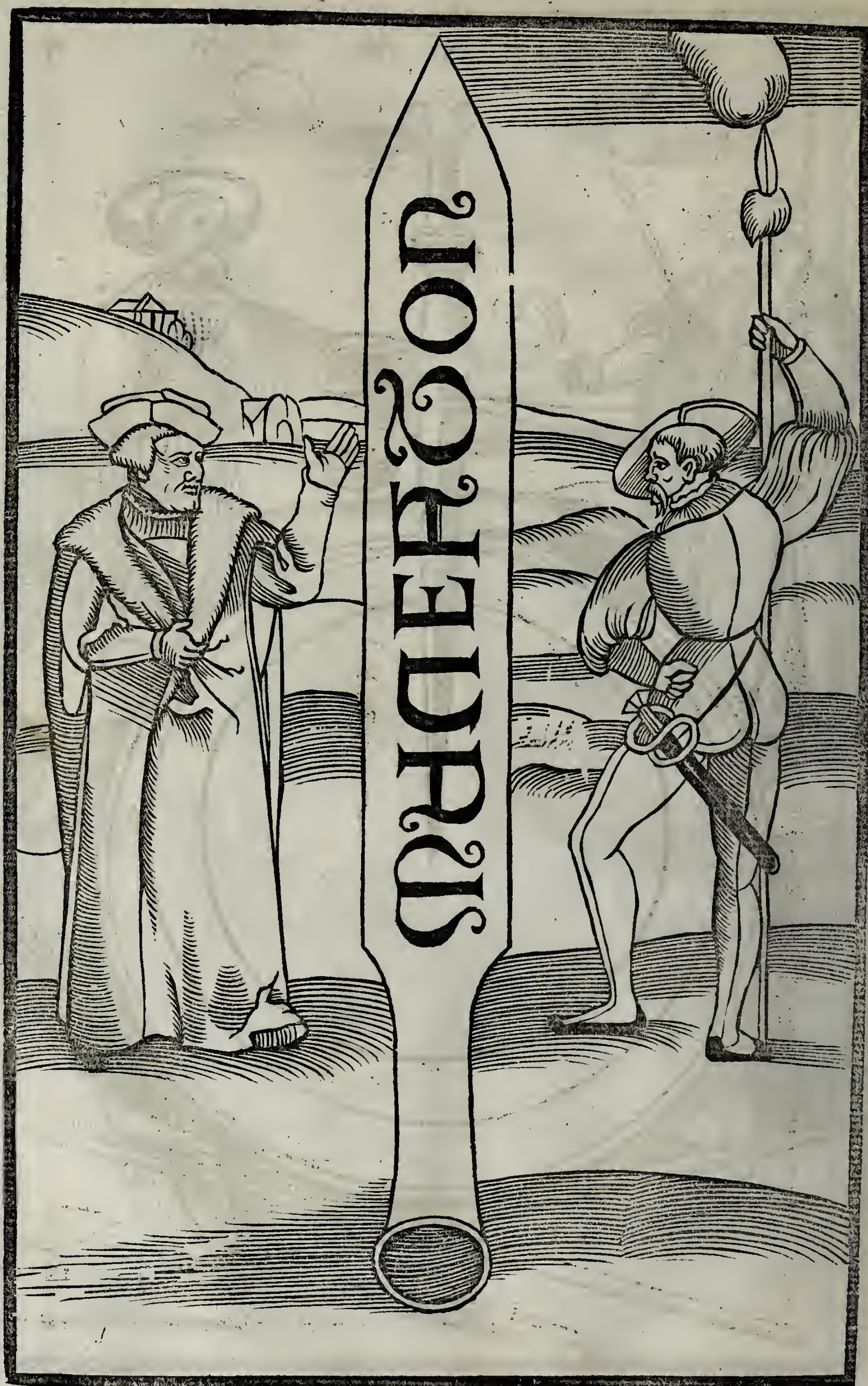
LEgio autem non tantùm militũ numero, sed etiam genere ferramentorum vincere consueuit. Primùm omniũ instruitur iaculis, quæ nullæ loricæ, nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulas cẽturias singulas carrobalistas habere consueuit, quibus muli ad trahendũ, & singula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est, vndecim homines, deputãtur. Nam hæ quanto maiores fuerint, tanto longiùs ac fortiùs tela iaculantur. Non solùm autem castra defendunt, verũ etiam in campo post aciem grauis armaturæ ponuntur. Ad quarum impetũ, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obstare. In vna autem legione quinquagintaquinque carrobalistæ esse solent: Item decem onagri, hoc est, singuli per singulas cohortes in carpentis bobus duobus portãtur armatis: vt si fortè hostes ad oppugnandum venerint vallum, sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoq; de singulis trabibus excauatas, cum lõgissimis funibus, interdum etiã ferreis cathenis, secum legio portat: quatenus cõtextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, supertextis iniectísq; tabulatis, flumina quæ sine pontibus vadari nequeunt, tã à peditibus quàm ab equitatu sine periculo transeantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera facienda bidentes, ligones, palas, rastra, alueos, cophinos quibus portetur terra. Habet quoq; dolobras, secures, ascias, serras, quibus materia ac pali dolantur atq; secantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium ciuitates, testudines, musculos, arietes, vineas (vt appellant) turres etiam ambulatorias faciant. Verùm ne singula enumerando plura dicantur, vniuersa quę in quoq; belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet vbique portare, vt in quouis loco fixerit castra, armatam faciat ciuitatem.

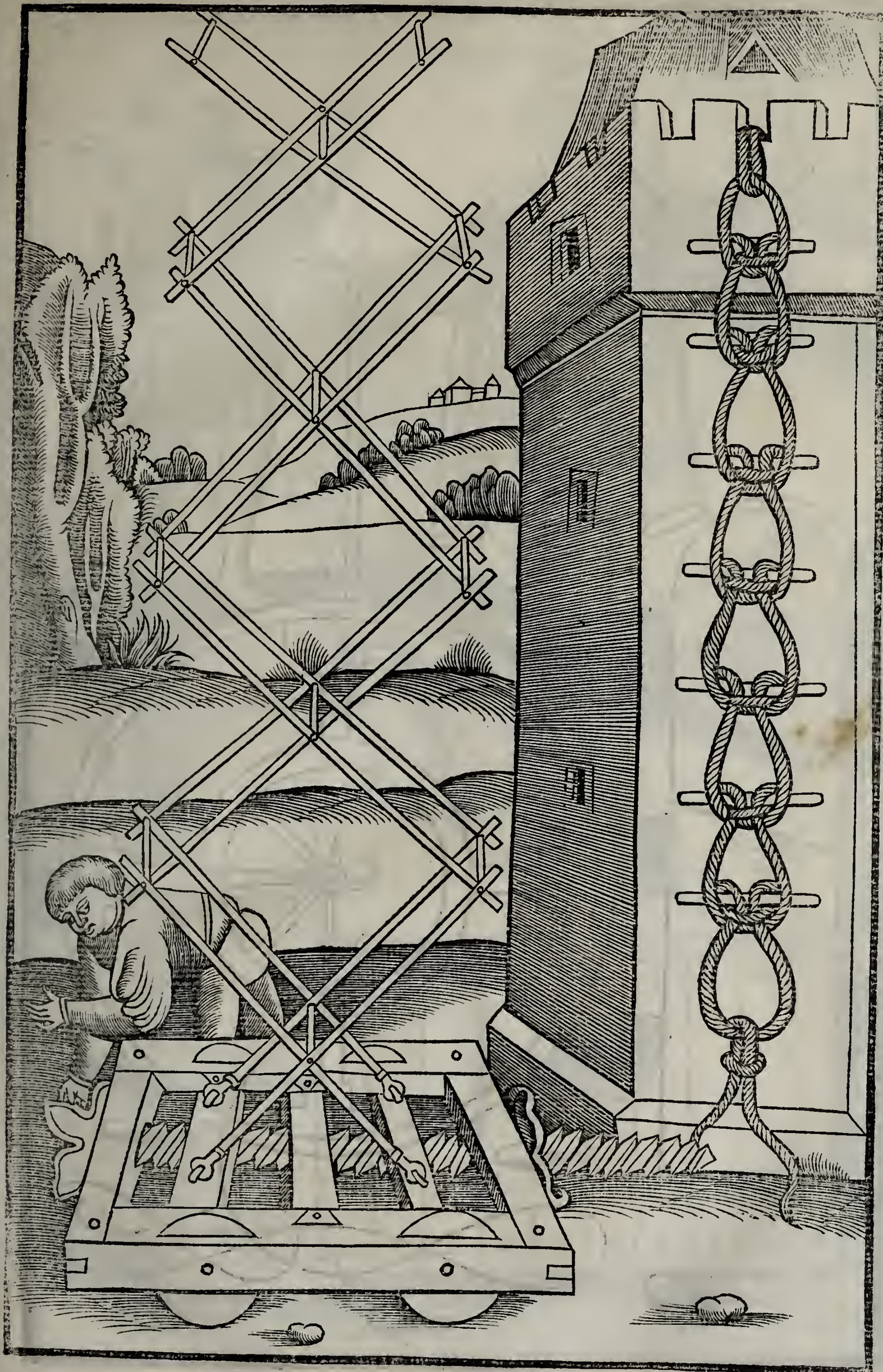
Harpagones. Lupi.

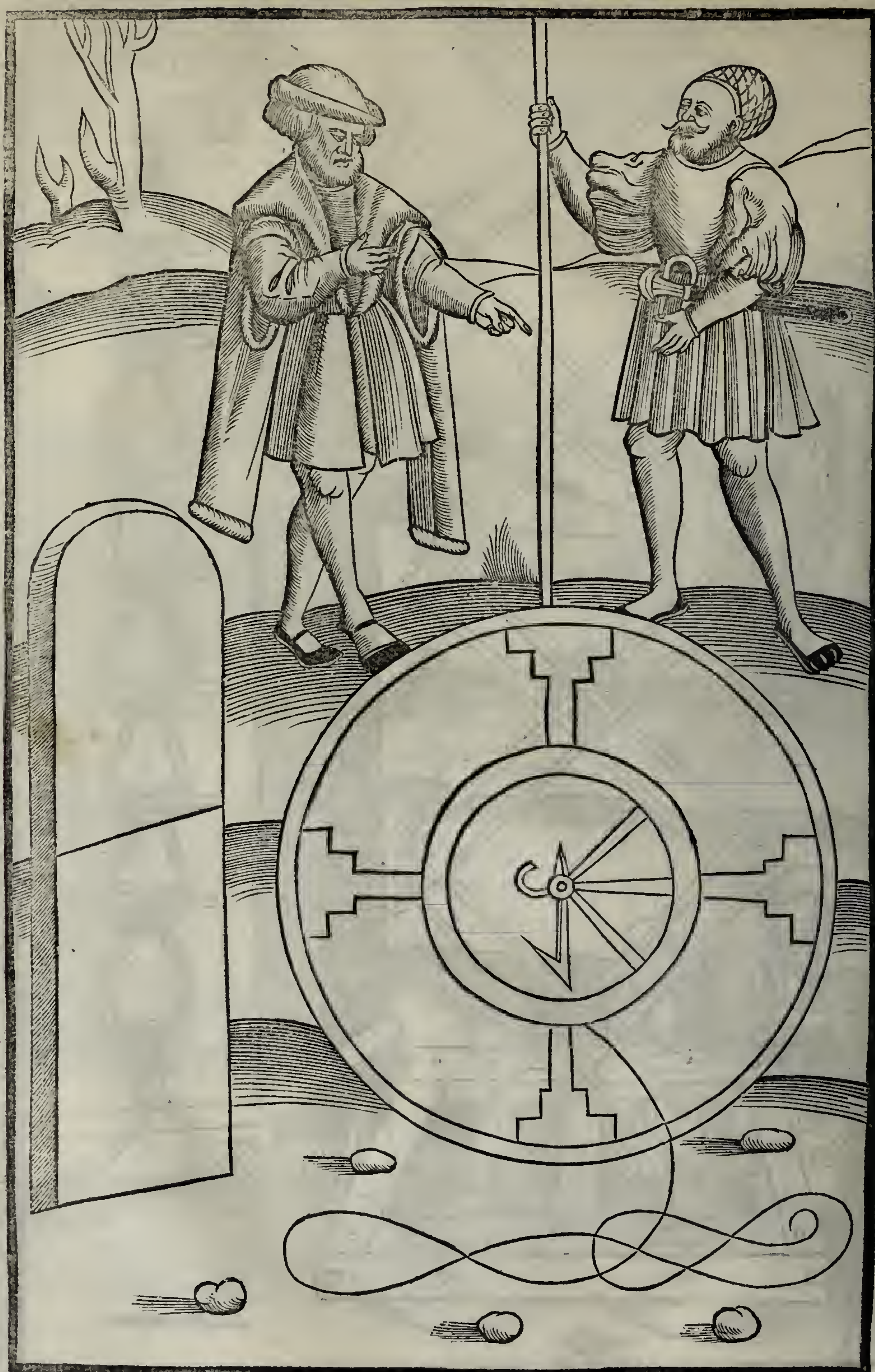

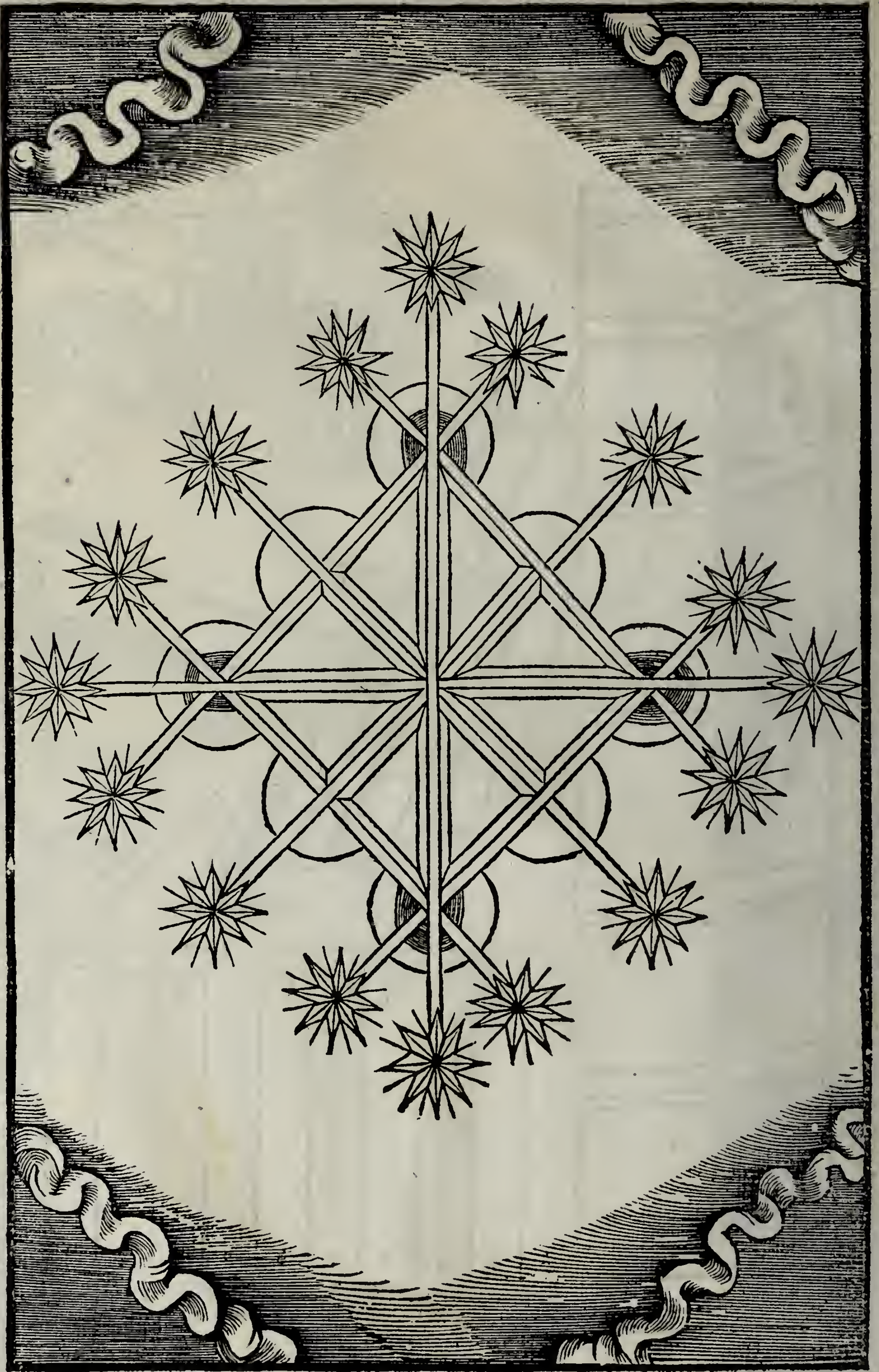

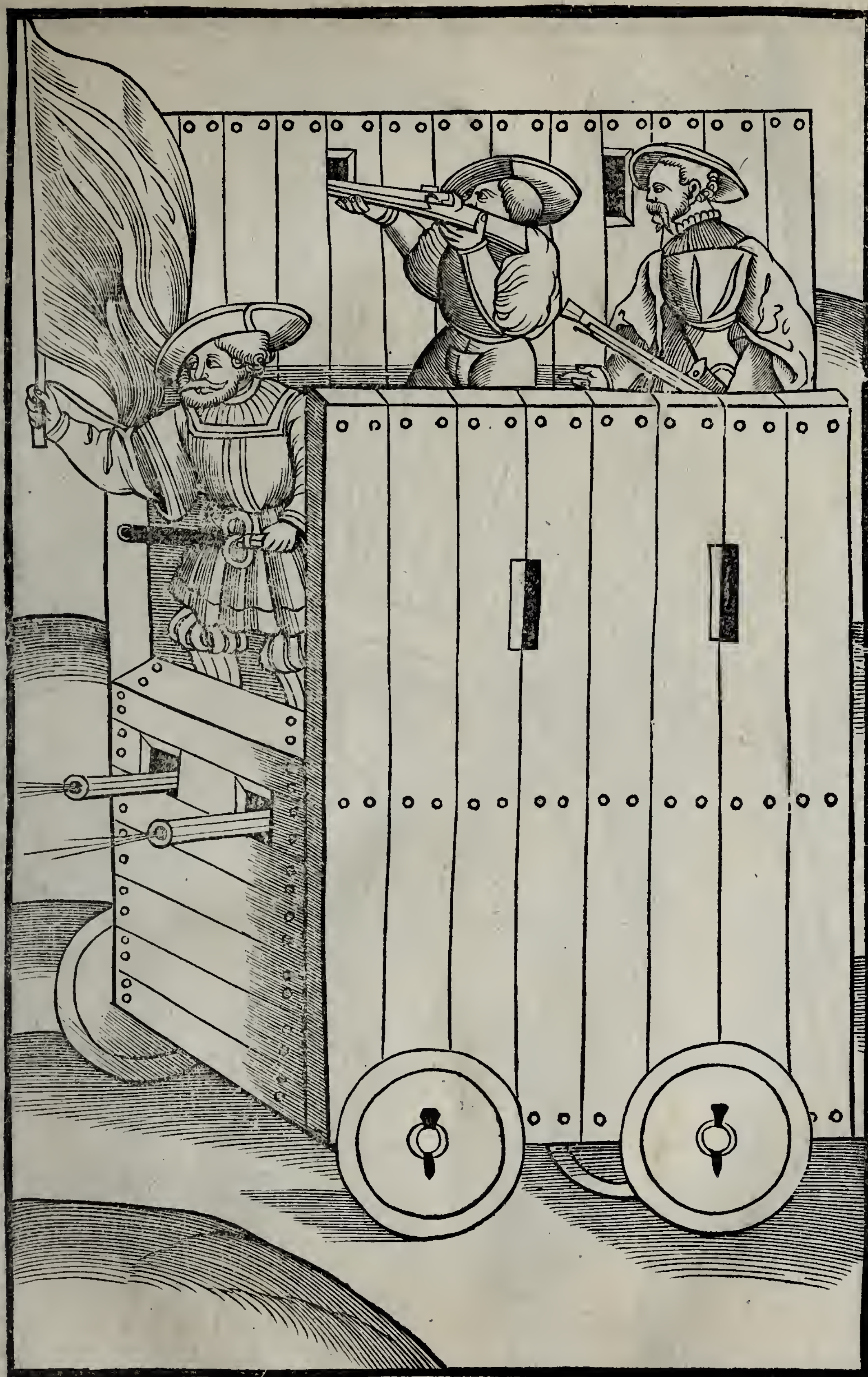

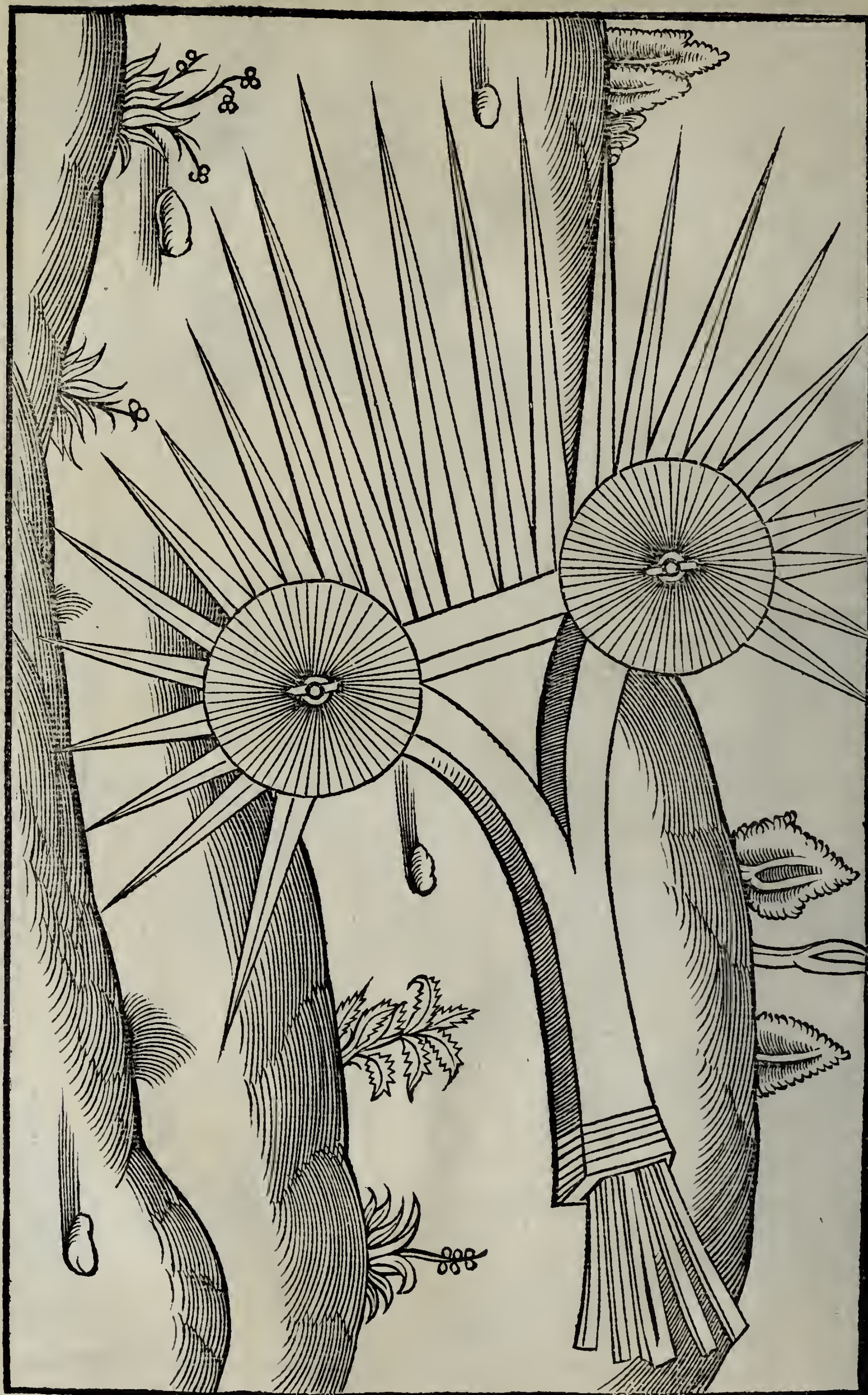

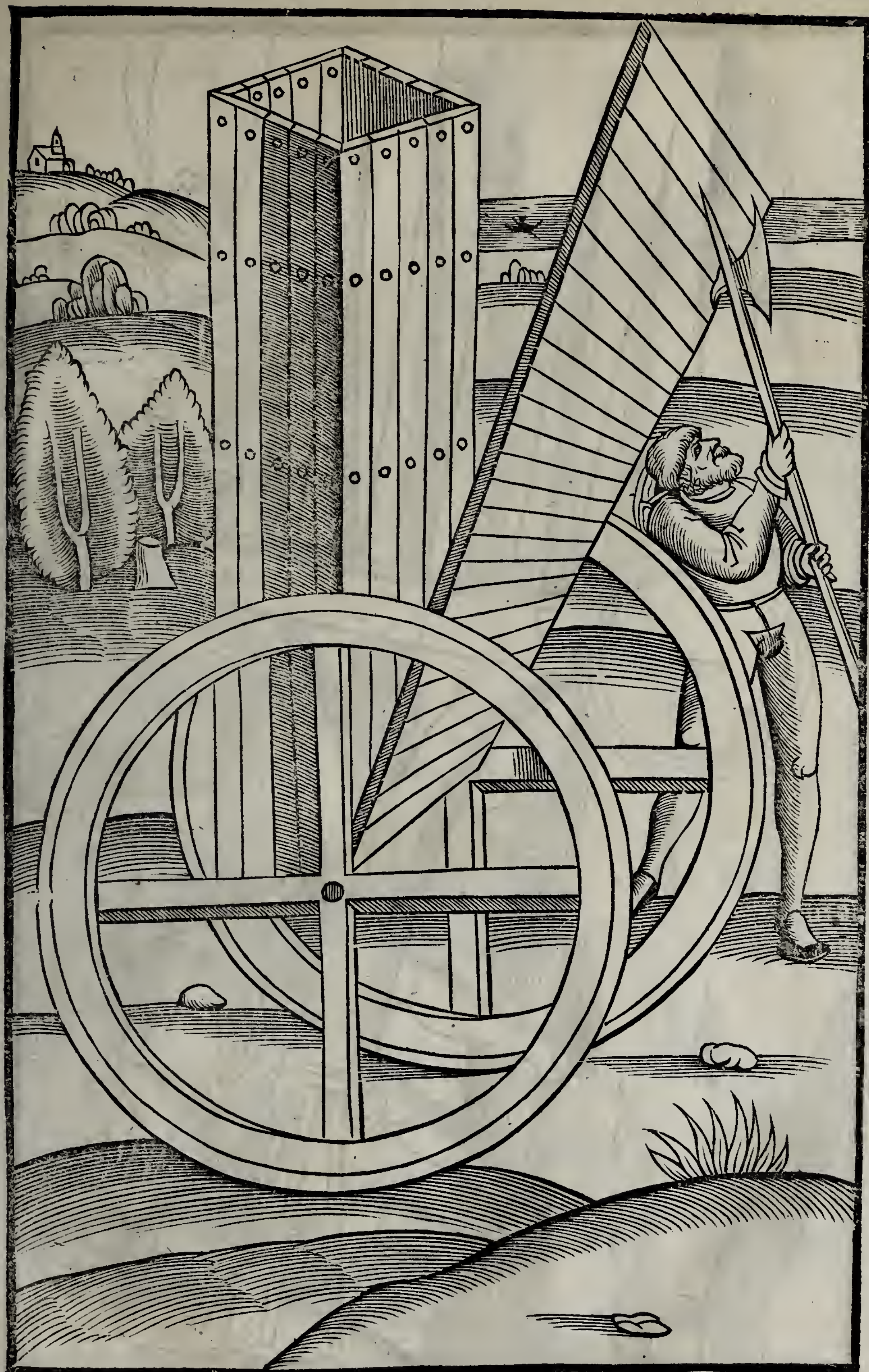

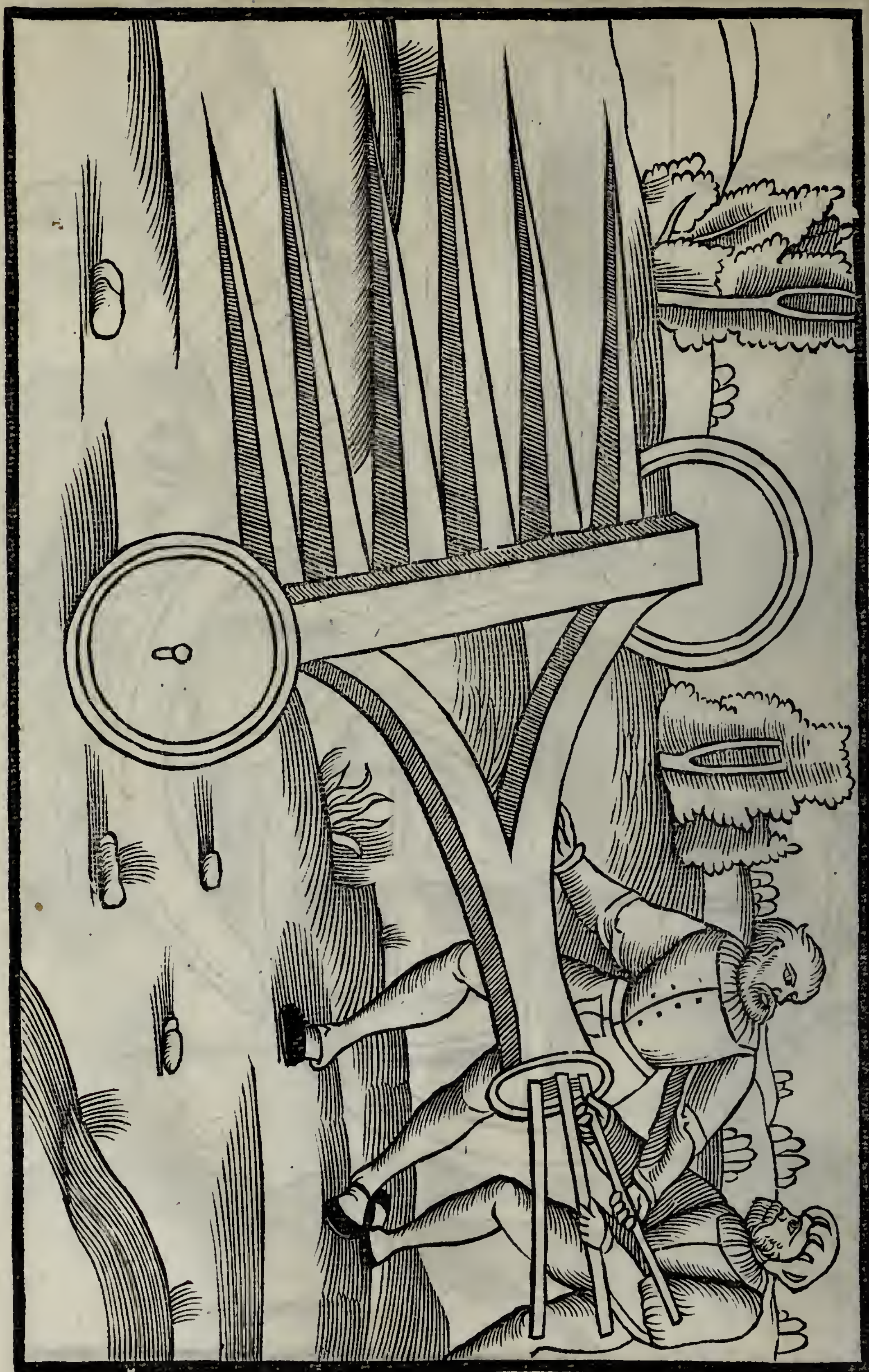

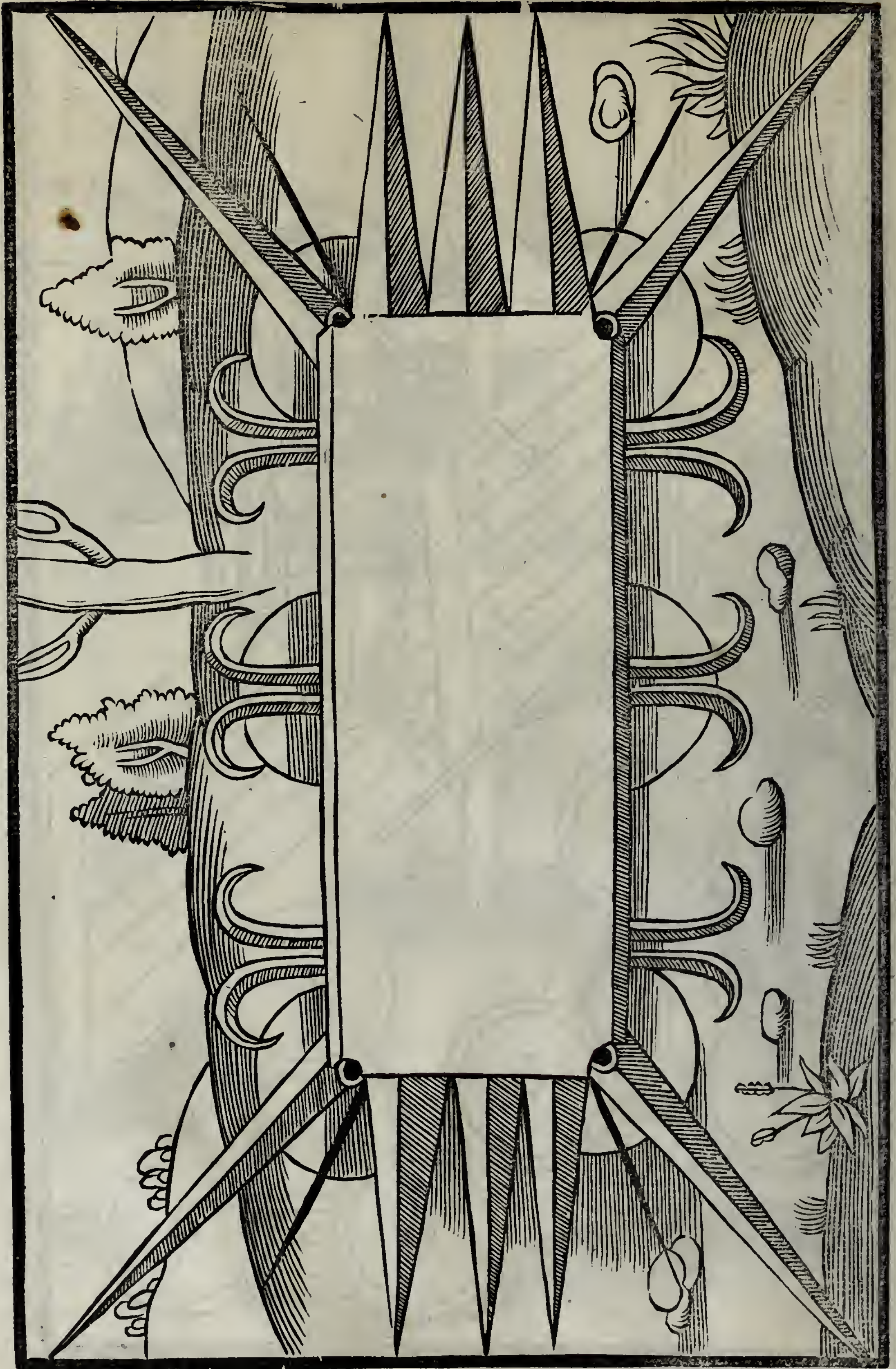

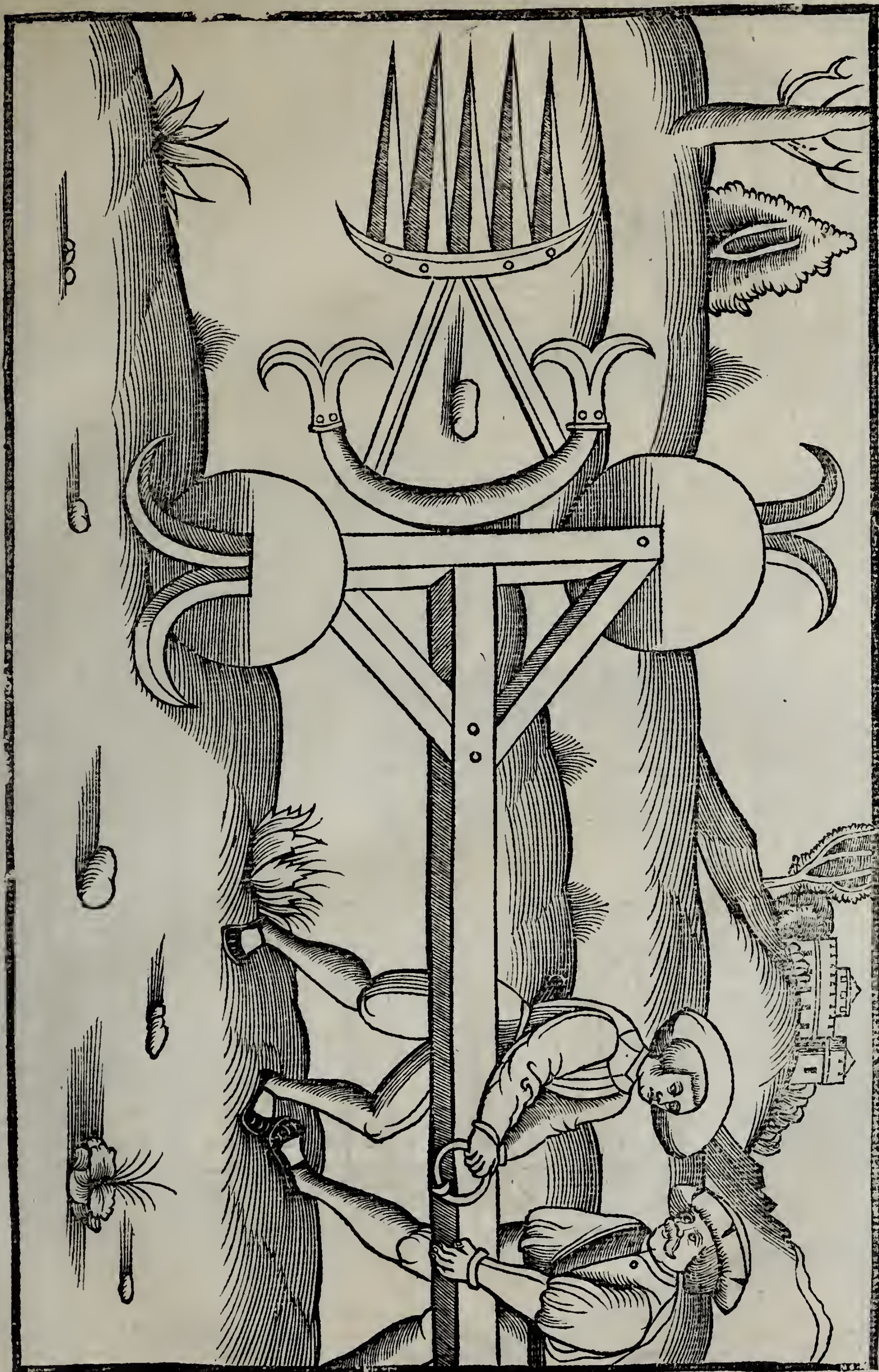

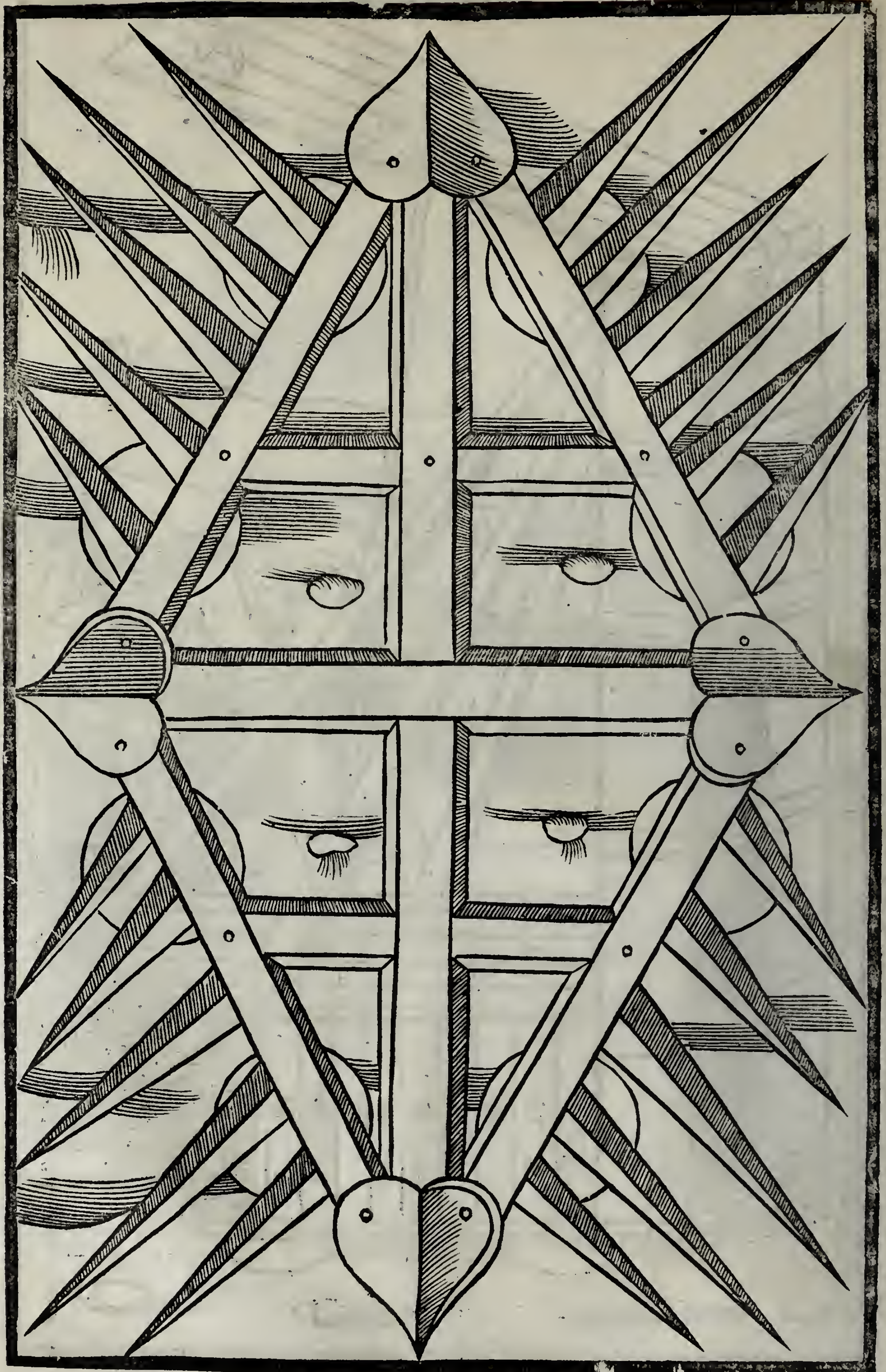

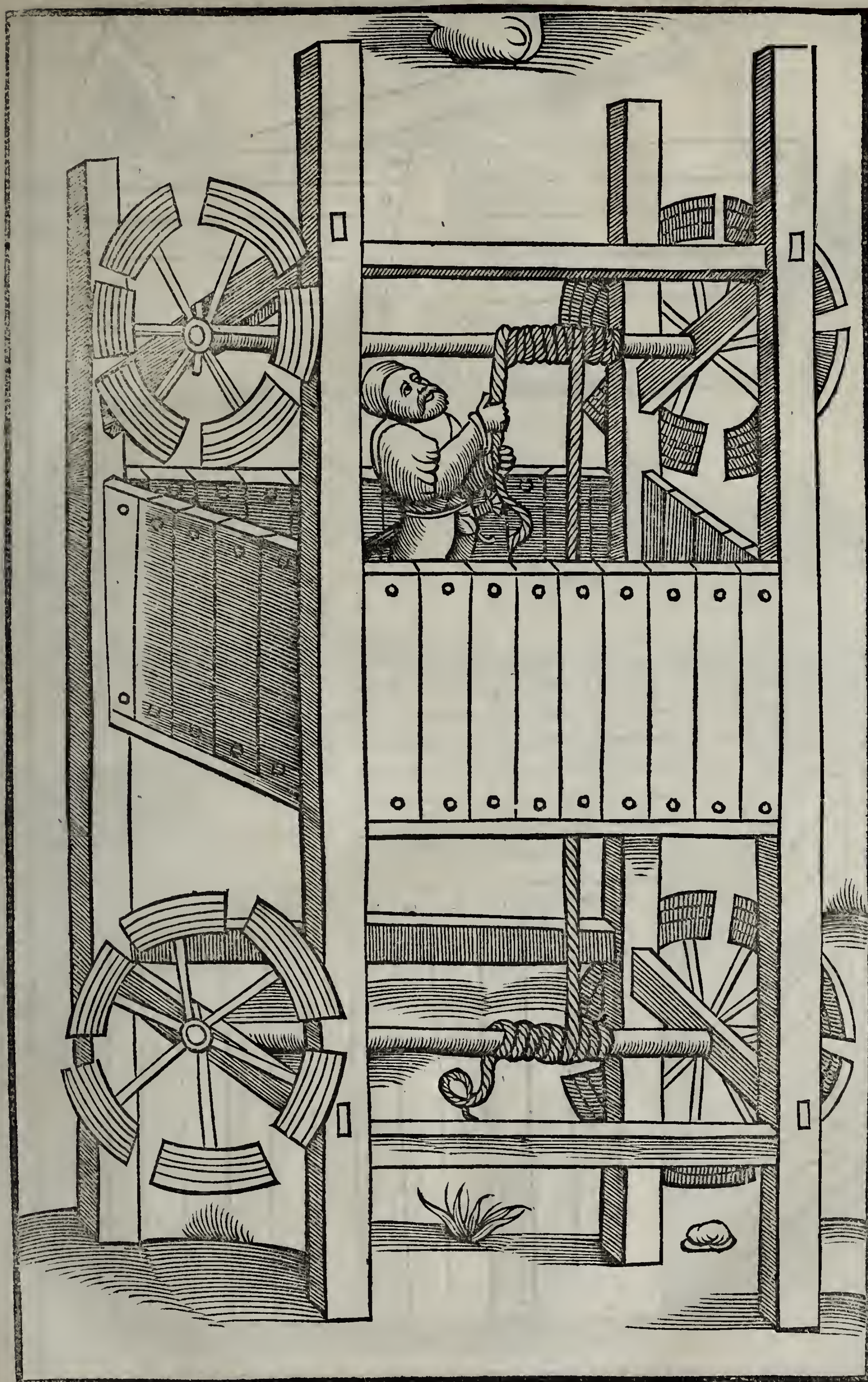

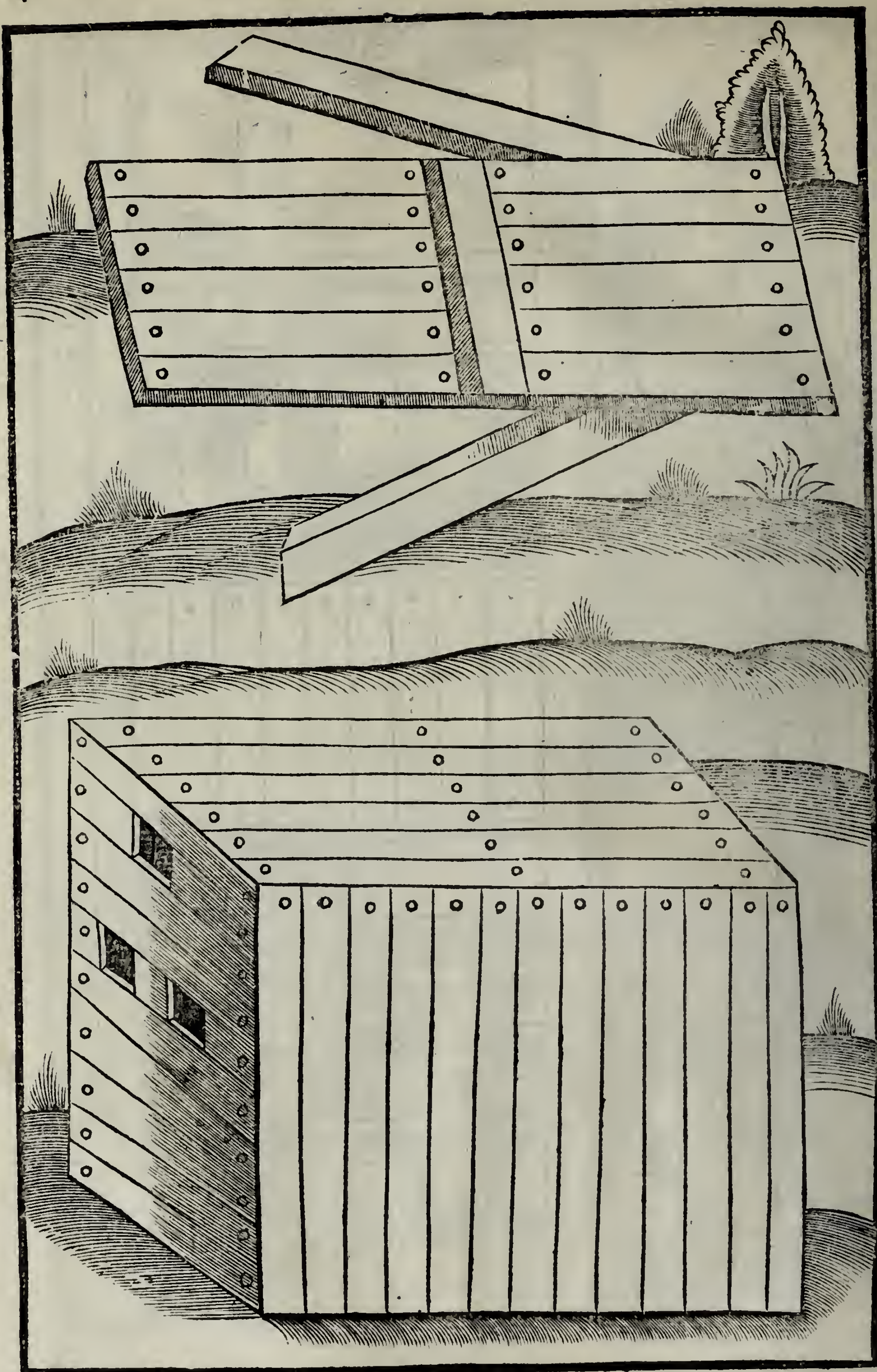

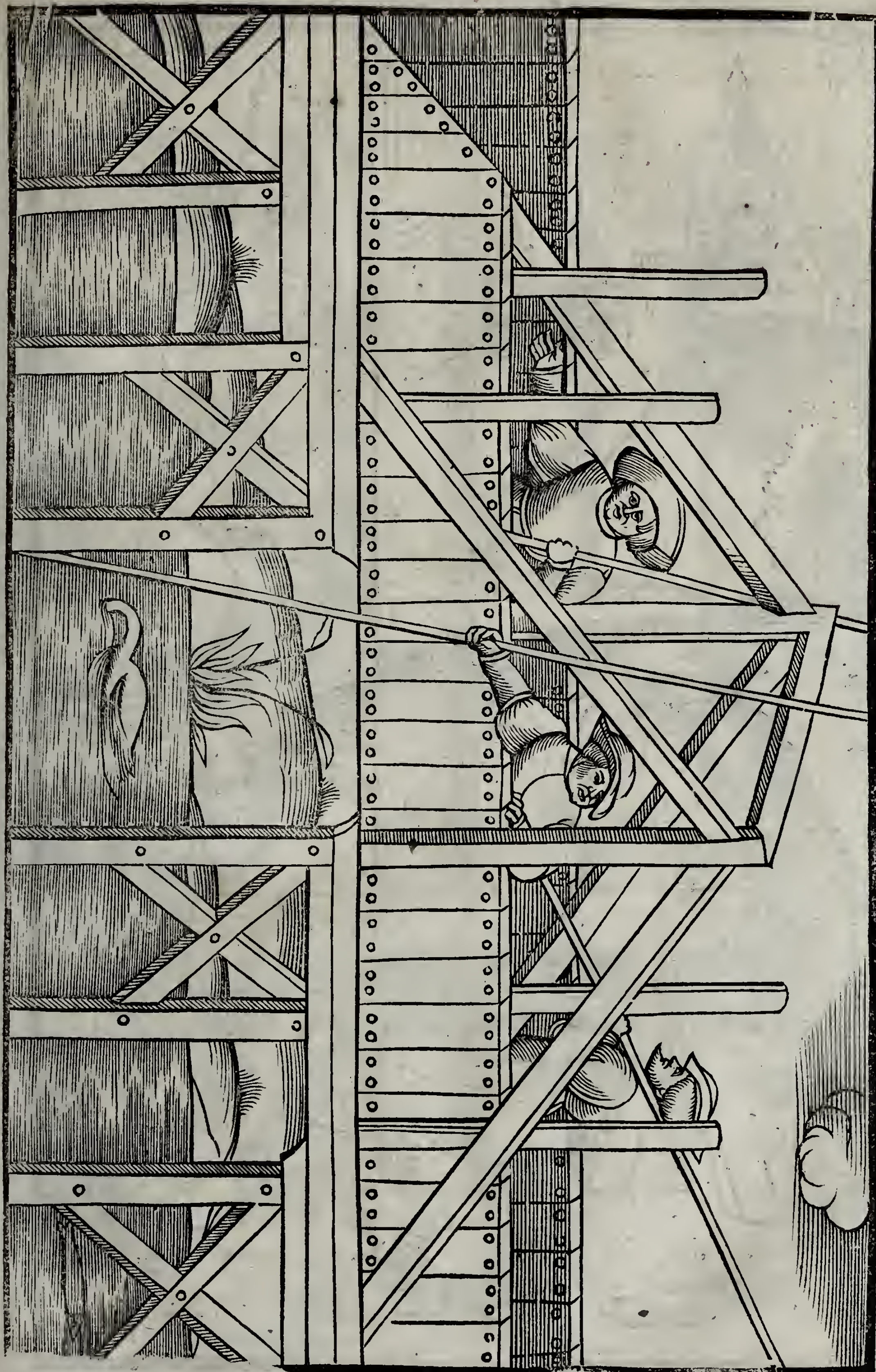

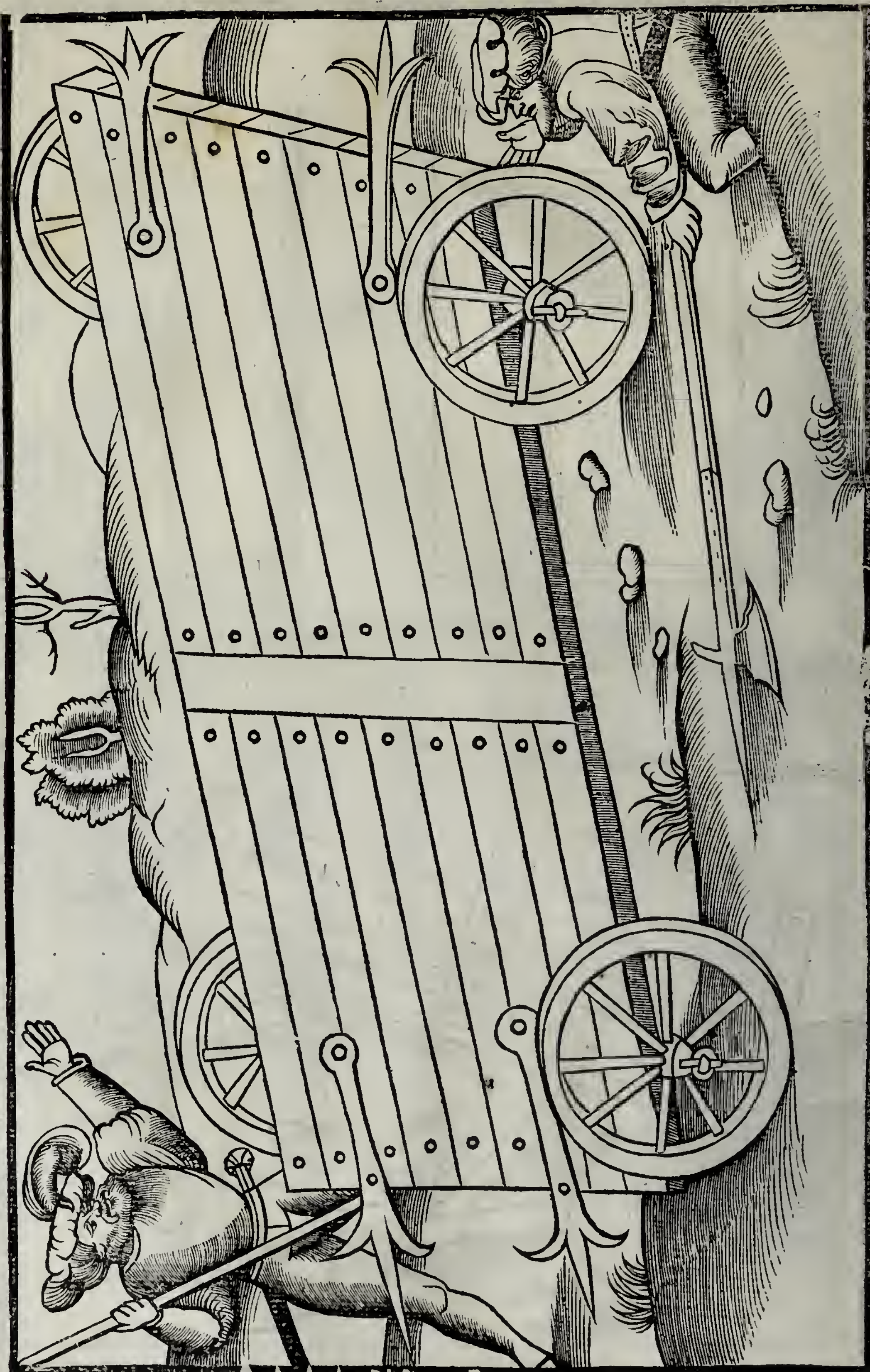

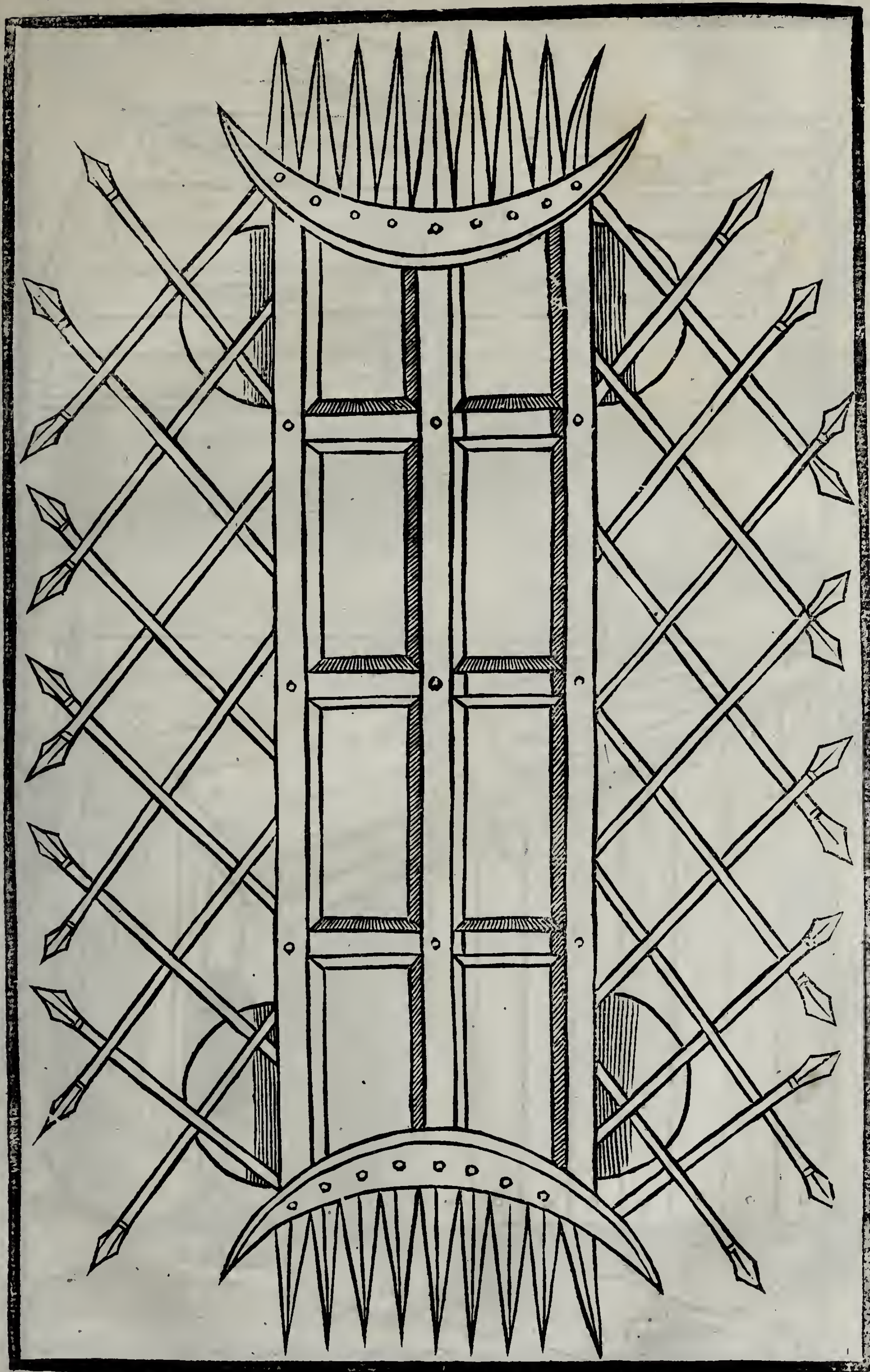

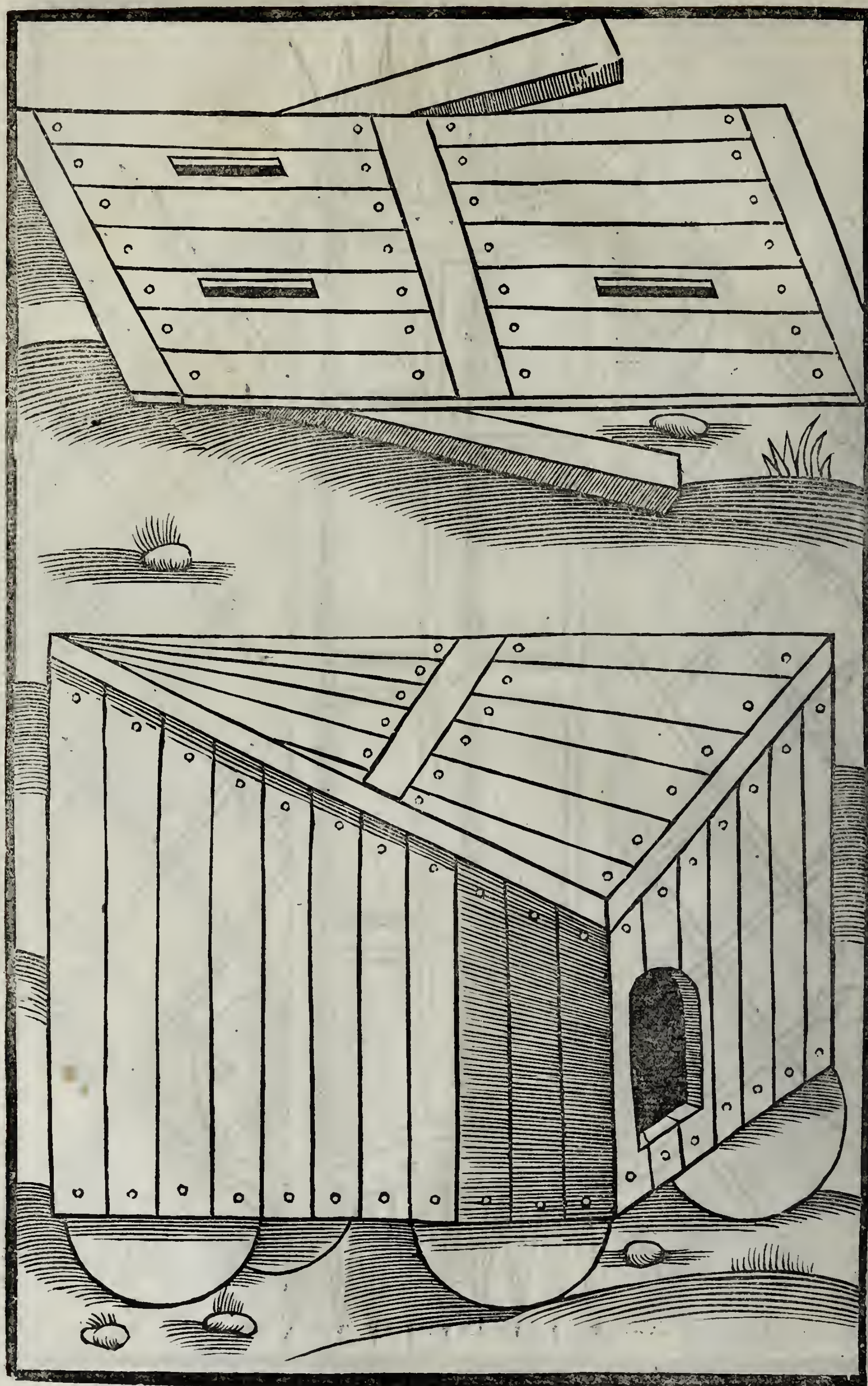

Finis Secundi libri.

FLAVII VEGETII
RENATI DE RE MILITARI

Libri Tertii prologus.

Thenienses & Lacedæmonios ac Macedonas rerum potitos, prisci testantur annales. Verùm apud Athenienses, non solùm rei bellicæ, sed etiam diuersarum artium viguit industria, Lacedæmoniis autem præcipua fuit cura bellorum. Primi nanque experimenta pugnarum de euentibus colligentes, artem præliorum scripsisse firmantur vsque eò vt rem militarem, quæ virtute sola, vel certè felicitate creditur contineri, ad disciplinam peritiæq́ studia reuocarent: ac magistros armorum (quos τακτικούς appellauerũt) iuuentutem suam vsũ varietatemq́ pugnãdi præciperent edocere. O viros summa admiratione laudandos, qui eam præcipuè artẽ ediscere voluerunt, sine qua aliæ artes esse non possunt. Horum sequẽtes instituta Romani, Martii operis præcepta, & vsu retinuerunt, & literis prodiderunt. Quæ per diuersos autores librosq́ dispersa, Imperator inuicte, mediocritatem meam abbreuiare iussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in paruis. Quantùm autẽ in præliis Lacedæmoniorum disciplina ꝓfuerit (vt omittam cæteros) Xanthippi declaratur exemplo, qui Attilium Regulũ, Romanumq́ exercitum, sæpe victorẽ cum Carthaginensibus, non virtute, sed artis solo ferè auxilio, prostratis exercitibus, cœpit ac domuit, vnoq́ congressu triumphãs, bellum omne confecit. Nec minus Hannnibal petiturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæsiuit armorum: cuius monitis tot consules, tantásq́ legiones, inferior numero ac viribus, interemit. Ergo qui desiderat pacem prępatet bellũ. Qui victoriam cupit, militem imbuat diligenter. Qui secundos optat euentus, dimicet arte non casu. Nemo prouocare, nemo audet offẽdere, quem intelligit superiorem fore, si pugnet.

Lacedæmoniorum circa bellum cura.

Xãtippus rei militaris peritus.

Hãnibal rei militaris studiosus.

Qui modus debeat esse exercitus. Cap. I.

Rimus liber tyronum delectum exercitiúmq́ deprompsit, sequens legionis institutionem disciplinámq́ edocuit militarem. Hic autẽ tertius classicum sonat. Ideo enim illa præmissa sunt, vt hæc, in quibus peritia certaminum & victoriæ summa cõsistit, disciplinæ ordine custodito, intelligerentur celerius, & amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum, q̃ etiam auxiliorũ: nec non etiam equitum, ad gerendũ bellũ multitudo collecta. Huius modus à magistris quæritur armorũ. Nam cùm Xerxis & Darii & Mithridatis cęterorũq́ regũ, qui innumerabiles armauerant populos exẽpla legũtur, euidẽter apparet nimium copiosos exercitus, magis ꝓpria multitudine, q̃ hostium virtute depressos. Nam pluribus casibus subiacet amplior

Exercitus.

multitudo. In itineribus pro mole sua semper est tardior. In longiore autem agmine, etiam à paucis superuentum assolet pati. In locis autẽ asperis vel fluminibus transeundis, propter impedimentorum moras sæpe decipitur. Præterea ingenti labore numerosis animalibus equisq; pabula colligũtur. Rei quoq; frumẽtariæ difficultas, quæ in omni est expeditione vitanda, citò maiores fatigat exercitus. Nam quantolibet studio præparetur annona, tanto maturius desit, quãto pluribus erogatur. Ipsa quoq; aqua nimiæ multitudini aliquãdo vix sufficit. Quòd si casu acies verterit tergum, necesse est multos cadere de multis, & illos qui effugerint, vt semel territos, postea formidare conflictum. Veteres autẽ, qui remedia difficultatũ experimentis didicerant, non tam numerosos, quàm eruditos armis habere exercitus voluerunt. Itaq; in leuioribus bellis vnam legionem, mixtis auxiliis, hoc est, decem milia peditum & duo milia equitum, crediderunt posse sufficere, quam manum prætores velut minores duces, ad expeditionem sæpe ducebant. Quòd si magnæ hostium copiæ dicerentur, consularis potestas cum xx milibus peditũ, & quatuor equitũ, tanquã comes maior mittebatur. Quòd si infinita multitudo de gẽtibus fortissimis rebellasset, tunc nimia necessitate cogẽte, duo duces & duo mittebãtur exercitus, cum eiusmodi præcepto, vt prouiderent ne quid respub. detrimẽti capiat, consules ambo. Deniq; cùm in diuersis regionibus cõtra diuersos hostes à Pop. Rom. annis pene omnibus pugnaretur, ideo sufficiebant militum copiæ, quòd vtilius iudicabant non tam grandes exercitus habere, quàm armis instructos. Illa tamen ratione seruata, ne vnquam amplior multitudo sociorum auxiliarium esset in castris, quàm ciuium Romanorum.

Exercitus romani.

Quemadmodum sanitas gubernetur exercitus. Cap. II.

NVnc (quod vel maximè prouidendum est) quemadmodum sanitas custodiatur exercitus admonebo, hoc est, locis, aquis, †temperie, medicina, exercitio. Locis, ne in pestilenti regione iuxta morbosas paludes, ne aridis & sine opacitate arborum campis, aut collibus, ne sine tentoriis æstate milites commorentur: ne tardius egressi, & calore solis, & fatigatione itineris contrahant morbũ, sed potius in æstate ante lucem ad loca, cœpto itinere destinata perueniant. Ne sæua hyeme iter per niues ac pruinas noctibus faciant, aut lignorum patiantur inopiã, aut minor illis vestium suppetat copia. Nec sanitati enim, nec expeditioni idoneus miles est, qui algere cõpellitur. Nec pniciosis nec †palustribus aquis vtatur exercitus. Nam malæ aquæ potus, veneno similis, pestilentiã bibentibus generat. Iam verò vt hoc casu ægri contubernales oportunis cibis reficiantur, ac medicorũ arte curentur Principũ Tribunorũq; & ipsius Comitis, qui maiorẽ sustinet potestatem, iugis quæretur diligentia. Malè enim cum his agitur, quibus necessitas & belli incũbit & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana armorũ exercitia ad sanitatem militum putauerunt prodesse, q̃ medicos. Itaq; pedites sine intermissione imbribus vel niuibus sub tecto, reliquis diebus exerceri in campo voluerunt. Similiter equites non solùm in planis, sed etiam in abruptis, & fossarum hiatu difficillimis semitis seq; & equos suos assiduè exercere iusserunt, vt nihil iis in necessitate prælii accidere posset incognitum. Ex quo

tempore

paludosis.

Ex quo intelligitur,quanto ſtudioſius armorum artem docendus ſit ſemper exercitus, cùm ei & laboris conſuetudo in caſtris ſanitatem, & in conflictu poſſit præſtare victoriam. Si autumnali æſtiuóq; tempore diutius in iiſdem locis militum multitudo conſiſtat, ex contagione aquarum & odore ipſius fœditatis vitiatis hauſtibus & aëre corrupto pernicioſiſſimus naſcitur morbus,qui prohiberi non poteſt aliter,niſi frequenti mutatione caſtrorum.

Quanta cura prouidenda ſint atq; ſeruanda pabula & frumenta Cap. III.

ORdo poſtulat,vt de commeatu pabuli frumentiq; dicatur. Sæpius enim penuria,quàm pugna cõſumit exercitũ,& ferro ſæuior fames eſt. † Deinde reliquis caſibus poteſt in tempore ſubueniri,at pabulatio & annona in neceſſitate remedium non habent,niſi antè condantur. In omni expeditione vnum & maximũ cõſiliũ eſt,vt tibi ſufficiat victus,hoſtes frãgat inopia. Antè igitur quàm incohetur bellum,de copiis expenſiſq; ſolers debet eſſe tractatus,vt pabula, frumentũ,cęteræq; annonariæ ſpecies,quas à prouincialibus conſuetudo depoſcit, maturiùs exigantur,& in opportunis ad rem gerendã ac munitiſſimis locis,amplior ſemper modus quàm ſufficit aggregetur. Quòd ſi tributa deficiunt,prærogato auro comparanda ſunt omnia. Neque enim diuitiarũ ſecura poſſeſſio eſt, niſi armorum defenſione ſeruetur. Frequenter autẽ neceſſitas geminatur,& obſidio ſæpe fit longior quàm putatur:cũ aduerſarii etiã ipſi eſuriẽtes circũſidere non deſinant,quos fame ſperãt eſſe vincendos. Pręterea quicquid in pecore,vel quacũq; fruge vinóq; hoſtis inferens bellũ ad victũ ſuũ poterit occupare,nõ ſolum admonitis per edicta poſſeſſoribus, ſed etiam coactis per electos perſcrutatores ad caſtella idonea & armatorũ firmata præſidiis,vel ad tutiſſimas conferẽdum eſt ciuitates,vrgendiq; prouinciales,vt ante irruptionem ſeq; & ſua mœnibus condant. Reparatio enim murorum tormentorũq; omnium, antè curanda eſt. Nã ſi ſemel hoſtes præueniunt occupatos,metu vniuerſa turbantur. Et quæ ex aliis vrbibus petenda ſunt,intercluſis itineribus denegãtur. Sed fidelis ſeruatorum cuſtodia,& erogatio moderata, conſueuit ſufficere pro copia,maximè ſi ab initio procurentur. Cæterũ ſera parſimonia eſt, tum ſeruare cùm deficit. In arduis expeditionibus, per capita magis militũ quàm per dignitates ab antiqs præbebantur annonæ,ita vt poſt neceſſitatem eiſdẽ à rep. redderentur. Hyeme lignorũ & pabuli,æſtate aquarum vitanda eſt difficultas. Frumẽti verò, vini & aceti,nec nõ etiã ſalis omni tẽpore neceſſitas declinãda: ita vt vrbes atq; caſtella ab iis militibus,qui minus prõpti inueniũtur in acie,armis,ſagittis,fuſtibalis, fundis etiã & ſaxis,onagris,baliſtiſq; defẽdãtur. Præcipuèq; cauẽdũ videtur ne aduerſariorum dolo atq; periuriis decipiatur ꝓuincialiũ incauta ſimplicitas. Frequẽtiꝰ enim cõuentionũ paciſq; ſimulatio credulis q̃ arma nocuerũt. Qua ratione famẽ collecti patiũtur hoſtes,diſperſi verò crebris ſupuẽtibꝰ facile vincũtur.

Verum.

Annonariæ ſpecies.

Quemadmodum oporteat prouidere ne milites ſedicionẽ faciant. Cap. IIII.

INterdũ mouet tumultũ,ex diuerſis locis collectus exercitus:& cũ pugnare nolit,iraſci ſe ſimulat,vt non ducatur ad bellũ:quod ii præcipuè faciunt qui in

bus ociosè delicatéq; vixerunt. Nã asperitate insoliti laboris offensi, quẽ in expeditione necesse est sustinere, præterea metuẽtes prælių̃, qui armorũ exercitia declinãt, ad eiusmodi præcipitantur audaciã. Cui vulneri multiplex medicina cõsueuit opponi, vt dũ adhuc separati sunt in sedibus suis, tribunorũ vel vicariorum, nec non etiam principum ad omnem disciplinã arctissima seueritate teneantur, nihilq; aliud, nisi deuotionẽ moderationẽq; custodiãt, nullis cõmeatibus vacent. Ad nomen, ad signa obseruare nõ desinant. Cãpi cursionẽ (vt ipsi appellant) inspectionẽq; armorũ assiduè faciant. Ad sagittas iaciendas, ad missilia dirigenda, ad iactandos lapides, vel funda, vel manu. Ad armaturæ gestum, ad vectes iactãdos: ꝑ similitudine gladiorũ, punctim cæsimq; feriendo, multo die vsq; ad sudorẽ sunt frequentissimè detinẽdi. Cursu etiam & saltu ad †transmittẽdas fossas nihilominus imbuẽdi, si mare vel fluuius vicinus est sedibus. Aestiuo tẽpore ad natãdum cogẽdi sunt omnes. Prẹterea syluam cædere, iter per dumosa & abrupta facere, materiem dolare, aperire fossam, occupare aliquẽ locum & ne à cõtubernalibus detrudantur, in scutis inuicem obuiantibus niti. Ita exercitati atq; eruditi in sedibus milites Rhomani, siue legionarii, siue auxiliares, siue equites fuerint, cùm ad expeditionẽ ex diuersis conuenerint locis, emulatione virtutis, prælium magis necesse habeãt optare ꝑ ociũ. Nemo cogitat de tumultu, qui fiduciam de arte vel viribus gerit. Dux autẽ esse debet attẽtus, vt in omnibus legionibus siue auxiliis, vel vexillationibus, à tribunis, vicariis, principibusq;, si qui turbulenti vel seditiosi fuerint milites, non pro inuidia suggerentium, sed pro rerũ veritate cognoscat, eósq; prudẽtiori consilio segregatos à castris, ad agendũ aliq̃d quod ipsis propè videatur optabile: aut ad castella vrbésq; deputent muniendas atq; seruandas, tanta subtilitate, vt cùm abiiciuntur, videantur electi. Nunq̃ enim ad contumaciã parit consensu multitudo prorumpit, sed incitantur à paucis qui vitiorũ scelerũq; impunitate sperãt peccare cum plurimis. Quòd si fieri medicinã necessitas extrema ꝑsuaserit, rectiꝰ est more maiorũ in autores criminũ vindicari ad omnes metus, ad paucos pœna perueniat. Laudabiliores tamen duces sunt, quorũ exercitus ad modestiã labor & vsus instituit, quàm illi quorũ milites ad obediẽtiam, suppliciorum formido cõpellit.

trãsiliẽdas (margin note at "†transmittẽdas")

Signa uocalia. (margin)

Signorum militarium quot sint genera. Cap. V.

MVlta quidem sunt ediscenda atq; obseruanda pugnantibus: si quid enim nulla sit negligentiæ venia, vbi de salute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriã proficit, quàm monitis obtẽperare signorũ. Nam cũ voce sola inter præliorum tumultus regi multitudo nõ possit, & cùm pro necessitate rerũ plura ex tempore iubendã atq; facienda sint, antiquus omnium gẽtium vsus inuenit, quomodo quod solus dux vtile iudicasset, per signa totus agnosceret & sequeretur exercitus. Tria itaq; genera constat esse signorum, vocalia, semiuocalia, muta. Quorum vocalia & semiuocalia percipiuntur auribus. Muta verò referũtur ad oculos. Vocalia dicuntur quæ voce humana pronũciantur, sicut in vigiliis vel in prælio ꝑ signo dicitur: vt puta, victoria, palma, virtus, deus nobiscum, triũphus Imperatoris, & alia quæcunque voluerint dare ii qui in exercitu habent

si quidem nulla (handwritten margin note)

habent maximam potestatem. Sciendum tamē est, ista vocabula quotidie debe re variari, ne ex vsu hostes signum agnoscant, & exploratores inter nostros versentur impunè. Semiuocalia sunt, quæ per tubam, aut cornua, aut buccinā dantur. Tuba quæ directa est, appellatur Buccina, quæ in semetipsam æreo circulo flectitur. Cornu quod ex vris agrestibus, argento nexum, temperatum arte, & spiritu, quem canentis flatus emittit, auditur. Nam indubitatis per hęc sonis agnoscit exercitus, vtrùm stare aut progredi, an certè regredi oporteat: vtrùm longè ꝑsequi fugientes, an receptui canere. Muta signa sunt aquilæ, dracones, vexilla, flammulæ rufæ, pinnæ. Quocunq; enim hæc ferri iusserit ductor, eò necesse est signum suum comitantes milites pergant. Sunt & alia muta signa, quę dux belli in equis, aut indumentis, & etiam in ipsis armis, vt dignoscatur hostis, præcipit custodiri. Præterea manu aliquid, vel flagello more barbarico, vel certè mota qua vtitur veste significat. Quæ omnia in sedibus, itineribus, in omni exercitatione castrēsi, vniuersi milites & sequi & intelligere consuescāt. Cōtinuus enim vsus necessarius videtur in pace eius rei, quæ in pręlii confusione seruanda sit. Item mutū & commune signum est, quotiens proficiscente turba excitatus puluis ad similitudinem nubium surgit, hostiumq; prodit aduentum: similiter si diuisę sint copiæ, per noctem flammę, per diem fumus significat sociis quod aliter nuuciari non potest. Aliquando in castellorum aut vrbium turribus appendunt trabes: quibus aliquando erectis, aliquādo depositis indicāt quæ gerūtur.

Tessera mutanda *Signa semiuocalia.* *Tuba.* *Buccina.* *Cornu.* *Signa muta*

Quanta sit seruāda cautela, cùm vicinis hostibus mouetur exercitus. Cap. VI.

QVi rem militarē studiosius didicerunt, asserunt plura in itineribus, quàm in ipsa acie pericula solere contingere. Nam in conflictu armati sunt omnes milites & hostem cominus vident, & ad oppugnandum animo veniunt parati. In itinere autem minus armatus minúsq; attentus est miles, & superuentus impetu vel fraude repentè turbatur. Ideo omni cura, omníq; diligentia prouidęre dux debet, ne proficiscens patiatur incursum, vel si non facile at sine damno repellat illatum. Primum itineraria omnium regionū, in quibus bellū geritur, plenissimè debet habere perscripta: ita vt locorum interualla, non solùm passuum numero, sed etiam viarum qualitates perdiscat: compendia, diuerticula, mōtes, flumina, ad fidem descripta consideret: vsq; eo, vt solertiores duces, itineraria prouinciarum, in quibus necessitas geritur, non tantùm adnotata, sed etiā picta habuisse firmentur, vt non solùm consilio mentis, verùm aspectu oculorum viam profecturis eligerent. Ad hæc à prudentioribus & honoratis locorúmq; gnaris, separatim debet vniuersa perquirere, & veritatem colligere de pluribus. Præterea sub pericnlo eligendarum viarum, duces idoneos, sciętésq; percipere, eósq; custodiæ mancipare, addita pœnæ contestatione vel præmii. Erunt enim vtiles, cùm intelligent nec fugiendi sibi copiam superesse, & fidei præmium, perfidiæ parata supplicia. Prouidendum quoq; vt sapientes exercitatiq; quęrantur, ne duorū aut triū error discrimen pariat vniuersis. Interdū autē imperita rusticitas plura ꝓmittit, & credit se scire quæ nescit. Sed cautelę caput est, vt ad quæ loca vel quibus itineribus sit ꝓfecturus exercitus ignoretur. Tutissimū

Itineraria.

nanq; in expeditionibus creditur facienda nesciri. Ob hoc veteres Minotauri signũ in legionibus habuerunt, vt quemadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consiliũ semper esset occultum. Securum iter agitur, quod agendum hostes minimè suspicantur. Verùm, quia exploratores altrinsecus missi, profectionem suspicionibus vel oculis deprehendunt, & interdum transfugæ ꝓditoresq; non desunt, quemadmodum occurri ingruẽtibus debeat, intimetur. Dux cum agmine exercitus profecturus, fidelissimos, argutissimosq; cum equis probatissimis mittat, qui loca, per quæ iter faciendũ est, in progressu & à tergo, dextra, leuaq; perlustrent, ne aliquas aduersarii moliantur insidias. Tutiùs autem operantur exploratores noctibus quàm diebus. Nam quodammodo ipse sui proditor inuenitur, cuius speculator fuerit ab aduersariis deprehensus. Primi ergo equites iter arripiant, inde pedites, impedimenta, sagittarii, calones, vehiculaq; in medio collocentur, ita vt expedita, pars peditum & equitum subsequatur. Nam ambulantibus, interdum quidẽ à fronte, sed frequentius à tergo superuentus infertur. A lateribus quoq; pari armatorum manu impedimenta claudenda sunt. Nam insidiatores in alio loco impulsant, transuerso frequenter incursu. Illud quoq; præcipuè obseruãdũ est, vt ea pars ad quam hostis venturus creditur, oppositis electissimis equitibus & leui armatura, nec non etiam peditibus sagittariis muniatur. Quòd si vndiq; circunfundũtur inimici, vndiq; præparata debent esse subsidia. Ne verò repentinus tumultus amplius noceat, antè commonẽdi sunt milites vt parati sint animo, vt arma in manibus habeant. Nam in necessitate subita quæ conterrent, prouisa non solent esse formidini. Antiqui diligentissimè præcauebant, ne à calonibus interdum vulneratis, interdum timentibus & sagittariis clamore pauefactis, pugnantes milites turbarentur: ne dispersi longius aut conglobati, amplius quàm expedit impedirent suos, hostibúsq; prodessent. Et ideo ad exemplum militum, etiam impedimenta sub quibusdam signis ordinanda duxerunt. Denique ex ipsis calonibus (quos galearios vocant) idoneos ac peritos vsu legebant, quos non amplius q̃ ducentis sagisarciariis puerísq; præficerent. Hísque vexilla dabant, vt scirent ad quæ signa deberent impedimenta colligere. Sed pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuididuntur, ne constipati lædantur in prælio, ambulante exercitu: vt locorum varietas aduenerit, ita defensionis ratio varietur. Nam in campis patentibus equites magis solent impugnare quàm pedites. At verò in locis syluestribus vel montosis, siue palustribus pedestres magis formidandæ sunt copiæ. Illud quoque vitandum, ne per negligentiam aliis festinantibus, aliis tardius incedentibus, interrũpatur acies, aut fortè tenuetur. Continuò enim hostes inter prolata peruadunt†. Præponendi ergo sunt exercitatissimi campi doctores, vicarii, vel tribuni, qui alacriores tardent, & pigrius incedentes accelerare compellant. Nam qui multũ præcesserint, superuentu facto, non tam redire quàm fugere cupiunt. Qui verò extremi sunt, deserti à suis, vi hostium ac propria desperatione superantur. Sciendum est etiam, quòd aduersarii in his locis quæ sibi oportuna intelligunt, subsessas occultius collocant, vel aperto Marte impetum faciunt.

Calones Galearij

interponendi

Subsessæ

Sed ne

Sed ne secreta noceant,ducis præstat industria,†quę omnia prius cõuenit explo- *quem*
rare.Deprehensa quoq; subsessa,si circumueniatur vtiliter, plus periculi susti-
net quàm parabat inferre.Aperta autem vis si præparetur in montibus, altiora
loca præmissis sunt pręsidiis occupanda, vt cùm hostis aduenerit reperiatur in-
ferior,nec audeat obuiare, cùm tam à fronte q̃ supra caput suũ cernat armatos.
Quòd si angustæ sint viæ,sed tamen tutæ, melius est præcedere cum securibus
ac dolabris milites,& cum labore vias aperire,q̃ in optimo itinere periculum su
stinere.Præterea noscere debemus hostium consuetudinem:vtrum nocte,an in-
cipiente die,an hora reficiendi lassis superuenire consueuerint:& id vitare quod
illos facturos ex more putamus.Iam verò vtrùm peditibus an equitibus, vtrùm
funditoribus,vtrũ cõtatis,an sagittariis amplius valeant,vtrũ numero hominũ
an armorũ munitione præcellant,nos scire conuenit:& ordinare quod nobis vti
le, illis docetur aduersũ.Tractare quoq;,per diem an per noctẽ iter expediat in-
choare:quæ & quãta locorũ interualla sint, ad quę cupimus ꝓperare: ne æstate
aquę penuria obsit eũtibus,ne hyeme difficiles aut inuiæ occurrãt paludes,maio
resq; torrẽtes:& impedito itinere circũueniatur exercitus, priusq̃ ad destinata
perueuiat. Vt nostra commoditas est,ista sapiẽter vitare,ita si aduersariorũ impi
tia vel dissimulatio occasionem nobis dederit,non oportet dimitti,sed explora
re solicitè proditores,ac transfugas inuitare,vt quid hostis moliatur, in præsen
ti vel in futurum possimus agnoscere: paratisq; equitibus ac leui armatura am-
bulantes eosdem,vel pabula victumq; quærentes,improuiso terrore decipere.

Quemadmodum flumina,quæ maiora sunt,transeantur. Cap. VII.

IN transitu fluuiorum grauis molestia neglegentibns frequẽter emergit.Nam
si qua aqua violentior fuerit,aut alueus latior,impedimenta,pueros,& inter-
dum ipsos ignauos solet mergere bellatores. Ergo explorato vado, duæ acies
equitum,electis animalibus ordinantur,interuallis competentibus separatæ, vt
per medium pedites & impedimenta transeant. Nam acies superior aquarum
impetum frangit:inferior,qui rapti submersiq; fuerint, colligit atq; transponit.
At cùm altior fluctus nec peditem nec equitem patiatur, si per plana decurrat,
ductis multifariàm spargitur fossis,diuisusq; facile transitur.Nauigio verò am-
nes,hastilibus fixis,ac superpositis tabulamentis peruii fiunt:vel certè tumultu
ario opere colligatis inanibus cuppis,additisq; trabibus transitum prębent.Ex-
pediti verò eq̃tes fasces de cannis aridis vel vlua facere consueuerũt,super quos
loricas & arma,ne inundẽtur imponũt:ipsi equiq; natando transeũt,†colligatis
que secũ fasces ꝑtrahũt sarcinis. Sed cõmodius repertũ est, vt monoxylos,hoc *colligatosq; secũ fasces pertrahunt ad socios.*
est,paulò latiores scaphas,ex singulis trabibus excauatas,ꝓ genere ligni & sub- *monoxyli.*
tilitate leuissimas,carpentis secum portet exercitus,tabulis pariter & clauis fer
reis præparatis.Ita absq; mora constructus pons,& funibus(qui propterea habẽ-
di sunt)vinctus,lapidei arcus soliditatem pręstat in tempore.Sed instant aduer-
sarii ad transitus fluminum,insidiasq; vel superuentus facere consueuerunt.Ob
quam necessitatem in vtraque ripa collocantur armata præsidia ne alueo inter
ueniente, diuisi opprimantur ab hostibus. Cautius tamen est sudes ex vtraque

parte pręfigere ac ſine detrimento,ſi qua vis illata fuerit ,ſuſtinere. Quòd ſi pons non tantùm ad tranſitum,ſed etiam recurſum & commeatum neceſſarius fuerit,tunc in vtroq; capite,percuſſis latioribus foſſis,aggereq; conſtructo,defenſores milites debet accipere,à quibus tam diu teneatur,quàmdiu neceſſitas locorum poſtulabit.

Quemadmodum caſtra debeant ordinari. Cap. VIII.

COnſequens videtur,itineris obſeruatione deſcripta, ad caſtrorum(in quibus manendum eſt)venire rationem.Non enim belli tēpore ad ſtatiua vel ad máſinoem murata ciuitas ſemper occurrit:& incautū eſt plenūq; diſcriminis, exercitū paſſim ſine aliqua munitione cōſidere:cum militibus ad capiendū cibū occupatis,aut munera faciēda diſpſis,facilè nectātur inſidię.Poſtremò noctis obſcuritas,neceſſitas ſomni,paſcentium equorum diſperſio, occaſionem ſuperuentibus præſtat.In metādis caſtris non ſufficit bonū locū eligere,niſi talis ſit,vt alter eo non poſſit melior inueniri:ne vtilior prætermiſſus à nobis, & ab aduerſariis occupatus,apportet incōmodū.Cauēdū quoq; ne per æſtatē aut aqua morboſa in ꝓximo,aut ſalubris aqua ſit lōgius.Hyeme,ne pabulatio deſit aut lignorū copia , ne ſubitis tēpeſtatibus cāpus,in quo manendū eſt,ſoleat inūdari:ne ſit in abruptis ac deuiis,& circūſedētibus aduerſariis difficilis præſtetur egreſſus:ne ex ſuperioribus locis,miſſa ab hoſtibus,in eum tela ꝑueniāt.Quibus vt oportet cautè ſtudioſeq; prouiſis,pro neceſſitate loci vel quadrata,vel rotunda,vel trigona,vel oblonga caſtra conſtitues.Nec vtilitati præiudicat forma.Tamē pulchriora credūtur,quibus vltra latitudinis ſpaciū tertia pars additur lōgitudini. Ita autem ab agri mēſoribus podiſmū menſuræ colligi oportet,vt ad quātitatē concludatur exercitus.Nam propugnatores anguſta conſtipant, & vltrà quàm cōuenit latiora diffundūt.Tribus autem modis diffiniūt caſtra muniri poſſe.Primū in vnius noctis tranſitum,& itineris occupationē leuiorē cùm ſublati ceſpites circūdantur,& aggerē faciūt,ſupra quē valli,hoc eſt, ſudes vel tribuli lignei per ordinē digerūtur.Ceſpes autē circūciditur ferramentis, qui herbarū radicibus continet terram:fit altus ſemiſſem,latus pedem,longus pedē ſemis .Quòd ſi terra ſolutior fuerit,vt ad ſimilitudinē lateris ceſpes non poſſit abſcindi, tūc opere tumultuario foſſa producitur,lata pedes quinq;, alta tres : cuius intrinſecus agger excreſcit,vt ſine metu ſecurus quieſcat exercitus.Statiua autem caſtra æſtate vel hyeme,hoſte vicino,maiore labore ac cura firmantur. Nam ſingulæ centuriæ,diuidentibus campi doctoribus & principibus, accipiunt pedaturas, & ſcutis vel ſarcinis ſuis in orbem circa propria ſigna depoſitis, cincti gladio, foſſam aperiunt,latam aut nouē,aut vndecim aut tredecim pedibus:vel , ſi maior aduerſariorū vis metuitur,pedibus decē & ſeptē(imparē enim numerū obſeruari moris eſt) tū ſepibus ductis vel interpoſitis ſtipitibus ramiſq; arborū,ne facilè terra dilabatur,agger erigitur.Sup quē ad ſimilitudinē muri,pinnæ,& ꝓpugnacula cōponūtur.Opus verò cēturiones decēpedis metiūtur, ne qs minus foderit,aut errauerit alicuius ignauia.Id etiā tribuni circūeūt,nec antè diſcedūt qui ſtrenui ſunt,q̃ fuerint omnia perfecta.Ne tamē aliquis ſuperuentus laborātibus

Ceſpes ſemis pedē · *Statiua caſtra*

tibus fiat,omnes equites & pars peditũ,quæ non operatur,dignitatis priuilegio ante fossam in præcinctu armata consistit,vt ingruentes repellat inimicos. Prima igitur signa locis suis intra castra ponũtur,quia nihil est venerabilius eorum maiestate militibus.Duci prætorium,eiusq; comitibus præparatur.Tribunis tabernacula collocantur,quibus per contubernales ad munia deputatos, aqua ,lignum,&pabula ministrãtur. *Prætorium* Tunc pro gradu legionibus & auxiliis, equitibus, & peditibus,loca in quibus papiliones tendant,deputantur in castris: ac de singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites,qui excubitum noctibus faciunt,eligũtur.Et quia impossibile videbatur in speculis per totã noctem vigilãtes singulos permanere,ideo in quatuor partes ad clepsydrã sunt diuisæ vigiliæ vt non amplius quàm tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur.Et finitis horis à cornicine reuocãtur.Idoneos tamẽ *Vigiliæ* tribuni & probatissimos eligunt,qui vigilias circumeant, & renuncient ,si qua emerserit culpa,quos circuitores appellant.Nunc militiæ factus est gradus , & *Circuitores* circitores appellãtur.Sciendũ tamen est equites extra vallum nocturnas excubias facere debere. *Circitores* Per diem autem castris positis,alii mane,alii post meridiẽ propter fatigationem hominm equorumq; angarias faciunt.Inter præcipua conuenit ducem prouidere siue in castris,siue in ciuitate consistat,ut animaliũ pascua, *Angariæ* subuectio frumenti,cæterarumq; specierum,aquatio,lignatio,pabulatio,secura ab hostium reddatur incursu.Quod aliter non potest euenire,nisi per loca idonea,qua nostrorum ambulat commeatus, præsidia disponantur,siue illæ ciuitates sint,siue castella munita.Quòd si non repitur antiqua munitio,oportunis locis circumdata maioribus fossis tumultuaria castella firmantur.Nam à castris diminuto vocabulo sunt nuncupata castella. *Castellum à castris* Intra quæ in angariis aliquanti pe pedites,equitesq; degentes,tutum iter commeatibus præstãt.Difficile enim hostis ad ea loca audet accedere,in quibus à & fronte & à tergo nouit aduersarios *Angariæ* commorari.

Quę & quanta consyderanda sint, vt intelligatur vtrùm superuentibus & insidiis,an publico debeat marte confligi. Cap. IX.

QVisquis hos artis bellicæ commentarios,ex probatissimis autoribus breuiatos legere dignabitur,quamprimùm legem prælii,depugnandiq; cupit audire præcepta:sed conflictus publicus duarum vel trium horarum certamine diffinitur:postquam partis eius,quę superata fuerit,spes omnis intercidit .Ideo omnia antè cogitanda sunt,antè tentanda,antè facienda,quàm ad vltimum veniatur abruptum.Boni enim duces,non aperto Marte prælium in quo est commune periculum,sed ex occulto semper attentant,vt integris suis,quantùm possint hostes interimant certè vel terreant:in qua parte quæ necessaria admodum sunt,ab antiquis repta pscribam.Pręcipua ars & vtilitas ducis est, vt adhibitis ex vniuerso exercitu scientibus belli & sapientibus viris,de suis & hostium copiis,sæpius tractet:omni(quam plurimùm notet)adulatione summota, vtrùm maiorem numerũ pugnatorum ipse an hostes habeant,vtrùm ipsius,an aduersariorum homines magis armati sint & muniti.Qui magis exercitati, qui sint in necessita

necessitatibus fortiores. Quærendũ est etiam, vtra pars equites, vtra pedites habeat meliores. Sciendumq́ in peditibus maximè consistere robur exercitus: & inter ipsos equites, qui contatis, qui sagittariis antecedant. Qui plures loricas induerit, quis vtiliores equos adduxerit. Postremo ipsa loca in quibus pugnandũ est, vtrùm inimicis an nobis videantur accõmoda. Nam si equitatu gaudemus, campos optare debemus: si pedite, loca eligere angusta, fossis, paludibus, vel arboribus impedita, & aliquoties montosa, cui magis victus abundet quàm desit. Nam fames (vt dicitur) intrinsecus pugnat, & vincit sæpius sine ferro. Maximè autem tractandum est, vtrùm protrahi necessitatem expediat, an celerius dimicari: interdum enim sperat aduersarius expeditionem citò posse finiri: & si dilatus fuerit in longum, aut penuria exercitus maceratur, aut desiderio suarũ reuocatur ad ꝓpria: aut nihil magnũ faciens, per desperationem abire compellitur. Tunc fracti labore & tædio plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliqanti se tradunt. Quia aduersis rebus rarior fides est, & nudari incipit qui copiosus aduenerat. Ad rem pertinet nosse qualis ipse aduersarius vel eius comites optimatesq́ sint: vtrum temerarii, an cauti, an audaces, an timidi, scientes artem bellicam, an ex vsu temere pugnantes: quæ gentes cum his fortes, quæ ignauæ pugnauerint: nostra auxilia cuius fidei qualiũq́ sint viriũ, quos illius animos copię, quos habeat noster exercitus, quę pars sibi magis victoriã repromittat. Eiusmodi enim cogitationibus virtus augetur, aut frangitur. Desperantibus autem crescit audacia adhortatione ducis, & si nihil ipse timere videatur, crescit animus, si ex insidiis vel occasione aliquid fortiter fecerit, si hostibus aduersæ res cœperint euenire, si vel infirmiores aut minùs armatos ex inimicis potuerit supare. Cauendum autem est ne dubitantem aut formidantem exercitum ad pugnam publicam aliquando producas. Interest vtrùm tyrones an veteres milites habeas, vtrùm ante breue tempus in expeditionibus fuerint, an annos aliquot in pace durarint. Nam pro tyronibus accipiendi sunt, qui pugnare lõgo tempore desierunt. Sed cùm legiones, auxilia, vel equites ex diuersis aduenerint locis, dux optimus & separatim singulos numeros per tribunos electos, quorum scitur industria, ad omnia genera exercere debet armorum: & pòst in vnũ collectos, quasi depugnaturos conflictu publico exercebit. Ipse sæpius tentabit quicquid artis possit habere, quid virium, quemadmodũ sibi ipsi consentiant, vtrùm ad tubarum monita, ad signorum indicia, ad præcepta vel nutum suum diligẽter obtemperent. Si errant in aliquibus, exerceantur atq́ doceantur quam diu possint esse perfecti. Si verò in campi cursione, in sagittando, in iaculando, in ordinãda acie ad plenum fuerint eruditi, ne sic quidem temere occasione captata, ad publicam deducẽdi sunt pugnam, sed antè minoribus præliis imbuendi. Dux itaque vigilans, sobrius, prudens, tanquàm de ciuili causa inter partes iudicaturus adhibito consilio, de suis, & aduersarii copiis iudicet. Et si multis rebus superior inuenitur, opportunum sibi differat inire conflictum. Si verò aduersarium intelligit potiorem, certamem publicum vitet. Nam pauciores numero & inferiores viribus, superuentus & insidias facientes, sub bonis ducibus reportauerunt sæpe victoriam.

Quid

Quid oporteat fieri, si quis desuetum à pugna habeat exercitum vel tyronem. Cap. X.

OMnes artes omniaq; opera quotidiano vsu & iugi exercitatione proficiũt. Quod si in paruis verum est, quanto magis decet in maximis custodiri? Quis autem dubitat artem bellicam rebus omnibus esse potiorem, per quam libertas retinetur, & dignitas prouinciæ propagatur, & conseruatur imperium? Hanc quondam relictis doctrinis omnibus Lacedæmonii, postea coluere Romani. Hanc solam hodie quoq; Barbari putant esse seruandam. Cætera autem in hac arte consistere omnia, aut per hanc assequi se posse confidũt. Hæc dimicaturis est necessaria, per quam vitam retineant, & victoriam consequantur. Dux ergo cui tantæ potestatis insignia tribuũtur, cuius fidei atq; virtuti possessorum fortunæ, tutela vrbium, salus militum, reip. creditur gloria, non tantùm pro vniuerso exercitu, sed etiã pro singulis cõtubernalibus debet esse solicitus. Si quid enim illis eueniat in bello, & ipsius culpa & publica videtur iniuria. Ergo si tyronem, vel diu armis desuetum ducit exercitum, singularum legionum siue auxiliorum, nec non etiã vexillationum vires, animos, consuetudinem, diligenter exploret. Sciat etiam (si potest fieri) nominatim quis comes, quis tribunus, quis domesticus, quis contubernalis, quantùm possit in bello, autoritatemq; maximã seueritate sumat, omnes culpas militares legibus vindicet, nulli errantium credatur ignoscere, in diuersis locis ex diuersis occasionibus omnium experimenta præcipiat. His (vt oportet) ita curatis, cùm dispersi ad prædandum securi oberrant hostes, tunc probatos equites vel pedites cum tyronibus, aut inferioribus mittat, vt ex occasiane, fusis inimicis, & illis peritia, & reliquis crescat audacia. Ad transitus fluuiorum, ad præcipitia montium, ad syluarum angustias, ad paludum aut viarum difficultates, superuentus nullo sciente disponat: atq; iter suum ita temperet, vt aut cibum capientes, aut dormientes, aut vacãtes certè, securos, inermes, discalciatos, districtis equis, nihil suspicantes ipse paratus inuadat, quatenus in huiusmodi certaminibus sui fiduciam colligant. Nam qui ante lõgum tempus, aut omnino nunquam videre homines vulnerari vel occidi, cùm primùm aspexerint perhorrescunt: & pauore confusi, de fuga magis quàm de cõflictu incipiunt cogitare. Præterea, si excurrant aduersarii, longo itinere fatigatos aggrediatur, & vltimus aut certè insperatus superueniat. Eos etiam qui lõgè à suis aut pabuli aut prædæ gratia commorantur, subitò occupet cum delectis. Illa enim antè tentanda sunt, quæ si malè cesserint, minus noceant: si bene, plurimùm prosint. Inter hostes discordiarum serere causas sapientis est ducis. Nulla enim, quamuis sit minima natio, citò potest ab aduersariis deleri, nisi propriis simultatibus se ipsa consumpserit. Nam sic ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps est, ad vtilitatem suæ defensionis incautum. Vnum illud in hoc opere prædicandũ est, vt nemo desperet fieri posse quæ facta sunt. Dicat aliquis, Multi sunt anni, quibus nullus fossa, aggere, vallo, mansurũ circũdat exercitũ. Respondebitur, si fuisset ista cautela, nihil nocturni aut diurni supuentus hosti ũ nocere potuisset. Persæ imitantes Romanos, ductis fossis castra constituunt: & quia

Lacedæmonij

Persarum mos in fossis ducendis

quia arenosa sunt propè omnia,saccos,quos inanes portauerant,ex puluerulenta(quæ ibi effoditur)terra complent,eorúmq; cumulo aggerem faciunt.Omnes barbari carris suis in orbem connexis ad similitudinem castrorum,securas à superuenientibus exigunt noctes. Veremur ne discere nequeamus,quę à nobis alii didicerunt?Hæc ex vsu librísq; discenda,quæ antea seruabantur,sed omissa diu nemo quæsiuit:quia vigentibus pacis officiis,procul aberat bellorum necessitas. Sed ne impossibile videatur armorum disciplinam, cuius vsus intercidit,reparari posse,doceamur exemplis. Apud veteres res militaris in obliuionem sæpius venit,sed à libris repetita est,postea ducũ auctoritate firmata. Scipio Aphricanus sub aliis imperatoribus Hispanienses exercitus frequẽter victos accepit: hos disciplinæ regula custodita,omni opere fossísq; faciendis ita diligenter exercuit,vt diceret fodientes luto inquinari debere,qui sanguine hostium madere voluissent. Tum ipse deniq; Numãtinos sic,capta ciuitate,† concremauit vt nullus euaserit. Metellus in Aphrica Albino imperante subiugatũ accepit exercitũ,quem ita emendauit veteribus institutis,& disciplina maiorum,vt postea eos,à quibus sub iugũ missi fuerant,superarent.Cymbri quoq; Cepionis & Manilii & Syllani legiones inter Gallias deleuerunt:quarũ reliquias cùm C.Marius suscepisset,ita erudiuit scientia & arte pugnandi,vt innumerabilẽ multitudinẽ non solũ Cymbrorũ,sed etiã Teutonum & † Vmbrorum publico Marte deleret. Facilius autẽ est ad virtutẽ instruere nouos milites quàm reuocare pterritos.

Superauit *Tigurinorum*

Quæ ipso die procuranda sint vel agantur,quo publica committitur pugna. Cap. XI.

PRæmissis leuioribus artibus belli, ad publici conflictus incertum & fatalem diem nationibus ac populis,ratio disciplinæ militaris inuitat. Nam in euentu aperti Martis victoriæ†plenitudo consistit. Hoc ergo tempore tanto magis duces debent esse soliciti,quanto maior speratur diligẽtibus gloria,& maius periculum comitatur ignauos:in quo momento peritiæ vsus,pugnãdi doctrina cõsiliumq;,dominatur. Veteribus sæculis mos fuit,parco cibo curatos milites ad certamen educere,vt citatiores sumpta redderet esca, & longiore cõflictu non fatigarentur inedia. Præterea obseruandum est præsẽtibus hostibus, siue ex castris siue ex ciuitate producas ad prælium ne dum per angusta portarum particulatim procedat exercitus,à collectis & præparatis debilitetur inimicis. Ideóque prouidendum est,vt antè omnes milites egrediantur portas,& aciem prius construant,quàm hostis adueniat. Quòd si intra ciuitatem manentibus imparatis aduenerint, aut differatur egressus aut certè dissimuletur:vt quum aduersarii insultare cœperint his quos non putant exituros,cùm ad prædam vel redeundũ conuerterint animũ, cùm ordines soluerint,tunc illis stupentibus lectissimi quiq; prorumpãt, & confestim aggrediãtur ignaros. Obseruatur autem ne longo spacio fatigentur milites, ne lassos post cursum equos ad publicum prælium cogas:multum virium labore itineris pugnaturus amittit.Quid faciet qui ad aciem anhelus aduẽtat?Hoc & veteres declinarũt & superiori nostra ætate,cùm Romani duces p impitiã non cauissẽt(ne qd amplius dicã)exercitus pdiderũt.

magnitudo

Impar

Impar enim conditio eſt,laſſum cum requieto,ſudantem cum alacri,currentem cum eo qui ſteterit inire conflictum.

Inueſtigandum quid ſentiant milites pugnaturi. Cap. XII.

IPſa die qua certaturi ſunt miltes, quid ſentiant diligenter conuenit explorare. Nam formido vel fiducia ex vultu,verbis, inceſſu,motibus cernitur. Nec confidas ſatis,ſi tyro prælium cupit:inexpertis enim dulcis eſt pugna. Et noueris te oportere differre,ſi exercitati bellatores metuerint dimicare. Monitis tamen & oratione ducis exercitui virtus accreſcit & animus: præcipuè ſi futuri certaminis talem acceperint rationem, qua ſperent ſe facilè ad victoriam peruẽturos. Tunc inimicorum ignauia,vel error oſtendendus eſt:vel ſi antea à nobis ſuperati ſunt,commemorandum. Dicenda etiam quibus militum mentes odio aduerſariorum,in iram,& indignationem moueantur. Animis pene omnium hominum hoc naturaliter euenit,vt trepident cùm ad conflictum venerint. Sine dubio autem formidoloſiores ſunt, quorum mentes ipſe cõfundit aſpectus. Sed hoc remedio formido lenitur,ſi antequam dimices,frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines,vnde & videre hoſtem & agnoſcere cõſueſcant. Interdum audeant aliquid ex occaſione,aut fugent, aut interimant inimicos. Inimicorum mores,aduerſariorum arma & equos recognoſcant. Nam quæ ex vſu ſunt,non timentur.

Formido.

Quibus dux exerci tũ moueat.

Remediũ in formidi ne militum

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam. Cap. XIII.

BOnum ducem conuenit noſſe magnam partem victoriæ,ipſum locũ in quo dimicandum eſt poſſidere. Elabora ergo,vt conſerturus manum,primùm auxilium capias ex loco, qui tanto vtilior iudicatur,quanto ſuperior fuerit occupatus. In ſubiectos enim vehementiùs tela deſcendunt,& maiore impetu obnitẽtes,pars altior pellit. Qui aduerſo nititur cliuo,duplex ſubit,& cum loco & cũ hoſte certamẽ. Sed illa diſtantia eſt, quòd ſi de peditibus tuis victoriam ſperas contra equites hoſtium,loca aſpera,inæqualia,montoſa debes eligere. Si verò de equitibus tuis cõtra aduerſariorum pedites victoriam quæris, ſequi debes paulo quidem editiora loca,ſed plana atque patentia, neque ſyluis,neque paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari vt in conflictu reddatur inuicta, Cap. XIIII.

ORdinaturus aciem tria debet antè proſpicere,ſolem,puluerem,& ventum. Nam ſol ante faciem eripit viſum:ventus contrarius tua inflectit ac deprimit,hoſtium adiuuat tela. Puluis à fronte congeſtus oculos implet & claudit. Hæc momento eo quo acies ordinantur,etiã imperiti vitare ſolent:ſed duci prouido cauendum eſt in futurũ, ne poſt paululũ accedente die noceat ſolis mutata conuerſio,nec ventus aduerſus hora ſolita eo pugnante naſcatur. Ita ergo cõſtituantur ordines,vt hæc poſt occipitium noſtrum ſint,&(ſi poteſt fieri) aduerſariorũ impetant faciem. Acies dicitur exercitus inſtructus: frons quæ aduerſũ

hoſtes

hostes spectat. Hæc in publica pugna, si sapienter disponitur, plurimùm iuuat: si imperitè, quamuis optimi bellatores sint, mala ordinatione frangũtur. Instru ctionis lex est, vt in primo exercitati & veteres milites collocentur, quos antea principes vocabant. In secundo ordine circũdati cataphractis sagittarii, & optimi milites cum spiculis vel lanceis ordinentur, quos prius hastatos vocabant. Singuli autem armati in directum ternos pedes inter se occupare consueuerunt, hoc est, in mille passibus mille sexcenti sexaginta sex pedites ordinantur in longum: vt nec acies interluceat, & spacium sit arma tractandi. Inter ordinẽ autẽ & ordinẽ à tergo in latum sex pedes distare voluerunt, vt haberent pugnãtes spacium accedendi atque recedendi: vehementius enim cum saltu cursuq; tela mittuntur. In his duobus ordinibus & ætate maturi, & vsu confidentes, & muniti grauioribus etiam armis collocantur. Hi enim adinuicem muri, nec cedere, nec sequi aliquando cogendi sunt, ne ordines turbent: sed venientes aduersarios excipere, & stando pugnandoq; repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armaturis velocissimis, de sagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus item ordo construitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus, de his qui acriter verutis vel martiobarbulis (quas plumbatas nominant) dimicant, qui dicebantur leuis armatura. Sciendũ ergo est, stantibus duobus primis ordinibus, tertium & quartum ordinem ad ꝓuocandũ cũ missilibus & sagittis primo loco semp̄ exire. Quòd si hostes in fugã vertere potuerint, ipsi cum eq̃tibus persequũtur. Si verò ab hostibus pulsi fuerint, redeunt ad primam & secundam aciem, & inter ipsos recipiunt se ad loca sua. Prima autẽ & secunda acies cum ad spathas & pila (vt dicitur) ventum fuerit, totum sustinet bellum. In quarta acie ponebantur interdum carrobalistæ, manubalistarii, fundibulatores, funditores. Fundibulatores sunt qui lapides fustibalis iaciunt. Fustibalus fustis est longus pedibus 4 cui per medium ligatur funda de corio: & vtraq; manu impulsus, propè instar onagri dirigit saxa. Funditores sunt qui fundis ex lino vel setis factis (has enim dicunt esse meliores) cõtorto circa caput brachio dirigunt saxa. Quibus scuta deerant, siue lapidibus manu iactis, siue missilibus in hoc ordine dimicabant, quos accensos, tanquã iuniores & postea additos nominabant. Sextus ordo post omnes à fortissimis, & scutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur, quos antiqui Triarios appellabant. Hi, vt requieti & integri acrius inuaderent hostes, post vltimas acies sedere consueuerant. Si quid enim primis ordinibus accidisset, de horum viribus reparationis spes tota pendebat.

Armatorũ interstitia — *Ferentarij.* — *Fundibulatores.* — *Fustibalus.* — *Fũditores.* — *Accensi.* — *Triarij.*

Ratio podismi quantum spacium in acie inter singulos homines in longum, vel in latũ inter singulos ordines debeat custòdiri. Cap. XV.

EXplanato autem qualiter debeat instrui acies, nunc podismum mensurámque ipsius ordinationis exponã. In mille passibus cãpi, vna acies mille sexcentos sexginta sex suscipit pedites: propterea quia singuli pugnatores ternos occupãt pedes. Quòd si sex acies in mille passibus cãpi volueris ordinare, nouẽ milia nõgenti nonaginta sex pedites sũt necessarii. Si autẽ in ternos ordines hũc numerum

numerum volueris tendere, duo milia passuum cõprehendes. Sed melius est plures acies facere, quàm milites † spargere. Senos autem pedes à tergo inter singulas acies in latum diximus patere debere, & ipsi bellatores stantes singulos obtinẽt pedes. Ideoq; si sex acies ordinaueris, quadraginta & duos pedes in latum, & mille passus in longum, 10000 hominum tenebit exercitus. Si autem in ternos ordinare volueris 21 pedes in latum, & duo milia passuum in longum, 10000 tenebit exercitus. Ad hanc rationem siue 20000, siue 30000 peditum fuerint iuxta mensuram podismi, sine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari, nec dux fallitur cum sciat qui locus quantos possit capere armatos. Deniq; si angustior locus sit, vel multitudo sufficiat, iam inde nouem vel amplius acies ordinari conuenit. Magis enim expedit vt conferti pugnent, quàm longius seperati à suis. Nam si nimium fuerit acies attenuata, citò ab aduersariis facta impressione perrumpitur, & nullum postea poterit esse remedium. Qui autẽ numeri in dextro cornu, qui in sinistro, qui, in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorum seruatur ex more, vel certe pro qualitate hostium commutatur.

expandere

De equitibus ordinandis. Cap. XVI.

COnstructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes, & contati iuncti sint peditibus. Sagittarii autem, vel qui loricas non habẽt longius euagentur. A fortioribus nanq; equitibus, peditũ protegẽda sunt latera: & à velocioribus atque expeditis, hostium cornua perfindenda sunt atque turbanda. Scire dux debet contra quos grumos, hoc est, globos hostium, quos equites oporteat ponere. Nã nescio qua occulta ratione, immo pene diuina, alii contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerant, ab inferioribus sæpe vincuntur. Quòd si equites impares fuerint, more veterum velocissimi cum scutis leuibus pedites, ad hoc ipsum exercitati iisdẽ miscendi sunt, quos expeditos velites nominabãt. Quo facto quàmuis fortissimi hostium venerint equites, tamẽ aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remedium duces veteres inuenerũt, vt assuefacerent iuuenes currẽtes egregiè, & inter binos eqtes, singulos ex his pedites collocarẽt, cum leuioribus scutis, gladiis, atq; missilibus.

Grumi

Velites

De subsidiis quæ post aciem collocantur. Cap. XVII.

SEd optima ratio est, & ad victoriam plurimùm confert, vt lectissimos de peditibus, equitibus, cum vicariis, comitibus, tribunisq; vacantibus, habeat dux post aciem præparatos: alios circa cornua, alios circa medium, vt sicubi hostis vehementer insistit, ne rumpatur acies prouolent subitò, & suppleãt loca: additáq; virtute, inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones inuenerunt, quos imitati sunt Carthaginenses, Romani postea vbique seruauerunt. Hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc solùm agere debet si potest, vt hostem repellat, aut fundat. Si cuneus agendus sit, aut forfex, superfluos habere debes post aciem, de quibus cũneum aut forficem facias: si ducenda sit Serra, itẽ ex abundãtibus ducetur: nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis, vniuersa turbabis. Si globus hostium separatus, aut alam tuã, aut

I partem

partem aliquam vrgere cœperit, nisi superfluos habeas quos contra globos possis opponere, siue equites, siue pedites de acie tuleris, dum aliam vis defēdere, aliam periculosius denudabis. Quòd si bellatorum tibi copia nō abundat, melius est aciem habere breuiorē, dummodo in subsidiis colloces plurimos. Nam plures circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectissimos, de quibus cuneum facias, & statim aciem hostium rumpas. Circa cornua autem de contatis loricatisq; equitibus ad hoc seruatis, & leui armatura peditū, alas hostium circumuenire te conuenit.

In quo loco primus dux stare debeat, in quo secundus, in quo tertius. Cap. XVIII.

DVx qui pręcipuam sustinet potestatem inter equites & pedites in parte dextra stare cōsueuit. Hic enim locus est in quo tota acies gubernatur, ex quo rectus est liberq; procursus. Ideo autē in vtrosq; consistit, vt & consilio regere, & autoritate tam equites quàm pedites ad pugnā possit hortari. Hic de equitibus supnumerariis, mixtis peditibus expeditis, aduersariorū sinistrum cornu, quod contra ipsum stat, circuire & à tergo semp vrgere debet. Secūdus dux in media acie ponitur peditū, qui eam sustentet & firmet. Hic fortissimos pedites, & bene armatos de superfluis secum habere debet, de quibus aut ipse cuneum faciat & hostiū aciem rumpat: aut si aduersarii cuneum fecerint, ipse forficē faciat, vt cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus, tertius dux esse debet, satis bellicosus & prouidus, quia sinistra pars difficilior est & velut manca in acie cōsistit. Hic bonos eqtes supernumerarios & velocissimos pedites secū habere debet, de quibus sinistrum cornu semper extēdat, ne circumueniatur ab hostibus. Clamor autem (quem quidam barritum vocant) prius nō debet attolli, quàm acies vtraq; se iunxerit. Imperitorum enim vel ignauorum est vociferari de longe, cùm hostes magis terreātur, si cum telorum ictu clamoris horror accesserit. Semper autem studere debes, vt prior instruas aciem, quàm hostis, quia ex arbitrio tuo potest facere quod tibi vtile iudicas, cum nullus obsistat: deinde & tuis auges cōfidentiam, & aduersariis fiduciam minuis, quia fortiores videntur qui prouocare non dubitant. Inimici autem incipiunt formidare, qui vident cōtra se acies ordinari. Huic additur maximum commodum, quia tu instructus paratusq; †ordinātem & trepidum aduersarium præoccupas. Pars enim victoriæ est inimicum turbare antequam dimices.

inordinatū

Quibus remediis virtuti vel dolis hostium resistatur in acie. Cap. XIX.

EXceptis superuentibus vel incursionibus repentinis ex occasione, quam nūquàm dux exercitus amittit, iam in itineribus, fatigatis, in fluminū trāsgressione diuisis in paludibus occupatis, in iugis montiū laborātibus, in cāpis sparsis, atq; securis in mansione dormientibus, oportunū prælium semper infertur: cùm aliis negotiis occupatus hostis, prius interimatur quàm præparare se possit. Quòd si cauti sunt aduersarii, & insidiarū nulla sit copia, tūc aduersū præsētes, scientes, vidētesq;, æqua cōditione pugnatur. Inde ars belli, nō minus in hoc aperto conflictu, quàm in ocultis fraudibus adiuuat eruditos. Cauendum vel

maximè,

maximè,ne ab ala,cornuq́; ſiniſtro(quod ſæpius euenit) aut certè dextro(quod tamẽ rarò contingit)circumueniantur tui à multitudine hoſtium,à vagantibus globis,quos grumos vocant.Quod ſi acciderit,vnum remedium eſt,vt alam cornuq́; replices & rotundes:quatenus conuerſi tui,ſociorum terga defendant .Sed & in angulo ipſius extremitatis fortiſſimi collocentur,quia ibi impetus amplior fieri conſueuit.Item aduerſum cuneum hoſtium,certis reſiſtitur modis .Cuneus dicitur multitudo peditum,quæ iuncta cum acie primo anguſtior,deinde latior ꝓcedit,& aduerſariorum ordines rumpit : quia à pluribus in vnum locũ tela mittuntur.Quam rem milites nominãt caput porcinum .Contra quem ordinatio ponitur: quam forficem vocãt.Nam è lectiſſimis militibus confertis in V literam ordo componitur:& illum cuneum excipit,atq; ex vtraq; parte concludit,quo facto aciem non poteſt erumpere . Item ſerra dicitur, quæ à ſtrenuis directa,ante frontem opponitur hoſtibus,vt turbata acies reparetur .Globus autem dicitur,qui à ſua acie ſeparatus, vago ſupuentu incurſat inimicos , contra quem alter populoſior vel fortior immittitur globus . Obſeruandum quoq; eſt, ne ſub tempore,quo iam committitur pugna , velis ordines commutare,aut de locis ſuis aliquos numeros ad alia trãsferre. Statim enim naſcitur tumultus atq; confuſio & imparatis conturbatisq́; facilius hoſtis incumbit.

Cuneus. *Caput porcinum.* *Forfex.* *Serra.* *Globus.*

Quot generibus pugna publica committatur , & quomodo etiamqui inferior eſt numero & viribus,valeatvictoriã obtinere. Cap. XX.

DEpugnationum ſeptem ſunt genera,quum infeſta ex vtraq; parte ſigna cõfligũt.Vna depugnatio eſt fronte longa,quadrato exercitu,ſicut etiã nunc ꝓpè ſemper ſolet prælium fieri . Sed hoc genus depugnationis periti armorum non optimum iudicant, quia cùm in prolixo ſpacio tẽditur acies , non æqualis ſemp campus occurrit ,& hiat aliquãdo in medio ſinus aut curuatura fit,& ita in eo loco acies frequẽter irrũpitur.Præterea ſi multitudine aduerſarius antecedit,à lateribus aut dextrã aut ſiniſtrã alã circumuenit , in quo periculũ magnũ eſt,niſi ſupnumerarios habeas qui ſuſtineãt, hoſtẽq́; repellãt . Hoc genere ſolus debet cõfligere,qui & plures & fortes habuerit bellatores,vt ex vtroq; cornu hoſtẽ circũueniat, & quaſi in ſinũ ſui concludat exercitus . Secũda depugnatio eſt publica,quæ plurimis melior. In qua ſi paucos ſtrenuos loco idoneo ordinaueris,etiam ſi multitudine hoſtiũ & virtute turberis,tamẽ poteris reportare victoriã.Huius talis eſt modus . Cùm inſtructæ acies ad congreſſũ veniũt, tunc tu ſiniſtrã alã tuã à dextta aduerſarii tui longius ſepabis,ne vel miſſilia ad eã vel ſagittæ pueniãt .Dextrã autẽ alã tuã ſiniſtrę alæ illius iunges,& ibi primũ inchoa præliũ :ita vt cum peditibus optimis,& ꝓbatiſtimis equitibus ſiniſtrã partẽ illius,ad quam te iunxeris,aggrediaris atq; circũeas, & detrudendo atq; ſupcurrendo ad hoſtiũ terga puenias.Quòd ſi ſemel aduerſarios exinde pellere cœperis,accedẽtibus tuis indubitatam victoriã cõſequeris , & pars exercitus tui, quam ab hoſte ſubmoueris,ſecura durabit. Ad ſimilitudinem autem A literæ vel libellæ fabrilis,acies in hoc dimicandi genere conſtituitur.Quòd ſi te prior aduerſarius fecerit, quos poſt aciem ſupernumerarios diximus debere poni , tam equites quàm pedites ad ſiniſtrum tuum colliges cornu , & ſic aduerſario reſiſtes

magnis viribus,ne arte pellaris. Tertia depugnatio est similis secũdæ: sed in hoc deterior,quòd à sinistro cornu tuo cum illius incipis dextro cõfligere. Nam qua si mancus impetus est eorum,& aptè cum difficultate aggrediũtur hostes,qui in sinistro dimicant cornu . Quod aptius explanabo. Si quando alam tuã sinistram longè habueris meliorem,tunc & fortissimos equites peditesq; coniũge,& in cõgressu ipsam primam applica ad alam hostium dexteram,& quantum potes aduersarii dextram partẽ pellere & circuire festina . Tu autem aliã exercitus partẽ in qua deteriores bellatores habere te nosti,à sinistra illius longé sepa,ne vel gladiis inuadatur,vel ad eam tela pueniant. In hoc genere cauendum est,ne inimicorum cuneis transuersa tua acies elidatur. Hoc autem modo vno casu vtiliter pugnabitur,si aduersarius infirmius dextrũ cornu habuerit,& tu lõgè fortius sinistrum. Quarta depugnatio talis est,Cùm ordinaueris aciẽ,ante quadringẽtos vel quingentos passus,quàm ad hostem peruenias, non sperante eo, subitò ambas alas tuas incitare te conuenit,vt ex vtroq; cornu improuisos hostes vertas in fugam, & celerius victoriam consequaris. Sed hoc genus certaminis licet citò supe ret,si exercitatos fortissimosq; produxerit ,tamen periculosum est ,quia mediã aciem suã,qui sic dimicat,denudare compellitur,& in duas partes exercitũ separare. Et si primo impetu victus non fuerit inimicus,habet postea occasionẽ,qua inuadat & diuisa cornua,& mediam aciem destitutam. Quinta depugnatio est quartæ similis. Sed hoc vnum amplius habet,quia leuem armaturã & sagittarios ante†primã aciem ponit,vt illis resistentibus non possit acies irrũpi. Nam sic de dextro cornu suo,illius sinistrum:& de sinistro cornu suo,illius dextrum aggreditur. Quòd si fugare poterit,statim vincit:sin minus,media acies illius non laborat,quia à leui armaura sagittariisq; defenditur. Sexta depugnatio optima est,& ppè similis secundæ,qua vtũtur qui de numero suorũ & de virtute despe rant. Et si bene ordinauerint,quãuis cum paucioribus,semper victoriam consequuntur. Nam cùm instructa acies ad hostes accedit, dextrã alam tuã sinistræ alæ hostium iũge,& ibi per equites pbatissimos & velocissimos pedites incipe præliari. Reliquam autem partem exercitus tui, longissimè à dextra parte illius remoue,& directum porrige, quasi veru . Nam si partem sinistram illius & à lateribus & à tergo cœperis cædere, sine dubio vertes in fugam . Aduersarius autem nec de dextra parte sua,nec de media acie potest suis laborãtibus subuenire,quia acies tua extenditur,& tota se porrigit ad similitudinem l literæ,longissimeq; recedit ab hostibus. Quo genere in itineribns sæpe confligitur . Septima depugnatio est,quæ loci beneficio adiuuat dimicantẽ . In hac quoq; & cum paucioribus,& cum minus fortibus poteris aduesarium sustinere,si montẽ ,aut mare,aut flumen,aut lacum,aut ciuitatẽ,aut paludes,aut abrupta in parte vna habeas,ex qua hostis non possit accedere , reliquum exercitum tuũ directa acie ordines. Sed in illa ala quæ munitionẽ non habet , omnes equites & ferentarios ponas. Tuuc securius pro tuo arbitrio cum hoste confliges,quia ab vna parte loci natura te munit, ab alia duplex propè ponitur equitatus . Illud tamen obseruandum est , quo nihil melius inuenitur , vt siue de dextero cornu tuo cum illius sinistro pugnare volueris, ibi fortissimos ponas :siue de sini-

mediam

stro

ſtro cum illius dextro,ibi ſtrenuiſſimos colloces:ſiue in medio facere cuneos vo lueris,per quos hoſtium acies rumpas, in cuneo exercitatiſſimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri conſueuit. Tantum eſt vt electi à duce ſapientiſſimo,in his locis in quibus ratio & vtilitas poſtulat,ordinentur.

Viam abſcedendi ab hoſtibus dandam,vt deleantur facilius fugientes. Cap. XXI.

PLerique rei militaris ignari,pleniorem victoriam credũt, ſi aduerſarios aut locorum anguſtiis, aut armatorum multitudine circundederint, vt aditum non inueniant abſcedendi. Sed clauſis ex deſperatione creſcit audacia, & cùm ſpei nihil eſt,ſumit arma formido. Libenter cupit commori,qui ſine dubio ſcit ſe eſſe moriturum.Ideoq; Scipionis laudata ſentẽtia eſt,qui dixit,viam hoſtibus qua fugerent,non eſſe muniendam.Nam cùm abſcedendi aditu patefacto,mentes omniũ ad præbenda terga cõſenſerint,multi more pecorũ trucidantur. Nec inſequentiũ vllũ periculũ eſt,cũ victi (quibus defẽdi poterãt)arma cõuerterint in fugam.Hoc genere quanto maior fuerit exercitus, tanto facilius multitudo proſternitur.Neq; enim ibi requirendus eſt numerus,vbi animus ſemel territus, non tam tela hoſtium cupit declinare,quàm vultum.Cæterum clauſi,licet exigui numero & infirmi viribus,hoc ipſo tamen ſunt hoſtibus pares, quia deſperãtes ſciunt aliud ſibi licere non poſſe. Nã vna ſalus victis,nullã ſperare ſalutẽ.

Quemadmodum ab hoſte recedatur,ſi conſiliũ pugnæ diſpliceat. Cap.XXII.

DIgeſtis omnibus quæ ratio militaris experimẽtis & arte ſeruauit, vnum ſupereſt docere,quemadmodum recedatur ab hoſtibus. Nam diſciplinæ bellicæ & exemplorum periti, nuſquam maius periculum imminere teſtantur. Qui enim ante cõgreſſum recedit ex acie,& ſuis fiduciam minuit & inimicis addit audaciam. Verùm quia hoc ſæpius neceſſe eſt euenire,quibus modis tutò poſſit fieri declarandum eſt.Primùm vt tui neſciãt ideo te recedere, quia declinas inire conflictum,ſed credant arte aliqua ſe ideo reuocari, vt ad oportuniorẽ locũ inuitetur hoſtis,vt facilius ſuperetur:aut certè inſequẽtibus aduerſariis ſecretiores collocentur inſidiæ.Nam neceſſe eſt ad fugã parati ſint,qui ducẽ ſuũ ſentiunt deſperare.Illud quoq; vitandũ eſt,ne hoſtes te recedere ſentiãt,& ſtatim irruant.Propterea plerique ante pedites,ſuos equites poſuerunt, vt diſcurrentes aduerſarios videre non ſinerent,quando pedites abſcedebant.Item articulatim incipientes à primis,ſingulas acies ſubducebant,retroq; reuocabãt,in gradu ſuo manentibus reliquis:quos ſenſim poſtea ceſſimq; ad illos iungebant, quos ſubduxerãt.Primùm aliquãtũ exploratis itineribus,noctu cum exercitu recedebãt: vt hoſtes die orto,cùm intellexiſſent,non poſſent comprehendere præcedẽtes. Præterea leuis armatura præmittebatur ad colles, à quo ſubitò tutò reuocaretur exercitus:& ſi hoſtes inſequi voluiſſent,à leui armatura, quæ antea occupauerat locum,additis equitibus fundebantur.Nihil enim periculoſius exiſtimatur,quàm,ſi incõſultè inſequẽtibus,ab his qui in ſubſeſſa fuerint,vel antè ſe parauerint,obuietur. Hoc tempus eſt quo oportunè collocantur inſidię,quia

aduersum fugientes,maior audacia & minor cura est. Necessariò autem amplior securitas grauius solet habere discrimen. Imparatis,cibum capientibus,in itinere lassis,equos suos pascentibus,ac nihil tale suspicâtibus superuentus assolet fieri. Quod & nobis vitandũ est,& hosti in eiusmodi occasionibus pernicies inferenda. Hoc enim casu oppressis,nec virtus potest,nec multitudo ꝓdesse:quia qui in acie publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimùm prosit, tamen ad defensionem suam potest accusare fortunam. Qui verò superuentus & subsessas insidias passus est,culpam suam non potest excusare:quia hoc euitare potuit, & per speculatores idoneos antè cognoscere. Cùm receditur, talis fraus fieri cõsueuit. Recto itinere pauci equites consequũtur, valida manus occultè ꝑ alia mittitur loca: vbi ad agmen inimicorum peruenerunt equites, tentant leuiter atq; discedunt. Ille credit quicquid insidiarum fuerat præteriisse, & sine cura resoluitur in negligentiam. Tunc illa manus,quæ secreto itinere destinata fuerat,superueniẽs opprimit ignorantes. Multi cùm ab hoste discedunt,si per syluas ituri sunt,præmittunt qui abrupta vel angusta occupent loca,ne ibidem ab aduersariis patiantur insidias. Et rursus post se præcisis arboribus vias claudunt, quas compedes vocãt, vt aduersariis facultatem adimant persequendi,& pene vtriq; parti in itinere ad subsessas communis occasio est. Nam qui præcedit, oportunis vallibus, vel syluosis montibus,quasi post se relinquit insidias,in quas cum inciderit inimicus,recurrit ipse & adiuuat suos. Qui vero sequitur auersis semitis,longè antè destinat expeditos,& præcedendo aduersarium arcet à transitu, vt deceptum à tergo & à fronte concludat. Dormientibus noctu aduersariis,& qui præcesserit potest regredi,& qui sequitur,quantumuis intersit,potest superuenire per fraudem. In trãsfretatione fluuiorum,qui præcedit, illam partem tẽtat opprimere,quæ præmissa transierat,dum reliqui alueo separantur. Qui autẽ festinato itinere sequitur,illos qui non potuerunt trãsire,conturbat.

De camelis & cataphractis equitibus. Cap. XXIII.

CAmelos aliquantę nationes apud veteres in acie produxerunt,vt Vrciliani in Aphrica, Macetes hodie quoque producunt. Sed hoc genus animalium arenis & tolerandæ siti aptum,confusas etiam in puluere vento vias absq; errore dirigere memoratur. Cæterum præter nouitatem, si ab insolitis dimoueatur inefficax bello est. Cataphracti equites propter munimina quæ gerũt,à vulneribus quidẽ tuti,sed propter impedimentũ & põdus armorum,capi eos facile est: & laqueis frequenter obnoxii, cõtra dispersos pedites, quàm contra equites in certamine meliores:tamen aut ante legiones positi, aut cum legionariis mixti, quando cominus(hoc est manu ad manũ) pugnatur,acies hostiũ sæpe rũpunt.

Quomodo quadrigis falcatis,vel elephantis in acie possit obsisti. Cap. XXIIII.

QVadrigas falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerũt. Quæ vt primùm magnum in acie intulere terrorem,ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit agrum, & leui impedimento retinetur:vnoq; aflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maximè hac

Romano

Romanorũ militũ arte perierũt, Vbi ad pugnam ventum eſt, repente toto cãpo Romani tribulos abiecerũt, in quos currẽtes quadrigę cũ incidiſſent, deletę ſũt. Tribulus autẽ eſt quatuor palis confixũ ꝓpugnaculũ, quod quoquomodo abieceris, tribus radiis ſtat & erecto quarto infeſtus eſt. Elephãti in prælιis magnitudine corporũ, barrhitus horrore, formæ ipſius nouitate, homines equosq́; conturbãt. Hos cõtra Romanũ exercitũ prius in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Poſtea Hãnibal in Aphrica, Rex Antiochus in oriente, Iugurtha in Numidia copioſos habuerunt, aduerſus quos diuerſa reſiſtendi excogitarũt genera armorũ. Nam & Centurio in Lucania gladio manũ (quã promuſcidẽ vocant) vni abſcidit, & bini cataphracti equi iungebantur ad currũ, quibus inſidẽtes clibanarii, ſariſſas, hoc eſt, lõgiſſimos contos in elephãtos dirigebãt. Nam muniti ferro, nec à ſagittariis (quos vehebãt) beluæ lædebãtur, & earũ impetũ equorũ celeritate vitabãt. Alii contra elephãtos cataphractos milites immiſerũt: ita vt in brachiis eorũ, & in caſſidibus vel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne manu ſua elephas bellatorẽ cõtra ſe venientem poſſet apprehendere. Præcipuè tamen velites antiqui aduerſum elephantos ordinarũt. Velites autem erant iuuenes, leui armatura, corpore alacri, q ex equis miſſilia optimè dirigebãt. Hi equis præcurrentibus ad latiores lãceas vel maiora ſpicula beluas occidebãt: ſed creſcente audacia, poſtea collecti, plures milites pariter pila, hoc eſt, miſſilia, in elephantos congerebant, eosq́; vulneribus elidebant. Illud tamen additum eſt, vt funditores cum fuſtibalis & fundis rotundis lapidibus deſtinatis, Indos (per quos regebantur elephanti) cum ipſis turribus affligerent atq; mactarẽt, quo nihil tutius inuenitur. Præterea venientibus beluis, qua irrupiſſent aciem, ſpaciũ milites dabant. Quæ cùm in agmen medium perueniſſent, circumfuſis vndique armatorum globis, cum magiſtris abſq; vulneribus capiebãtur illeſæ. Carrobaliſtas aliquãto maiores (hæ enim lõgius & vehemẽtius ſpicula dirigũt) ſuppoſitas curriculis, cũ binis equis aut mulis poſt aciẽ ordinari conuenit: & cùm ſub iactu teli acceſſerint, beſtiæ ſagittis baliſtariorũ tranſfigũtur. Latius tamen & firmius contra eas præfigitur ferrũ, cũ in magnis corporibus maiora ſint vulnera Aduerſum elephanthos plura exempla & machinamenta retulimus, vt ſi quando neceſſitas poſtulauerit, ſciatur quæ ſint tam immanibus beluis opponenda.

Tribulus. *Pyrrhus elephantos primus in Italiam duxit.* *Promuſcis.* *Sariſſæ.* *Velites.* *in hos* *Carobaliſtæ.*

Quid fieri debeat, ſi vel pars pel totus exercitus fugerit. Cap. XXV.

SCiendum verò eſt, ſi pars exercitus vicerit & pars fugerit, minimè deſperandum, cũ in eiuſmodi neceſſitate, ducis cõſtantia totã ſibi poſſit vendicare victoriã. Innumerabilibus hoc accidit bellis, & pro ſuperioribus ſunt habiti qui minimè deſperarunt. Nam in ſimili conditione fortior creditur, quem aduerſa non frangũt. Prior ergo de cæſis hoſtibus ſpolia capiat, & quod ipſi dicunt colligat campum, prior clamore ac buccinis exultare videatur. Hac fiducia perterrebit inimicos, ita ſuis fiduciã geminabit, quaſi victor ex omni parte deſceſſerit. Quòd ſi aliquo caſu omnis acie fundatur exercitus pnicioſa clade, tamẽ reparationis multis fortuna nõ defuit, & medicina quęrẽda eſt. Dux ergo ꝓuidus ſub ea cautela publico debet Marte cõfligere, vt ſi qd ꝓ varietate bellorũ, vel cõditionis

Colligere campum.

humanæ secus acciderit, absque graui detrimento liberet victos. Nam si vicini fuerint colles, si post terga munitio, si cæteris abscedentibus fortissimi quiq; restiterint, se suosq; seruabunt. Frequẽter iam fusa acies, dispersos ac passim sequẽtes, reparatis viribus interemit. Nam nunquam exultantibus maius solet esse discrimen, quàm cum † ex subita ferocia subitò in formidinem commutantur. *exhibita* Sed quicunque conuentus fuerit, colligendi sunt superstites, bello erigendi adhortationibus congruis & armorum instauratione refouendi. Tunc noui delectus, noua quærũtur auxilia: & (quod amplius prodest) captatis occasionibus in ipsos victores per occultas insidias impetus faciendus est, ac sic audacia reparanda. Nec oportunitas deerit, cùm pro felicitate superbius & incautius mentes efferantur humanæ. Si quis hunc casum vltimum putat, cogitet euentus omnium præliorũ, inter initia contra illos magis fuisse, quibus victoria debebatur.

Regulæ bellorum generales. Cap. XXVI.

IN omnibus prȩliis expeditionis cõditio talis est, vt quicquid tibi prodest, aduersario noceat: quod illum adiuuat, tibi semper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere, aut dissimulare debemus, sed id solùm agere, quod nobis vtile iudicamus. Contra te enim incipis esse, si imiteris quod fecit ille pro se: & rursus quicquid pro tua parte tentaueris, contra illum erit, si voluerit imitari. In bello, qui plus in angariis vigilauerit, plusq; in exercendo milite laborauerit, minus periculum sustinebit. Nunquam miles in aciem producẽdus est, cuius antea experimenta non ceperis. Aut inopia, aut superuenientibus, aut terrore melius est hostem domare, quàm prælio: in quo amplius solet fortuna potestatis habere quàm virtus.

¶ Nulla cõsilia meliora sũt, quàm illa quȩ ignorauerit aduersarius anteq̃ facias.

¶ Occasio in prælio amplius solet iuuare quàm virtus.

¶ In solicitandis suscipiendisq; hostibus, si cum fide veniant, magna fiducia est: quia aduersarium amplius transfugæ frangunt quàm perempti.

¶ Melius est post aciem plura seruare præsidia, quàm latius militem spargere.

¶ Difficilè vincitur, qui vere potest de suis & de aduersarii copiis iudicare.

¶ Amplius valet virtus, quàm multitudo.

¶ Paucos viros fortes natura ꝓcreat, bona institutione plures reddit industria.

¶ Exercitus labore proficit, ocio consenescit.

¶ Munquam ad certamen publicum produxeris militem, nisi cùm eum videris sperare victoriam.

¶ Subita conterrent hostes, vsitata vilescunt.

¶ Qui dispersis suis incõsultè insequitur, quam ipse acceperat, aduersario vult dare victoriam.

¶ Qui frumentum necessariumq; cõmeatum non præparat vincitur sine ferro.

¶ Qui multitudine & virtute præcedit, quadrata dimicet frõte, qui primus est modus.

¶ Qui imparẽ se iudicat, dextro cornu suo sinistrũ cornu pellat inimici, q est

secundus

cundus modus.

¶ Qui ſiniſtram alam fortiſſimam habere ſe nouerit, dextram alam hoſtis inuadat, qui eſt tertius modus.

¶ Qui habet exercitatiſſimos milites, iu vtroq; cornu pariter prælium debet incipere, qui eſt quartus modus.

¶ Qui leuem armaturam optimè regit, vtranq; alam hoſtis inuadat, ferentariis ante mediam aciem conſtitutis, qui eſt quintus modus.

¶ Qui nec numero militum, nec virtute confidit, ſi depugnaturus eſt, de dextra ſua ſiniſtram alam hoſtium pulſet, reliquis ſuis porrectis in ſimilitudinem veru, qui ſextus eſt modus.

¶ Qui pauciores infirmioreſq; habere ſe nouit, ſeptimo modo ex vno latere aut montẽ, aut ciuitatẽ, aut mare, aut fluuiũ, aut aliquod debet habere ſubſidium.

¶ Qui confidit equitatu, altiora loca quærat equitibus, & rem magis per equites gerat.

¶ Qui confidit pedeſtribus copiis, altiora loca peditibus quærat: & rem magis per pedites gerat.

¶ Cùm explorator hoſtium latenter oberret in caſtris, omnes ad tẽtoria ſua per diem redire iubeantur, & ſtatim deprehenditur explorator.

¶ Cùm conſilium tuum cognoueris aduerſariis proditum, diſpoſitionem mutare te conuenit.

¶ Quid fieri debeat, tractato cum multis: quid verò facturus ſis, cum pauciſſimis ac fideliſſimis, vel potius ipſe tecum.

¶ Milites pœna & timor in ſedidus corrigunt, in expeditione ſpes & prẽmia faciunt meliores.

¶ Boni duces publico certamine nunquam niſi ex occaſione aut nimia neceſſite confligunt.

¶ Magna diſpoſitio eſt, hoſtem fame magis vrgere quàm ferro.

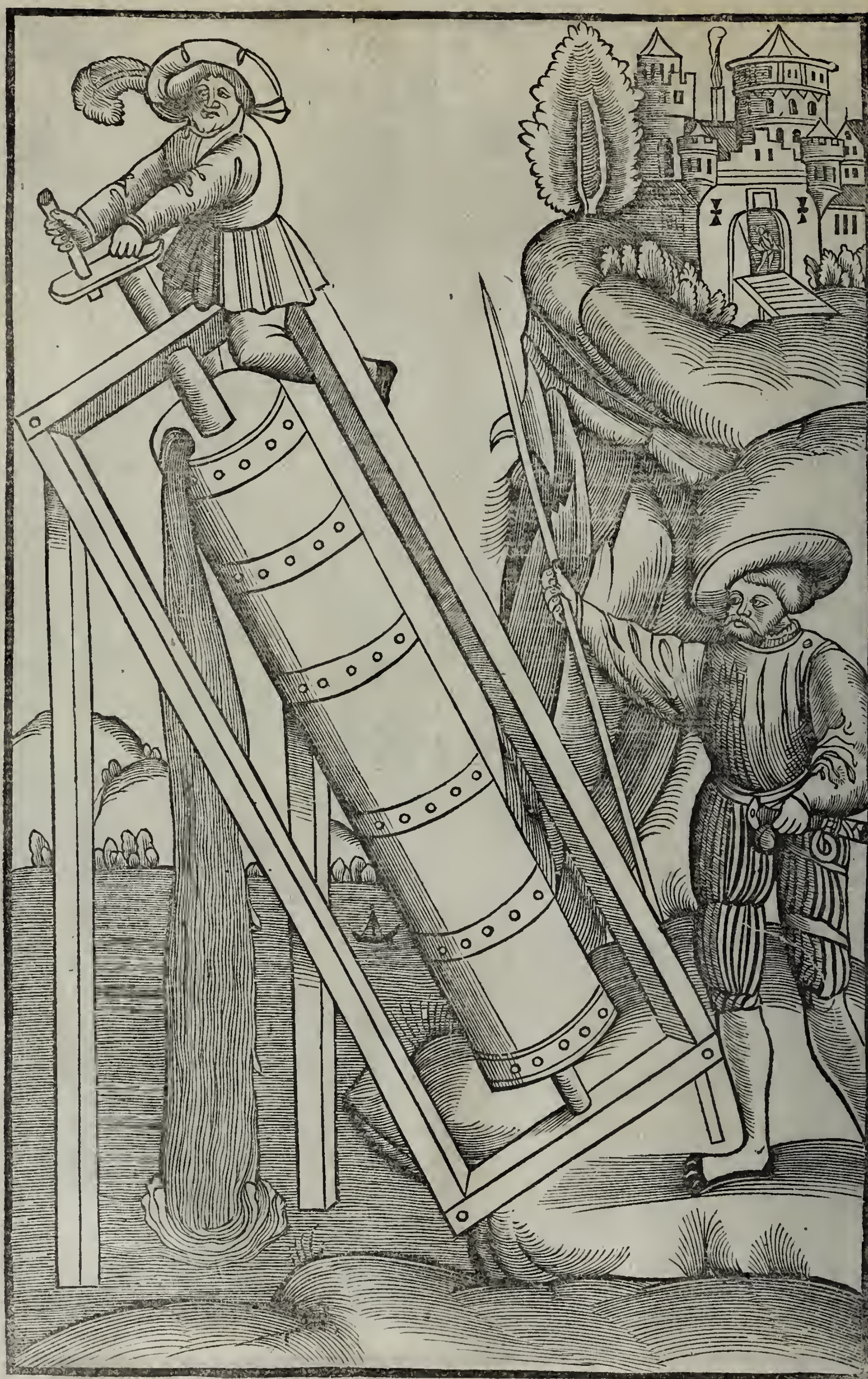
¶ De equitatu ſunt multa præcepta, ſed cùm hæc pars militiæ, vſu exercitii, armorum genere, & equorum nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cùm præſens doctrina ſufficiat.

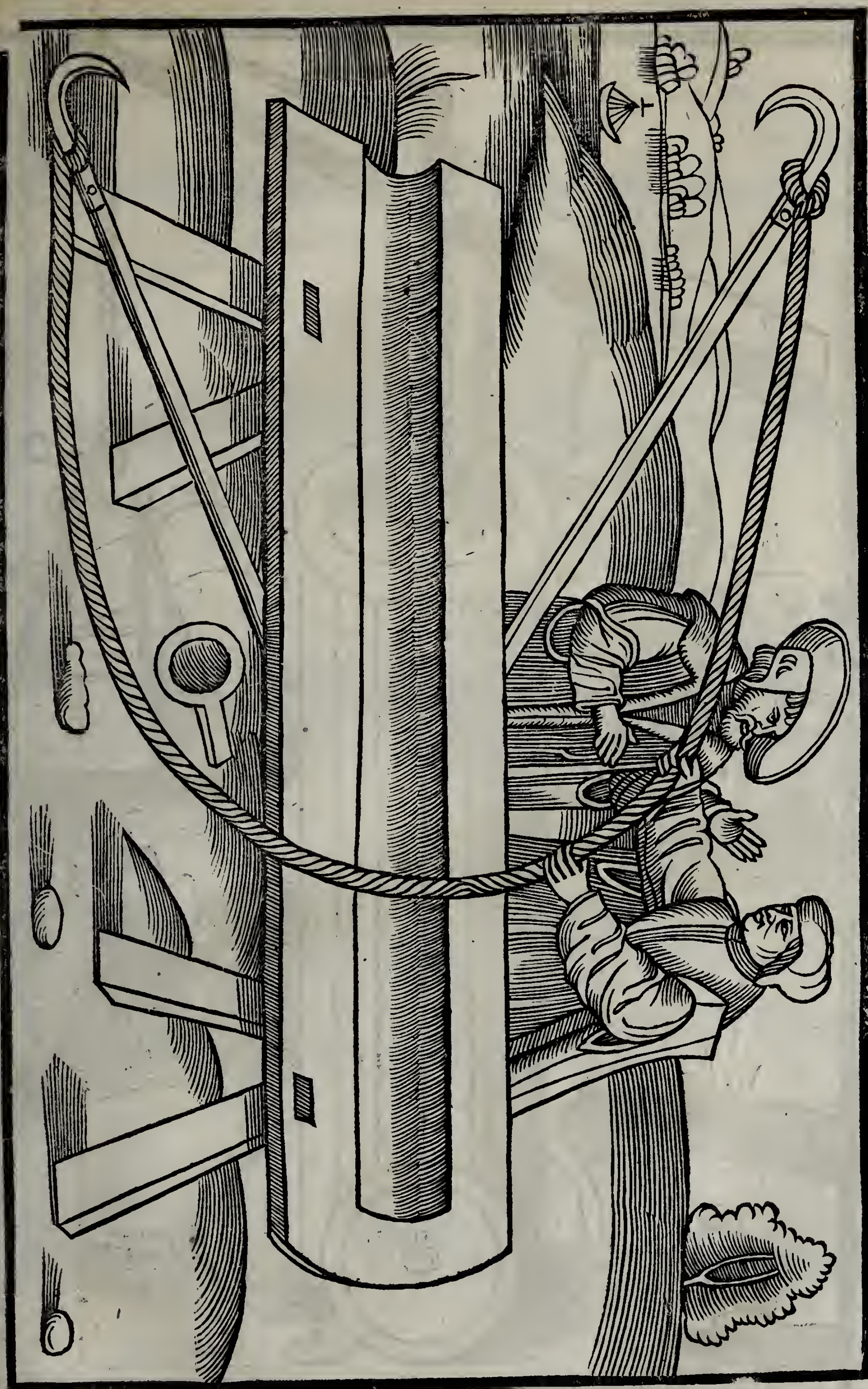
¶ Quo genere depugnaturus ſis neſciant hoſtes, ne aliquibus remediis reſiſtere moliantur.

DIgeſta ſunt Imperator inuicte, quæ nobiliſſimi autores, diuerſis probata tẽporibus, per experimentorum fidem, memoriæ tradiderunt, vt ad ſagittãdi peritiam, quam in ſerenitate tua Perſa miratur: ad equitandi ſcientiam vel decorem, quæ Hunnorum, Alanorumq; natio velit imitari, ſi poſſit: ad currendi velocitatem, quam Saracenus Indusq; non æquat: ad armaturæ exercitationem, cuius campi doctores vel pro parte exempla intellexiſſe ſe gaudent, regula præliandi, immo vincendi artificium ingeratur, qnatenus virtute pariter ac diſpoſitione mirabili, reip. tuæ & imperatoris officium exhibeas & militis.

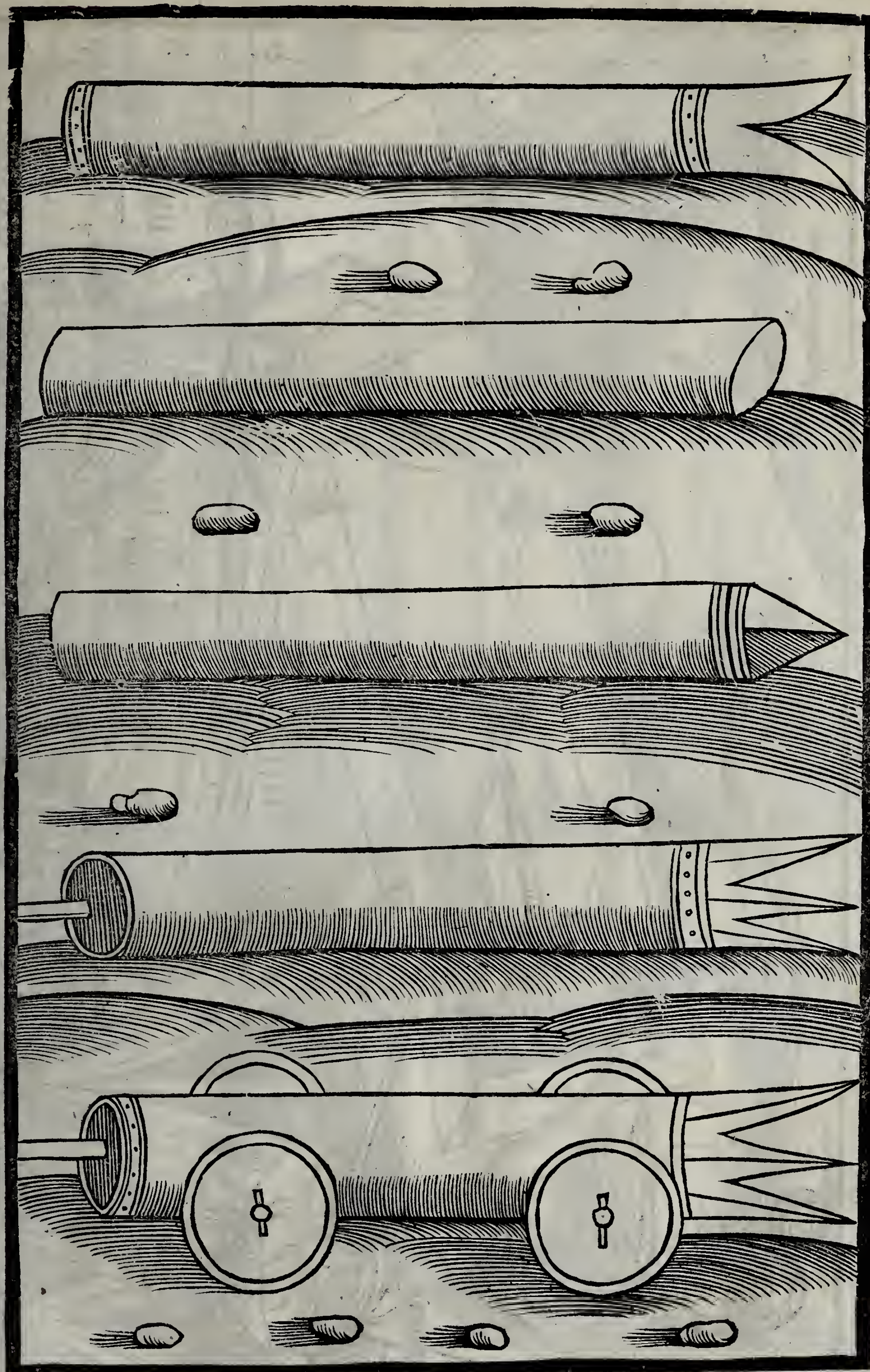

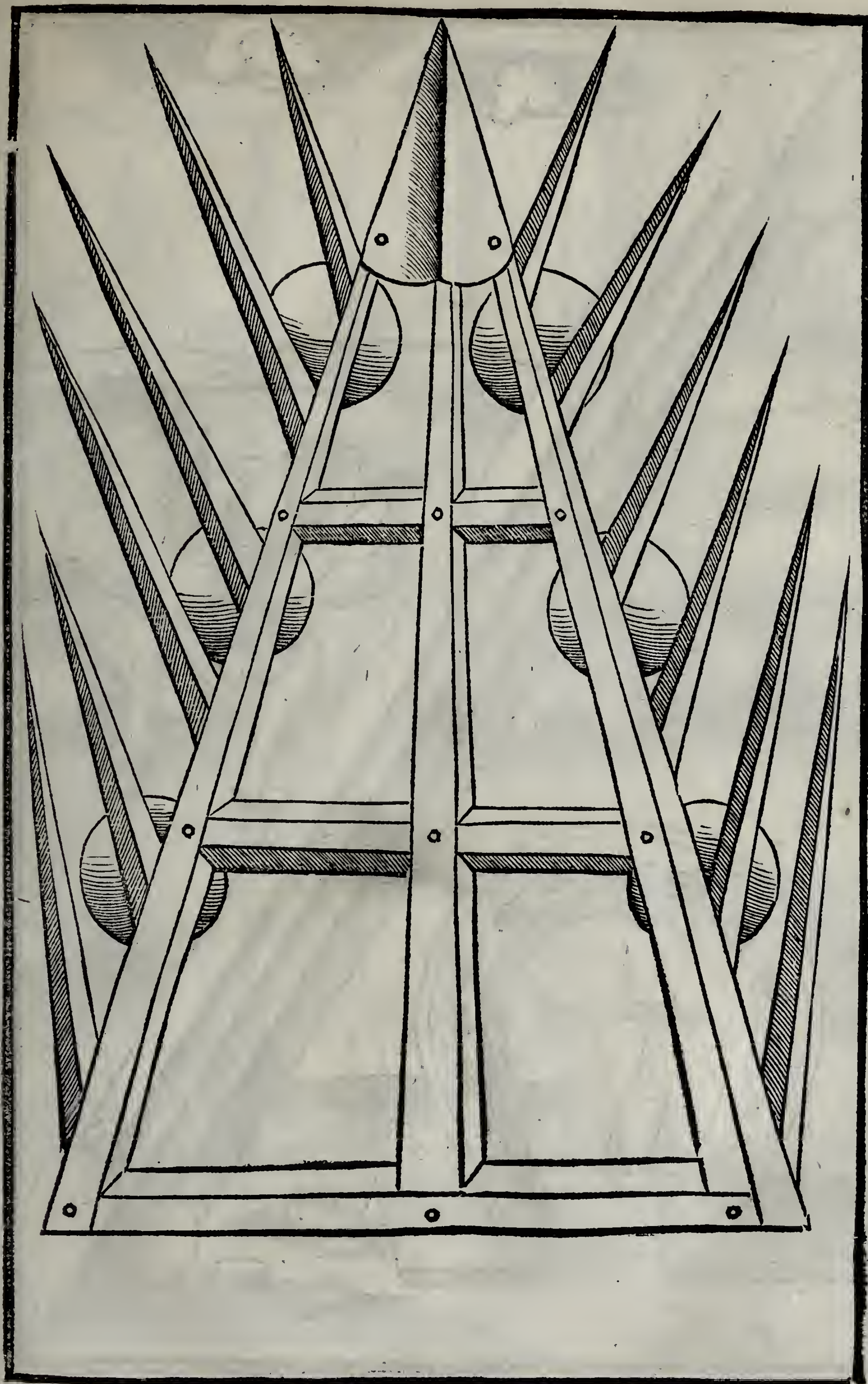

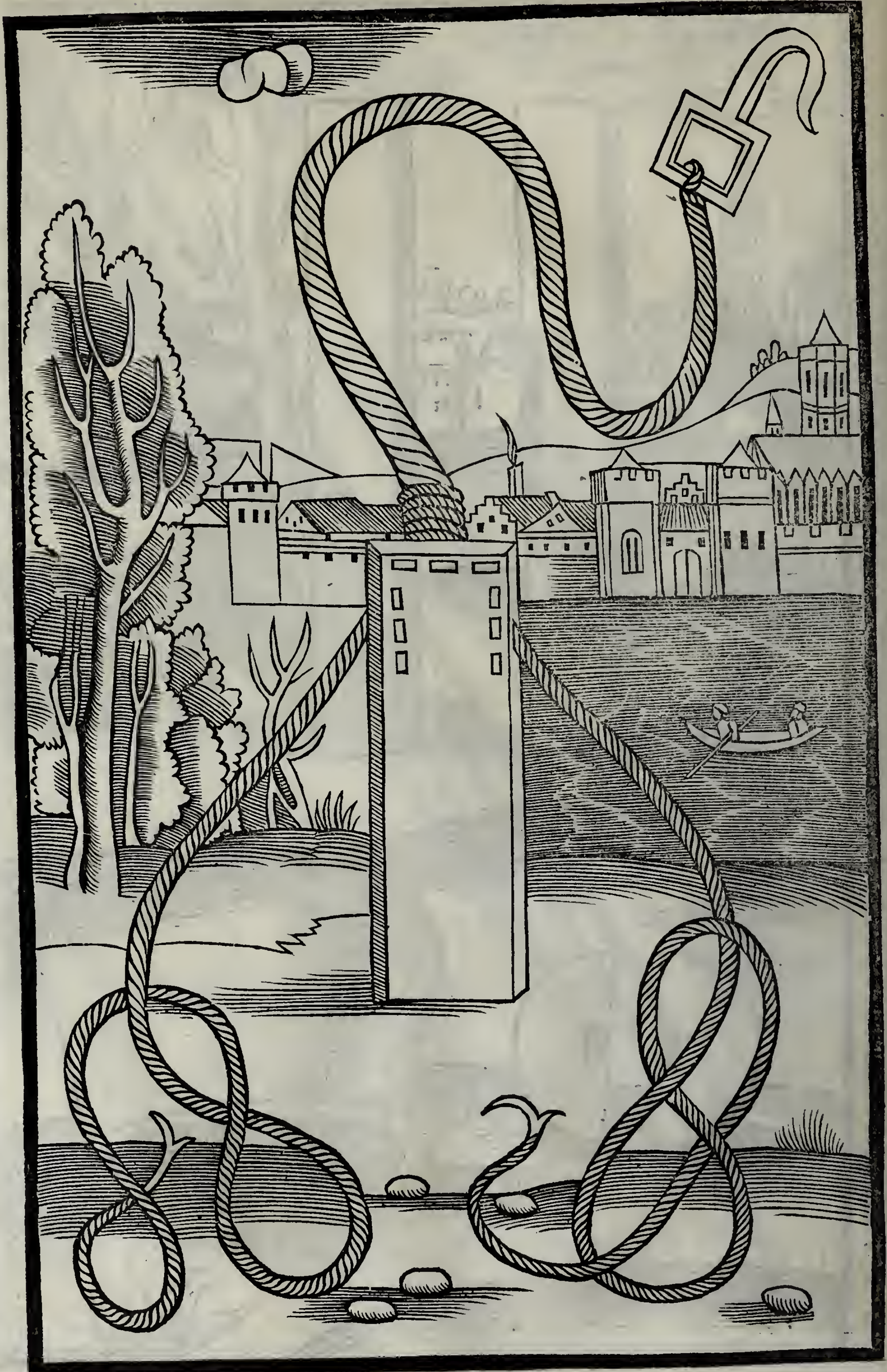

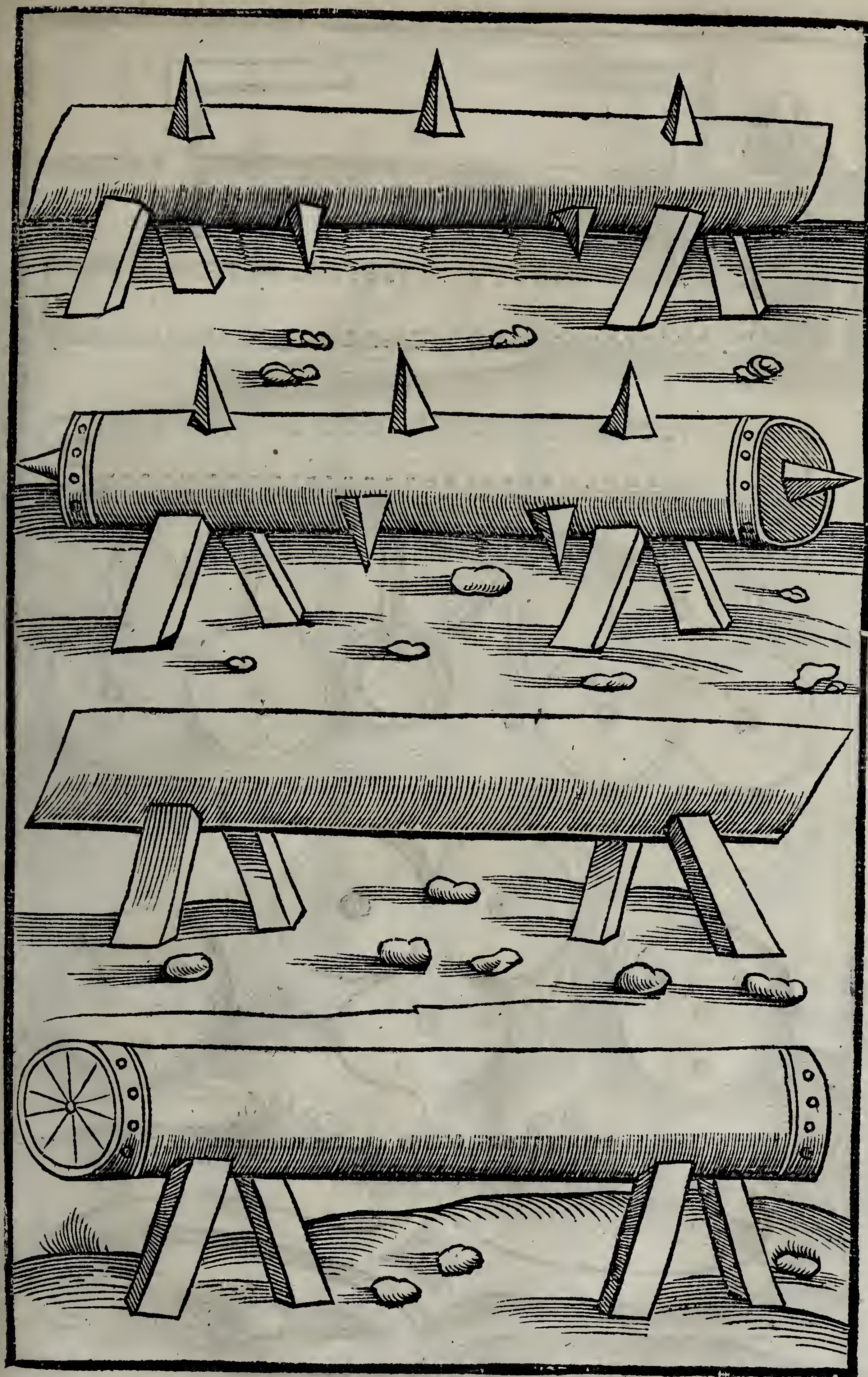

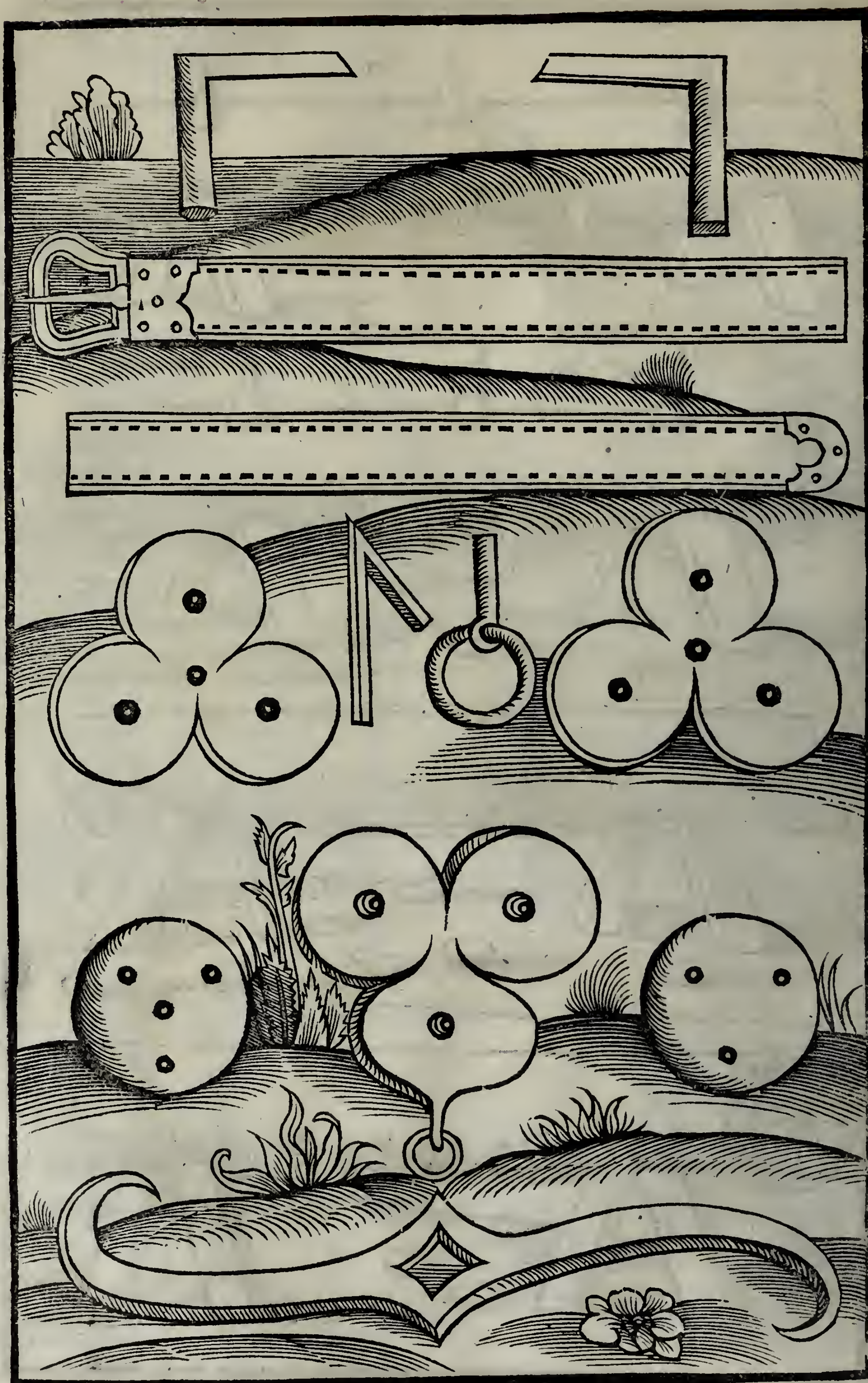

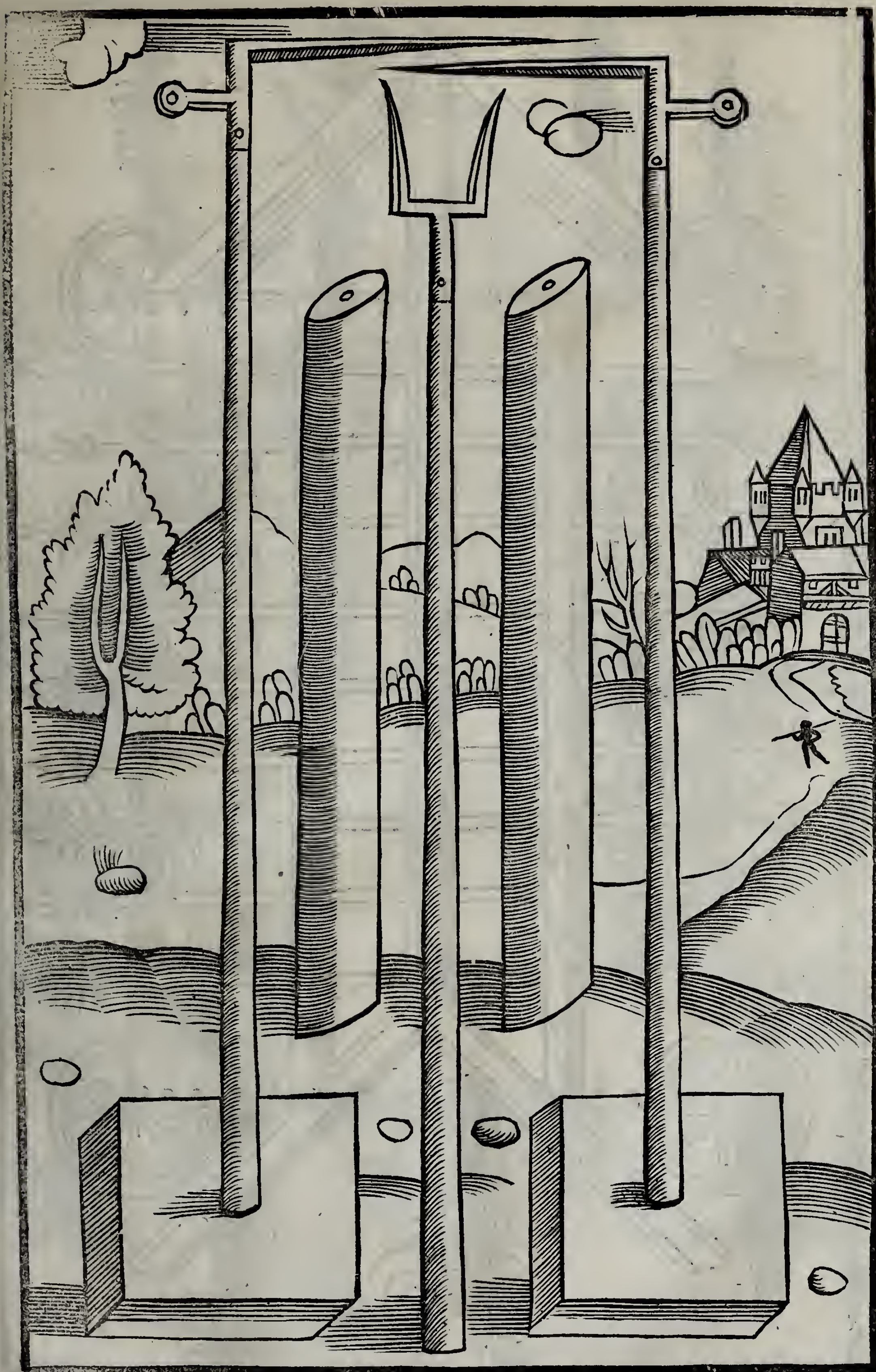

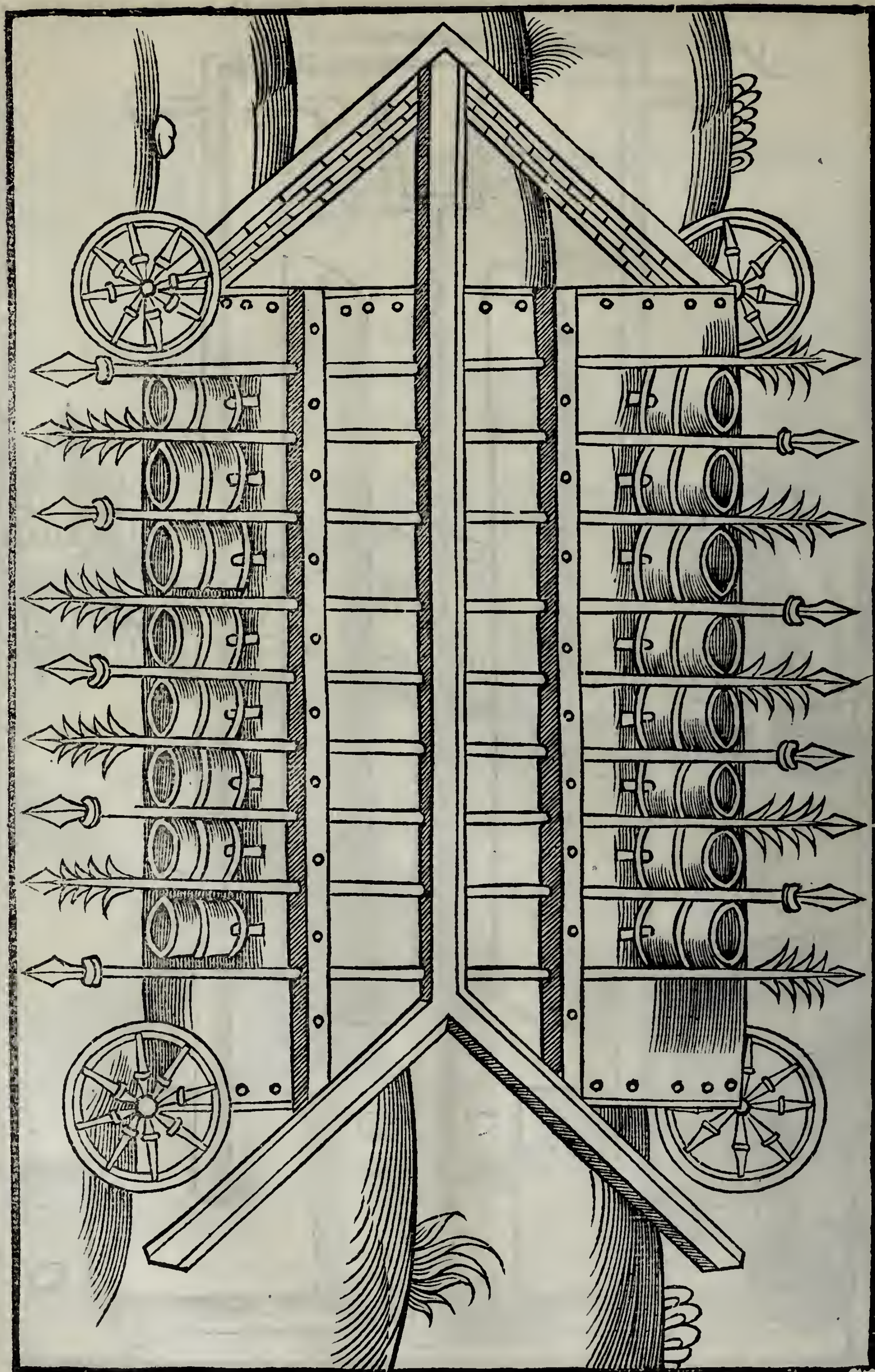

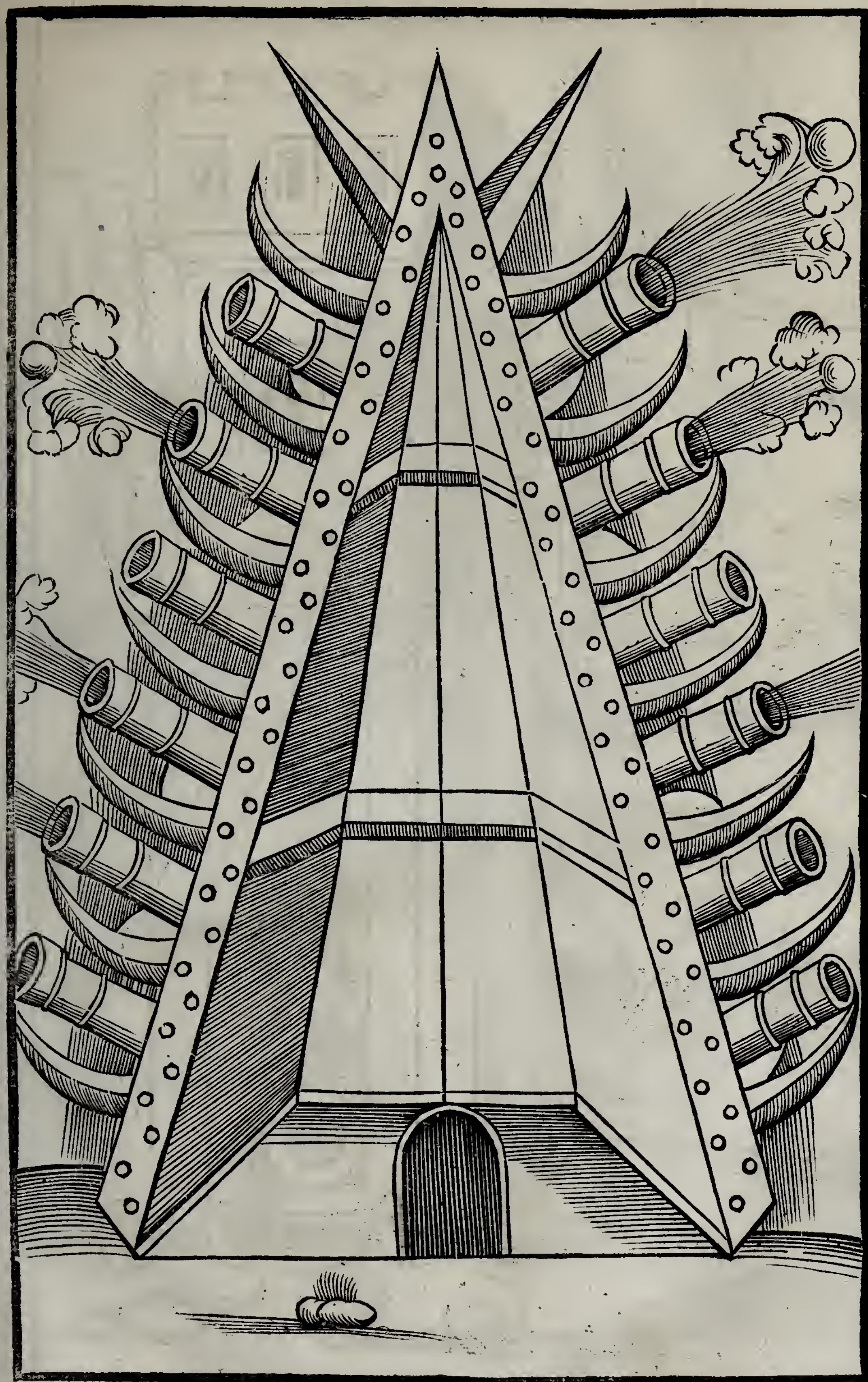

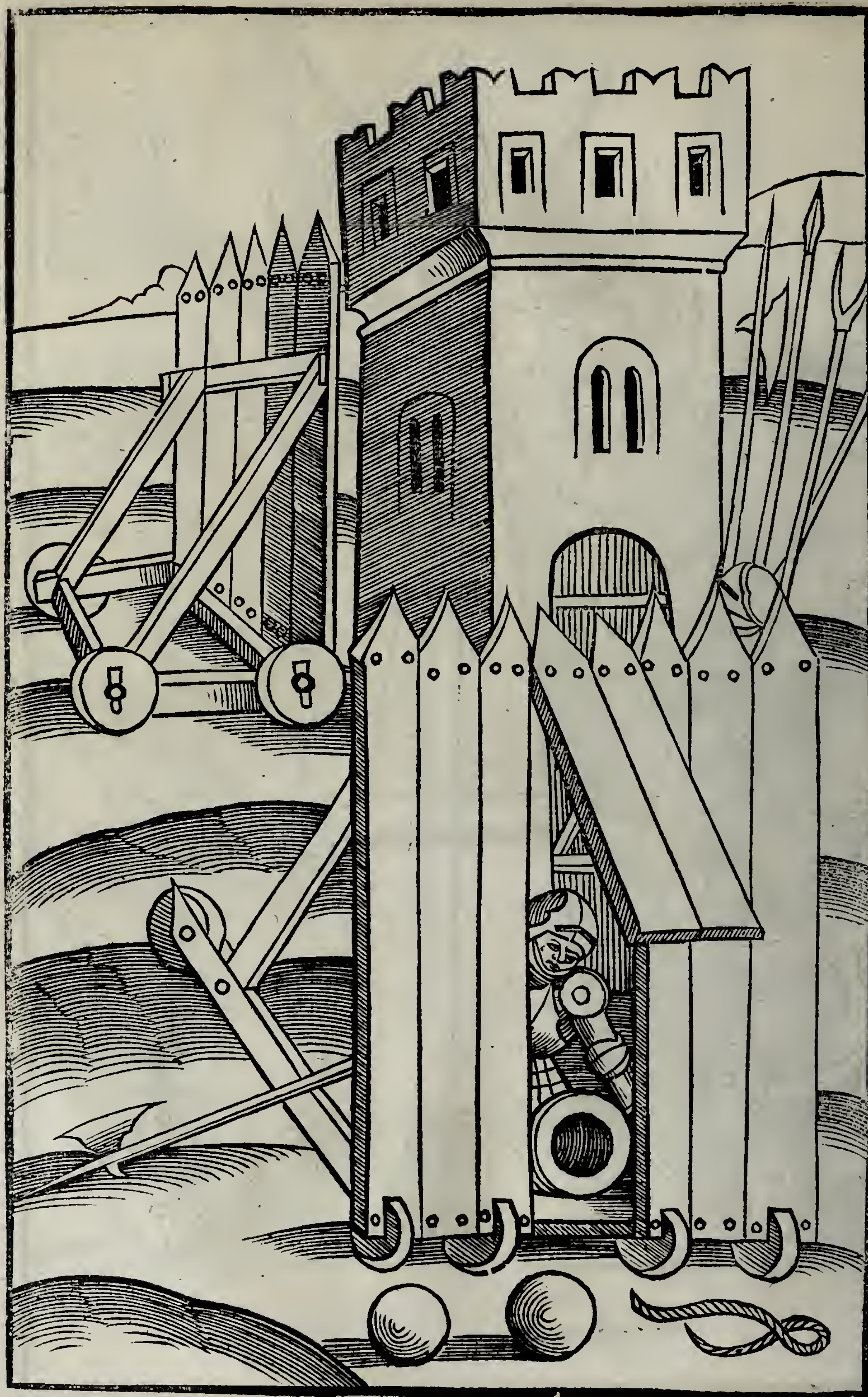

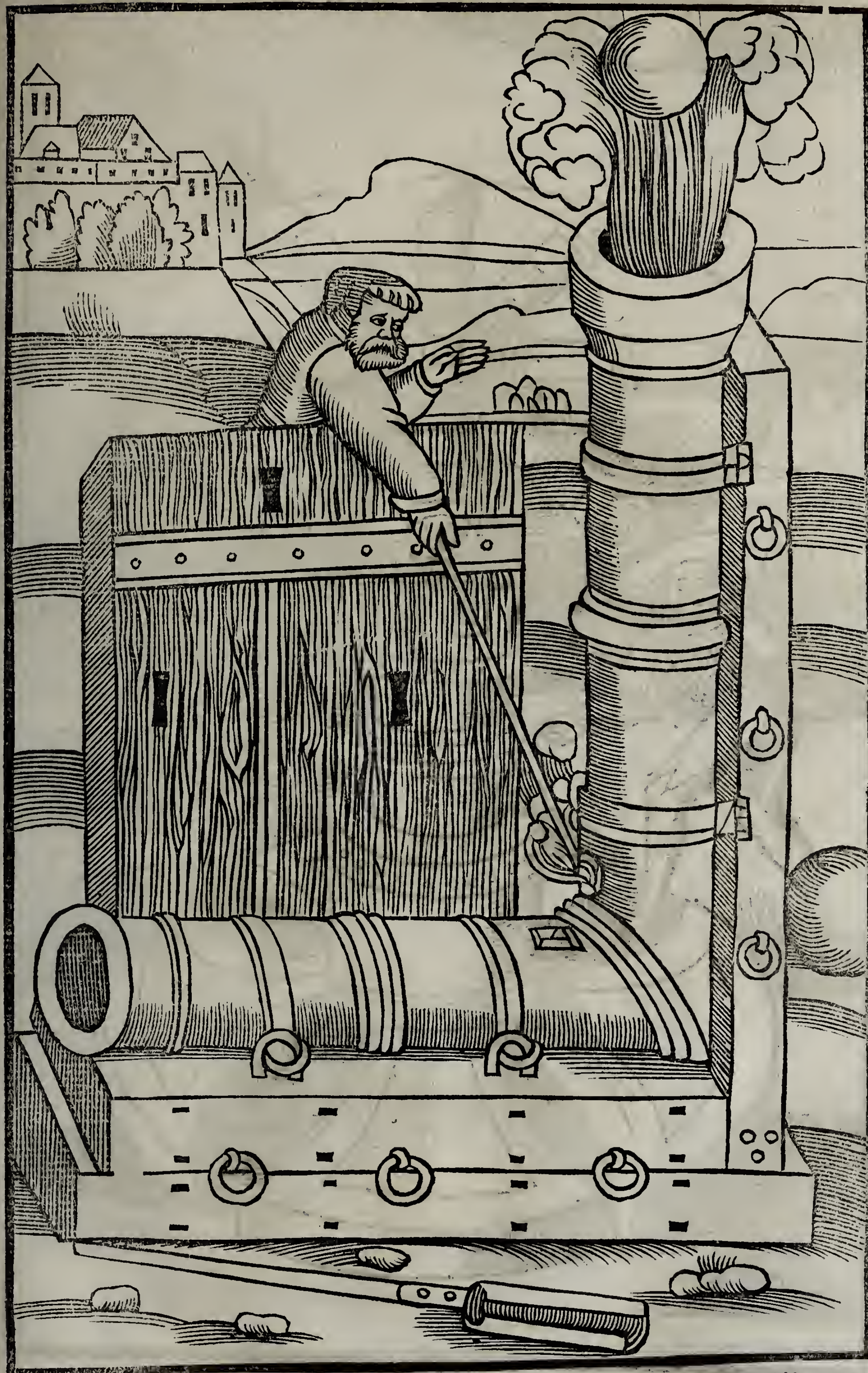

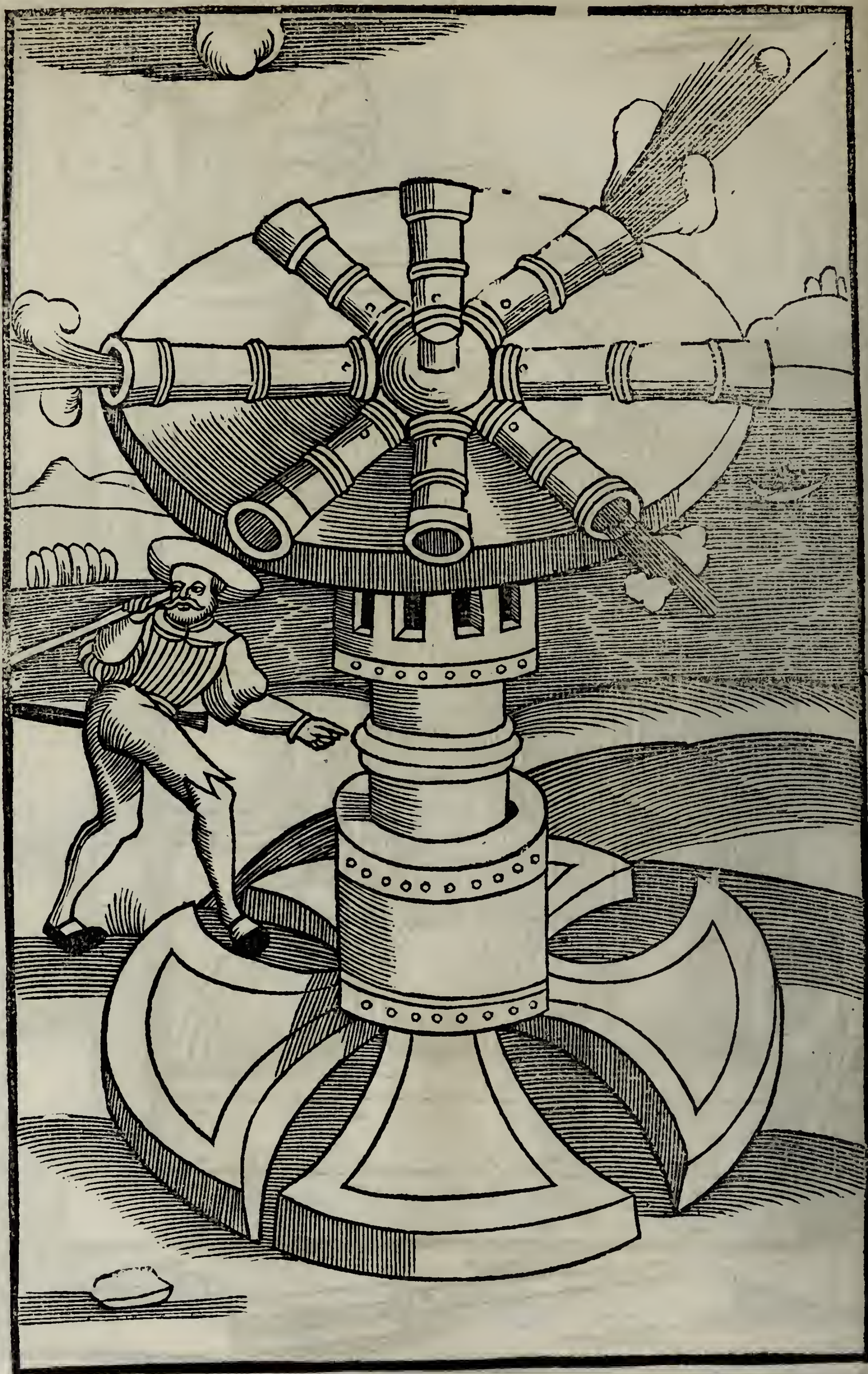

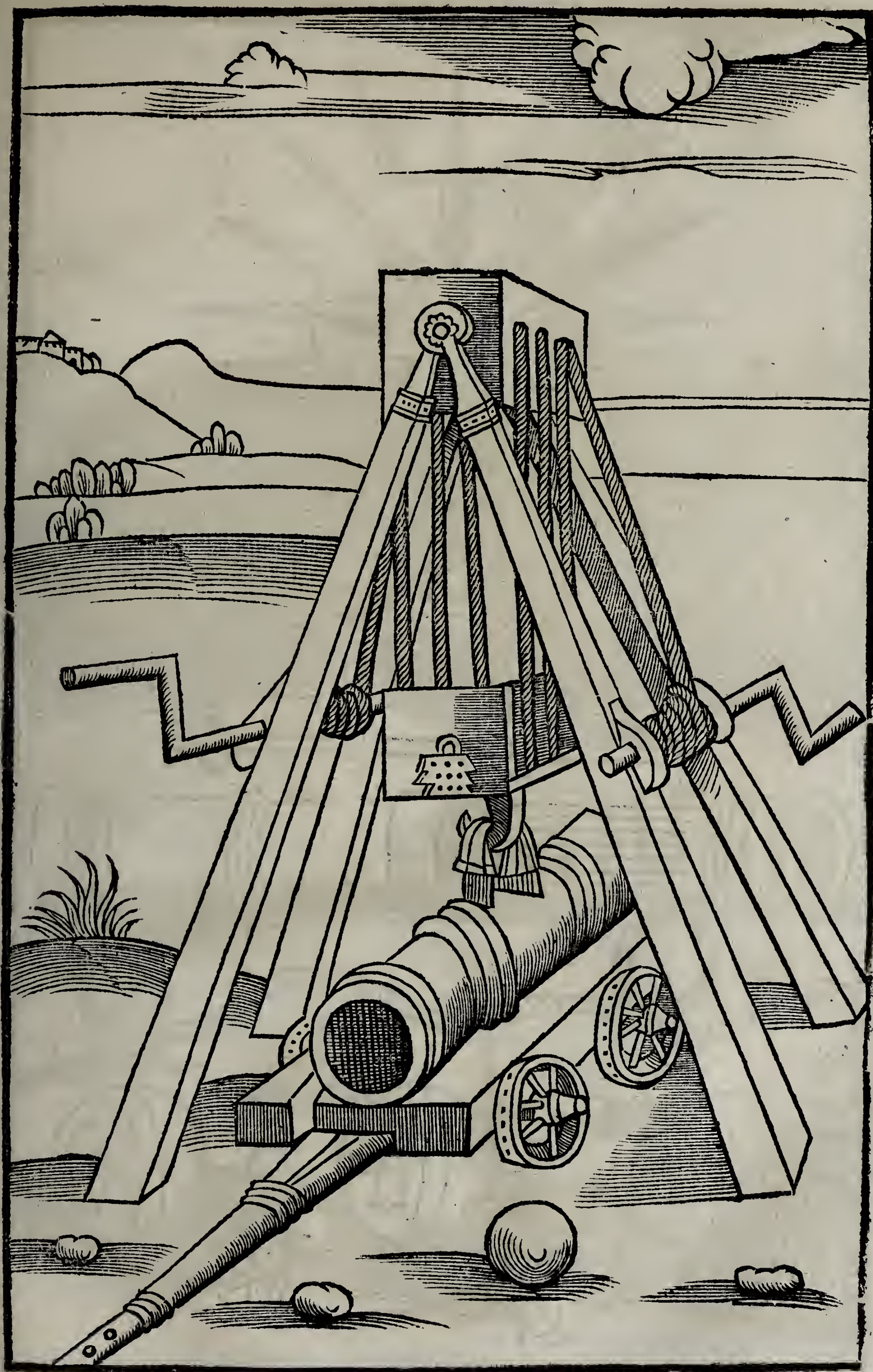

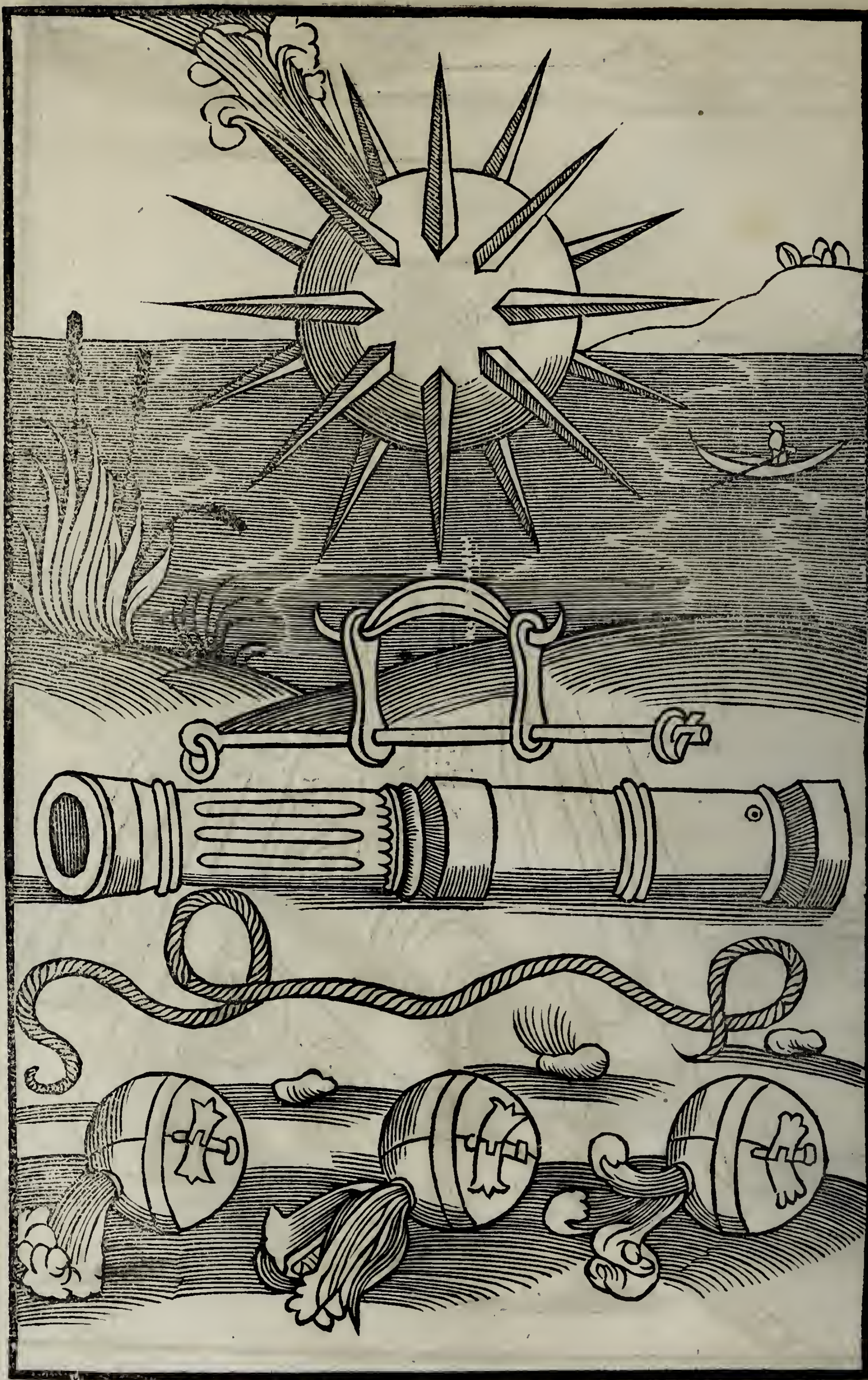

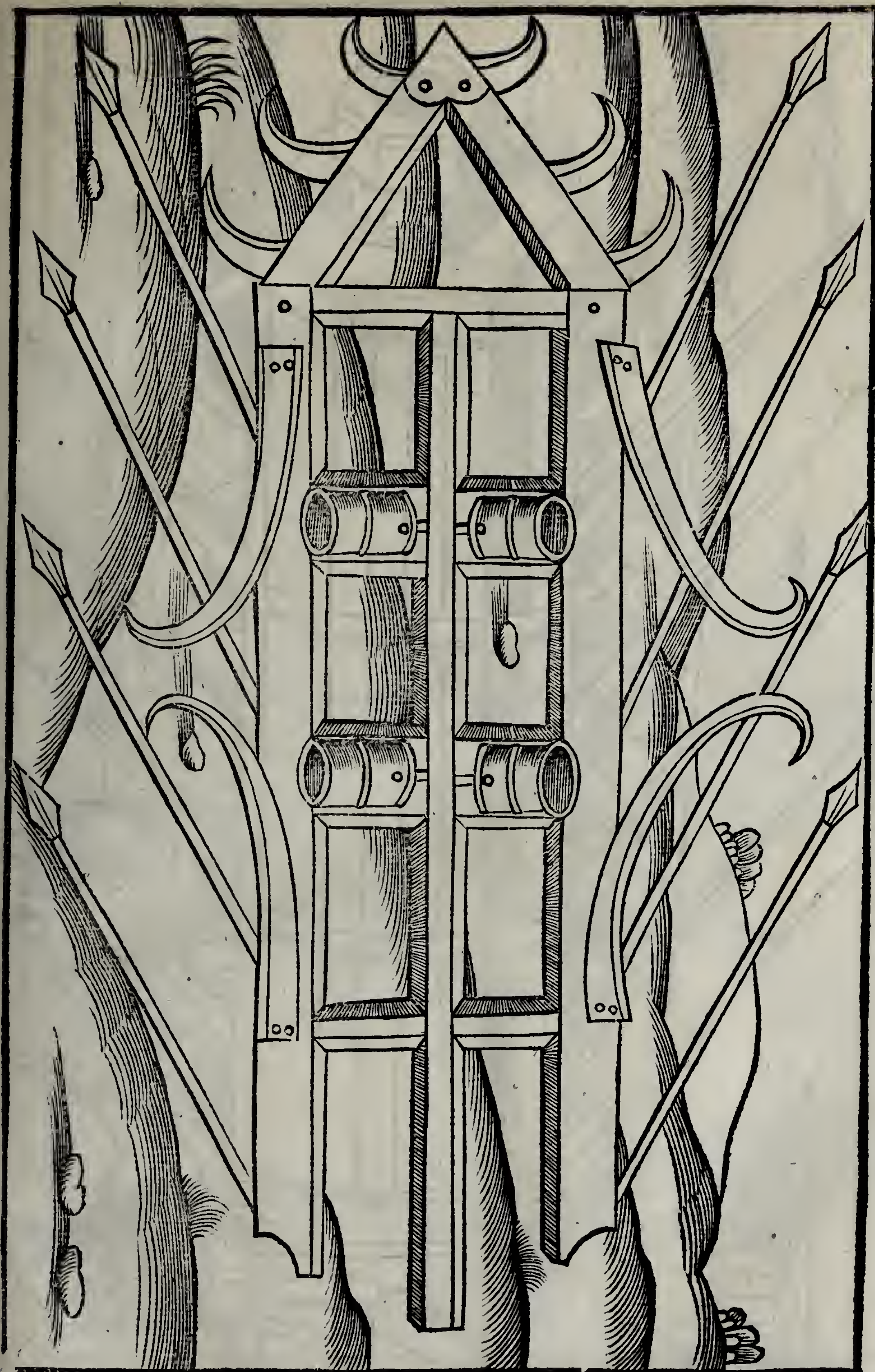

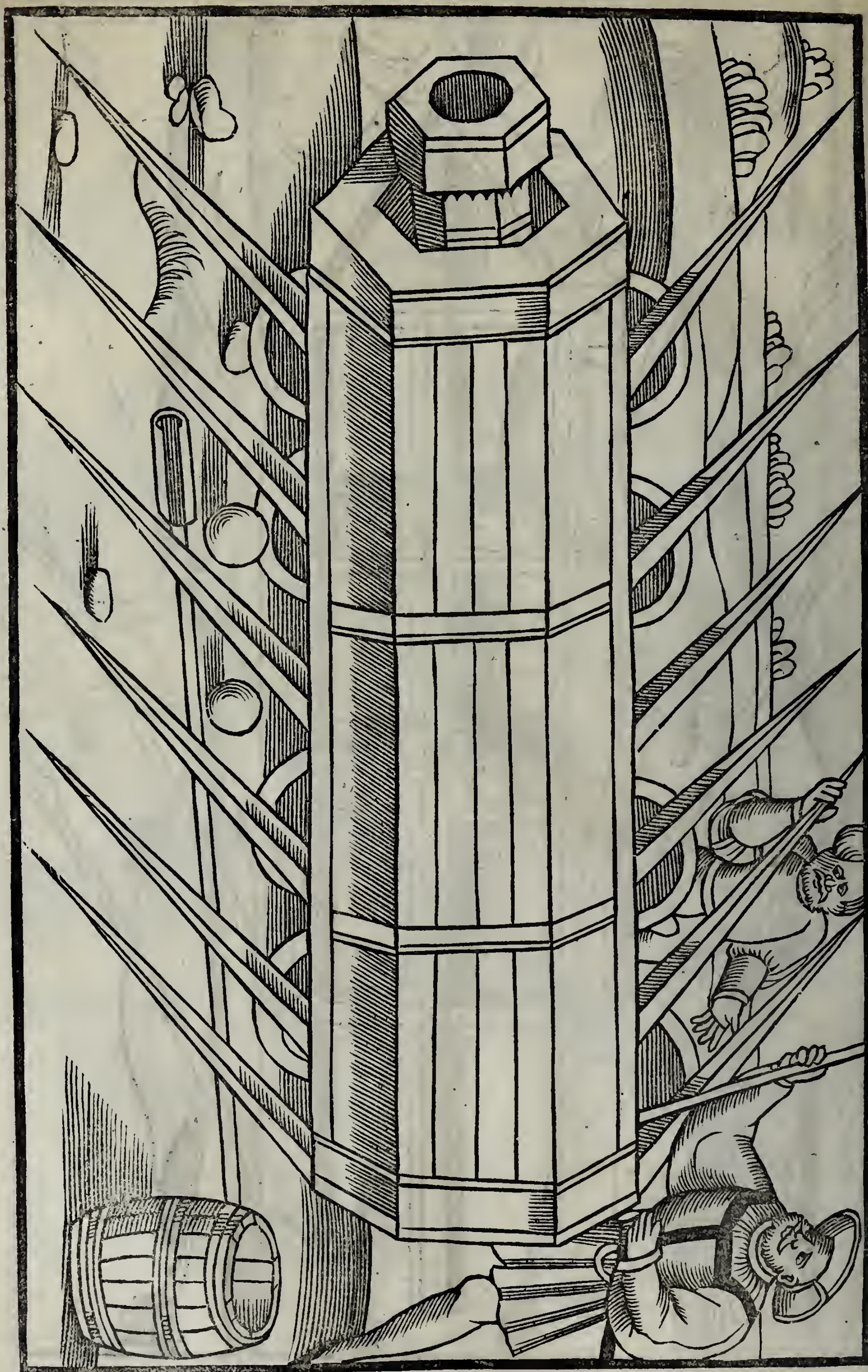

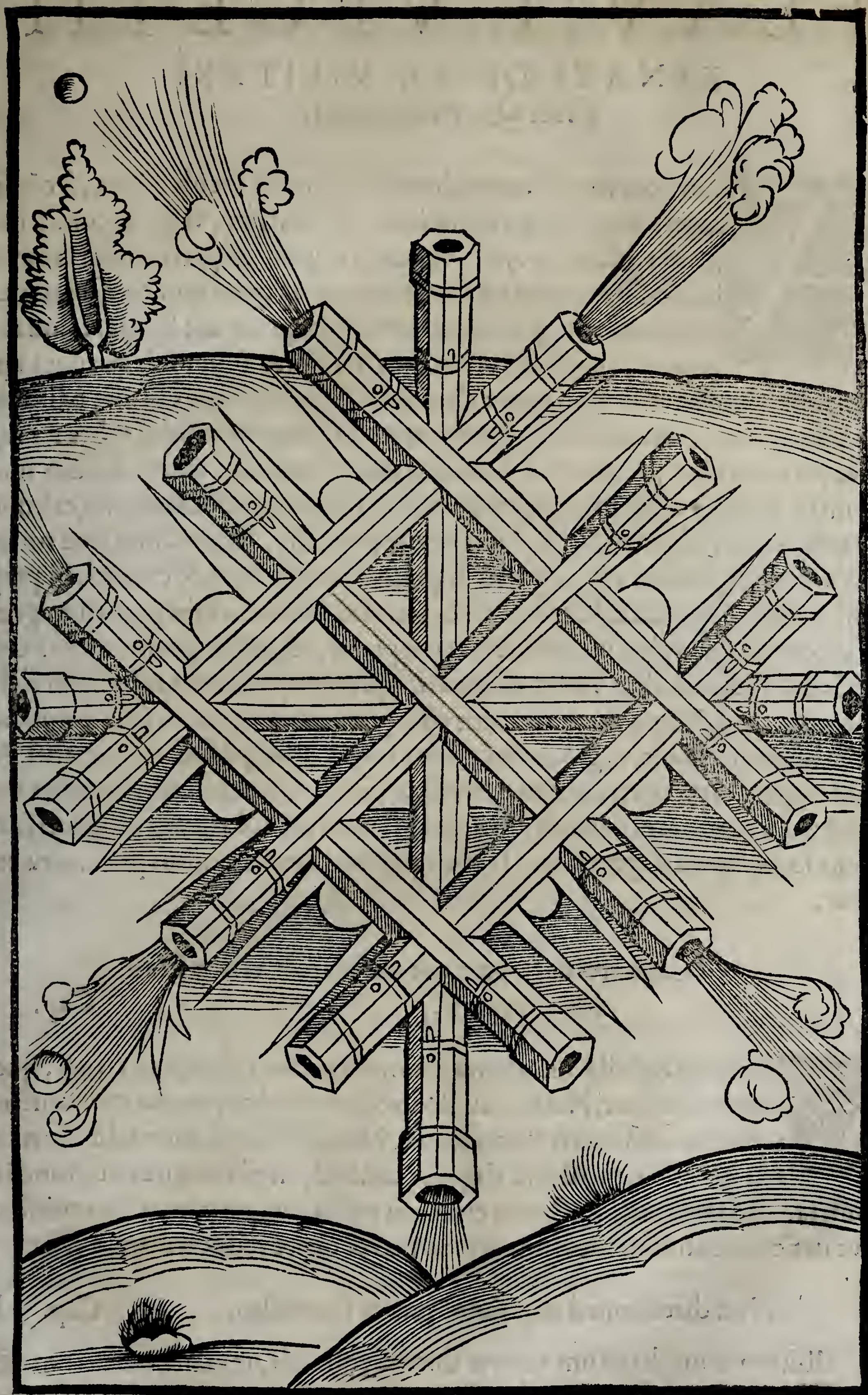

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI Libri Quarti Prologus.

Res-publica

Grestem incultámque hominum initio sæculi vitam, à cómunione mutorum animalium vel ferarum, vrbium constitutio prima discreuit. In his nomen reipub. peperit communis vtilitas. Ideo potentissimæ nationes ac principes consecrati nullam maiorem gloriam putauerunt, quàm aut fundare nouas ciuitates, vel ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre. In quo opere clementia serenitatis tuę obtinet palmam. Ab aliis enim vel paucæ vel singulæ à pietate tua innumerabiles vrbes ita iugi labore perfectæ sunt, vt non tam humana manu conditæ, quàm diuino nutu videantur paratæ. Cunctos itaq; imperatores fœlicitate, moderatione, castimonia, exemplis, indulgentia, studiorum amore pręcellis. Regni animíque tui bona cernimus. Hęc enim anticipare & superior optauit ætas, & extendi in perpetuum ventura desyderat. Quibus rebus tantùm vniuerso orbi pręstitum gratulamur bonum, quantùm vel humana mens petere, vel gratia potuit diuina conferre. Sed dispositionibus vestræ clementię, quātùm profecerit murorum elaborata constructio, Roma documentum est, quæ salutem ciuium Capitolinæ arcis defensione seruauit, vt gloriosius postea totius orbis possideret imperiū. Ad complementū ergo operis maiestatis vestræ præceptione suscepti rationes quibus vel nostrę ciuitates defendendę sunt, vel hostium subruendę, ex diuersis autoribus in ordinem digeram: nec laboris pigebit, cum omnibus profutura credantur.

Ciuitates aut opere, aut natura, aut vtroque debere muniri. Cap. I.

Rbes atq; castella aut natura muniuntur, aut manu, aut vtroq;, quod firmius ducitur. Natura, aut loco edito vel abrupto, aut circūfuso mari siue paludibus vel fluminibus. Manu, fossis, ac muris. In illo naturali beneficio tutissimū eligetur consiliū, in plano quæritur fundātis industria. Videmus antiquissimas ciuitates ita in campis patentibus constitutas, vt deficiente auxilio locorum, arte tamen & opere redderentur inuictæ.

Non directos, sed angulosos muros faciendos. Cap. II.

n... uerunt

AMbitum muri directum veteres ducere voluerūt, ne ad ictus arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus iactis fundamentis clausere vrbes, crebrioresque turres in ipsis angulis ediderūt. Propterea, quia si quis ad murū tali ordinatione constructum vel scalas vel machinas voluerit admouere, nō solum à fronte, sed etiam à lateribus & propè à tergo veluti in sinū circumclusus opprimitur.

Quemadmodum murus è terra iungatur aggeſtus, vt nunquàm poſſit elidi. Cap. III.

MVrus autẽ vt nunquàm poſſit elidi hac ratione perficitur. Interuallo vicenûm pedũ interpoſito, duo intrinſecus parietes fabricãtur. Deinde terra quę de foſſis fuerit egeſta, inter illos mittitur, vectibúſq; dẽſatur: ita vt à muro primus paries parum inferior, ſecundus longè minor ducatur, vt de plano ciuitatis ad ſimilitudinẽ graduum quaſi cliuo molliúſq; ad propugnacula poſſit aſcendi. Quia nec murus vllis poteſt arietibus rumpi, quem terra confirmat, & quouis caſu deſtructis lapidibus, ea quæ inter parietes denſata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obſiſtit.

De cataractis, & portis, ne exurantur ab ignibus. Cap. IIII.

CAuetur præterea, ne portæ ſubiectis ignibus exurantur. Propter quod ſunt coriis & ferro tegendæ. Sed amplius ꝓdeſt quod inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugnaculum. In cuius ingreſſu ponitur cataracta, quæ annulis ferreis ac funibus pendet, vt ſi hoſtes intrauerint, demiſſa eadem extinguantur incluſi. Ita tamen ſupra portam murus eſt ordinandus, vt accipiat foramina, per quæ de ſuperiore parte effuſa aqua, ſubiectũ extinguat incendium.

De foſſis faciendis. Cap. V.

FOſſæ autẽ ante vrbes altiſſimæ latiſſimæq; faciendæ ſunt, vt nec facile poſſint coæquari repleriq; ab obſidentibus, & cùm aquis cœperint inundari, ab aduerſario cuniculum continuari minimè patiantur. Nam duplici modo opus ſobterraneum peragi, earum altitudine & inundatione prohibetur.

Ne ſagittis hoſtium homines lædantur in muro. Cap. VI.

FOrmidatur ne multitudo ſagittariorum, de ꝓpugnaculis exterritis defenſoribus, appoſitisq; ſcalis, occupet murum. Aduerſum quod cataphractas atq; ſcuta in ciuitatibus debent habere quàm plurima. Deinde propugnacula duplicia, ſaga ciliciáque tendantur, impetúmq; excipiant ſagittarũ. Nec enim facile tranſeunt ſpicula quod cedit ac fluctuat. Inuentũ quoque remediũ eſt, vt de ligno crates facerent, quas metellas vocauerũt, lapidibuſq; complerent: ea arte inter bina ꝓpugnacula conſtitutas, vt ſi per ſcalas aſcẽdiſſent hoſtes, & partem aliquam ipſius contigiſſent, ſupra caput ſuum †vergerent ſaxa. uerterẽt

Quibus modis prouidendum ſit ne famem patiantur obſeſſi. Cap. VII.

MVlta defenſionum oppugnationúmq; ſunt genera, quæ locis competentibus inſeremus. Nunc ſciendum eſt obſidendi duas eſſe ſpecies. Vnã cùm aduerſarius opportunis locis pręſidiis ordinatis, cõtinuis inſultibus impugnat obſeſſos. Alterã cùm vel aqua prohibet incluſos, vel deditionem ſperat à fame, quando omnes prohibuerit cõmeatus. Hoc enim cõſilio, ipſe ocioſus ac tutus fatigat inimicũ. Ad quos caſus, poſſeſſores, quàmuis leui ſuſpicione pulſati

omnem alimoniā victus intra muros debēt studiosissimè collocare, vt ipsis exuberet substantia, aduersarios inopia cogat abscedere. Non solùm autem porci nū, sed & omne animaliū genus, quod inclusum seruari † potest, deputari oportet ad lardum, vt adminiculo carnis frumenta sufficiant. Aues autem cortales & sine expensa in ciuitate nutriuntur, & propter ęgrotātes sunt necessariæ. Pabula equis congerenda pręcipuè, & quæ apportari nequiuerint exurenda. Vini, aceti, cæterarúmq; frugum vel pomorum congerendę sunt copiæ, nihilq; quod suis proficiat, hostibus relinquendum est. Nam vt hortorum cura in viridariis domorū, vel aries exerceatur, vtilitatis aut voluptatis ratio persuadet. Parùm autem proficit plurimùm collegisse, nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos procuratores erogatio tēperetur. Nunquàm periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam seruare cœperūt. Imbellis quoq; ætas ac sexus propter necessitatem victus † foris frequenter exclusa est, ne penuria opprimeret armatos, à quibus sępe mœnia seruabantur.

nō poterit

portus

Quæ species pręparandę sint pro defensione murorum. Cap. VIII.

EXurimenta, bitumen, sulphur, picem liquidam, oleum quod incendiarium vocant, ad exurendas hostium machinas, conueuit pręparari. Ad arma facienda ferrum vtriusq; temperaturæ, & carbones seruātur in cōditis: ligna quoq; hastilibus sagittisq; necessaria reponuntur. Saxa rotunda de fluuiis quę pro rotunditate grauiora sunt & aptiora, mittentibus diligentissimè colliguntur, ex quibus muri replentur & turres. Minima etiam fundis siue fustibalis vel manibus iaciēda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima verò pōdere, formáq; volubili, in propugnaculis diriguntur, vt dimissa per præceps, nō solùm hostes obruant subeuntes, sed etiam machinamenta confringāt. Rotæ quoq; de lignis viridibus ingentissimæ fabricantur, vel intercisi ex validissimis arboribus cylindri (quas taleas vocant) vt sint volubiles læuigantur: quæ per pronum labentia subito impetu bellatores sternūt, equósq; solent deterrere. Trabes quoq; & tabulata vel diuersę magnitudinis clauos ferreos esse oportet in promptu (Nā talibus, oppugnantium machinis per alias machinas consueuit obsisti) Præcipuè cùm subitis operibus addenda sit muris vel propugnaculis altitudo, ne aduersariorum mobiles turres supereminean & capiant ciuitatem.

Talea.

Quid faciendum si neruorum defuerit copia. Cap. IX.

NEruorum quoque copiam summo studio expedit colligi: quia onagri vel balistæ cęteraq; tormēta, nisi funibus neruinis intēta, nihil prosunt. Equorum tamen setæ de caudis ac iubis ad balistas vtiles asseruntur. Indubitatū verò est crines fœminarum in eiusmodi tormentis nō minorem habere virtutem, Romanæ necessitatis experimento. Nam in obsidione Capitolii corruptis iugi ac longa fatigatione tormētis, cùm neruorū copia defecisset, matronæ abscissos crines viris suis obtulere pugnātibus, reparatisq; machinis aduersariorum impetū repulerūt, Maluerūt enim pudicissimæ fœminæ deformato ad tēpus capite liberè viuere cū maritis, q̃ hostibus integro decore seruire. Cornua quoq; vel cruda

Mulierum Romanorū crines.

cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas, aliaq; machinaméta siue munimina.

Quid faciendum ne aquæ inopiam patiantur obsessi. Cap. X.

MAgna vrbis vtilitas est, cùm perennes fontes murus includit. Quòd si natura non præstat, cuiuslibet altitudinis effodiendi sunt putei, aquarumq; haustus funibus extrahendi. Sed interdũ ficciora sunt loca, quæ mõtibus sunt saxisq; munita, in quibus superposita castella extra murum inferiores reperiũt fontiũ venas, ac de ꝓpugnaculis vel turribus destinatis ꝓtegunt telis, vt aquatoribus liber præstetur accessus. Quòd si vltra iactũ teli, in cliuo tamen ciuitatis subiecta sit vena, castellũ paruulũ (quẽ Burgum vocant) inter ciuitaté et fõtem cõuenit fabricari, ibiq; balistas sagittariósq; cõstitui, vt aqua defendatur ab hostibus. Prǽterea in omnibus publicis ædificiis, multisq; priuatis, cisternę sunt diligentissimè substituẽdæ, vt receptacula aquis pluuialibus, quæ de tectis effluunt præstent. Difficile enim vincit sitis eos, qui quàmuis exigua aqua ad potũ tantùm in obsidione sunt vsi. *Burgus.*

Si sal defuerit quid faciendum sit. Cap. XI.

SI maritima sit ciuitas et sal defuerit, liquor ex mari sumptus, per alueos aliáq; patula vasa diffunduntur, qui à calore solis duratur in salẽ. Quòd si hostis ab vnda prohibeat (nam hoc sæpe accidit) harenas, quas exagitatum ventis mare superfuderat, aliquando colligunt & dulci aqua eluunt, quæ sole siccata nihilo minus mutatur in salem.

Quid faciendum cùm primo impetu venitur ad muros. Cap. XII.

VIolenta autẽ impugnatio, quando castellis vel ciuitatibus prǽparatur, mutuo vtrinq; periculo, sed maiore oppugnantiũ sanguine exercentur luctuosa certamina. Illi enim qui muros inuadere cupiunt, terrifico apparatu expositis copiis, in spem deditionis formidinem geminant, tubarũ strepitu hominũq; permixto. Tunc, quia timor magis frangit insuetos, primo impetu stupentibus oppidanis, si discriminum experimenta non norunt, dum admotis scalis inuaditur ciuitas, resistere debẽt omni virtute. Quòd si à fidentibus siue militaribus viris repellatur prima congressio, statim clausis crescit audacia, & iam nõ terrore, sed viribus & arte confligitur.

Enumeratio machinarum quibus muri oppugnantur, Cap. XIII.

ADmouentur etiã testudines, arietes, falces, vineę, plutei, musculi, turres, de quibus singulis qualiter fabricentur, quo etiam pacto prælientur vel repellantur edisseram.

De ariete, falce, testudine. Cap XIIII.

DE materia ac tabulatis testudo cõtexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis vel ciliciis centonibusq; vestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ ad

 unco præfi

Falx. Aries. unco præfigitur ferro, quod Falx vocatur, ab eo quòd incurua eſt, vt de muro extrahat lapides, Aut certè ipſius caput veſtitur ferro, et appellatur Aries. Vel quòd habet duriſſimā frontē, quę ſubruat muros: vel quòd more arietū retroce- Teſtudo dit, vt cum impetu vehementius feriat. Teſtudo autē à ſimilitudine veræ teſtudinis vocabulum ſumpſit, quia ſicut illa modò reducit, modò profert caput, ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, vt fortius cædat.

De vineis, pluteis, & aggere. Cap. XV.

cattos VIneas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricóq; vſu †cauſias vocāt. E lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus 8, lata pedibus 7, longa pedibus 6. Huius tectum munitione duplici, tabulatis cratibusq; cōtexitur. Latera quoq; vimine ſepiuntur, ne ſaxorum telorumq; impetu penetrentur. Extrinſecus autem, ne immiſſo concremetur incendio crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Iſtę, cùm plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem, Plutei. caſſidis ſub quibus obſidentes tuti ad ſubruenda penetrant murorum fundamēta. Plutei dicuntur, qui ad ſimilitudinem †abſidis contexuntur è vimine & ciliciis vel coriis proteguntur, ternisq; rotulis, quarum vna in medio, duę in capitibus apponuntur, in quācunq; partem volueris admouentur more carpenti: quos obſidētes applicant muris, eorumq; munitione protecti, ſagittis ſiue fundis vel miſſilibus defenſores omnes de ꝓpugnaculis ciuitatis exturbant, vt ſcalis aſcēdendi facilior præſtetur occaſio. Agger autem ex terra lignisq; extollitur contra murum, de quo tela iactantur.

De Muſculis. Cap. XVI.

Muſculi. MVſculos dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores ſi lutum of fuerit aut ciuitatis foſſatum, apportatis lapidibus, lignis, ac terra, nō ſolū complent, ſed etiam ſolidant, vt turres ambulatoriæ ſine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis Muſculi. Nā quēadmodum illi, cùm minores ſint, tamen balenis auxiliū adminiculumq; iugiter exhibent: ita iſtę machinæ breuiores, deputatę turribus magnis, aduentui illarum parant viam, itineraq; præmuniunt.

De turribus ambulatoriis. Cap. XVII.

TVrres autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum ſpeciem, ex trabibus tabulatisq; compacta: et ne tantum opus hoſtili concremetur incēdio, diligentiſſimè ex crudis coriis vel cētonibus communitur, quibus pro modo latitudinis additur altitudo. Nā interdū tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos vel quinquagenos latę ſunt. Proceritas autem ipſarum tāta ſit, vt non ſolùm muros, ſed etiā turres lapideas altitudine ſuperent. His plures rotæ mechanica arte ſubduntur, quarum lapſu volubili magnitudo tam alta moueatur. Præſens autem periculū ciuitatis eſt, ſi ad murū fuerit turris admota, Plures enim acccipit ſcalas, & diuerſo genere conatur irrumpere. Nam in inferioribus habet arietē, cuius impetu deſtruit muros. Circa verò mediam partem accipit

pit pontem,factum de duabus trabibus, ſeptúq; de vimine, quem citò prolatũ inter turrim murũq; cõſtituunt,& per eum ingredientes de machina bellatores in ciuitatẽ tranſeunt, & occupát muros. In ſuperioribus autẽ turris illius partibus contati & ſagittarii collocantur, qui defenſores vrbis contis, miſſilibus, ſaxisq; ex alto proſternant. Quo facto ciuitas capitur ſine mora. Quid enim auxilii ſupereſt,cùm hi qui de murorum altitudine ſperabant,repentè ſupra ſe aſpiciant altiorem hoſtium murum?

Quemadmodum ambulatoria turris poſſit incendi. Cap. XVIII.

HVic tam manifeſto diſcrimini occurritur multis modis. Primũ ſi cõfidentia vel virtus eſt militaris,eruptione facta,globus egreditur armatorũ & vi hoſtibus pulſis machinamentũ illud ingens direptis coriis ignis exurit. Quòd ſi oppidani exire non audeant, maiores baliſtas, malleolos,vel phalaricas cum incendio deſtinát,vt perruptis coriis vel centonibus,intrinſecus flamma cõdatur. Malleoli velut ſagittæ ſunt,& vbi adhæſerint(quia ardentes ſunt)vniuerſa conflagrant. Phalarica autem ad modum haſtæ valido præfigitur ferro, inter tubum & haſtile ſulphure,reſina,bitumine, ſtuppisq; conuoluitur infuſo oleo, quod incendiarium vocant:quę baliſtę impetu deſtinata, prærupto munimine ardens figitur ligno,turritamq; machinam frequenter incendit. Depoſiti quoq; homines funibus cum hoſtes dormiunt in laternis portant lucernas,& incenſis machinis rurſus leuantur in murum. *Malleoli.* *Phalarica.*

Quemadmodum altitudo muris addatur. Cap. XIX.

PRęterea partem muri, ad quam machina conatur accedere, cæmento atq; lapidibus vel luto ſiue lateribus,poſtremò tabulatis extruendo faciunt altiorem,ne defenſores mœnium deſuper vrbi vẽtura poſſit opprimere. Cõſtat autem inefficax machinamentum reddi,ſi inueniatur inferius. Verum obſidentes eiuſmodi dolum adhibere cõſueuerunt. Primò talem extruunt turrem,quę ꝓpugnaculis ciuitatis videatur inferior. Deinde ſecretò aliã de tabulatis intrinſecus turriculam faciunt, & cùm muris fuerit machina ſociata,ſubitò funibus trocleisq; de medio turricula illa producitur, de qua egredientes armati(quia altior inuenitur)ſtatim capiunt ciuitatem.

Quo pacto fodiatur terra,vt machina nocere non poſſit. Cap. XX.

INterdum longiſſimas ferratasq; trabes opponunt machinæ venienti, eamq; à muri vicinitate propellunt. Sed cùm Rhodiorum ciuitas oppugnaretur ab hoſtibus, &turris ambulatoria ſuper murorum altitudinẽ ac turrium omnium pararetur,mechanici ingenio inuẽtum eſt tale remedium, Per noctem ſub fundamento muri cuniculum fodit,& illum adquem die poſtero turris fuerat promouenda, nullo hoſtium ſentiente, egeſta terra cauauit intrinſecus:& cum rotis ſuis moles fuiſſet impulſa, atq; ad locũ qui ſubtus cauatus fuerat veniſſet, tanto pondere ſolo cedente ſubſedit,vt nec iungi muris,aut moueri vlterius potuerit. Ita ciuitas liberata eſt,derelictáq; machina. *Rhodiorũ aſtutia.*

De ſca-

De ſcalis, ſambuca, exoſtra, & tollenone Cap. XXI.

ADmotis turribus funditores lapidibus, ſagittarii iaculis, manubaliſtarii vel arcubaliſtarii ſagittis, iaculatores plũbatis ac miſſilibus, è muris ſubmouent hoſtes. Hoc facto, ſcalis appoſitis occupant ciuitatem. Sed qui ſcalis nituntur, frequenter periculũ ſuſtinent, exemplo Capanei, à quo primũ hæc ſcalarũ oppugnatio perhibetur inuenta: qui tãta vi occiſus eſt à Thebanis, vt extinctus fulmine diceretur. Et ideo ſambuca, exoſtra, & tollenone obſidentes in murum hoſtium penetrant. Sambuca dicitur ad ſimilitudinem citharæ. Nam quemadmodum in cithara chordæ ſunt, ita in trabe, quę iuxta turrim ponitur, funes ſunt, qui põtẽ de ſuperiore parte trochleis laxãt, vt aſcẽdat ad murũ, ſtatimq́ de turri exeunt bellatores, & per eã trãſeuntes mœnia vrbis inuadũt. Exoſtra dicitur pons quẽ ſuperius expoſuimus, qui de turri in murũ repente ꝓtenditur. Tolleno dicitur quoties vna trabs in terrã præaltè defigitur, cui in ſummo vertice alia trãſuerſa trabs longior dimenſa medietate cõnectitur, eo libramento, vt ſi vnum caput depreſſeris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tunc per funes vno attracto depreſſoq́, alio capite eleuati imponuntur in murum.

Capaneus · *Sambuca* · *Exoſtra* · *Tolleno*

De baliſtis, onagris, ſcorpionibus, arcubaliſtis, fuſtibalis, fundis, per quæ tormenta defenditur murus. Cap. XXII.

ADuerſum hęc obſeſſos defendere cõſueuerunt baliſtæ, onagri, ſcorpiones, arcubaliſtæ, fuſtibali, ſagittarii, fundæ. Baliſta funibus, neruis, chordíſque tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt, quanto maior fuerit tanto ſpicula longius emittit: quæ etſi iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui menſuram eius antè collegerint, dirigatur, penetrat quodcũq; percuſſerit. Onager autẽ dirigit lapides, ſed pro neruorum craſſitudine & magnitudine, ſaxorum pondera iaculatur. Nam quãto amplior fuerit, tanto maiora ſaxa fulminis more contorquet. His duobus generibus nulla tormentorum ſpecies vehemẽtior inuenitur. Scorpiones dicebãtur quas nunc manubaliſtas vocant: ideo ſic nuncupati, quòd paruis ſubtilibusq́ ſpiculis inferant mortem. Fuſtibalos, arcubaliſtas, & fundas deſcribere ſuperfluum puto, quę præſens vſus agnoſcit: ſaxis tamẽ grauioribus per onagrũ deſtinatis, nõ ſolũm equi eliduntur & homines, ſed etiã hoſtiũ machinamẽta frangũtur.

Baliſta · *Onager* · *Scorpiones*

Aduerſum arietes proſunt culcitrę, laquei, lupi, & columnæ grauiores. Cap. XXIII.

ADuerſum arietes etiam vel falces ſunt plura remedia. Aliquanti centones & culcitras fuſtibus calcant, & illis opponunt locis quæ cædit aries, vt impetus machinę materia molliore fractus nõ deſtruat murũ. Alii laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquũ trahunt, & cum ipſis teſtudinibus euertunt. Plures in modum forficis dentatum funibus alligãt ferrum, quod lupum vocant, apprehenſumq́ arietem aut euertunt, aut ita ſuſpendunt,

dunt vt impetum non habeat feriendi. Interdum bases columnę marmoreę vibrato impetu iaciuntur è muris, arietésque confringunt. Quòd si tanta vis fuerit, vt murus arietibus perforetur, & (quod sæpe accidit) decidat, salutis vna spes superest, vt destructis domibus alius intrinsecus murus addatur, hostésq; inter binos parietes (si penetrare tentauerint) perimantur.

De Cuniculis per quos murus defoditur. Cap. XXIIII.

ALiud genus oppugnationis est subterraneum atq; secretum, quod Cuniculum vocant: à leporibus qui casulas sub terras fodiunt, ibique condun- *Cuniculus* tur. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallorũ, in quibus auri argentíque venas bessorum rimatur industria, magno labore terra defoditur, cauatóq; specu in exitiũ ciuitatis inferna quęritur via: quę fraus duplicibus operatur insidiis. Aut enim penetrant vrbem, & noctu non sentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculũ, reseratísq; portis suorum agmen ducunt, hostésque in ipsis domibus perimunt ignorantes: aut certè cùm ad murorũ fundamenta peruenerint, suffodiunt eorũ maximam partẽ, appositis siccioribus lignis, ruinámq; muri tumultuario opere suspendunt. Sarmẽta insuper iungunt, aliaq; fomenta flãmarum. Tunc pręparatis bellatoribus subter ignis immittitur, cõbustisq; colũnis ligneis atq; tabulatis, muro subito corruente, irruptioni additus reseratur.

Quid facere debeant oppidani, si hostis irruperit ciuitatem. Cap. XXV.

INnumerabilibus declaratur exẽplis, sæpe cæsos ad internicionem hostes, qui inuaserãt ciuitatẽ. Quod sine dubio euenit, si oppidani muros ac turres obtinuerint, vel altiora loca occupauerint. Tunc enim de fenestris ac tectis omnis ętas ac sexus irrumpentes obruũt saxis, aliisq; generibus telorũ: quod ne sustineant obsidentes, portas ciuitatis aperire cõsueuerunt, vt resistere disinant, fugiendi potestate concessa. Necessitas enim quędã virtutis est, desperatio in hoc casu. Vnum oppidanis auxilium est, siue per diẽ, siue per noctẽ hostis intrauerit, vt muros turrésque teneant, ac loca superiora conscendat, hostésque per vicos & plateas vndique obruant dimicantes.

Quæ sit adhibenda cautela, ne hostes furtim occupent murum. Cap. XXVI.

FRequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt. Sed vbi post metum, murorũ vigiliis derelictis, requieuerit incauta securitas, tenebrarum ac noctis occasione captata, cum scalis clanculũ veniũt, murósq; cõscendũt. Propter quod maior est adhibẽda custodia cùm hostis abscesserit, & in ipsis muris ac turribus tuguriola locãda, in q̃bus vigiles hybernis mensibus ab hymbribus vel frigore, æstiuis defendãtur à sole. Illud quoq; vsus inuenit, vt acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriãt, qui aduentum hostium odore præsentiãt, latratúq; testentur. Anseres quoq; non minore solertia nocturnos superuentus clamoribus indicant. Nam ingressi Capitolinã arcẽ Galli, Romanum nomen eruerant, nisi clamore anserum excitatus Manlius restitisset

ſtitiſſet. Mira diligentia ſiue fortuna viros, qui vniuerſum orbem erant miſſuri ſub iugum, auis vna ſeruauit.

Quomodo oppidanis inferantur inſidiæ. Cap. XXVII.

NOn ſolùm in obſidionibus, ſed in vniuerſo genere bellorum, ſuper omnia ducitur, hoſtiũ conſuetudinẽ explorare diligenter ac noſſe. Oportunitas enim inſidiarum aliter nõ poteſt inueniri, niſi ſcias quibus horis aduerſarius à laboris intentione diſcedat, quibus reddatur incautior: interdum medio die, interdum ad veſperũ, ſæpe nocte, aliquando eo tempore quo ſumitur cibus, cùm vtriuſq; partis milites ad requiẽ aut curãda corpora diſpergũtur. Quod in ciuitate cùm cœperit fieri, obſidẽtes aſtu ſe à prælio ſubtrahunt, vt aduerſariorum negligẽtiæ licentiã tribuant. Quæ ipſa impunitate cùm creuerit, repẽte admotis machinis, vel appoſitis ſcalis occupant ciuitatem. Et ideo in muris ſaxa cæteráque tormenta ponuntur in prõptu, vt cognitis inſidiis occurrentes, ad manus habeant quod ſupra capita hoſtium euoluant atque iaculentur.

Quid faciant obſidentes ne ab oppidanis patiantur inſidias. Cap. XXVIII.

CVm negligentia interuenerit paribus inſidiis ſubiacent obſidentes, Nam ſiue cibo ſiue ſõno fuerint occupati, ſiue ocio aut aliqua neceſſitate diſperſi, tũc oppidani repente prorumpunt, ignorantes perimũt, arietes, machinas, ipſoſq; aggeres ignibus concremant, omniaq; in perniciem ſuam fabricata opera ſubuertunt. Propter hoc obſidẽtes vltra iactum teli foſſam faciunt, eamq; non ſolùm vallis & ſudibus, ſed etiam turriculis inſtruunt, vt erũpentibus ex ciuitate poſſint obſiſtere, quod opus Loriculam vocãt, et ſæpe cum obſidio deſcribitur, inuenitur in hiſtoriis Loricula vrbem eſſe circundatam.

Loricula

Quo genere tormentorum defendantur ciuitates. Cap. XXIX.

SEd ex alto deſtinata miſſilia, ſiue plumbatæ, vel lanceæ, veruta, vel ſpicula in ſubiectos vehementius cadunt. Sagittæ quoq; arcubus miſſæ, & ſaxa manibus, fundis, ſiue fuſtibalis directa, quãto de excelſiori loco exeũt, tãto lõgius penetrant. Baliſtę verò & onagri, ſi à peritis diligentiſſimè temperentur, vniuerſa præcidunt, à quibus nec virtus vlla, nec munimina poſſunt defendere bellatores. Nam more fulminis, quicquid percuſſerint, aut diſſoluere, aut irrumpere conſueuerunt.

Quemadmodum menſura colligatur ad ſcalas vel machinas faciendas. Cap. XXX.

AD capiendos muros ſcalæ vel machinæ plurimùm valent, ſi ea magnitudine compactę fuerint, vt altitudinem exuperent ciuitatis. Mẽſura autem colligitur duplici modo: aut enim linum tenue & expeditum, vno capite nectitur in ſagitta, quę cũ ad muri faſtigia directa peruenerit, ex menſura lini, murorũ altitudo deprehẽditur: aut certe cũ ſol obliquus vmbram turriũ murorúmque iaculatur in terrã, tunc ignorãtibus aduerſariis, vmbræ illius ſpaciũ menſuratur

ratur, Itemq; decempeda figitur,& vmbra illius ſimiliter mēſuratur,Quo colle cto numero, nemo dubitat ex vmbra decempedę inueniri altitudinem ciuitatis,cum ſciatur quāta altitudo,quātum vmbræ mittat in longum.Quæ ad oppugnandas vel defendendas vrbes autores bellicarum artium prodiderunt,vel quę recentior neceſſitatū vſus inuenit,pro publica(vt arbitror)vtilitate digeſſi,illud iterum iterumque commonens,vt ſolertiſſimè caueatur,ne quando aut potus inopia emergat,aut cibi,quibus malis nulla arte ſuccurritur:ideóq; intra muros tanto plura condenda ſunt, quanto ſcitur clauſuræ tempus in obſidentium poteſtate conſiſtere.

Præcepta belli naualis. Cap. XXXI.

PRæcepto maieſtatis tuæ,imperator inuicte, terreſtris prælii rationibus abſolutis,naualis belli reſidua(vt opinor)eſt portio:de cuius artibus ideo pauciora dicenda ſunt : quia iamdudum pacato mari, cùm barbaris nationibus agitur terreſtre certamen . Romanus autē populus pro decore & vtilitate magnitudinis ſuæ, non propter neceſſitatē tumultus alicuius claſſem parabat ex tempore:ſed ne quando neceſſitatem ſuſtineret,ſemper habuit pręparatam.Nemo enim bello laceſſere,aut facere audet iniuriam ei regno vel populo,quem expeditum & promptum ad reſiſtendum vindicandúmq; cognoſcit . Apud Miſenum ergo & Rauennam ſingulæ legiones Romani nominis cum claſſibus ſtabant,ne longius à tutela vrbis abſcederent:& cum ratio poſtulaſſet, ſine mora, ſine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Miſenatium claſſis,Galliam , Hiſpanias,Mauritaniam,Aphricam, Aegyptum,Sardiniam, atque Siciliam in proximo habebat.Claſſis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam , Achaiam, Propontidem,Pontum,Orientem,Cretam,Cyprum petere directa nauigatione conſueuerat:quia in rebus bellicis celeritas amplius ſolet prodeſſe quàm virtus.

Nomina iudicum qui præerant claſſi. Cap. XXXII.

LIburnis autem,quę in Campania ſtabant , præfectus claſſis Miſenatiū præerat . Eas verò quæ Ionio in mari locatæ fuerant, præfectus claſſis Rauennatium retinebat,ſub quibus erant deni tribuni per cohortes ſingulas conſtituti.Singulę autem Liburnę ſingulos nauarchos , id eſt,quaſi nauicularios habebant,qui exceptis cęteris nautarum officiis,gubernatoribus atque remigibus & militibus exercendis,quotidianam curam & iugem exhibebant induſtriam. *Nauarchi. Nauicularij*

Vnde appellentur Liburnæ. Cap. XXXIII.

DIuerſę autem prouincię quibuſdā temporibus mari plurimùm potuerunt, & ideo diuerſa eis genera nauium fuerunt. Sed Auguſto dimicante Actiaco prelio cùm Liburnorum auxiliis pręcipuè victus fuiſſet Antonius,experimento tanti certaminis patuit Liburnorum naues cęteris aptiores. Ergo ſimilitudine & nomine vſurpato, ad earundem inſtar claſſem Romani principes texuerunt.Liburnia nanq; Dalmatię pars eſt Iadertinę ſubiacens ciuitati , cuius exemplo nunc naues bellicę fabricantur,& appellantur Liburnę. *Liburnæ.*

Qua diligentia fabricentur Liburnæ. Cap. XXXIIII.

SEd cùm in domibus ſtruẽdis harenæ vel lapidum qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quærenda ſunt, quanto maiùs periculum eſt nauẽ vitioſam eſſe quàm domum. Ex cypreſſo ergo & pinu domeſtica, ſiue ſylueſtri larice, & abiete pręcipuè liburna cõtexitur, vtilius æreis clauis quàm ferreis cõfigenda. Quę licet grauior aliquãto videatur expenſa, tamẽ, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo conſumit, ærei autem etiam in fluctibus propriam ſubſtantiam ſeruant.

Qua obſeruatione ſit cædenda materies. Cap. XXXV.

OBſeruandum præcipuè, vt à quintadecima luna vſq; ad vigeſimam tertiam arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ contexendæ ſunt. His enim tantùm octo diebus cæſa materies immunis ſeruatur à carie: reliquis autem diebus pręciſa, etiam eodem anno interna vermium labe exeſa in puluerem vertitur: quod ars ipſa & omnium architectorum quotidianus vſus edocuit, & cõtemplatione ipſius religionis agnoſcimus, quam pro ęternitate his tantùm diebus placuit celebrari.

Religio p̃ æternitate.

Quo menſe ſint cædendæ trabes. Cap. XXXVI.

CAeduntur autem trabes vtiliter poſt ſolſtitium æſtiuum, id eſt, per menſes, Iulium, Auguſtum, & per autumnale æquinoctium vſque ad calendas Ianuarias. His nanque menſibus areſcente humore ſicciora & ideo fortiora ſunt ligna. Illud etiam cauendum, ne continuò vt deiectæ fuerint trabes ſecentur, vel ſtatim vt ſectæ fuerint mittantur in nauẽ: Siquidẽ & adhuc ſolidæ arbores & iam diuiſæ per tabulas duplices ad maiorem ſiccitatem † mereantur inducias. Nam quę virides compinguntur, cùm natiuũ humorẽ exudauerint, contrahuntur & rimas faciunt latiores, quo nihil eſt periculoſius nauigãtibus.

mercãtur.

De modo Liburnarum. Cap. XXXVII.

QVod ad magnitudinem pertinet, minimæ liburnæ remorum habent ſingulos ordines, paulo maiores binos, idoneæ mẽſuræ ternos vel quaternos, interdum quinos ſortiuntur remigum gradus. Nec hoc cuiquã enorme videatur, cùm in Actiaco prælio longè maiora referantur cõcurriſſe nauigia, vt ſenorum etiam vel vltra ordinum fuerint. Scaphæ tamen maioribus liburnis exploratoriæ ſociantur, quæ vicenos prope remiges in ſingulis partibus habeant, quas Britanni pyctas vocant. Per has & ſuperuentus fieri & commeatus aduerſariorum nauium aliquãdo intercipi aſſolet, & ſpeculandi ſtudio aduentus earum vel conſilium deprehendi. Ne tamẽ exploratorię naues candore prodantur, colore veneto (qui marinis eſt fluctibus ſimilis) vela tinguntur et funes: cera etiam qua vngere ſolẽt naues, inficitur. Nautæ quoq; vel milites Venetã veſtem induunt, vt nõ ſolùm per noctẽ, ſed etiam per diem facilius lateant explorãtes.

pyctæ. *Color Venetus.*

Nomina

Nomina ventorum & numerus. Cap. XXXVIII.

QVuicũq; exercitũ armatis claſſibus vehit,turbinũ ſigna debet antẽ præno ſcere.Procellis nanq; & fluctibus liburnæ grauius quàm vi hoſtium ſæpe perierũt.In qua parte,naturalis philoſophię tota eſt adhibẽda ſolertia,qua ven torum & tempeſtatum cœleſti ratione natura colligitur.Et pro acerbitate pela gi,ſicut cautos & prouidos cautela tutatur,ita negligẽtes extinguit incuria.Igi. tur ventorum numerum atq; vocabula ars nauigãdi primum debet inſpicere. Veteres autem iuxta poſitionem cardinũ tantùm quatuor ventos principales à ſingulis cœli partibus flare credebant,ſed experimẽto poſterior ętas duodecim cõprehendit. Horum vocabula ad ſubmouendam dubitationẽ non ſolùm Græ ca,ſed etiã Latina protulimus,ita vt ventis principalibus declaratis,eos qui ip- ſis dextra lęuaq; iuncti ſunt indicemus. A verno itaq; ſolſtitio,id eſt, ab oriẽtali cardine,ſumimus exordiũ,ex quo vẽtus oritur ἀπηλιώτης,id eſt,ſubſolanus.Huic à dextra adiũgitur καικίας.A ſiniſtra εὖρος ſiue vulturnus Meridianũ autẽcardinẽ poſſidet †νότος,id eſt,auſter.Huic à dextra iũgitur λευκονότος,id eſt,albus notus. A ſiniſtra λιβονότος id eſt corus . Occidentalem verò cardinem tenet ζέφυρος. Huic àdextra iu ngit ur λὶψ ſiue Aphricus . A ſiniſtra, ἰάπυξ ſiue Fauonius.Septen trionalẽ verò cardinẽ ſortitus eſt Aparctias ſiue ſeptẽrio , cui adhæret à dextra θρασκίας ſiue †Circius. A ſiniſtra βορέας,id eſt,aquilo. Hi ſæpe ſinguli interdũ duo, magnis autem tempeſtatibus etiam tres pariter flare couſueuerunt.Horum im- petu maria,quæ ſua ſponte trãquilla ſunt & quieta, vndis æſtuantibus ſæuiũt. Horum flatu pro natura temporum vel locorũ ex procellis ſerenitas redditur, & rurſus in procellas ſerena mutãtur.Nã ſecundo ſpiramine optatos claſſis in- uenit portus,aduerſo ſtare vel regredi,aut diſcrimen ſuſtinere compellitur. Et ideo difficile naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligẽter inſpexit.

Circius ſiue corus *cæcias*

Quibus menſibus tutius nauigetur Cap. XXXIX.

SEquitur menſium dierumq; tractatus.Neq; enim integro anno vis atq; acer- bitas maris patitur nauigantes,ſed quidam menſes aptiſſimi,quidam dubii, reliqui claſſibus intractabiles ſunt lege naturæ.Phænitæ decurſu,id eſt,poſt or tũ Pleadũ à die ſexto Kalendas Iunii vſq; ad arcturi ortũ,id eſt,in diem †18 Kalẽ- das octobris ſecura nauigatio creditur,quia æſtatis beneficio ventorũ acerbitas mitigatur . Poſt hoc tempus vſq; in tertium Idus nouembris incerta nauigatio eſt,& diſcrimini proprior:propterea quia poſt ſeptembris Idus oritur arcturus vehementiſſimũ ſidus. Octauo Kalendas octobris æquinoctiales euenit acerba tempeſtas.Circa nonas verò octobris Hœdi pluuiales,quinto Idus eiuſdẽ Tau- rus. A nouembri autem mẽſe crebris tempeſtatibus nauigia conturbat Vergili- arum hyemalis occaſus . Ex die igitur tertio Iduum Nouembris vſq; in diẽ ſe- xtum Iduum Martii maria clauduntur.Nam lux minima,noxq; prolixa,nubi- um denſitas,aëris obſcuritas,ventorum, hymbrium,vel niuium geminata ſęui- tia nõ ſolùm claſſes à pelago, ſed etiam cõmeantes à terreſtri itinere deturbat. Poſt natalem verò (vt ita dicam) nauigationis qui ſolenni certamine publicoq;

16 *Natalis nauigationis*

ſpectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum ſiderum ipſiusq; temporis ratione vſque in Idus Maias periculoſe maria tentantur: non quòd negociatorum ceſſet induſtria, ſed quia maior adhibenda eſt cautela, quádo exercitus nauigat cum liburnis, quàm cum priuatorum mercium feſtinat audacia.

Quemadmodum tempeſtatum obſeruentur ſigna. Cap. XL.

PRæterea aliquorũ ortus occaſuſque ſiderum tempeſtates vehementiſſimas commouent, in quibus licet certi dies auctorum atteſtatione ſignētur, tamē quia diuerſis caſibus aliquãdo mutantur, confitendum eſt quòd cœleſtes cauſas humana conditio ad plenũ ſcire prohibetur. Nauticæ igitur obſeruationis curam trifariam diuidunt. Aut enim circa diem ſtatum, aut ante, vel poſtea tempeſtates fieri compertum eſt. Vnde præcedentes προχειμάσιν, naſcentes pie ſolẽni ἐπιχειμασίς, ſubſequentes μεταχειμάσιν, græco vocabulo nũcupauerunt. Sed omnia enumerare nominatim aut ineptum videtur, aut longum, cùm auctores plurimi, nõ ſolùm menſium, ſed etiam dierum rationem diligenter expreſſerint, trãſitúſque ſiderum, quos planetas vocant, quum præſcripto curſu diei arbitrio creatoris ſuſcipiunt ſigna vel deſerunt, frequenter aſſolent ſerena turbare† Interluniorum autem dies tempeſtatibus plenos, & nauigantibus quàm maximè metuendos, non ſolùm peritiæ ratio, ſed etiam vulgi vſus intelligit.

Prochemaſis. Epichemaſis Metachemaſis

Intermedios

De prognoſticis quibus noſcitur ſerenitas & turbatio aëris. CAP. XLI.

MVltis quoque ſignis & de tranquillo procellæ, & de tempeſtatibus ſerena produntur, quæ velut in ſpeculo lunę orbis oſtendit. Rubicundus enim color ventos, cęruleus indicat pluuias. Ex vtroque commixtus, nimbos & furẽtes procellas. Lętus orbis ac lucidus ſerenitatem nauigiis repromittit, quam geſtat in vultu: præcipuè ſi quarto ortu neque obtuſis cornibus rutilat, neque infuſo fuerit humore fuſcata. Sol quoque exoriens vel diem cõdens, intereſt vtrum æqualibus gaudeat radiis, an obiecta nube varietur, vtrum ſolido ſplendore fulgidus, an ventis vrgentibus igneus, néve pallidus vel pluuia ſit impẽdente maculoſus. Aër verò & mare ipſũ nubiũq; magnitudo vel ſpecies ſolicitos inſtruit nautas. Aliquanta ab auibus, aliquanta ſignificantur à piſcibus, quæ Vergilius in Georgicis diuino penè cõprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores ſeſe ſcire profitentur, ſed eatenus quatenus eos imperitię vſus inſtruit, non altior doctrina firmauit.

De æſtuariis, hoc eſt, de rheumate. Cap. XLII.

ELementum pelagi tertia pars eſt mundi, quod præter ventorum flatum ſuo quoque ſpiramine motuq; vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus æſtu quodã (quod rheuma vocant) vltro citróque pcurrit, & more torrentium fluminũ nunc exundat in terras, nũc refluit in altitudinẽ ſuã. Hęc reciprocãtis meatus ambiguitas, curſum nauiũ ſecũda adiuuat, retardat aduerſa: quæ dimicaturo magna ſunt cautione vitãda. Neq; enim auxilio remorũ rheumatis

Rheuma

matis impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam in diuersis regionibus diuerso lunæ crescentis minuentisq; statu, certis horis ista variatur, ideo prælium nauale gesturus, consuetudinem pelagi vel loci, ante congressum debet agnoscere.

De locorum notitia siue remigibus. Cap. XLIII.

NAutarum gubernatorúmq; solertia est, loca in quibus nauigatur, portúsq; cognoscere, vt infesta prominentibus vel latentibus scopulis vadosa ac sicca vitentur. Tanto enim securitas maior est, quanto mare altius fuerit. In nautis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur. Propterea quia naualis pugna trāquillo committitur mari, liburnarúmq; moles nō ventorū flatibus, sed remorū pulsu aduersarios ꝑcutit rostris, eorúmq; rursū impetus vitat. In quo opere lacerti remigū, & ars clauū regētis magistri victoriā præstat.

De telis tormentisq; naualibus. Cap. XLIIII.

MVlta quidē armorum genera prælium terrestre desyderat, sed nauale certamen non solùm plures armorum species, verùm etiam machinas, et tormenta flagitat, tanquàm in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione nauali, vbi & aquis homines perimūtur & flammis? Præcipua ergo esse debet †tegminū cura, vt cathap racti vel loricati, galeati etiam & ocreis remigum muniti sint milites. De onere nāque armorū nemo potest cōqueri, qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoq; validiora ꝓpter ictus lapidū, & āpliora sumantur ꝓpter falces, et harpagones aliáq; naualia genera telorū. Sagittis, missilibus, fundis, fustibalis, plumbatis, onagris, balistis, scorpionibus, iacula inuicem diriguntur & saxa: & (quod est grauius) qui de virtute præsumūt, admotis liburnis iniectis pontibus in aduersariorum trāseunt naues, ibíque gladiis manu ad manū (vt dicitur) cominus dimicāt. In maioribus etiā liburnis propugnacula turrésque constituūt, vt tanquā de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius vulnerent & perimant inimicos. Oleo incendiario, stuppa, sulphure, & bitumine obuolutæ & ardentes sagittæ per balistas in hosticarū nauiū alueos infiguntur, inūctásq; cera et pice & resina tabulas tot fomētis igniū repēte succendūt. Alii ferro interimūtur & saxo, alii ardere cogūtur in fluctibus: inter tāta tamē mortium genera, qui acerrimus casus est, absumēda piscibus insepulta sunt corpora.

Quemadmodum nauali bello collocentur insidiæ. Cap. XLV.

ADinstar autem terrestris prælii superuentus fiunt ignorantibus nautis, vel circa opportunas insularum angustias collocantur insidiæ. Idq; agitur vt imperati facilius deleantur, si longo remigio fatigati sunt hostium nautę, si vento urgentur aduerso, si pro rostris est rheuma, si nihil suspicantes dormiunt inimici, si statio quam tenent exitum non habet, si dimicandi optata venit occasio, fortunæ beneficiis iungendę sunt manus, & ex opportunitate prælium conferendum. Quòd si cautela hostium, euitatis insidiis, publico Marte confligat, tunc liburnarum instruēdę suut acies, nō directę vt in cāpo, sed incuruę ad simi

litudinem lunæ, ita vt productis cornibus acies media sinuetur: vt si aduersarii prorumpere tentauerint, ipsa ordinatione circũdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum robur & liburnarum collocetur & militum.

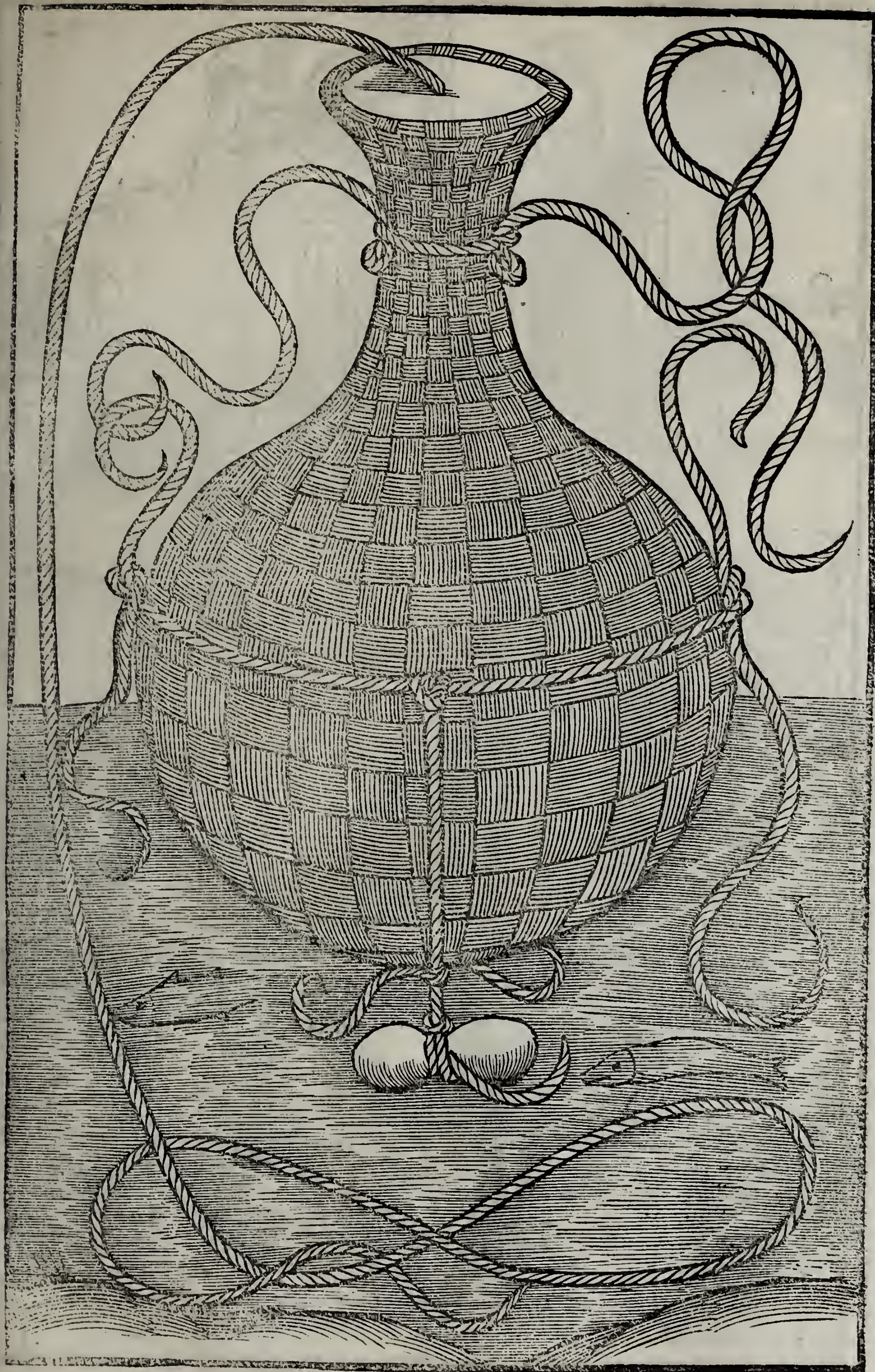
Quid fiat cum aperto Marte nauale committitur bellum. Cap. XLVI.

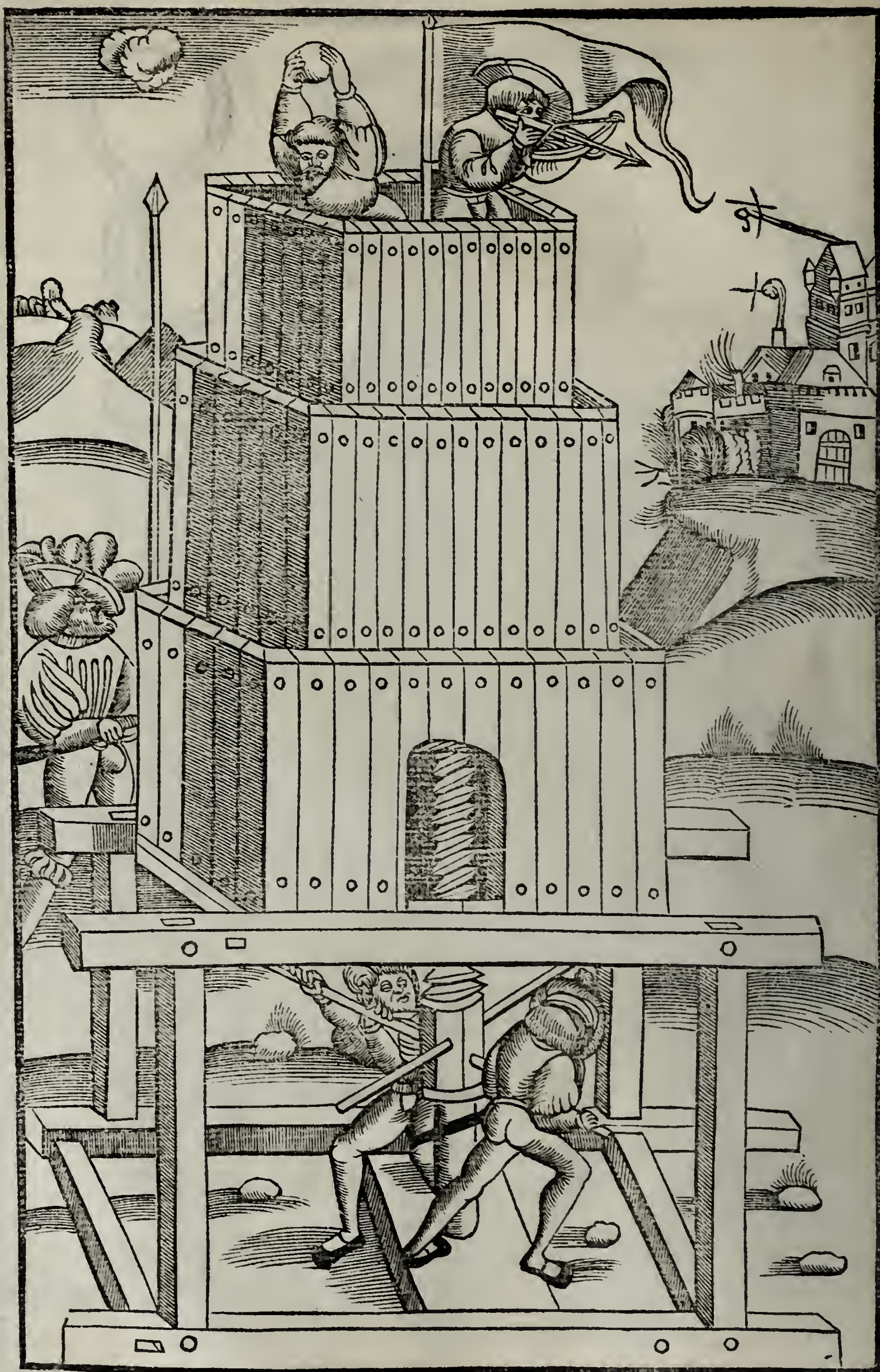
PRræterea vtile est, vt alto et libero mari tua semper classis vtatur, inimicorũ verò semper pellatur ad littus: quia pugnandi impetum perdunt, qui detruduntur in terras. In huiusmodi certamine tria armorum genera solent ad victoriam plurimùm prodesse, asseres, falces, bipennes. Asser dicitur cùm trabs subtilis ac lõga ad similitudinẽ antẽnæ pendet in malo, vtroque capite ferrato. Hũc siue à dextra siue à sinistra parte aduersariorũ se iunxerint naues pro vice arietis vi impellũt, qui bellatores hostium siue nautas sine dubio prosternit ac perimit ipsámque nauẽ sępius perforat. Falx autem dicitur acutissimum ferrũ curuatum ad similitudinem falcis, quod contis lõgioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna suspenditur, repentè præcidit, collapsisq́ velis liburnã pigriorẽ & inutilẽ reddit. Bipennis est securis habens ex vtraque parte latissimũ & acutissimũ ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritissimi nautæ vel milites cum minoribus scaphulis secretò incidũt funes, quibus aduersariorum ligata sunt gubernacula. Quo facto, statim capitur tanquàm inermis & debilis nauis. Quid enim salutis superest ei q̃ amiserit clauũ? De lusoriis, queis in Danubio quotidianis vtuntur excubiis, reticẽdum puto, quia artis amplius in his frequentior vsus inuenit, quàm vetus doctrina monstrauerit.

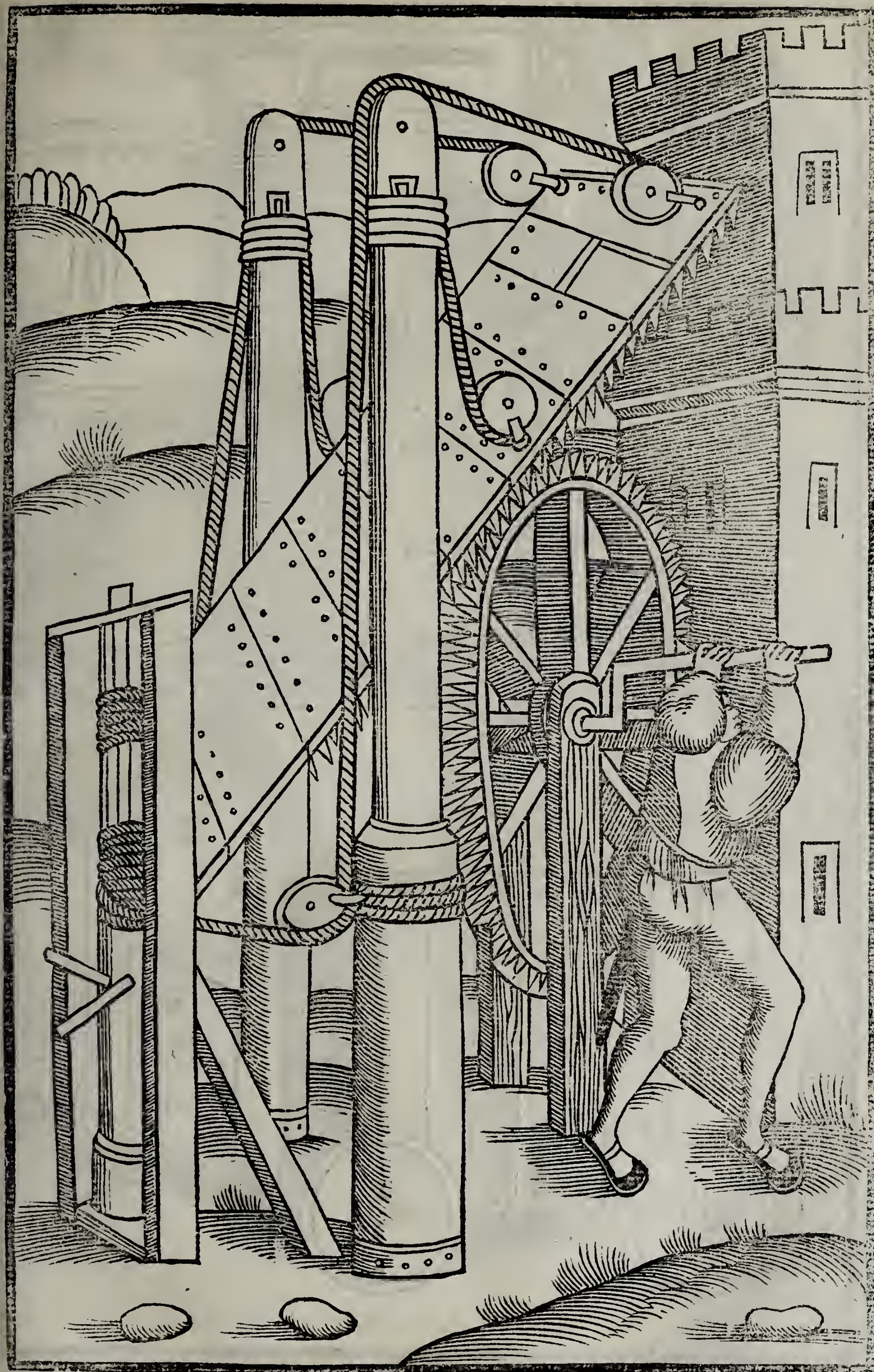
Asser.

Falx.

Bipennis.

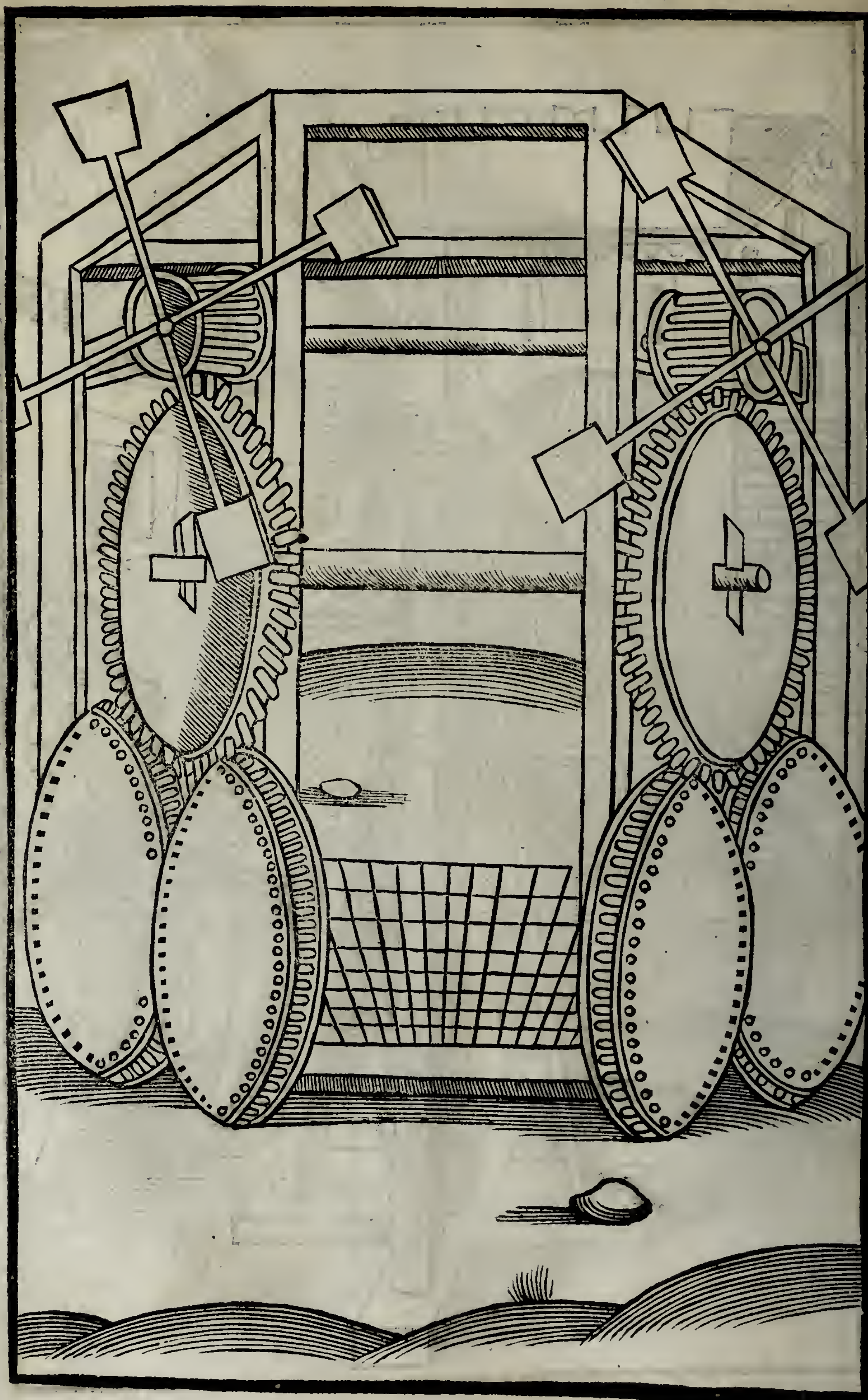

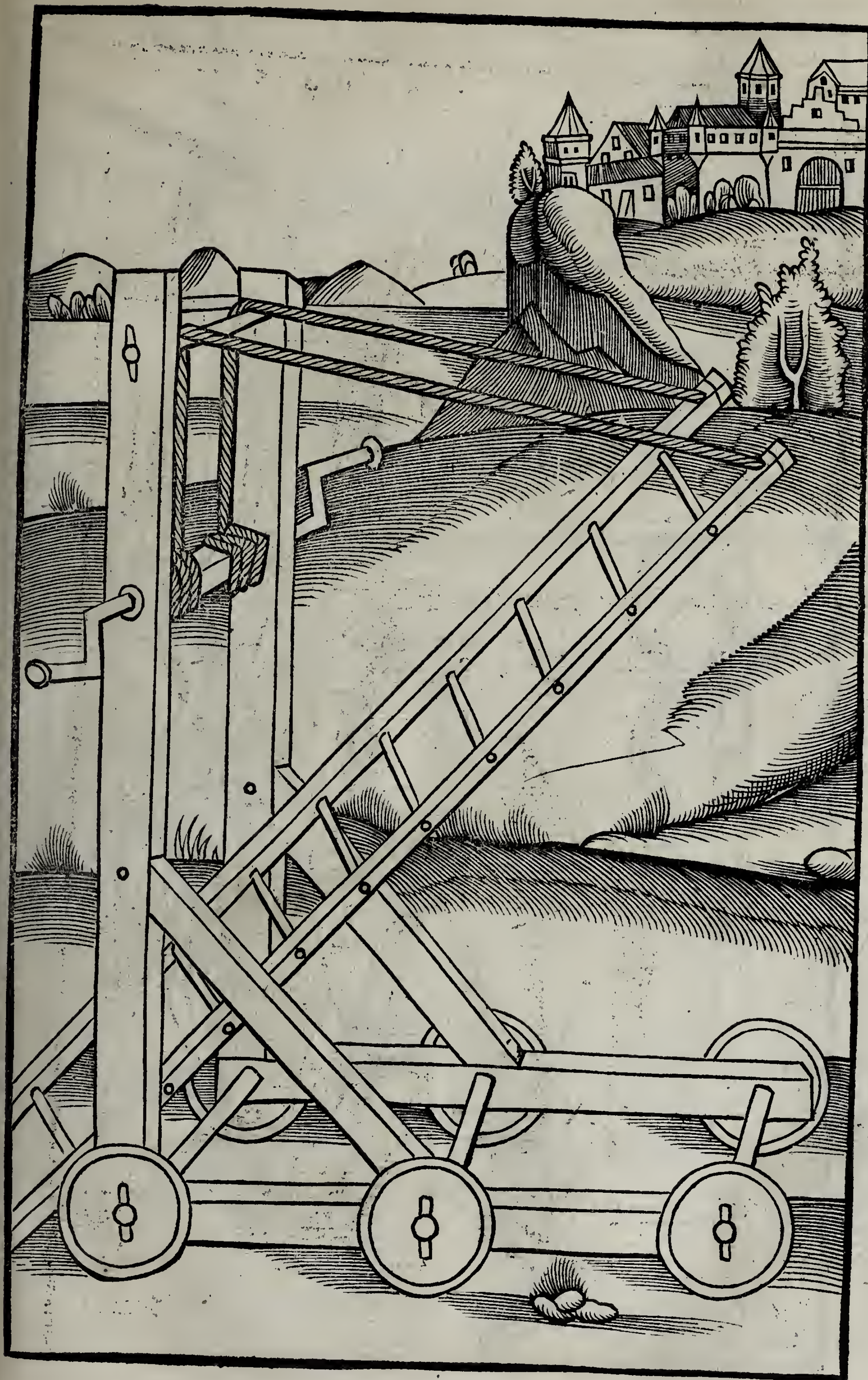

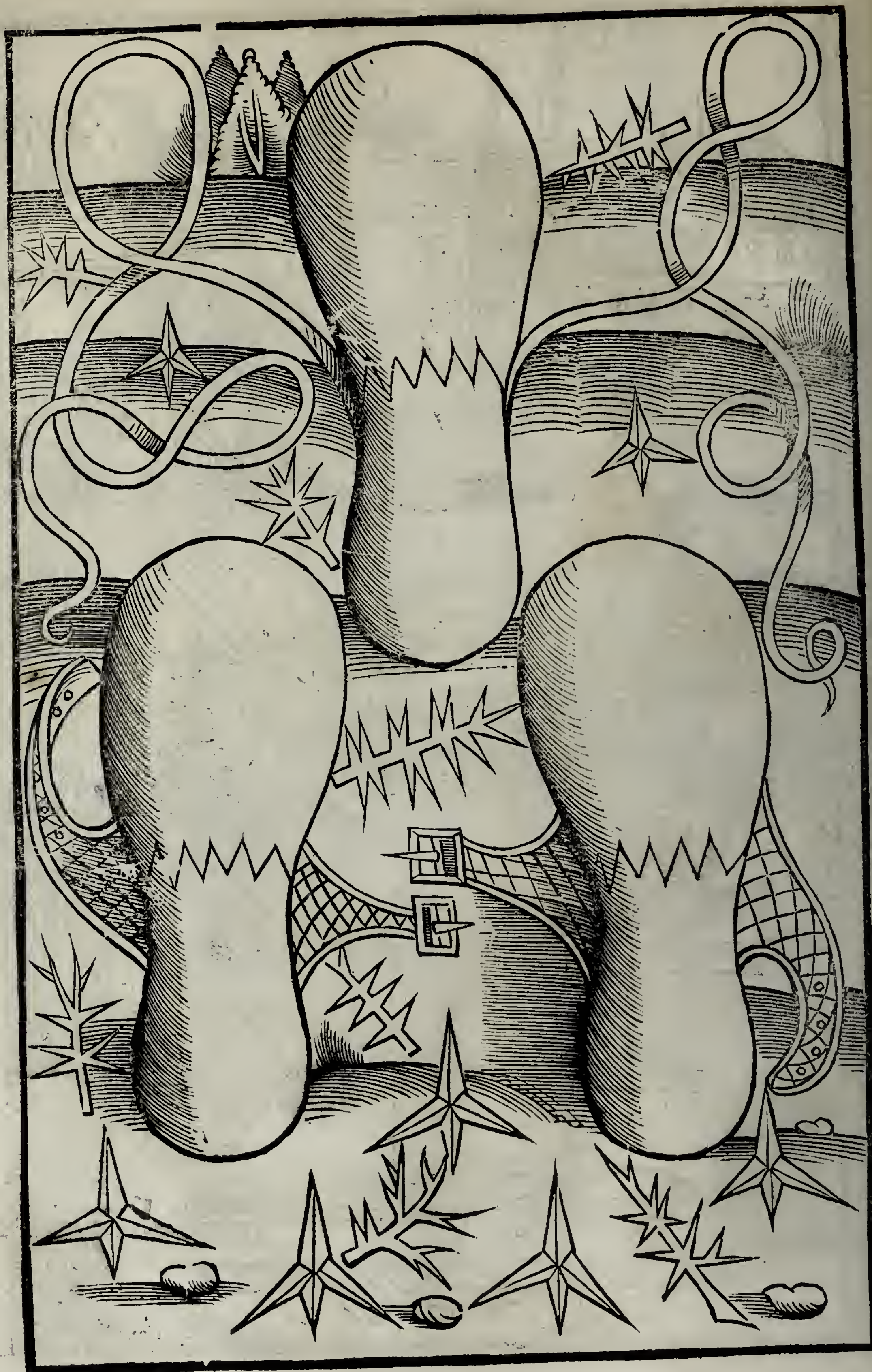

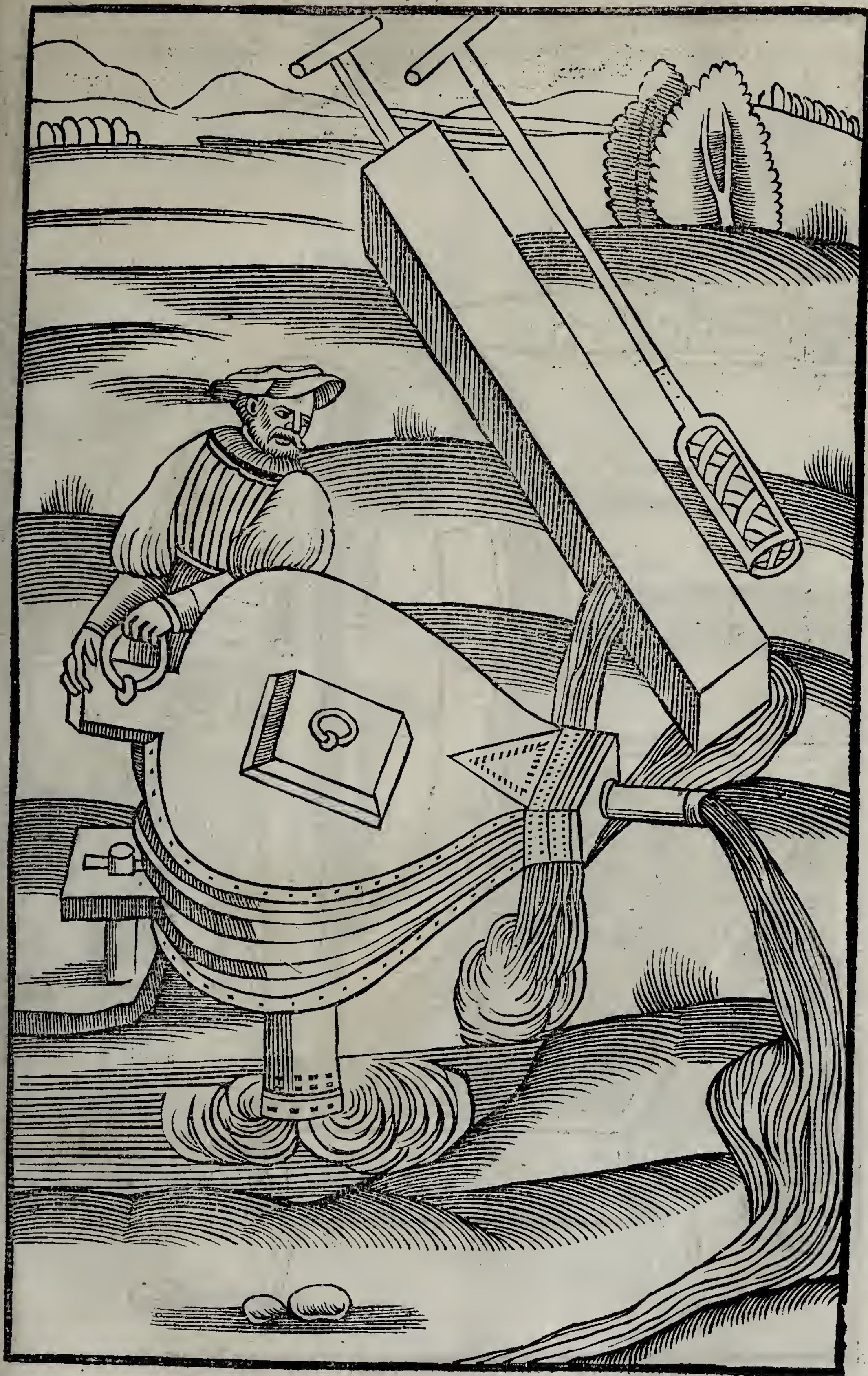

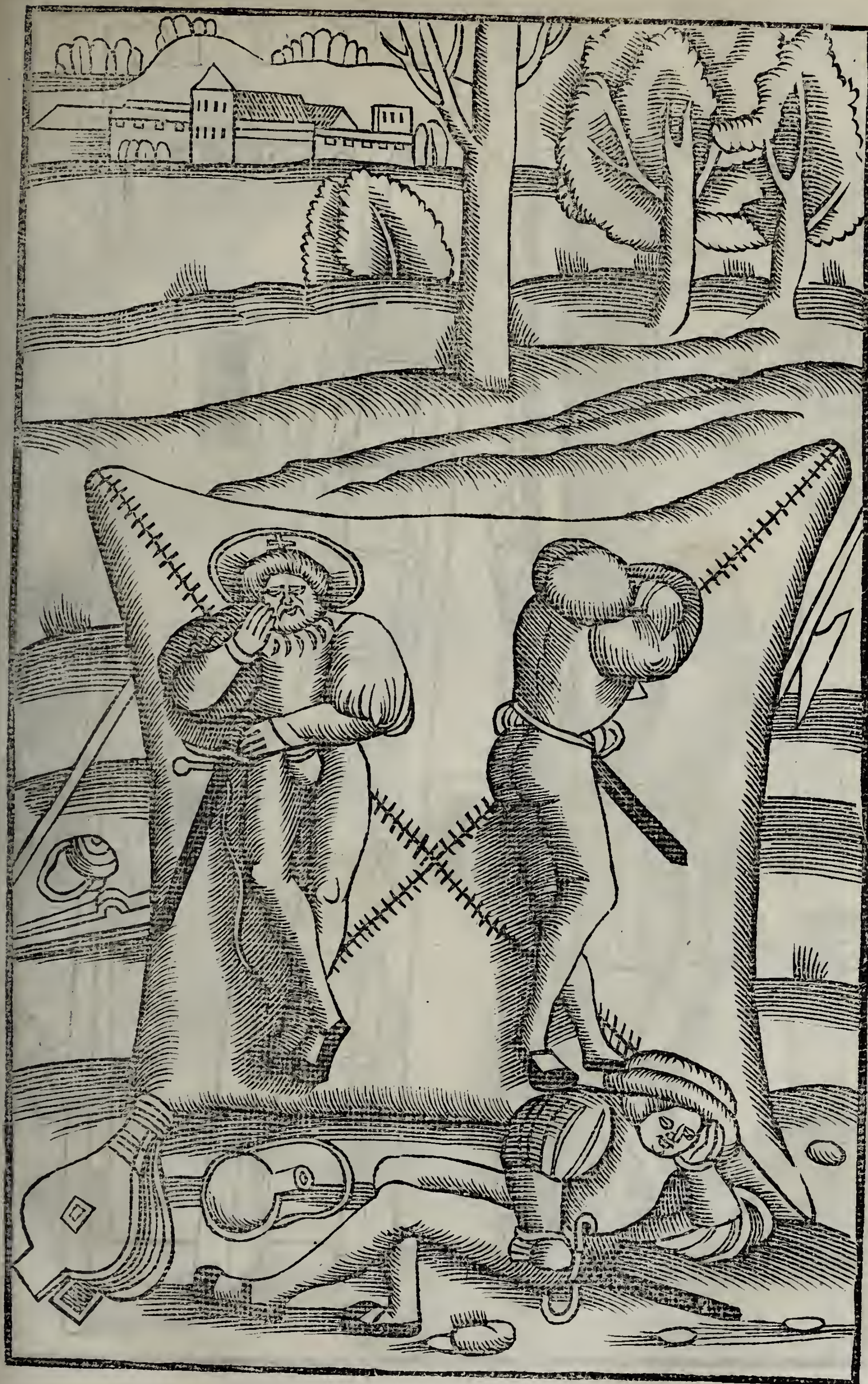

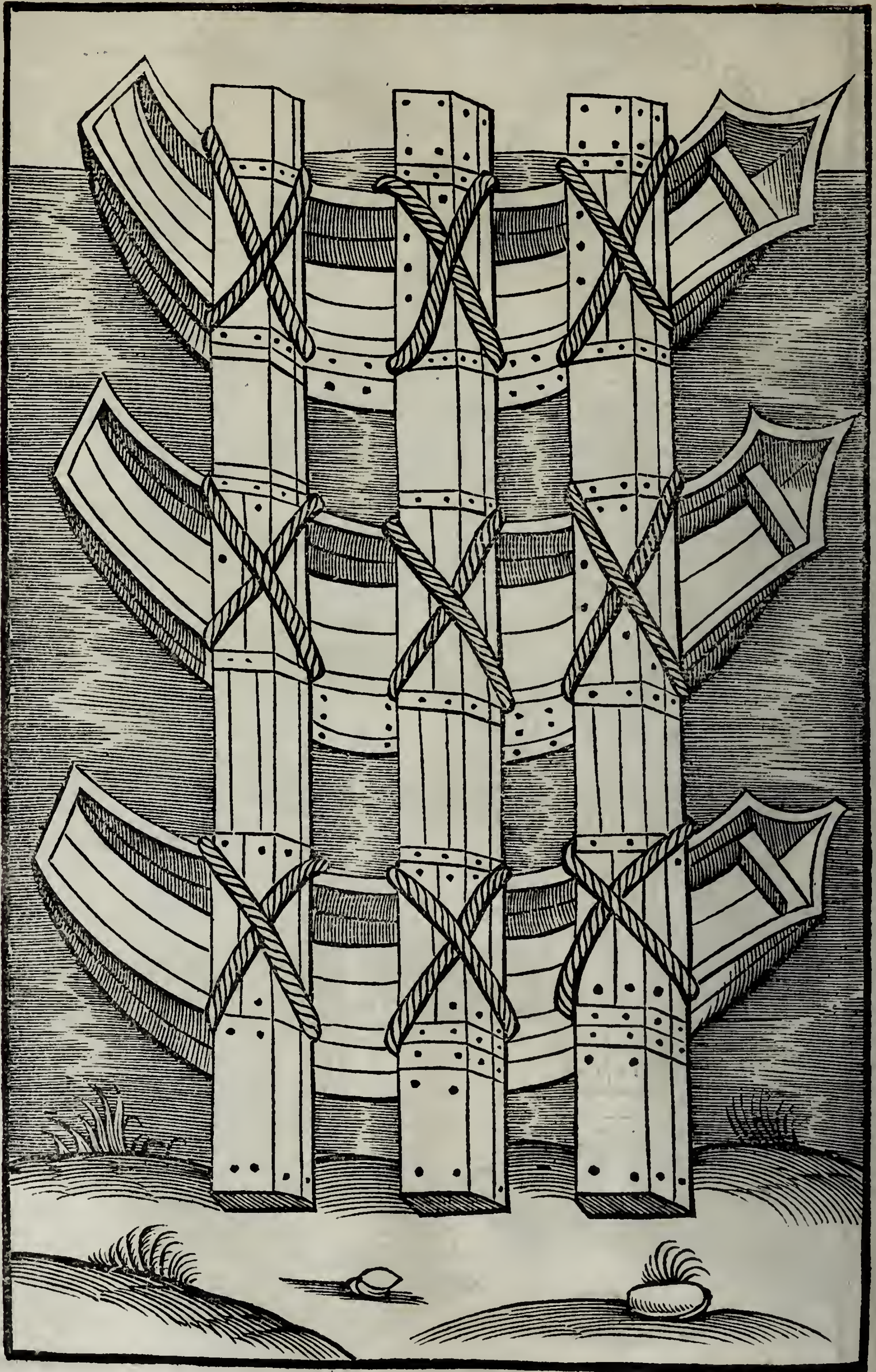

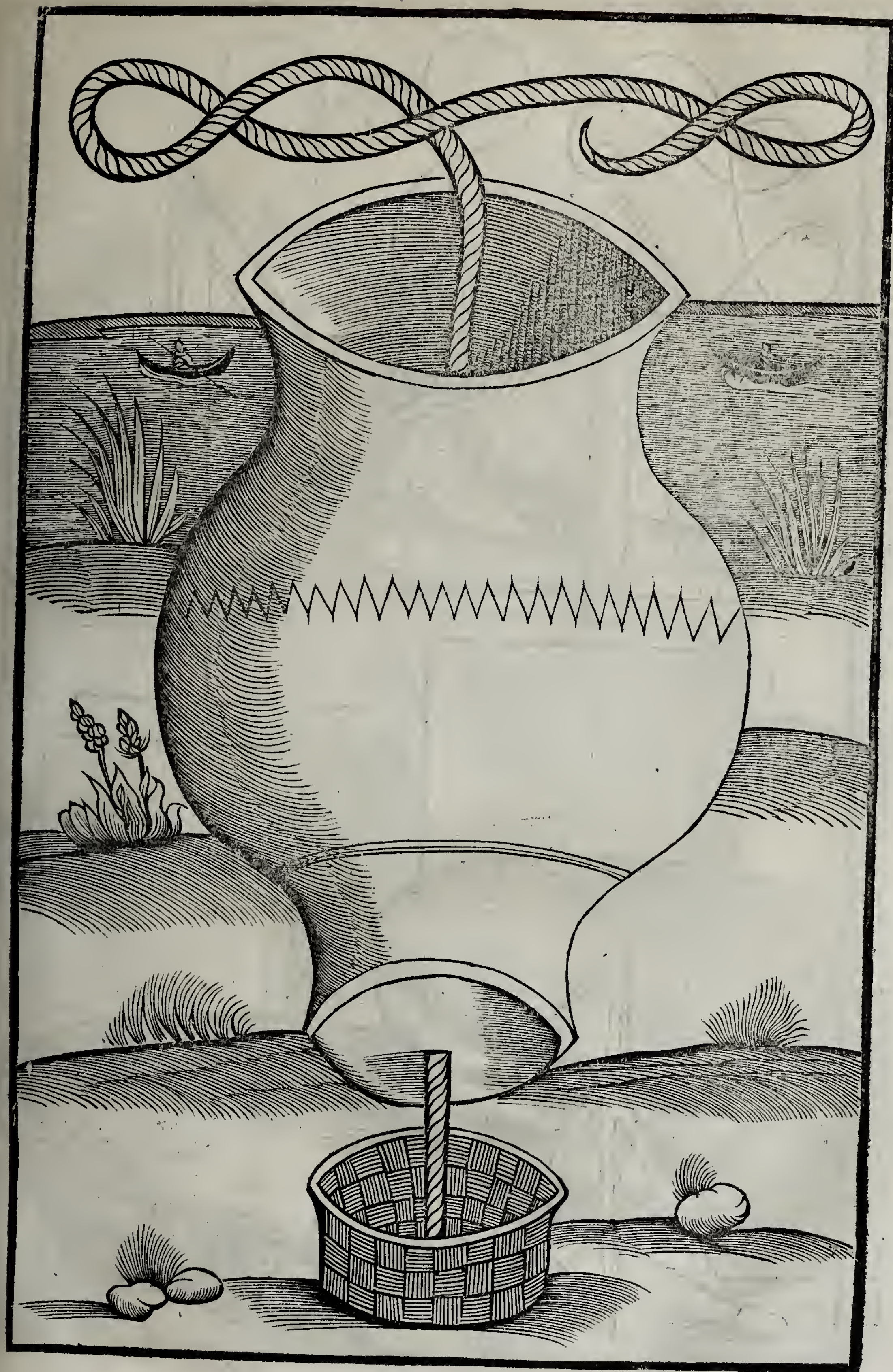

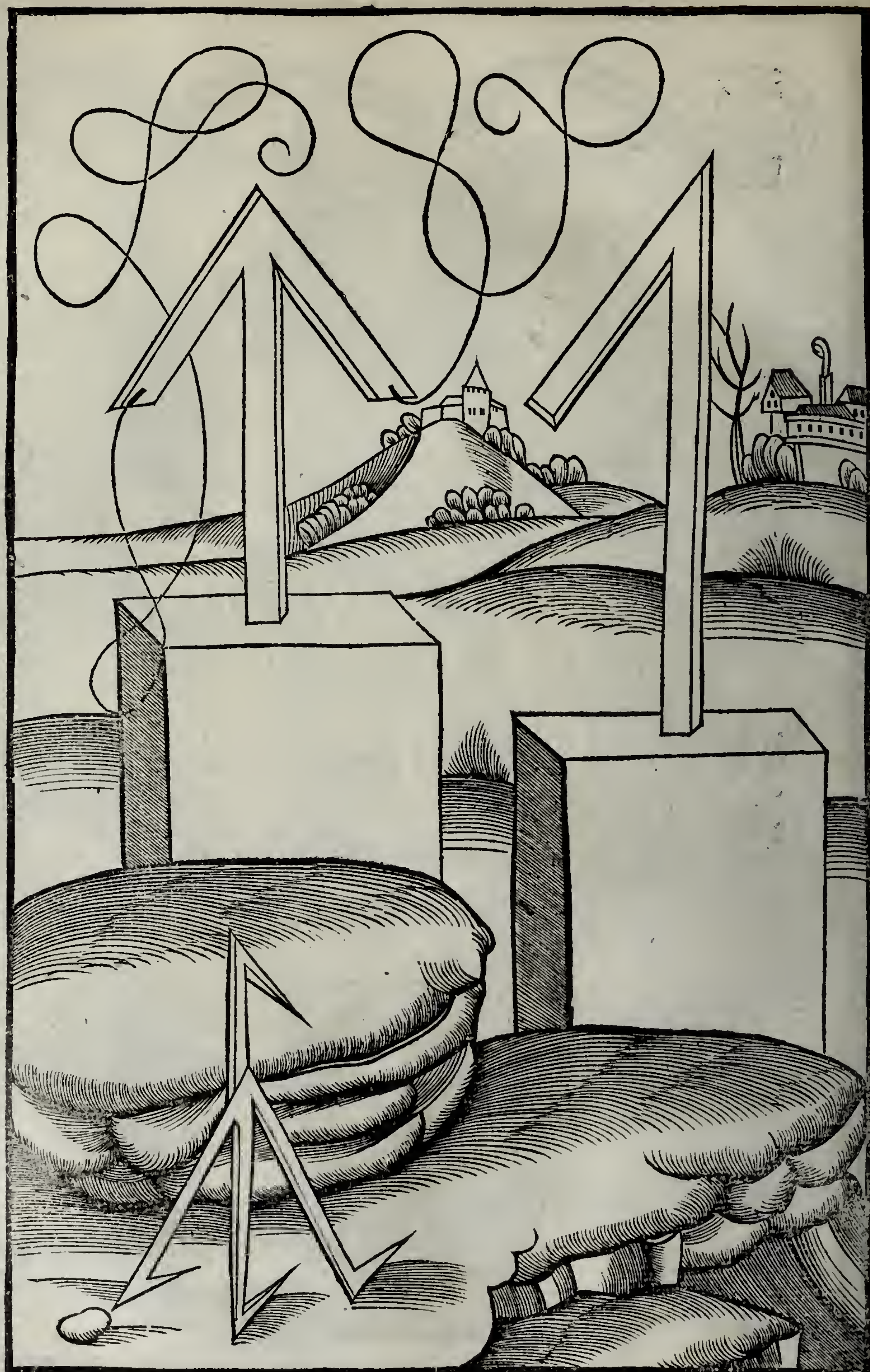

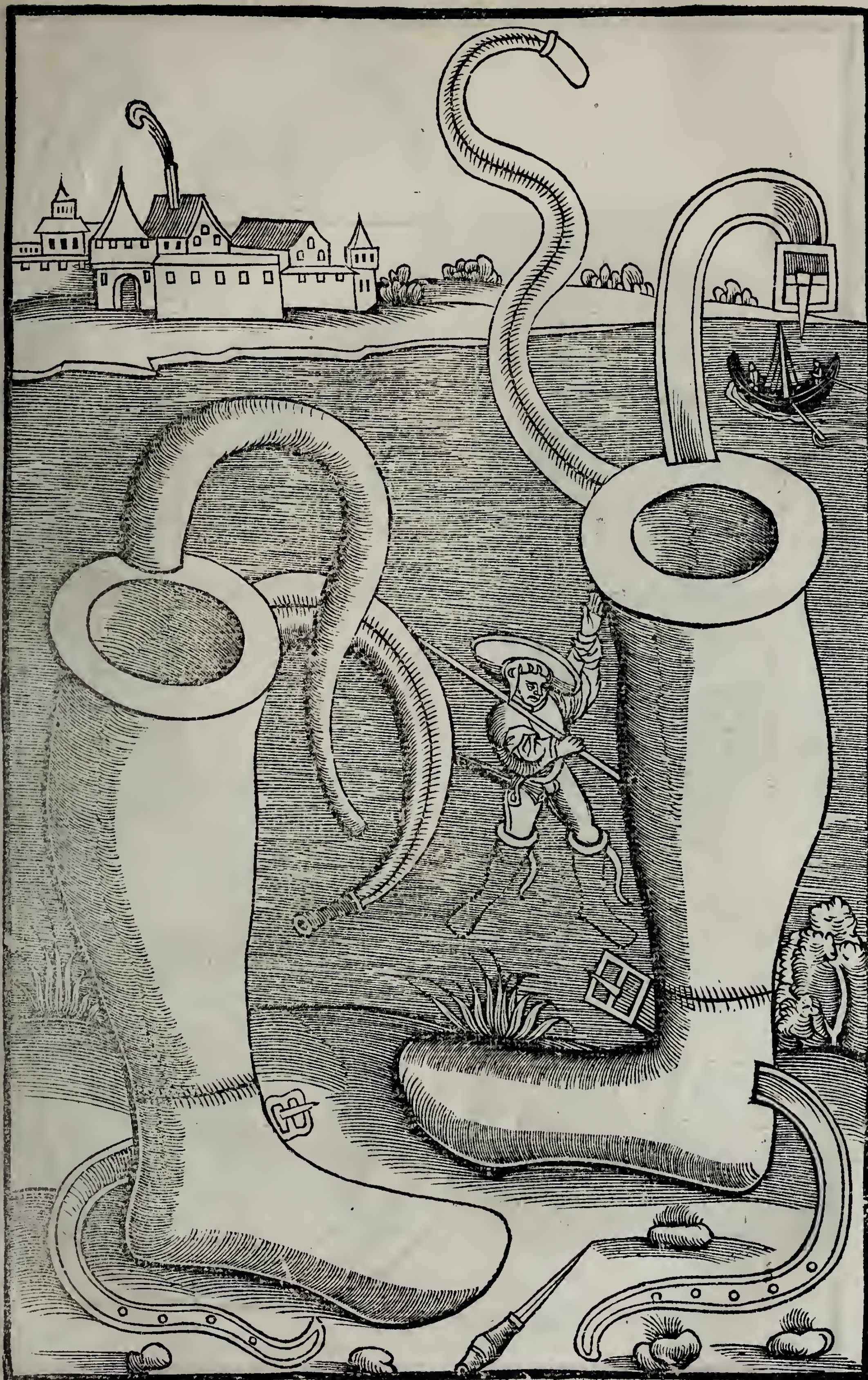

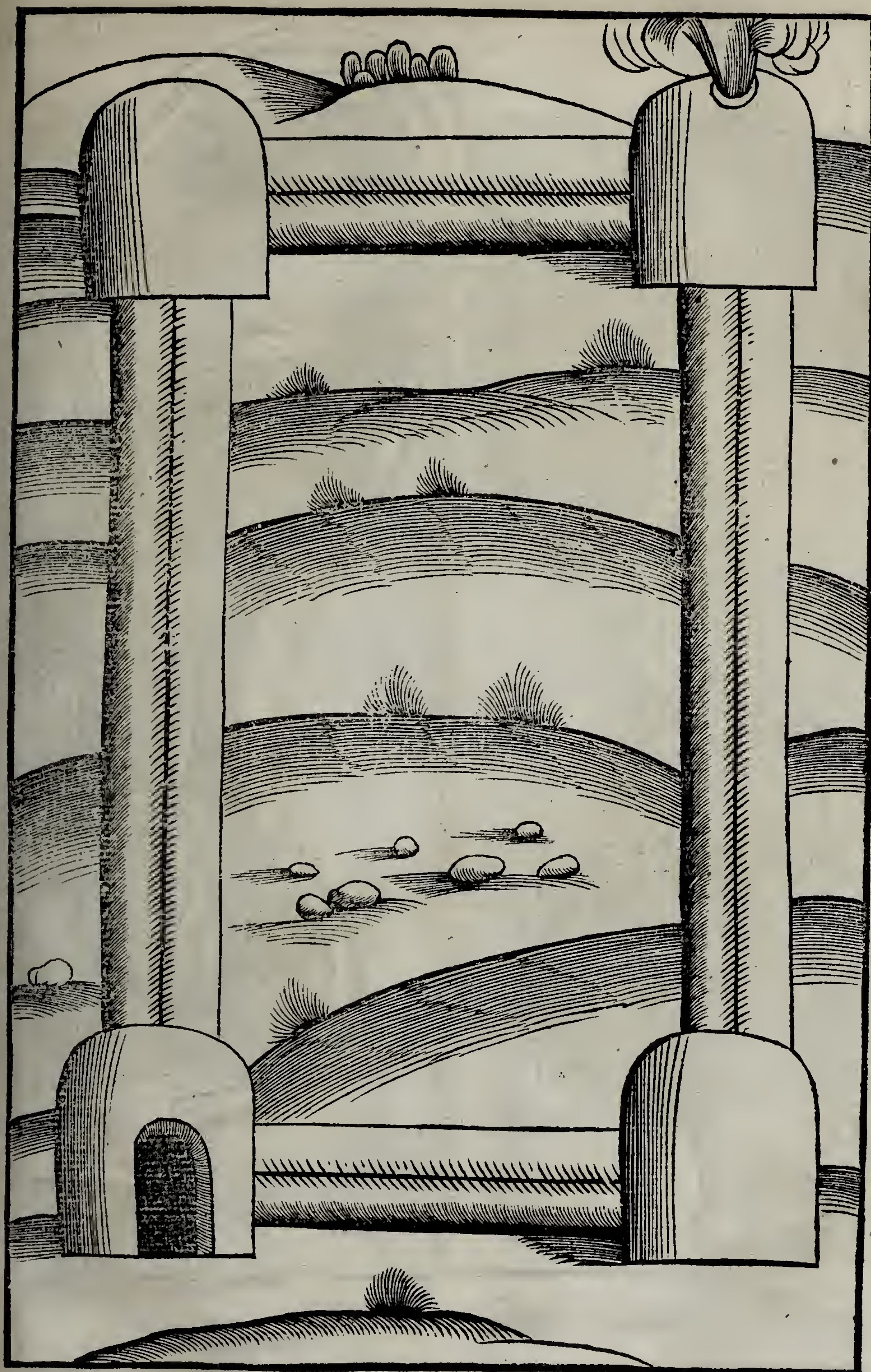

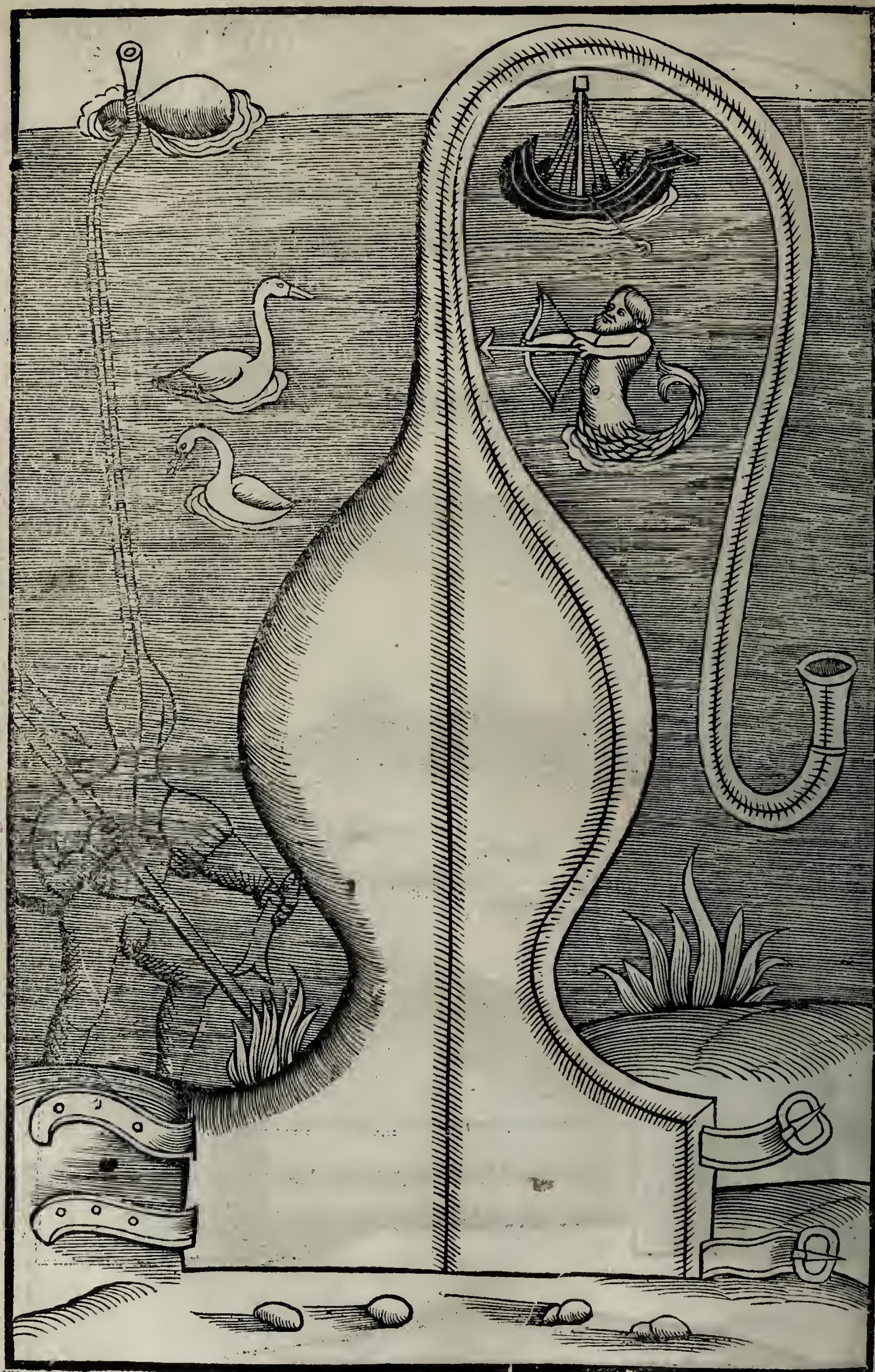

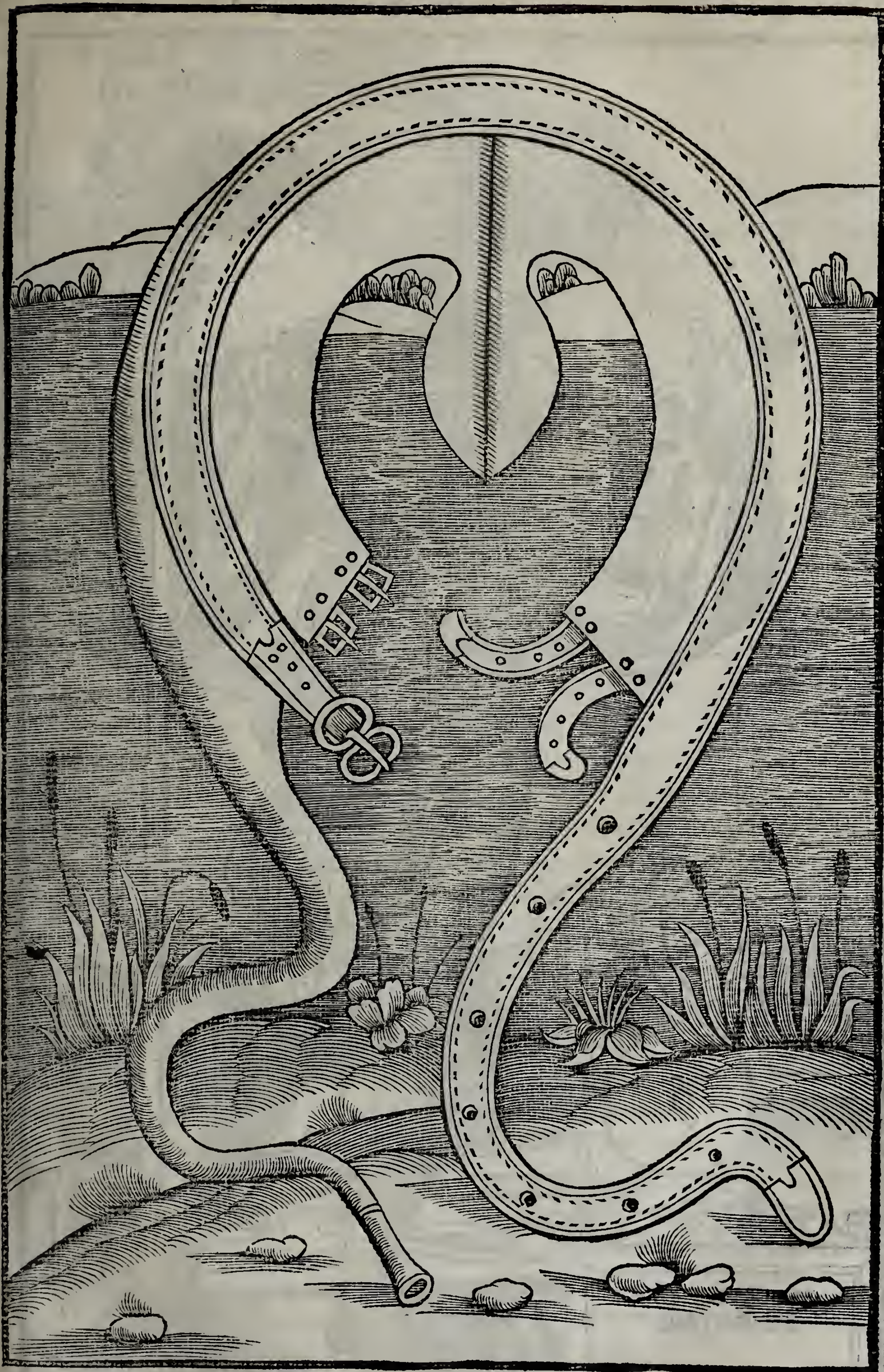

VEGETIVS DE
RE MILITARI.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRAtegematicôn Præfatio.

CVm ad astruendam rei militaris scientiam, vnus ex numero studiosorum eius accesserim, eiq; destinationi, quantum cura nostra valuit, satisfecisse visus sim, deberi adhuc institutæ arbitror operę, vt solertia ducũ facta, quæ à Grecis vna στρατηγηματικῶν appellatione comprehensa sunt, expeditis amplectar commentariis. Ita enim consilii quoque, & prouidentiæ exemplis succincti duces erũt, vnde illis excogitãdi gerẽdiq; similia facultas nutriatur. Prçterea continget, ne de euentu trepidet inuentionis suæ, qui probatis eam experimentis comparabit. Illud neq; ignoro, neq; inficior, etiam rerum gestarum scriptores indagine operis sui, hanc quoq; partem esse cõplexos: & ab autoribus exemplorũ, quicquid insigne aliquo modo fuit traditũ: sed (vt opinor) occupatis velocitate consuli debet: longum est enim singula & sparsa per immensum corpus historiarũ prosequi: & hi q notabilia excerpserũt, ipso velut aceruo rerum, confuderunt legentem. Nostra sedulitas impendet operam, vt quemadmodum res poscet, ipsum quod exigitur, quasi ad interrogatum exhibeatur: circũspectis enim generibus, præparaui oportuna exemplorum veluti consilia. Quo magis autem discreta, ad rerum varietatẽ aptè collocarentur, in tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla, quę competant prelio nondum commisso. In secundo, quæ ad prælium, & confectam pacationem pertineant. Tertius, inferendæ soluendæq; obsidionis habebit στρατηγήματα, quibus deinceps generibus suas species attribui. Huic labori non iniustè veniam paciscar, ne me pro incurioso reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exemplũ. Quis enim ad percensenda omnia monumenta, quæ vtraq; lingua tradita sunt, sufficiat? vnde multa transire mihi ipse permisi, quod me non sine causa fecisse sciẽt qui aliorum libros eadem promittentium legerint. Verùm facile erit sub vnaquaq; specie suggerere. Nam cùm hoc opus, sicut cætera, vsus potius aliorum, q̃ meę cõmendationis causa aggressus sim, adiuuari me ab his, q aliqd illi astruent, non argui credam. Si qui erunt quibus volumina hæc cordi sint, meminerint, vt parent gratiam στρατηγηματικῶν & στρατηγημάτων, per quam possimus similem naturam discernere. Nam tum omnia, quę à duce prouidè, vtiliter, constãter, magnificè fiunt στρατηγηματικὰ habebuntur, si in specie eorum sunt στρατηγήματα. Eorum propriè vis in arte solertiaq; posita proficit, tam vbi cauendus, quàm vbi opprimendus hostis sit. Qua in re, cùm verborum quoq; illustris extiterit effectus, vt factorum ita dictorum exempla posuimus.

Trium librorum diuisio.

id est, gesta seu consilia militaria.

Finis præfationis.

SPECIES EORVM QVAE INSTRVENT ducem in his quæ ante prȩlium gerenda ſunt.

De occultandis conſiliis Cap. I.

Arcus Porcius Cato,deuictas à ſe Hiſpaniæ ciuitates exiſtimabat in tempore rebellaturas,fiducia murorũ:ſcripſit itaq; ſingulis, vt diruerent munimenta , minatus bellum , niſi confeſtim obtemperaſſent: epiſtolasq; vniuerſis ciuitatibus eodem die reddi iuſſit:vnaquæq; vrbiũ ſibi ſoli credidit imperatum .Contumaces conſpiratio potuit facere,ſi omnibus idem denunciari notum fuiſſet.

Hamilcar dux Pœnorum,vt in Siciliam inopinatus appelleret claſſẽ,non ꝓnunciauit quò proficiſceretur,ſed tabellas, in quibus ſcriptum erat,quam partem peti vellet , vniuerſis gubernatoribus dedit ſignatas,prȩcepitq; ne quis legeret,niſi vi tempeſtatis à curſu prȩtoriæ nauis abductus eſſet.

C-Lælius ad Syphacem profectus legatus,quoſdam ex tribunis & centurionibus,per ſpeciem ſeruitutis ac miniſterii exploratores ſecũ duxit , ex quibus, L.Statorium,quia ſæpius in eiſden caſtris fuerat,quidã ex hoſtibus videbantur agnoſcere ,occultandæ conditionis eius cauſa,baculo vt ſeruum caſtigauit.

Tarquinius Superbus pater principes Gabiorum interficiendos arbitratus quia hoc nemini volebat innoteſcere cõmiſſum , nihil nũcio reſpondit , qui ad eum à conſilio erat miſſus: tamẽ virga ,eminẽtia papauerũ capita,cùm forte in horto ambularet,decuſſit.Nũcius ſine reſpõſione reuerſus,renũciauit adoleſcẽti Tarquinio,ꝗd agẽtẽ patrẽ vidiſſet:ille intellexit idẽ eſſe eminẽtibus faciẽdũ.

C.Cæſar qui ſuſpectam habebat Aegyptiorum fidem,per ſpeciem ſecuritatis,inſpectione vrbis,atq; operũ,ac ſimul licentioribus conuiuiis deditus,videri voluit captũ ſeſe gratia locorũ, & ad mores Alexãdrinos vitãq; deficere, atq; inter eam diſſimulationem præparatis ſubſidiis,occupauit Aegyptum.

Ventidius Parthico bello aduerſus Pachorum regem,non ignarus Pharneum quẽdam,natione †Cyrreſten,ex his qui ſocii videbantur , omnia quæ apud ipſos agebantur , nunciare Parthis , perfidiã barbari ad vtilitates ſuas cõuertit. Nam quæ maximè fieri cupiebat,ea vereri ſe ne acciderẽt:quȩ timebat,ea vt euenirent optare ſeſimulabat.Solicitus itaq;,ne Parthi antè tranſirent Euphraten, quàm ſibi ſuperuenirent legiones , quas in Capadocia trans Taurum habebat, ſtudioſè cum proditore egit,vt ſolenni perfidia Parthis ſuaderet, per Zeugma traiicerent exercitum, quà & breuiſſimum iter eſt, & omiſſo alueo Euphrates decurrit. Nanq; ſi illac venirent , aſſeuerabat ſe oportunitate collium vſurum, ad eludendos ſagittarios.Omnia autem vereri , ſi ſe in patentes cãpos proiecisſent.Iuducti hac affirmatione barbari,inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dumq; fuſiores ripas , & ob hoc operoſiores pontes iungunt, inſtrumentaq; moliuntur , xl amplius dies impenderunt:quo ſpacio Ventidius ad contrahenda svſus eſt copias : eisq; triduo antequàm Parthus adueniret receptis,acie commiſſa vicit Parthos,& interfecit.

†...ſtem.

Mithridates circumuallante Pompeio, fugam in proximam diem moliens, huius

huius consilii obscurãdi causa, latius & vsq; ad applicitas hosti valles,pabulatus,colloquia quoq; cum pluribus,auertendæ suspicionis causa, in posterũ constituit. Ignes etiam frequentiores per tota castra fieri iussit.Secũda deinde vigilia præter ipsa castra hostium,agmen eduxit.

Imperator Cæsar Domitianus Aug.Germanicus, cùm Germanos,qui in armis erant,vellet opprimere,nec ignoraret maiore bellum molitione inituros, si aduentum tanti ducis præsensissent,profectionem suam censu obtexuit Galliarum.Sub quibus inopinato bello affusus, cõtusa immanium ferocia nationum, prouinciis consuluit.

Cl.Nero,cùm cuperet Hasdrubalem,copiasq; eius antèquàm Hannibali fratri iungerentur occidere,iccircóq; festinaret,se Liuio Salinatori collegę suo,cui bellum mandatum fuerat(parum fidens viribus,quæ sub ipso erant) adiungere,neque tamen discessum suum ab Hannibale,cui oppositus erat,sentiri vellet, X milia fortissimorum militum delegit,præcepitq; legatis quos relinquebat,vt eædem stationes & vigiliæ æque agerentur , totidem ignes arderent,eadémque facies castrorum seruaretur,ne quid Hãnibal suspicatus,auderet aduersus paucitatem relictorũ.Cùm deinde in Vmbria,occultatis itineribus,collegæ se iunxisset,vetuit castra ampliari , ne quod signum aduentus sui daret Pœno,detrectaturo pugnã,si consulũ iunctas vires intellexisset.Igitur insciũ duplicatis aggressus copiis superauit,& velocius omni nuncio,rediit ad Hannibalẽ.Ita ex duobus callidissimis ducibus Pœnorũ,eodẽ cõsilio alterũ celauit,alterũ oppressit.

Themistocles Athenarum dux exhortans suos ad suscitandos festinanter muros, quos iussu Lacedæmoniorum deiecerant, legatis Lacedæmone missis,qui interpellarent,respondit venturum se ad diluendam hanc existimationem,& peruenit Lacedæmonem:ibi simulato morbo aliquantum temporis extraxit,& postquàm intellexit suspectam esse tergiuersationem suam,contendit falsum ad eos rumorem & rogauit,vt mitterẽt aliquos ex princibus,quibus crederent de munitione Athenarum . Suis deinde clàm scripsit, vt eos qui venissent retinerent,donec refectis operibus,confiterentur Lacedæmoniis,munitas esse Athenas,nec aliter principes eorũ redire posse,quàm ipse remissus foret quod facile præstiterũt Lacedęmonii,ne vnius interitũ multorũ morte pẽsaret.

L.Furius exercitu producto in locum iniquum, cum constituisset occultare solicitudinem suam,ne reliqui trepidarent,paulatim se inflectens,tanquàm circuitu maiore hostem aggressurus,conuerso agmine,ignarum rei quæ agebatur exercitum,incolumem reduxit.

Metellus Pius,in Hispania interrogatus,quid postera die facturus esset,Tunicam meam si id eloqui possem(inquit)comburerem .

M.Licinius Crassus,percontanti quo tẽpore castra moturus esset,respõdit, †Vereris ne tubam non exaudias? *uereri se ne tuba id audiat.*

De explorandis consiliis hostium. Cap. II.

SCipio Aphricanus,capta occasione mittendæ ad Syphacem legationis,cum Lælio seruorum habitu tribunos & centuriones electissimos ire iussit quibus curæ esset perspicere regias vires:hi,vt liberius castrorum positionem

ſcrutarentur, equum de induſtria dimiſſum, tanquàm fugientem perſectati maximam partem munimentorum circuierunt: quę cùm nunciaſſent, incendio confectum eſt bellum.

Q. Fabius Maximus bello Hetruſco, cū adhuc incognitæ forēt Romanis ducibus ſagaciores explorandi viæ, fratrem Fabium Cæſonē, peritum linguæ Hetruſcæ, iuſſit Hetruſco habitu penetrare Ciminiam ſyluam, antè militi noſtro intentatam: quod is adeo prudēter atq; induſtriè fecit, vt tranſgreſſus ſyluam, Vmbros Camertes cùm animaduertiſſet non alienos nomini Romano, ad ſocietatem compulerit.

Carthaginenſes cū animaduertiſſent Alexandri ita magnas opes, vt Aphricæ quoq; immineret, vnum ex ciuibus virum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinum, iuſſerunt ſimulato exilio ire ad regem, omniq; ſtudio in amicitiam eius peruenire, qua is potitus, conſilia eius nota ciuibus ſuis faciebat.

Iidem Garthaginenſes miſerunt, qui per ſpeciem legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperéntq; conſilia noſtrorum.

M. Cato in Hiſpania, quia ad hoſtium conſilia alia via peruenire nō poterat, iuſſit trecentos milites ſimul impetum facere in ſtationem hoſtium, raptúmq; vnū ex his in caſtra pferre incolumē: tortus ille, omnia ſuorū arcana cōfeſſus eſt

C. Marius coſ. bello Cymbrico & Teutonico, ad excutiendam Gallorum & Lygurum fidem, literas eis miſit, quarum p ar sprior præcipiebat, ne interiores quæ † præſignatæ erant, ante tempus certum aperirentur, eaſdem poſtea ante præſtitutū diem repetiit, & quia reſignatas repererat, intellexit hoſtilia agitari.

ſignatæ

Eſt etiam aliud explorādi genus, quo ipſi duces nullo extrinſecus adiutorio, per ſe prouident. Sicut Aemilius Paulus coſ. bello Hetruſco apud oppidum Coloniam dimiſſurus exercitum in planiciē, cōtemplatus procul auium multitudinē, citatiore volatu è ſylua conſurrexiſſe, intellexit illic aliquid inſidiarū latere, quòd & turbatæ aues, & ſimul plures euolauerāt. Præmiſſis igitur exploratoribus, comperit X milia Boiorum, excipiēdo ibi Romanorum † agmini imminere: eáque, alio quàm expectabatur latere miſſis legionibus, circumfudit.

agmina in itinere

Similiter Thyamenus Horeſtis filius, cùm audiſſet iugum ab hoſtibus natura munitum teneri, præmiſit ſciſcitaturos quid rei foret, ac referentibus eis non eſſe verum quod opinaretur, ingreſſus iter, vt vidit ex ſuſpecto iugo magnā vim auium ſimul euolaſſe, neq; omnino reſidere, arbitratus eſt latere illic agmen hoſtium: itaq; circumducto exercitu eluſit inſidiatores.

Haſdrubal frater Annibalis, tunc Liuii & Neronis exercitum (quanquàm hoc illi non duplicatis caſtris diſſimularent) intellexit, quòd ab itinere ſtrigoſiores notabat equos, & coloratiora hominum, vt ex via, corpora.

De cuſtodiendo ſtatu belli. Cap. III.

ALexander Macedo cum haberet vehementem exercitum, ſemper eum ſtatum belli elegit vt acie confligeret

C. Cæſar bello ciuili cùm exercitum veteranum haberet, hoſtium autem tyronem eſſe ſciret, acie ſemper decertare ſtuduit.

Fab.

Fab.Maximus aduersus Annibalem,successibus præliorum insolentem,recedere ab ancipiti discrimine,& tueri tantummodo Italiam constituit, Cũctatorisq; nomen,& per hoc summi ducis meruit.

Byzantii aduersus Philippũ omne prẹliandi discrimen vitãtes,omissa etiam finium tutela, intra munitiones oppidi se receperunt:assecutiq; sunt,vt Philippus obsidionalis moræ impatiens recederet.

Hasdrubal Gisgonis filius,secundo Punico bello in Hispaniam ductum exercitum(cùm P.Scipio instaret)per vrbes diuisit:itaq; factum est,vt Scipio,ne oppugnatione plurium oppidorum distringeretur,in hyberna suos reduceret.

Themistocles aduentante Xerxe(quia neq; prælio pedestri,neq; finium tutelæ,neque †obsidioni credebat,sufficere Athenienses)autor fuit eis liberos & cõiuges Trœzena, & in alias vrbes emittendi,relictóque oppido,statum belli ad naualе prælium transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles aduersum Lacedæmonios. *subsidioni*

Scipio manente in Italia Hannibale, transmisso in Aphricam exercitu, necessitatem Carthaginẽsibus imposuit reuocãdi Hannibalem:sicq; à domesticis finibus hostile transtulit bellum.

Athenienses cùm Deceleam castellum ipsorum Lacedæmonii cõmunissent, & frequentius vexarentur,classem, quæ Peloponesum infestaret miserunt:consecutiq; sunt,vt exercitus Lacedæmoniorum,qui Deceleæ erat,reuocaretur.

Imperator Cæsar Domitianus Augustus,cùm Germani more suo è saltibus & obscuris latebris subinde inpugnarent nostros,tutúmq; ingressum in profunda syluarum haberent, militibus per centum viginti milia passuum actis, non mutauit tantum statum belli, sed & subdidit ditioni suæ hostes, quorum refugia nudauerat.

De transducendo exercitu per loca hosti infesta Cap. IIII.

AEmilius Paulus Cos. cùm in Lucanos iuxta littus angusto itinere exercitum duceret,& Tarentini ei classe insidiati,agmen eius scorpionibus aggressi essent, †captiuis latera euntium prætexuit,quorum respectu hostes inhibuere tela *captiuos lateri*

Agesilaus Lacedẹmonius, cùm præda onustus ex Phrigia rediret,insequerenturq; hostes, & ad locorum opportunitatem lacesserent agmẽ eius,ordinem captiuorum ab vtroq; latere exercitus sui applicuit:quibus dũ parcitur ab hoste,spacium traseundi habuerunt Lacedæmonii. Idem,tenentibus angustias Thebanis,per quas transire habebat, flexit iter quasi Thebas contenderet:exterritis Thebanis digressisq; ad tutanda mœnia, repetitum iter quod destinauerat emensus est, nullo obsistente.

Nicostratus dux Aetolorum aduersus Epirotas,cùm ei aditus in fines eorum angusti fierent,per alterum locum irrupturum se ostendens omni illa ad prohibendum occurrente Epirotarũ multitudine, reliquit suos paucos,qui speciem remanentis exercitus præberent, & ipse cum cætera manu,qua non expectabatur †aditus intrauit. *aditum*

Autophrauda

Autophradates.

Autophraudates Perses, cùm in Pisidiá exercitũ duceret, & angustias quasdam Pisidæ occuparent, simulata vexatione traiiciendi, instituit reducere: quod cùm Pisidæ credidissent, ille nocte validissimam manum ad eundem locum occupandum præmisit, ac postero die totum traiecit exercitum.

Philippus Macedonum rex Græciam petens, cum Thermopylas occupatas audiret, & ad eum legati Aetolorũ venissent acturi de pace, retẽtis eis, ipse magnis itineribus ad angustias pertendit, securisq; custodibus, & legatorũ reditus expectantibus inopinatus Thermopylas traiecit.

Iphicrates dux Atheniensium, aduersus Anaxibiũ Lacedęmonium in Hellesponto circa Abydon, cum trãsducendum exercitũ haberet per loca quæ stationibus hostium tenebantur, alterum autem latus eius transitus abscissi montes premerent, alterum mare ablueret, aliquamdiu moratus, cum incidisset frigidior solito dies, & ob hoc nemini suspectus, delegit firmissimos quosq;: quibus oleo ac mero calefactis, præcepit vt ipsam oram maris legerent, abruptiora tranarent: atq; ita custodes angustiarum inopinatus oppressit à tergo.

Cn. Pompeius cum flumen transire propter oppositum exercitum hostium non posset, assiduè producere & reducere in castra instituit: deinde in eandem persuasionem hoste perducto, ne vllam viam ad progressum Romanorum teneret, repente impetu facto transitum rapuit.

Alexander Macedo, prohibente rege Indorum Poro traiici exercitum per flumen Hydaspem, aduersus aquã assiduè procurrere iussit suos: & vbi eo more exercitationis †assuetus est (quia Porus aduersa ripa caueret) per superiorem partem subitò transmisit exercitum. Idémq; Indi fluminis traiectu prohibitus ab hoste, diuersis locis in flumine equites instituit immittere, & transitum minari: cũq; expectatione barbaros teneret intentos, insulam paulo remotiorem, primum exiguo, deinde maiore præsidio occupauit, atq; inde in vlteriorẽ ripam trãsmisit. Ad quam manum opprimendam, cum vniuersi se hostes effudissent, ipse libero vado trangressus, omnes copias coniunxit.

assecutus

Xenophon, vlteriorem ripam Armeniis tenentibus, duos iussit quæri aditus: & cum à citeriore repulsus esset, transiit ad superiorem. Inde quoq; prohibitus hostium, occursu repetiit vadũ inferius, iussa ibidem militum parte subsistere, ex qua cum Armenii ad inferioris vadi tutelã rediissent, per superius transgrederetur: armenii credentes decursuros omnes, decepti sunt à remanentibus. Hi cum resistente nullo vadũ superassent, transeuntiũ suorum fuere ꝓpugnatores.

P. Claudius Cos. primo bello Punico, cum à Rhegio Messanam traiicere militem nequiret, custodiẽtibus fretum Pœnis, sparsit rumorẽ, quasi bellũ iniussu populi incepũ gerere nõ posset, classẽmq; Italiã versus se agere simulauit: digressis deinde Pœnis, q ꝓfectioni eius habuerãt fidẽ, circũactas naues appulit Sicilię

Lacedæmoniorum duces cum Siracusas nauigare destinassent, & Pœnorũ dispositam penitus classem timerent, X punicas naues, quas captiuas habebant, veluti victrices, primas iusserunt agi, à latere iũctis ac puppe religatis aliis, qua specie deceptis Pœnis, transierunt.

Philippus cùm angustias maris, quę Cyaneæ appellãtur, trãsnauigare ꝓpter Atheniensium

Athteniēsiumclassem, quę opportunitatem loci custodiebat, non posset, scripsit Antipatro Thraciam rebellari præsidiis, quæ ibi reliquerat, interceptis, vt sequeretur omissis omnibus, quæ epistolæ vt interciperentur ab hoste, curauit. Athenienses arcana Macedonū excepisse visi, classem abduxerunt: Philippus nullo prohibēte angustias freti liberauit. Idem quia Cherronesum, quę iuris Atheniensium erat, occupare prohiberetur, tenentibus transitum non Byzantiorum tantùm, sed Rhodiorum quoq; & Chiorū nauibus, conciliauit animos eorum reddendo naues quas ceperat, quasi sequestres futuros ordinandæ pacis inter se atq; Byzantios, qui causa belli erant: tractaq; per magnum tempus postulatione, cùm de industria subinde aliquid in conditionibus retexeret, classem per id tempus præparauit: eaq; in angustias freti imparato hoste subitò euasit.

Chabrias Atheniensis, cùm adire portum Samiorum obstante nauali hostium præsidio non posset, paucas è suis nauibus præter portum missas, iussit trāsire, arbitratus qui in statione erant, persecuturos: hisq; per hoc consilium euocatis, nullo obstante portum cum reliqua adeptus est classe.

De euadendo ex locis difficillimis. Cap. V.

Q. Sertorius in Hispania, cùm à tergo instante hoste flumen traiicere haberet, vallum in ripa eius in modū cauæ lunæ duxit, & oneratum materiis incendit, atq; ita exclusis hostibus fluuium liberè transgressus est.

Similiter Pelopidas Thebanus, bello Thessalico transitum quæsiuit: nanq; castris ampliorem locū supra ripā complexus, vallū ceruolis & alio materiæ genere constructū incēdit: dūq; ignibus submouerētur hostes, ipse fluuiū supauit.

Q. Luctatius Catulus, cùm à Cymbris pulsus vnā spem salutis haberet, si flumen liberasset, cuius ripam hostes tenebant: in proximo monte copias ostēdit, tanquam ibi castra positurus: ac pręcepit suis ne sarcinas soluerēt, aut onera deponerēt, ne quis ab ordinibus aut signis discederet: & quò magis persuasionem hostium confirmaret, pauca tabernacula in conspectu erigi iussit, ignesq; fieri, & quosdam vallū struere, quosdam in lignationem, vt conspicerentur exire: quod Cymbri verè agi existimantes, & ipsi castris delegerunt locum: dispersique in proximos agros ad comparanda ea quæ necessaria sunt māsuris, occasionem dederunt Catulo non solùm flumē traiiciēdi, sed etiam castra eorū infestādi.

Crœsus cùm Halim vado transire non posset, neq; nauium aut pontis faciē di copiam haberet, fossa superiori parte post castra deducta, alueum fluminis à tergo exercitus sui reddidit.

Cn. Pompeius, Brūdusii, cùm excedere Italia & trāsferre bellum proposuisset, instante à tergo Cęsare, conscensurus classem, quasdam obstruxit vias, alias parietibus intersepsit, alias intercidit fossis, easq; sudibus erectis præclusas operuit cratibus, humo aggesta, quosdam aditus qui ad portum ferebant trabibus transmissis, & in densum ordinem structis, ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis, ad speciem retinendæ vrbis raros pro mœnibus sagittarios reliquit, cæteras copias sine tumultu ad naues reduxit: nauigantem eum mox sagittarii quoque per itinera nota digressi paruis nauigiis consecuti sunt.

Cn. Duillius cos. in portu Syracusano, quē temerè intrauerat, obiecta ad ingressum

gressum catena clausus, vniuersos in puppim retulit milites, atque ita resupina nauigia magna remigãtium vi concitauit, leuatæ proræ super catenam processerunt, qua parte superata, transgressi †rursus milites †proras presserunt, in quas versum pondus decursum super catenam dedit nauibus.

cursu in proras cesserunt.

Lysander Lacedæmonius cùm in portu Atheniensium cum tota classe obsideretur, obrutus hostium nauibus, ab ea parte qua faucibus angustissimis influit mare, milites suos clàm in littus egredi iussit, & subiectis rotis ad proximum naues portum †Monœcium traiecit.

Munychiæ.

Herculeius legatus Sertorii, cùm in Hispania inter duos montes abruptos longum & angustum iter ingressus, paucas duceret cohortes, comperissetque ingentem manum hostium aduenire, fossã transuersam inter mõtes præssit, vallumque materia extructum incendit, atque ita intercluso hoste euasit.

C. Cæsar bello ciuili cùm aduersus Afranium copias educeret, & recipiendi se sine periculo facultatem non haberet, sicut constiterat, prima & secũda acie furtim à tergo ad opus applicata, xv pedum fossam fecit, intra quam sub occasum solis armati se milites eius receperunt.

Pericles Atheniensis, à Peloponensibus in eum locũ cõpulsus, qui vndique abruptis cinctus, duos tantum exitus habebat, ab altera parte fossam ingentis latitudinis duxit, velut hostis excludendi causa: ab altera militem agere cœpit tanquã per eum erupturus. Ii qui obsidebãt, cùm per fossam, quam ipse fecerat, exercitum Periclis non crederent euasurum, vniuersi à limite obstiterunt. Pericles põtibus quos præparauerat fossæ iniectis, suos qua non resistebatur, emisit.

Lysimachus ex his vnus, in quos opes Alexandri transierunt, cùm æditum collem castris destinasset, imprudentia autem suorum in inferiorem deductus, vereretur ex superiore hostium incursum, triplices fossas intra vallum obiecit: deinde †sublimibus fossis circa omnia tentoria ductis, tota castra † confodit: & intercepto hostium aditu, simul humo quoque, & frondibus quas fossis superiecerat, facto impetu in superiora euasit.

similibus confudit.

Cn. Fonteius Crassus in Hispania cum tribus milibus hominum prædatũ profectus, ad Hasdrubalem, & ad primos tantùm ordines relato consilio, incipiente nocte, quo tẽpore minimè expectabatur, per stationes hostium proripit.

L. Furius exercitu perducto in locum iniquum, cùm constituisset occultare solicitudinem suam, ne reliqui treqidarent, paulatim inflexit iter, tanquam circuitu maiore hostem aggressurus, conuersoque agmine ignarum rei quæ agebatur, exercitum incolumem reduxit.

P. Decius Tr. bello Samnitico, Cornelio Cosso cos. iniquis locis deprehenso ab hostibus, suasit vt ad occupandum collem, qui erat in propinquo, modicã manum mitteret, seque ducem iis qui mittebantur, obtulit: auocatus in diuersũ hostis dimisit consulem, Decium autem cinxit, obseditque. Ille per angustias, noctu eruptione facta, cùm †eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus, consuli accessit.

frustratus.

Idem fecit sub Attilio Calatino cos. is cuius variè tradunt nomen. Alii, Laberium, nonnulli Q. Cæditium, plurimi Calphurniũ, flammã vocitatum scripserunt

pſerunt. Hic cùm dimiſſum exercitum in eam vallem videret,cuius latera omnia ſuperiora hoſtis inſederat,depopoſcit &accepit trecentos milites, quos adhortatus vt virtute ſua exercitum ſeruarent,in mediam vallẽ decurrit,& ad opprimendos eos vndique deſcendit hoſtis,longóq; & aſpero prælio retentus,occaſionem conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

L.Minutius coſ.in Lyguria dimiſſo in anguſtias exercitu,cũ iã omnibus obuerſaretur Caudinę cladis exẽplum,Numidas auxiliares,tam propter ipſorum quàm propter equorum deformitatem deſpiciendos,iuſſit adequitare faucibus quæ tenebantur.Primò intenti hoſtes ne laceſcerentur,ſtationem obiecerũt: de induſtria Numidæ ad augendum ſui cõtemptum,labi equis, & per ludibrium ſpectaculo eſſe affectauerũt,ad nouitatem rei laxatis ordinibus,Barbari in ſpectaculum vſque reſoluti ſunt.Quod vbi animaduerterunt Numidæ,paulatim ſuccedentes, additis calcaribus per intermiſſas hoſtium ſtationes eruperũt:qui deinde cùm proximos irruerẽt agros,neceſſe Lyguribus fuit auocari ad defendenda ſua,incluſóſque Romanos emittere.

L.Sylla bello ſociali apud Eſerniã inter anguſtias deprehenſus, ad exercitũ hoſtiũ,cui Duillius præerat,colloquio petito, de conditionibus pacis agitabat ſine effectu:hoſtem tamen propter inducias negligentia reſolutum animaduertens,nocte profectus,relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentiũ diuideret,& quarta vigilia commiſſa,eum ſequeretur,incolumes ſuos cum omnibus impedimentis tormentíſque in tuta perduxit.

Idem aduerſus Archelaũ præfectũ Mithridatis in Capadocia, iniquitate locorum & multitudine hoſtium præſſus,fecit pacis mentionem:interpoſitóq; tẽpore etiam induciarum,& per hæc auocata intentione, aduerſarium euaſit.

Haſdrubal frater Annibalis, cùm ſaltum euadere non poſſet, faucibus eius obſeſſis,egit cum C.Nerone,recepitq; dimiſſum ſe Hiſpania exceſſurum:cauillatus deinde cõditionibus,dies aliquot extraxit,quibus omnibus,nõ emiſit per anguſtos tramites,& ob id neglectos dimittere per partes exercitum:ipſe deinde cum reliquis expeditis facile effugit.

Spartacus foſſam,qua erat à M.Craſſo circundatus, cæſis captiuorum pecorúmque corporibus noctu repleuit, & ſupergreſſus eſt.Idem cùm in †Leſbio obſeſſus,ea parte qua mons aſperrimus erat, ideóque cuſtoditus,ex vimine ſylueſtri cathenas conſeruit,quibus demiſſus non ſolũ euaſit,uerũ etiã ex alio latere †gladio ita terruit, vt aliquot cohortes, gladiatoribus quatuor & ſeptuaginta ceſſerint.Idem cùm à L.Varino Procoſ.præcluſus eſſet,palis per modica interualla fixis ante portam,erecta cadauera,adornata veſte atq; armis, alligauit,vt procul intuentibus ſtationis ſpecies eſſet,ignibus per tota caſtra factis,imagine vana deluſo hoſte,copias ſilentio noctis eduxit. Beſbio Veſpio Glodium

Braſidas dux Lacedæmoniorũ, circa Amphipolim ab Atheniẽſium multitudine numero impar deprehenſus,claudendum ſe præſtitit,vt per longum coronæ ambitũ extenuaret hoſtilem frequentiã,quaq; rariſſimi obſtabant,erupit.

Iphicrates in Thracia cùm depreſſo loco caſtra poſuiſſet, exploraſſet autem ab hoſte proximũ teneri collẽ,ex quo vnus ad opprimẽdũ ipſos deſcenſus erat,

nocte

noct e paucis intra castra relictis, imperauit vt multos ignes facerēt, eductoq́ exercitu & disposito circa latera prædicta viæ, passus est transire Barbaros: locorumq́ iniquitate, in qua ipse fuerat, in illos conuersa, parte exercitus terga eorum cecidit, parte castra fecit.

Darius Dareus, vt falleret Scythas discessu, canes atq; asinos in castris reliquit, quos cùm latrantes rudentésque hostis audiret, remanere Dareum credidit.

Eundem errorem obiecturi nostris Lygures, per diuersa loca bubalos laqueis ad arbores alligauerunt, qui deducti frequentiori mugitu speciem remanentium prębebant hostium.

Hanno ab hostibus clausus, locum irruptioni maximè aptū, aggestis leuibus materiis incendit, tamen hoste ad †cęteros exitus custodiendos auocato, milites per ipsam flammam eduxit: admonito ora scutis, crura veste contingere. *certos*

Annibal, vt iniquitatem locorū, & inopiam instante Fabio maximo effugeret, noctu boues, quibus ad cornua fasciculos alligauerat, sarmentorū subiecto igne, dimisit, cumq́ ipso motu adolescēte flamma turbaretur pecus, magna discursatione montes, in quos actum erat collustrauit: Romani qui ad speculandum concurrerant, primò prodigium opinati sunt, deinde cùm †cuncta Fabio renunciassent, ille de insidiarum metu suos castris continuit, Barbari obsistente nullo profecti sunt. *certa*

De insidiis in itinere factis. Cap. VI.

FVluius Nobilior, cùm ex Samnio in Lucanos exercitū educeret, & cognouisset à perfugis, hostes nouissimum agmen eius aggressuros, fortissimam legionem primo ire, †vltimo sequi iussit impedimēta, ita factum pro occasione amplexi hostes, diripere sarcinas cœperūt. Fuluius legionis de qua supradictū est, quinque cohortes in dextram partem viæ direxit, quinq; ad sinistram, atque ita prædationi intentos hostes, explicato per vtraque latera milite, clausit, ceciditque. Idem hostibus tergū eius in itinere prementibus, dum flumine interueniente, non ita magno vt transitum prohiberet, moraretur tamen rapiditate, alteram legionem in occulto citra flumē collocauit, vt hostes paucitate cōtempta audacius sequerentur: quod vbi factum est, legio quę ob hoc disposita erat, ex insidiis hostem aggressa vastauit. *vltima*

Iphicrates in Thraciam cùm propter conditionem locorum, longum agmen deduceret, & nunciatū ei esset hostes summum id aggressuros, cohortes in vtraque latera secedere, & consistere iussit, cæteros †fugere & iter maturare. Transeunte autem toto agmine, lectissimos quosque retinuit, & ita passim circa prædam occupatos hostes, iam etiam fatigatos, ipse requietis & ordinatis suis aggressus fudit, exuitq́ præda. *sufferre*

Boii in sylua †Litana, qua transiturus erat noster exercitus, succiderāt arbores, ita vt ex parte exigua sustētatę starent, donec impellerentur, delituerāt deinde ad extremas ipsi, vbi, ingresso syluam hoste, proximas vlteriores impulerūt, eo modo propagata pariter supra Romanos ruina, magnam manum eliserunt. *Latina*

Quemad

Quemadmodum ea quibus deficimur, videâtur non deesse, aut vsus eorum expleatur. Cap. VII

L.Cæcilius Metellus, quia vsus nauium, quibus elephantes transportaret deficiebatur, vinxit dolia, constrauitq; tabulamentis, ac super ea positos, per Siculum fretum transmisit.

Annibal cùm ad præalti fluminis trasitum elephantes non posset pellere, neq; nauium aut materiarum, quibus rates †continerentur, copiam haberet, iussit ferocissimum elephantum sub aure vulnerari, & eum qui vulnerasset, transnato statim flumine procurrere: elephâtus exasperatus ad persequendum doloris sui autorem, tranauit amnem, & reliquis idem audendi dedit exemplum. consternarentur

Carthaginensiũ duces instructuri classẽ, quia sparto deficiebâtur, crinibus tõsarũ mulierũ ad funes efficiẽdos vsi sunt. Idem Massilienses & Rodii fecerũt.

M. Antonius à Mutina profugus, cortices pro scutis militibus suis dedit.

Spartaco copiisq; eius, scuta ex vimine fuerunt, quæ coriis tegebantur.

Nõ alienus (vt arbitror) hic locus est referẽdi factũ Alexãdri Macedonis illud nobile, qui per deserta Africę itinera, grauissima siti cum exercitu affectus, oblatam sibi à milite in galea aquam spectantibus vniuersis effudit, vtilior exemplo temperantiæ, quàm si communicare †potuisset. uoluisset

De distringendis hostibus. Cap. VIII.

COriolanus cùm ignominiam damnationis suæ bello vlcisceretur, populationem patriciorum agrorum inhibuit, deustis vastatisq; plebeiorum: vt discordiam moueret, qua consensus Romanorum distringeretur.

Annibal Fabium, cui neq; virtute neq; artibus bellandi par erat, vt infamia distringeret, agris eius abstinuit, cæteros populatus. Contrà ille, ne suspecta ciuibus fides esset, magnitudine animi effecit publicatis possessionibus suis.

Fab. Maximus quintò Cos. cum Gallorum, Vmbrorum, Etruscorum, Samnitiumq; aduersus P.R. exercitus coiissent, contra quos & ipse trans Apenninũ montem castra communiebat, scirpsit Fuluio & Posthumio, qui in prędidio vrbi erant, copias ad †Sitium mouerent: quibus assecutis ad sua defendenda Etrusci, Vmbriq; descenderunt: relictos Samnites Gallosq; Fabius & collega Decius aggressi vicerunt. Samnium

M. Curius aduersus Sabinos, qui ingẽti exercitu conscripto, relictis finibus suis, nostros occupauerant, occultis itineribus manũ misit, quæ desolatos agros eorum vicosq;, per diuersa incendit. Sabini ad arcendam domesticam vastitatem recesserunt, Curio contigit & vacuos infestare hostium fines, & exercitum sine prælio auertere, sparsumq; cædere.

T. Didius paucitati suorum diffidẽs, cùm in aduentum earũ legionũ, quas expectabat, trahere bellum & occurrere eis hostẽ cõperisset, cõcione aduocata aptari iussit milites ad pugnam, ac de industria negligẽtius custodiri captiuos: exquibus pauci qui profugere, nũciauerũt suis pugã imminere. At illi, ne †suspicione prælii deducerent vires, omiserunt occurrere eis quibus insidiabantur: legiones tutissimè, nullo excipiente, ad Didium peruenerunt. suspectatione præliis

Bello Punico quædã ciuitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos destinaue-

 rant,

rant, cùm obsides dedissent, quos recipere antequam desciscerent studebant, simulauerunt seditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent, missosq; eos velut contraria pignora retinuerunt, nec antè reddiderunt quàm ipsi recuperarent suos.

Legati Romanorum cùm misissent ad Antiochum regem, qui secũ Annibalem victis iam Carthaginẽsibus habebat, consiliũq; eius aduersus Romanos instruebat, crebris cum Annibale colloquiis effecerũt vt is regi fieret suspectus cui gratissimus alioqui erat & vtilis propter calliditatem & peritiam bellandi

Q. Metellus aduersus Iugurtham bellum gerens, missos ad se legatos eius corrupit, vt sibi proderent regem. Cùm etiam alii venissent, idem fecit. Eodem cõsilio vsus est & aduersus tertios. Sed de captiuitate Iugurthę res parum processit † viuum enim tradi sibi volebat, plurimùm tamen consecutus est: nam cùm interceptæ fuissent epistolæ eius ad regios amicos scriptæ, in omnes eos rex animaduertit, spoliatusq; consiliis, amicos postea parare non potuit.

uirum

C. Cæsar per exceptum quendam aquatorem, cùm comperisset Afranium Petreiumq; castra noctu moturos, vt citra vexationem suorum, hostilia impediret consilia, in initio statim noctis vasa conclamare milites, & præter aduersariorum castra agi mulos cum fremitu, & sonum iussit continuare, quos retentos volebat, & arbitrari castra Cæsarem mouere.

Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cum commeatibus, Annibali Vẽticium Termum dimisit, ipse subuenturus.

Dionysius Syracusanorũ tyrannus, cùm Aphri ingenti multitudine traiecturi essent in Siciliam, ad eum oppugnandum castella pluribus locis cõmuniit, custodibusq; pręcepit, vt ea adueniẽti hosti dederent, dimissiq; Syracusas occultè redirẽt. Aphris necesse fuit capta castella præsidio ibi tenere, quos Dionysius redactos ad quam voluerat paucitatẽ, penè iam par numero aggressus vicit, cùm suos contraxisset & aduersarios sparsisset.

Agesilaus Lacedæmonius, cùm inferret bellum Tysapherni, Cariam se petere simulauit: quasi aptius locis montuosis, aduersus hostem equitatu præualẽtem pugnaturus. Per hanc consilii ostẽsionem, aduocato in Cariam Tysapherne, ipse Lydiam, vbi caput hostium regni erat, irrupit: oppressisq; qui illic agebant, pecunia regia potitus est.

De seditione militum compescenda. Cap. IX.

A. Manlius Cos. cùm comperisset coniurasse milites in hybernis Campanię vt iugulatis hospitibus, ipsi res eorũ inuaderẽt, rumorẽ sparsit eodem loco hybernaturos: atq; ita coniuratorum consilio turbato, Campaniam periculo liberauit, & ex occasione nocentes puniuit.

Liu. lib. 7 ab urb. con CL. Martium Ruti. habet.

Lucius Sylla cùm legiones ciuium Romanorum, perniciosa seditione furerent, consilio restituit sanitatem efferatis † Propere enim annunciari iussit, hostẽ adesse, & ad arma vocantium clamorem tolli, signa canere: discussa seditio est, vniuersis aduersus hostem consentientibus.

Prope

Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani senatu, ne tumultum mouerct, si solos euocasset nocẽtes, mixtos eis qui extra delictũ erant, venire iussit: ita

&

& noxii minore cum metu,quia non segregati,ideoq; non ex causa culpæ videbantur accersiti,comparuerunt,& illi quibus integra erat consciẽtia,custodiendis quoque nocentibus †attenderunt,ne illorum fuga inquinarentur. accesserũt

Cæsar cùm quædam legiones eius seditionem mouissent,adeò vt in perniciẽ quoque ducis viderentur consurrecturæ,dissimulato metu,processit ad milites, postulantibusq; missionem,vltro minaci vultu dedit: exauctoratos pœnitentia coëgit satisfacere Imperatori,obsequentioresque in reliquum operas ædere.

Quemadmodum intempestiua postulatio pugnæ inhibeatur. Cap. X.

Q. Sertorius, quòd experimento didicerat,imparem se vniuerso Romanorum exercitui, vt barbaros quoque inconsultè pugnam exposcentes doceret,adductis in conspectũ duobus equis,altero præualido,altero admodùm exili,duos admouit iuuenes similiter affectos, robustum & gracilem: ac robustiori imperauit equo exili vniuersam caudam abrumpere, gracili autem valẽtiorem per †singulos vellere:cumq; gracilis fecisset quod imperatum erat, validissimus singula cùm in infirmi equi cauda sine effectu luctaretur,Iam(inquit Sertorius)Romanorum cohortium(per hoc vobis exemplum ostẽdi) milites insuperabiles sunt vniuersas aggredientibus:easdẽ lacerabit & carpet,qui per partes attentauerit.

Idem cùm videret suos pugnæ signum inconsultè flagitantes, crederetq; rupturos imperium nisi congrederentur,permisit turmæ equitum ad lacessendos hostes ire,laborãtiq; submisit alias,& sic recepit omnes:tutisq; vtrisq; & sine noxa ostẽdit qs exitus flagitatã pugnã mãsisset:obsequẽtissimis inde eis vsus est.

Agesilaus Lacidæmonius cùm aduersus Thebanos castra super ripam posuisset, multoq; maiorem hostium manum esse intelligeret, & ideo suos arcere à cupiditate decernẽdi vellet,dixit respõso deûm se ex collibus pugnare iussum: & ita exiguo præsidio ad ripã pósito accessit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati transierunt flumen,& cùm facile depulissent præsidium,cæteros insecuti auidius,iniquitate locorum à paucioribus victi sunt.

Scorylo dux Dacorum cùm sciret dissociatum armis ciuilibus populum Ro. Scorio neq; tamen tentandũ arbitraretur, quia externo bello posset concordia in ciues coalescere,duos canes in conspectu popularium commisit, hisq; acerrimè inter ipsos pugnantibus,lupum ostendit,quem protinus canes,omissa inter se ira,aggressi sunt,quo exemplo,prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

Quemadmodum sit incitandus exercitus ad prælium. Cap. XI.

M. Fabius & Cn. Manlius Coss. aduersus Hetruscos propter seditiones detrectante præliũ exercitu, vltro simularunt cunctationẽ, donec milites probris hostium coacti,pugnam deposcerent,iurarentq; se ex ea victores redituros.

Fuluius nobilior cũ aduersus Samnitiũ numerosum exercitum,& successibus tumidũ,paruis copiis necesse haberet decertare,simulauit vnã legionẽ hostiũ à se corruptam ad proditionẽ:imperauitq;(ad eius rei fidem) tribunis, & primis ordinibus & centurionibus, q̃tum quisq; numeratæ pecuniæ,aut auri argentíque haberet,conferret,vt repræsentari merces proditoribus posset:se autem his qui contulissent pollicitus est, consummata victoria, ampla insuper præmia daturum. Quæ sua persuasio Romanis alacritatem attulit & fiduciam: vnde

R ii etiam

etiam præclara victoria,commiſſo ſtatim bello peracta eſt.

C.Cæſar aduerſus Germanos & Ariouiſtum pugnaturus, confuſis ſuorum animis,pro concione dixit,nullius ſe eo die opera niſi decimæ legionis vſurum: quo coſecutus eſt,vt†decimani,tanquám præcipuę fortitudinis teſtimonio†cogerentur, & cæteri pudore,ne penes alios gloria virtutis eſſet.

decimam cogeret, et cæteros puderet

Q.Fabius,qui egregiè ſciebat,& Romanos eius eſſe libertatis,quę contumelia exaſperaretur, & à Pœnis nihil iuſtum aut moderatum expectabat,miſit legatos Carthaginem,de conditionibus pacis: quas cùm illi iniquitatis & inſolentiæ plenas retuliſſent, exercitus Romanorum ad pugnandum cõcitatus eſt.

Ageſilaus Lacedæmoniorum dux,cùm propè ab Orchomeno ſocia ciuitate caſtra haberet,comperiſſetq́ pleroſq́ ex militibus præcioſiſſima rerum deponere intra munimẽta,præcepit oppidanis,ne quid ad exercitũ ſuũ ꝑtinens reciperetur,quo ardẽtius dimicaret miles,qui ſciret ſibi ꝓ omnibus ſuis pugnãdũ.

Epaminundas dux Thebanorũ aduerſus Lacedæmonios dimicaturus, vt non ſolũ viribus milites ſui,verùm etiã affectibus adiuuarẽtur, ꝓnunciauit in concione,deſtinatũ Lacedæmoniis ſi victoria potirẽtur, omnes virilis ſexus interficere,vxoribus autẽ eorũ & liberis in ſeruitutẽ adductis Thebas diruere,qua denũciatione cõcitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnauerũt.

Eutidas dux Lacedæmoniorum pugnaturus eodem die,qua claſſe vicerant ſocii, quamuis ignarus actæ rei, vulgauit nunciatam ſibi victoriam partium, quo conſtantiores ad pugnam milites haberet.

Aulus Poſthumius prælio quo cum Latinis conflixit,oblata ſpecie duorum in equis iuuenum,animos ſuorum erexit,Pollucem & Caſtorem adeſſe dicens, ac ſic prælium reſtituit.

Archidamus Lacedæmonius aduerſus Arcadas bellum gerens, arma in caſtris ſtatuit, & circa ea duci equos noctu clàm imperauit: quorũ veſtigia manè (tanquam Caſtor & Pollux perequitaſſent)oſtendens, adfuturos eosdem ipſis præliantibus perſuaſit.

locum

Pericles dux Athenienſium initurus prælium, cùm animaaduertiſſet†lucũ, ex quo vtraq; acies conſpici poterat,denſiſſimæ opacitatis,vaſtũ alioqui & Diti patri ſacrum,ingentis illic ſtaturæ hominẽ, altiſſimis cothurnis,& veſte purpurea,coma venerabilem in curru candidorum equorum ſublimen conſtituit, qui dato ſigno pugnæ,proueheretur:& voce Periclem nomine appellans,cohortaretur eum, diceretq́ deos Athenienſibus adeſſe:quo penè † primo coniectu teli hoſtes terga dederunt.

ante coniectum

L. Sylla,quo paratiorem militem ad pugnãdum haberet, prædici ſibi à diis futura ſimulauit. Poſtremò etiam in conſpectu exercitus,priuſquàm in aciem deſcenderet,ſignum modicæ amplitudinis,quod Delphis ſuſtulerat orabat,petebátque vt promiſſam victoriam maturaret.

magnam Scythia

C.Marius†ſagam quandam ex†Syria habuit, à qua ſe dimicationum euentus prædiſcere ſimulabat.

Q.Sertorius cùm barbaro,& rationis indocili milite vteretur,ceruam candidã inſignis formæ per Luſitaniã ducebat,& ab ea,quæ agẽda aut vitãda eſſent,

prænoſcere

prænoſcere ſe aſſeuerabat, vt barbari ad omnia tanquam diuinitus imperata obedirent.

Hoc genere Strategematicôn non ea tantùm parte vtendum eſt, qua imperitos exiſtimabimus eſſe, apud quos his vtemur, ſed multò magis ea, quæ talia erunt, excogitabuntur, vt ab his monſtrata credantur.

Alexander Macedo ſacrificaturus, inſcripſit medicamento aruſpicis manum, quam ille extis erat ſuppoſiturus: literæ ſignificabant victoriam Alexandro dari, quas cùm iecur calidum rapuiſſet, & à rege militi eſſet oſtenſum, auxit animum, tanquam deo ſpondente victoriam.

Idem fecit Innides †aruſpex, prælium Eumene cum Gallis commiſſuro. *Indas*

Epaminundas, Thebanus aduerſus Lacedæmonios fiduciam ſuorum religione adiuuandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte ſubtraxit, perſuaſitque militibus, deos iter ſuum ſequi, vt præliantibus ipſis adeſſent.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm quoſdam Perſarum cœpiſſet, quorum habitus multum terroris præfert, quoties veſte tegitur, nudatos militibus ſuis (vt alba corpora & vmbratica contemnerent) oſtendit.

Gelo Syracuſarum tyrannus bello aduerſus Pœnos ſuſcepto, cùm multos cœpiſſet, infirmiſſimum quenque, præcipuè ex †auxliaribus qui nigerrimi erant, nudatum in conſpectu ſuorum produxit, vt perſuaderet contemnendos. *auxiliatoribus*

Cyrus rex Perſarum, vt concitaret animos popularium, tota die in excidenda quadam ſylua eos fatigauit, deinde poſtridie præſtitit eis liberaliſſimas epulas, & interrogauit, vtro magis gauderent: cùmque ei præſentia probaſſet, Atqui per hæc (inquit) ad illa perueniendum eſt. Nam liberi beatique eſſe, niſi Medos viceritis, non poteſtis: atque ita eos ad cupiditatem prælii concitauit.

L. Sylla quia aduerſus Archelaum præfectum Mithridatis, apud Pyrea pigrioribus ad prælium militibus vtebatur, opere eos fatigando, compulit ad poſcendum vltro pugnæ ſignum.

Fabius Maximus veritus, ne qua fiducia nauium, ad quas refugium erat, minus conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas priuſquàm iniret prælium iuſſit.

De diſſoluendo metu quo milites ex aduerſis omnibus conciderunt. Cap. XII.

Scipio ex Italia in Aphricam tranſportando exercitum, cùm egrediens nauem prolapſus eſſet, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem afferebat, conſtantia & magnitudine animi, in hortationem conuertit. Et ludite (inquit) milites, Aphricam oppreſſi.

C. Cæſar cùm fortè conſcendens nauem lapſus eſſet, Teneo te terra mater (inquit) qua interpretatione effecit, vt repetiturus illas à quibus proficiſcebatur terras videretur. T. Sempronius Gracchus Coſ. acie aduerſus Picentes directa cum ſubitus terræmotus vtraſque partes confudiſſet, exhortatione confirmauit ſuos, & impulit, vt conſternatum ſuperſtitione hoſtem inuaderent, adhortatusque deuicit.

Sertorius, cùm equitum ſcuta extrinſecus, equorumque pectora cruenta ſubito prodigio apparuiſſent, victoriam portendi interpretatus eſt, quoniam illæ partes ſolerent hoſtili cruore reſpergi.

Epaminundas Thebanus contriſtatis militibus, quod ex haſta eius ornamentum

insulæ more dependens, ventus ablatum in sepulchrum Lacedæmonii cuiusdam depulerat, Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmonis significatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idem cùm fax de cœlo nocte delapsa eos qui aduerterunt terruisset, Lumen (inquit) hoc numina ostendunt.

Idem instante aduersus Lacedæmonios pugna, cùm sedile in quo resederat, succubuisset, & id vulgò pro tristi significatione confusi milites interpretarentur, Immo (inquit) vetamur sedere.

Lu. Sulpitius Gallus defectum lunæ imminentem, ne pro ostento exciperēt milites, prædixit futurum, additis rationibus causisq; defectionis.

Agathocles Syracusanus aduersus Pœnos simili eiusdem sideris diminutione, qua sub diem pugnæ, vt prodigio milites sui consternati erant, ratione qua id accideret exposita, docuit quicquid illud foret ad rerum naturam, non ad ipsorum propositum pertinere.

Pericles, cùm in castra eius fulmen decidisset, terruissetq; milites, aduocata concione, lapidibus in conspectu omnium collisis ignem excussit, sedauitq; turbationem, cùm docuisset similiter nubium attritu excuti fulmen.

Timotheus Atheniensis, classe dimicaturus aduersus Corcyreos, gubernatori suo qui proficiscenti iam classi signum receptui cœperat dare, quia ex remigibus, quendam sternutantem audierat, Miraris (inquit) ex tot milibus †vnum perfrixisse. *militibus*

Chalabrias Atheniēsis classe dimicaturus, excusso ante nauē ipsius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus, Nunc (inquit) potissimum iucunda pugna est, cùm deorū maximus Iupiter adesse numē suum classi nostræ ostendit.

FINIS PRIMI LIBRI.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRAtegematum libri secundi præfatio.

Ispositis primo libro exemplis instructuris (vt mea fert opinio) ducem in his quæ ante†commissum prælium agenda sunt, deinceps reddemus pertinētia ad ea quæ in ipso prælio agi solēt, & deinde ea quæ post prælium: & eorum quæ ad prælium pertinent species sunt. *iustum*

DE TEMPORE AD PVGNAM eligendo. Cap. I.

Vblius Scipio in Hispania, cùm comperisset Hasdrubalem Pœnorum ducem ieiuno exercitu mane processisse in aciem, continuit in horam septimam suos: quibus præceperat, vt quiescerent, & cibum caperent: cumq; hostes, inedia, siti, mora sub armis fatigati, repetere castra cœpissent, subitò copias eduxit, & commisso prælio vicit.

Metellus Pius in Hispania aduersus Herculeium, cùm ille oriente protinus die instructam aciem vallo eius admouisset, feruidissimo tunc tempore anni, intra castra suos continuit, in horam diei sextam, atq; ita fatigatos æstu, facilè integris & recentibus vicit suorum viribus.

Idem iunctis cum Pompeio castris aduersus Sertorium in Hispania, cùm sæpe instruxisset aciem, hoste, qui imparem se duobus credebat, pugnam detrectāte: quodam deinde tempore, quum Sertorianos milites animaduertisset magno impetu instinctos deposcentes pugnam, humerosq; exercentes, & lanceas vibrantes, existimauit ardori cedendum in tempore, recepitq; exercitū, & Pompeio idem faciendi autor fuit.

Posthumius Cos. in Sicilia, cùm castra eius à Punicis trium milium passuum spacio distarent, & dictatores Carthaginensium quotidie ante ipsa munimenta Romanorum dirigerent aciem, exigua manu leuibus assiduè præliis pro vallo resistebat: quam consuetudinem contemnente iam Pœno, reliquis omnibus per quietem intra vallum præparatis, ex more pristino, cum paucis sustinuit incursum aduersariorum, ac solito diutius detinuit, quibus fatigatis post sextam horam, etiam se recipientibus, & cùm inedia quoq; laborarent, per recentes suos hostem, quem prædicta profligauerant, incommoda fugauit.

Iphicrates Atheniensis quia explorauerat, eodē assiduè tempore hostes cibum capere, maturius vesci suos iussit, & eduxit in aciem, aggressusq; hostem ita detinuit, vt ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde iam die reduxit suos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hostes non statione magis quàm inedia, statim ad corporis curam & cibum capiendum festinauerunt: Iphicrates rursus eduxit, & incompositi hostis aggressus est castra.

Idem

Idem cùm aduersus Lacedæmonios pluribus diebus castra cominus haberet, & vtraq; pars certis temporibus assiduè pabulatum lignatumq; procederet, quodã die militũ habitu, seruos lixasq; dimisit ad munera, milites retinuit, & cùm hostes dispersi † essent ad similia munera, expugnauit castra eorum, inermesq; cum fasciculis passim ad tumultum recurrentes, facile aut cecidit, aut cepit.

issent

Verginius Cos. in Volscis cùm procurrere hostes effusos ex longinquo vidisset, quiescere suos ac defixa tenere pila iussit. Tunc anhelantes, integris viribus exercitus sui aggressus auertit.

Fab. Max. non ignarus Gallos & Samnites primo impetu præualere, suorũ autem infatigabiles spiritus, inter moras decertãdi etiam incalescere, imperauit militibus, vt contenti essent primo congressu sustinere, vt hostem mora fatigarent: quod vbi successit, admoto etiam subsidio suis, in prima acie vniuersis viribus oppressum fudit hostem.

Philippus ad Cheroniam, memor sibi esse militem longo vsu duratum, Atheniensibus acrem quidem, sed inexercitatum & impetu tantùm violentum, ex industria prælium traxit: moxq; languentibus iam Atheniensibus, concitatius intulit signa, & ipsos cecidit.

Lacedęmonii certiores ab exploratoribus facti, Messenios in eam exarsisse rabiem, vt in præliũ cum coniugibus ac liberis descenderẽt, pugnã distulerũt.

C. Cæsar bello ciuili cùm exercitum Afranii & Petreii circumuallatum, siti angeret, isq; ob hoc exasperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam descendisset, continuit suos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quòd aduersarios & ira & desperatio incenderat.

Cn. Pompeius fugientem Mithridatem, cupiens ad prælium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, vt abeunti se opponeret: atq; ita præparatus, subitam hostibus necessitatem † decertandi iniecit. Præterea sic constituit aciẽ, vt Ponticorum quidem oculos aduersa luna perstringeret, suis autem illustrem & conspicuum præberet hostem.

decernendi

Iugurtham autem cõstat memorem virtutis Romanorum, semper inclinato die committere pręlia solitum, vt si fugarentur sui, oportunam noctem haberent ad delitescẽdum.

Lucullus aduersus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigranocertam, cùm ipse non amplius xv milia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem, eóq; ipso inhabilem, vsus hoc eius incommodo, nondùm ordinatam hostium aciem inuasit, atq; ita protinus dissipauit, vt ipso quoq; reges abiectis insignibus fugerent.

Cl. Tyberius Nero aduersus Pannonios, cùm barbari feroces in aciem oriente statim die processissent, continuit suos, passusq; est suos nebula & hymbribus qui fortè illo die crebri erant, verberari, ac demum vt fessum stando & pluuia non solùm animo, sed & lassitudine deficere animaduertit, signo dato adortus superauit

C. Cæsar in Graia, quia compererat Ariouisto Germanorum regi institutũ, & quasi legem militibus non pugnandi decrescente luna, tum potissimũ acie

commissa

commiſſa impeditos religione hoſtes vicit.

D. Aug. Veſpaſianus, Iudæos Saturni die, quo eis nefas eſt quicquàm feriæ rei agere, adortus ſuperauit.

Lyſander Lacedæmonius aduerſus Athenienſes apud † Aegeopotamon inſtituit certo tempore infeſtari naues Atheniēſium, deinde reuocare claſſem, quare in conſuetudinem perducta, cùm Athenienſes poſt digreſſum eius ad contrahendas copias diſpergerentur, extendit ex conſuetudine claſſem, & recepit. Tum hoſtium maxima parte ex more dilapſa, reliquos adortus occidit, & vniuerſas naues cepit. *Aegoſpotamum*

De loco ad pugnam eligendo. Cap. II.

MArcus Curius, quia phalangi regis Pyrrhi explicitæ reſiſti non poſſe animaduertebat, dedit operam, vt in anguſtiis confligeret, vbi conferta ſibi ipſa eſſet impedimento.

Cn. Pompeius in Capadocia elegit locum caſtris æditum, vnde adiuuante procliuio impetum militum, facile ipſo decurſu Mithridatem ſuperauit.

C. Cæſar aduerſus Pharnacem Mithridatis filiũ dimicaturus, in colle inſtruxit aciem, quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pila ex ædito in ſubeuntes barbaros emiſſa, protinus eos auerterunt.

Lucullus aduerſus Mithridatem & Tygranem, in Armenia maiore, apud Tigranocertam dimicaturus, collis proximi planum verticem raptim cum copiarum parte adeptus, in ſubiectos hoſtes decurrit, & equitatum eorum à latere inuaſit, aduerſũmque, & eorundem partem peditum perturbatam inſequutus, clariſſimam victoriam retulit.

Ventidius aduerſus Parthos non antè militē eduxit, quàm illi quingētis nō amplius paſſibus abeſſent, atq; ita procurſione ſubita adeò ſe admouit, vt ſagittas quibus ex longinquo vſus eſt, cominus applicitus eluderet: quo cōſilio, quia quandam fiduciæ etiam ſpeciem oſtentauerat, celeriter barbaros debellauit.

Hannibal apud † Numiſtronem, contra Marcellũ pugnaturus, cauas & præruptas vias obiecit à latere, ipſaq; loci natura pro munimētis vſus, clariſſimum ducem vicit. *Mumiſtronem*

Idem apud Cannas cùm comperiſſet Volturnum amnem, vltra reliquorum naturam fluminum ingentes auras mane perflare, quæ arenarũ & pulueris vertices agerent, ſic direxit aciem, vt tota vis à tergo ſuis, Romanis in ora & oculos incideret: quibus incommodis mirè hoſti aduerſantibus, illam memorabilem adeptus eſt victoriam.

Marius aduerſus Cymbros ac Theutonos conſtituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante caſtra collocauit, vt per aliquantum ſpacii, quo aduerſarii dirimebantur, exercitus hoſtium potius labore itineris profligaretur: fatigationi eorum deinde incommodum aliud obiecit, ita ordinata ſuorum acie, vt aduerſo ſole, & vento & puluere barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedæmonius aduerſus Hippiam Athenienſem, qui equitatu præualebat, planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impediuit, & inuiam equiti fecit.

Iberi

Iberi in Aphrica ingenti hoſtium multitudine excepti, timẽteſq; ne circũirentur,applicuerunt ſe flumini, quod altis in ea regione ripis profluebat: qui ita à tergo amne defenſi,& ſubinde cùm virtute præſtarét,incurſando in proximos,omnem hoſtium exercitum ſtrauerunt.

Xantippus Lacedæmonius ſola loci cõmutatione,fortuná Punici belli conuertit:nam cũ deſperãtibus iá Carthaginẽſibus mercede ſolicitatus,animaduertiſſet Afros quidẽ qui equitatu & elephantis pręſtabãt,colles ſectari:à Romanis autem,quorũ robur in peditibus erat, campeſtria teneri,Pœnos in plana deduxit: vbi p elephãtos,diſſipatis ordinibus Romanorũ,ſparſos milites per Numidas perſecutus, eorum exercitum fudit:in illam diem terra mariq; victorem.

Epaminundas dux Thebanorũ,aduerſus Lacedęmonios directurus aciem, ꝓ frõte eius decurrere eqtibus iuſſis,cũ ingenté puluerẽ oculis hoſtiũ obieciſſet, expectationẽq; equeſtris certaminis prętẽdiſſet,circũducto pedite ab ea parte ex qua decurſus in aduerſá hoſtiũ aciẽ ferebat, inopinantiũ terga adortus cecidit.

Lacedæmonii ccc.contra innumerabilem multitudinẽ Perſarum,Thermopylas occupauerunt,quarum anguſtiæ non amplius, quàm parem numerũ cominus pugnaturum, poterant admittere:eaq; ratione quantùm ad congreſſus facultatem,æquati numero barbarorum, virtute autem præſtãtes,magná eorũ partem occiderunt: nec ſuperati forent,niſi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hoſtis,à tergo eos oppreſſiſſet:

Themiſtocles dux Athenienſium cùm videret vtiliſſimũ Græcię,aduerſus multitudinem Xerxis nauium in anguſtiis Salaminis decernere,idq; perſuadere ciuibus non poſſet, ſolertia effecit vt barbaris,ad vtilitates ſuas Græci compellerẽtur.ſimulata nanq; proditione,miſit ad Xerxem,qui indicaret populares ſuos de fuga cogitare,difficilioremq; rem ei futurá, ſi ſingulas ciuitates obſidione aggrederetur.Qua ratione effecit vt exercitus Barbarorum primùm inquietaretur,dum tota nocte in ſtatione cuſtodiæ eſt: deinde, vt ſui mane integris viribus,cum dictis barbaris vigilia marcentibus confligerent,loco vt voluerat arcto,in quo Xerxes multitudine,qua præſtabat,vti non poſſet.

De acie ordinanda. Cap. III.

CNeus Scipio in Hiſpania aduerſus Hannonẽ ad oppidum Indibilem, cùm animeduertiſſet Punicá aciẽ ita directam, vt in dextro cornu Hiſpani cõſtituerentur,robuſtus quidẽ miles, ſed qui alienum negotium ageret:in ſiniſtro autem Afri minus viribus firmi, ſed animi cõſtantioris,reducto ſiniſtro latere, ſuorũ dextro cornu, quod validiſſimis militibus extruxerat,obliqua acie cum hoſte conflixit.Deinde,fuſis fugatiſq; Afris,Hiſpanos,qui in receſſu ſpectantiũ more ſteterant,facile in deditionem compulit.

Philippus Macedonũ rex aduerſus Illyricos gerens bellum,vt animaduertit frontem hoſtium ſtipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortiſſimis ſuorum in dextro cornu collocatis,ſiniſtrum latus hoſtium inuaſit, turbatáque acie tota,victoriam profligauit.

Pammenes Parmẽnes Thebanus,cõſpecta Perſarũ acie,quæ robuſtiſſimas copias in dextro cornu collocatas habebat, ſimili ratione & ipſe ſuos ordinauit,omnẽq; eqtatũ, &

& fortissimum quenq; peditum in dextro cornu, infirmissimos autem contra fortissimos hostium posuit, præcepitq; vt ad primum impetum eorum sibi fuga consulerent, & in syluestria confragosaq; loca se reciperent: ita frustrato robore exercitus, ipse optima parte virium suarum, dextro cornu, totam circuiuit aciem hostium & euertit.

P.Cor.Scipio, cui postea Africano cognomē fuit, aduersū Asdrubalem ducē Pœnorum in Hispania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatum produxit exercitum, vt media acies fortissimis fundaretur: sed cùm hostes quoq; eadē ratione assiduè ordinati procederent. Scipio eo die quo statuerat decernere, cōmutauit instructionis ordinē, & firmissimos, id est, legionarios in cornibus collocauit, ac leuem armaturam in media acie, sed retractatā: ita cornibus quibus ipse præualebat, infirmissimas hostium partes lunata acie aggressus facile fudit.

Metellus in Hispania eo prælio quo Herculeiū deuicit, cùm comperisset cohortes eius, quæ validissimæ vocabantur, in media acie locatas, ipse mediam suorum aciē reduxit, ne eam partem antè cum hoste confligeret, quàm cornibus cōfligatis, medios vndiq; circunuenissent.

Artaxarxes aduersus Græcos, qui Persidam intrauerant, cùm multitudine superaret, latius quàm hostes acie instructa, in fronte equitem, leuemq; armaturam in cornibus collocauit, atq; ita ex industria lentius procedente media acie, copias hostium cinxit ceciditq;.

Contrà Annibal ad Cannas reductis cornibus productaq; med ia cie, nostros primo impetu protrusit. Idem conserto prælio, paulatim inuicem sinuātibus, procedētibusq; ad præceptū cornibus, auidè insequentem hostem in mediam aciē suam recepit, & ex vtraq; parte compressum cecidit, veterano & diu edocto vsus exercitu, hoc enim genus ordinationis exequi, nisi peritus, & ad omne momentum respondens miles, vix potest.

Liuius Salinator & Cl.Nero cùm Asdrubal bello Punico secūdo decertādi necessitatē euitās, in colle confragoso post vineas aciem direxisset, ipsi reductis in latera viribus, vacua fronte ex vtraq; parte circumuenerunt eum, atq; ita aggressi superauerunt. Annibal quum frequentibus præliis à Cl. Marcello superaretur, nouissimè sic castrametabatur, vt aut montibus, aut paludibus, aut simili locorum aliqua oportunitate adiutus, aciem eo modo collocaret, vt vincentibus quidem Romanis, penè indemnem recipere posset intra munimēta exercitum, cedentibus autem, instandi liberum haberet arbitrium.

Xantippus Lacedæmonius in Africa aduersus M.Attilium Regulum leuē armaturam in prima acie collocauit, in subsidio autem robur exercitus, præcepitq; auxiliaribus, vt emissis telis cederent hosti: & cùm se intra suorum ordines recepissent, confestim in latera discurrerent, & à cornibus rursus erūperēt, exceptumq; iam hostem à robustioribus & ipsi circumirent.

Sertorius idem in Hispania aduersas Pompeium fecit. Cleandridas Lacedæmonius aduersus Lycaonas dēsam instruxit aciem, vt longè minoris exercitus speciem præberet: securioribus inde hostibus, in ipso certamine diduxit ordines

dines à lateribus & circunuentos eos fudit.

Castronius Lacedæmonius.cùm in auxilium Aegyptiis aduersus Persas venisset,& sciret firmiorem esse Græcum militem, magisq; à Persis timeri,commutatis armis Græcos in prima posuit acie,& cùm illi æquo Marte pugnarent submisit Aegyptiorũ manũ:Persæ cum Græcis,quos Aegyptios opinabãtur,restitissent,superueniente multitudine,quam vt Græcorum expauerant,cesserũt.

Cn.Pompeius in Albania,quia hostes & numero & equitatu præualebant, iuxta collem in angustiis protegere galeas, ne fulgore earum conspicui fierent, iussit equites:deinde in æquum procedere,ac velut prætendente peditibus,præcepitq; eis vt ad primum impetum hostium refugerẽt,& simul ac ad pedites vẽtum esset,in latera discederẽt:quod vbi explicitũ est,patefacto loco subita peditum surrexit acies,inuectosq; temere hostes,inopinato interfusa prælio cecidit.

M.Antonius aduersus Parthos,qui infinita multitudine sagittarum exercitũ eius obruebant,subsidere suos,& testudinẽ facere iussit,supra quam trãsmissis sagittis,sine militum noxa exhaustus est hostis.

Annibal aduersus Scipionem in Aphrica, cùm haberet exercitum ex Pœnis & auxiliaribus, quorum pars non solùm ex diuersis partibus, sed etiam ex Italicis constabat,post elephantos lxxx qui in prima fronte positi hostium turbarent aciem,auxiliares Gallos & Lygures & †Baleares Maurosq; posuit,vt nõ fugere possent,Pœnis à tergo stantibus,& hostem oppositi si non infestarent, at certè fatigarent,tum suis & Macedonibus,qui iam fessos Romanos integri exciperent,in summa acie collocatis,nouissimos Italicos constituit, quorum & timebat fidem,& segnitiem verebatur,quoniam plerosq; eorum ab Italia inuitos extraxerat.Scipio aduersus hanc formã,robur legionis,triplici acie in frõte ordinatũ per hastatos & principes & triarios opposuit, nec continuas cõstruxit cohortes, sed manipulis inter se distantibus spacium dedit, per quod elephãti ab hostibus acti facile trãsmitti sine pturbatione ordinũ possẽt:ea ipsa interualla expeditis velitibus impleuit,ne interluceret acies,dato eis præcepto,vt ad impetum elephãtorũ,vel †retro vel in latera concederent.Equitatũ deinde in cornua diuisit,& dextro Romanis equitibus Læliũ, sinistro Numidis Masinissã præposuit,quæ tam prudens ordinatio,non dubiè causa victoriæ fuit.

Barbaros (margin) — *recta* (margin)

Archelaus aduersus L.Syllam,in fronte ad perturbandũ hostẽ,falcatas quadrigas locauit,in secunda acie phalangem Macedonicam,in tertia Romanorũ more armatos auxiliares,mixtis fugitiuis Italicæ gentis,quorũ †peruicaciæ plurimùm fidebat,leuem armaturam in vltimo statuit.In vtroq; deinde latere equitatum,cuius amplum numerũ habebat, circũeundi hostis causa posuit.Cõtra hæc Sylla fossas amplæ latitudinis in vtroq; latere duxit,& capitibus earũ castella cõmuniuit:qua ratione,ne circũiretur ob hoste, & peditũ numero,& maximè eqtatu supante cõsecutus est.Triplicẽ deinde peditũ aciẽ ordinauit,relictis interuallis,per leuẽ armaturã,& eqtẽ, quem in nouissimo collocauerat, vt cùm res exegisset,emitteret eũ : †tum psignanis,qui in secunda acie erãt,imperauit,vt dẽsos numerososq; palos firmè in terrã defigerẽt,interq; eos, appropinquantibus quadrigis ante signa,nostram aciem recepit, tum demum sublato-

pernicitati (margin) — *cum postsignanis* (margin)

vniuersorum

vniuersorum clamore velites & leuem armaturam ingerere tela iussit, quibus factis quadrigæ hostium aut implicitæ palis aut exterritæ clamore telisq;, in suos conuersæ sunt, turbaueruntq; Macedonum instructuram: qua cedente cum Sylla staret & Archelaus equitem opposuisset, Romani equites subitò emissi auerterunt eos consummarúntque victoriam.

C. Cæsar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuítque.

Alexander ad Arbela cùm hostium multitudinem vereretur, virtuti autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectantem ordinauit, vt circumuenti, vndique pugnare possent.

Paulus aduersus Persen Macedonum regem, cùm phalangem suorũ duplicem, mediam in partem direxisset, eámq; leui armatura cinxisset, & equitem in vtroque cornu collocasset, triplicem aciem cuneis instruxit, inter quos subinde velites emisit. Quo genere cùm profligari nihil videret, cedere instituit, vt hac simulatione perduceret hostes in confragosa loca quæ ex industria captauerat. Cum sic quoque suspecta calliditate recedentium, sequeretur ordinata phalanx equites à sinistro cornu præter ora phalangis iussit transcurrere, citatis equis tectis, vt obiectis armis ipso impetu præfringerent hostium spicula: quo genere telorum exarmati Macedones soluerunt aciem, & terga verterunt.

Pyrrhus pro Tharentinis apud Asculum secundum Homericum versum quo pessimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotásq;, sinistro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in media acie Tarentinos collocauit, equitatũ & elephantos in subsidiis esse iussit. Contrà Coss. aptissimè diuisis in cornua equitibus, legiones in prima acie & in subsidiis collocarunt, & his immiscuerunt auxilia. Vtrinque xl. milia constat fuisse, Pyrrhi dimidia pars exercitus amissa, apud Romanos quinque milia desiderata sunt.

Cn. Pompeius aduersus C. Cæsarem † palustri prælio Pharsaliæ triplicem instruxit aciem, quarum singulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones secundum virtutem cuiusque firmissimas in cornibus & in medio collocauit, spacia his interposita tyronibus suppleuit, dextro latere dc equites, propter flumen Enipeum, quod & alueo suo & alluuie regionem impedierat, reliquum equitatum in sinistro cornu cum auxiliis omnibus collocauit, vt inde Iulianum exercitum circuiret. Aduersus hanc ordinationem Iulius Cæsar & ipse triplice acie, dispositis in fronte legionibus, sinistrum latus, ne circuiri posset, admouit paludibus. In dextro cornu posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, & ad morem equestris pugnæ exercitatos, sed deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res futuras: sed dextro latere conuersas in obliquum, vnde equitatum hostium expectabat, collocauit: nec vlla res ad victoriam plus eo die Cæsari contulit: effusum nanq; Pompeii equitatum inopinato subinde lati excursu auerterunt, cædendúmque tradiderunt.

palestrialis alias, palæ pharsali

Imperator Cæs. Germanicus, cùm subinde Catii equestre prælium, in syluas refugiendo † reducerent, iussit suos equites, simul atque ad impedimenta ventum esset, equis desilire, pedestriq; pugna confligere: quo genere consequutus est

diducerent

S ne quis

ne quis non locus eius victoriam miraretur.

C.Duillius cùm videret graues suas naues mobilitate Punicæ classis eludi, irritámq; virtutem militum fieri, excogitauit manus ferreas, quæ vbi hostilem apprehenderent nauem, supiecto ponte, transgrediebatur Romanus, & in ipsorum ratibus cominus eos trucidabat.

De acie hostium turbanda. Cap. IIII.

PApyrius Cursor, filius consulis, cùm æquo Marte aduersus obstinatos Samnites concurreret, ignorantibus suis præcepit Spurio Naucio, vt pauci Calones, & agasones mulis insidentes, ramosq; per terram trahentes, à colle transuerso magno tumultu decurrerent: quibus prospectis proclamauit victorem adesse collegam vt occuparent ipsi præsentis prælii gloriam: quo facto & Romanis fiducia concitatis, propulére, propulsi terga vertère.

F.Rutilius Maximus, quarto consulatu in Samnio, omni modo frustra conatus aciem hostium perrumpere, nouissimè hastatos subduxit ordinibus, & cum Scipione legato suo circummisit, iussitq; collem capere, ex quo decurri poterat in hostium terga: quod vbi factũ est, Romanis creuit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæsi sunt.

Minutius Ruffus Imp. cùm à Scordiscis Dacisq; premeretur, quibus impar erat numero, præmisit fratrem & paucos equites vnà cum æneatoribus: præcepitq;, vt cùm vidisset contractum prælium, subitus ex diuerso se ostenderet, iuberetq; æneatores concinere: sonantibus montium iugis, species ingentis multitudinis, offusa est hostibus, qua perterriti dedére terga.

Agellius

Acilius Glabrio Cos. aduersus Antiochi regis aciẽ, quam is in Achaiam per angustias thermopylarum direxerat iniquitatibus loci non irritus tantum, sed cum iactura quoq; repulsus esset, nisi circũmissus ab eo Porcius Cato qui tũ tribunus militũ à populo factus in exercitu erat, deiectis iugis Callidromi mõtis.

Calliodromiacolis

† Aetolis, qui præsidio tenebantur, supereminentem castris regiis collem, à tergo subitus apparuisset: quo facto perturbatis Antiochi copiis, vtrinq; irrupere Romani, & fusis fugatisq; castra ceperunt.

C.Sulpitius Petreius Cos. contra Gallos dimicaturus, iussit muliones clàm in montes proximos cum mulis abire, & inde conserto iam prælio, velut equis insidentes ostẽtare se pugnantibus: quare Galli existimantes aduentare auxilia Romanis, cessere, iam penè victores.

Marius circa aquas Sextias, cùm in animo haberet postera die depugnare aduersus Theutonos, Marcellũ cum parua manu equitum peditúmq; noctu post terga hostium misit, & ad implendam multitudinis speciem, agasones lixasq; armatos simul ire iussit, iumentorumq; magnam partem instratorum cum cẽtumculis, vt per hoc facies equitatus obiiciretur, præcepitq; vt cũ animaduertissent committi prælium, ipsi in terga hostium descenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, vt asperrimi hostes in fugam versi sint.

Calamatiũ Castrum & Tanonicũ.

Licinius Crassus fugitiuorum bello apud †Calamarcum educturus militem, aduersus Castũ & Canimocũ duces Gallorũ xii cohortes cũ C. Próptino & cũ Q.Marcio Ruffo legatis post montem circũmisit: quæ cũ cõmisso iam prælio, à tergo

tergo clamore iam ſublato, decurriſſent, ita fuderunt hoſtes, vt vbique fugã pro pugna capeſcerent.

Marcellus cùm vereretur ne paucitatem eius militum clamor detegeret, ſimul lixas calonéſque, & omnis generis ſequelas conclamare iuſſit, atque ita hoſtem magni exercitus ſpecie exterruit.

Valerius Leuinus aduerſus Pyrrhum, occiſo quodam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui vtriq; perſuaſit Pyrrhum interemptum. Quamobrem hoſtes deſtitutos ſe ducis morte credentes, conſternati à mendacio, ſe pauidi in caſtra receperunt.

Iugurtha in Numidia aduerſus C. Marium, cum Latinę quoq; linguę vſum ei conuerſatio priſtina caſtrorum dediſſet, in primam aciem procurrit, & occiſum à ſe C. Mariũ tum Latinè clamare cœpit, atq; ita multos noſtrorũ auertit.

Myronides Athenienſis dubio prælio aduerſus Thebanos rem gerens, repente in dextro ſuorũ cornu proſiluit, & exclamauit ſe iam ſiniſtro viciſſe: quare & ſuis alacritate & hoſtibus metu iniecto vicit.

Crœſus præualido hoſtium equitatui camelorum gregem oppoſuit: quorum nouitate & horrore conſternati equi, non ſolùm inſidẽtes præcipitauerunt, ſed peditum quoque ſuorũ ordines pertriuerunt, vincendóſque hoſti præbuerunt.

Pyrrhus Epirotarũ rex, pro Tarentinis aduerſus Ro. eodem modo elephantis ad perturbandam aciem vſus eſt.

Pœni quoq; aduerſus Romanos idem fecerunt frequenter. Volſcorũ caſtra cùm prope virgulta ſyluáſque poſita eſſent, Camillus ea omnia, quæ conceptũ ignem vſq; in vallum proferre poterant, incẽdit, & ſic aduerſarios exuit caſtris.

M. Craſſus bello ſociali eodẽ modo propè cũ copiis omnibus interẽptus eſt.

Hiſpani contra Hamilcarem boues vehiculis adiunctos in prima fronte cõſtituerunt, vehiculáque tædæ & ſepi & ſulphuris plena, ſigno pugnæ dato, incenderunt: actis deinde in hoſtem bobus conſternatam aciem perruperunt.

Phaliſci & Tarquinienſes, compluribus ſuorum in habitu ſacerdotum ſubornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbauerunt. Idem Veientes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

Atheas rex Scytharum cùm aduerſus ampliorem Triballorum exercitum confligeret, iuſſit à fœminis & pueris omniq; imbelli turba, greges aſinorum, ac boum ad poſtremam hoſtium aciem admoueri, & erectas haſtas præferre: famã deinde diffudit, tanquàm auxilia ſibi ab vlterioribus Scythis aduentarent, qua aſſeueratione auertit hoſtem. Aethes

De inſidiis. Cap. V.

Romulus per latebras copiarũ parte diſpoſita cùm ad Fidenas acceſſiſſet, ſimulata fuga temere hoſtes inſequutos eò perduxit vbi occultos habebat milites, qui vndique adorti effuſos & incautos ceciderunt.

Quintus Fabius Maximus Coſ. auxilio Sutrinis miſſus aduerſus Hetruſcos, omnes hoſtium copias in ſe conuertit: deinde ſimulato timore, in ſuperiora loca velut fugiens receſſit, effuſeq; ſubeuntes aggreſſus, non aciem tantùm ſuperauit ſed etiam caſtris exuit.

Sempronius Gracchus aduersus Celtiberos,metu simulato,continuit exercitum:emissa deinde armatura leui, quæ hostem lacesseret, ac statim pedem referente,euocauit hostem:deinde inordinatos aggressus, vsque eò cecidit vt etiam castra caperet.

Q.Metellus Cos.in Sicilia bellum gerens aduersus Hasdrubalem,ob eius ingentem exercitum & cxxx elephantos intentior, diffidentia simulata,intra Panormum copias tenuit,fossamque ingentis magnitudinis ante se duxit: conspecto deinde exercitu Hasdrubalis,qui in prima acie elephātos habebat,præcepit hastatis,tela in beluas iacerent,protinúsque se intra munimenta reciperent:ea ludificatione rectores elephantorum cōcitati,in ipsam fossam elephantos egerūt: quo vt primū illaqueati sunt, partim magnitudine telorū cōfecti,partim retro in suos acti,totā aciē turbauerūt. Tūc Metellus,hanc operiēs occasionē,cū toto exercitu erupit & aggressus à latere Pœnos cecidit,ipsisq; vt elephātis potitus est.

Tomyris Tamiris Scytharum regina,Cyrum Persarum ducem,æquo Marte certantē, simulato metu elicuit ad notas militi suo angustias, atque ibi repente conuerso agmine,natura loci adiuta,deuicit.

Aegyptii cōflicturi acie in eis campis quibus iunctæ paludes erant, alga eas cōtexerunt,commissoq; prælio fugā simulantes in insidias se uocauerunt,qui rapidius vecti per ignota loca,limo inhæserunt,circumuentiq; sunt.

Viriatus ex latrone dux Celtiberorū cedere se Romanis equitibus simulans, vsq; ad locum voraginosum & præaltū eos perduxit:& cum ipse per solidos ac notos sibi trāsitus euaderet,Romanos ignaros locorū immersosq; limo cecidit.

Fuluius Imp . Cymbrico bello collatis cum hoste castris, equites suos iussit succedere ad munitiones eorum,lacessitisq; barbaris,simulata fuga recessit:hoc cùm per aliquot dies fecisset,auidè insequentibus Cymbris animaduertit castra eorum solita nudari:itaque per partem exercitus custodita consuetudine, ipse cum expeditis post castra hostium concedit occultus,effusisq; eis ex more repēte adortus,& desertum proruit vallum & castra cepit.

Cn.Fuluius cùm in finibus nostris exercitus Faliscorum, longè nostro maior castra posuisset,per suos milites quædam procul à castris ędificia succendit, vt Falisci suos id fecisse credentes, spe prædæ diffunderentur.

Alexāder ex Epirotis aduersus Illyricos collocata in insidiis manu,quosdā ex suis habitu Illyriorum instruxit, & iussit vastare suam,id est,Epiroticam,regionem:quod cùm Illyrii viderent fieri,ipsi passim prædari cœperunt,eò securius quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebāt,à quibus ex industria in loca iniqua deducti,cæsi fugatique sunt.

Leptenes quoque Syracusanus aduersus Carthaginenses vastari suos agros & incendi villas castelláque quædam imperauit . Carthaginenses à suis id fieri rati,& ipsi tanquàm in adiutoriū exierunt,exceptiq; ab insidiatoribus fusi sunt.

Hannibal Maharbal missus à Carthaginens.aduersus Afros rebellantes,cū sciret gentem auidā esse vini,magnū eius modū mādragora permiscuit,cuius inter venenū ac soporem media vis est,tunc prælio leui commisso,ex industria cessit:nocte deinde intempesta,relictis intra castra quibusdam sarcinis.& omni vino infecto fugam

fugam simulauit:cúmq; barbari occupatis castris,in gaudium effusi, medicatũ auidè merum hausissent,& in modum defunctorum strati iacerent,reuersus cepit eos ac trucidauit.

Hannibal cùm sciret sua & Romanorum castra,in eis locis esse,quæ lignis deficiebãtur ,ex industria in regione deserta, plurimos armentorum greges intra vallum reliquit:qua velut præda Romani potiti in summis lignationis angustiis,insalubribus se cibis onerarunt:Hannibal reducto nocte exercitu,securos eos & semicruda graues carne, maiorem in modum vexauit.

Tyberius Gracchus in Hispania certior factus hostem inopem † commercio laborare,instructissima castra omnibus esculentis deseruit,quæ adeptum hostẽ & repertis intemperãter repletum,grauemq;,reducto exercitu subitò oppressit.

Hi qui aduersus Erythreos bellum gerebant, speculatorem eorũ in loco æditо deprӕhensum occiderunt,& vestem eius militi suo dederunt, qui ex eodem iugo Erythreos signo dato in insidias euocauit.

Arabes,cùm esset nota consuetudo eorum, qua de aduẽtu hostium interdiu fumo,nocte igne significare instituerant, vt sine intermissione ea fierent præceperunt,aduentantibus autem aduersariis intermitterẽt:qui cùm cessantibus luminibus existimarent,ignari aduentum suum, auidius ingressi oppressiq; sunt.

Alexander Macedo,cùm hostis in saltu æditiore castra communisset,seducta parte copiarum,præcepit his quos relinquebat,vt ex more ignes†excitarent,speciemq; præberent totius exercitus: ipse per auias regiones circumducta manu, hostem superiore aggressus loco depulit. citarent

Memnon Rhodius rex,cùm equitatu præualeret,& hostem in collibus se continentem,in campos vellet deducere,quosdam ex militibus suis,sub specie perfugæ misit in hostium castra,qui affirmarent exercitum Memnonis iam perniciosa seditione furere,& vt subinde aliqua pars eius dilaberetur .Huic affirmationi vt fidem faceret, passim in conspectu hostium iussit parua castella muniri,velut in ea se recepturi essent qui diffidẽbant: hac persuasione solicitati qui in montibus se continuerant,in plana descenderunt,& dum castella tentant,ab equitatu circumuenti sunt.

Harridas rex Molossorum bello petitus ab Ardie Illyrico maiorem aliquãto exercitum habente, molitus imbelles suorum, in vicinam regionem Aetoliæ famam sparsit, sic tanquàm vrbes ac res suas Aetolis concederet. Ipse cum his qui arma ferre poterant insidias in montibus, & locis confragosis distribuit. Illyrii timentes ne quæ Molossorum erant ,ab Aetolis occuparentur, velut ad prædam festinantes, neglectis ordinibus accelerare cœperunt: quos dissipatos,nihil tale expectantes,Harridas ex insidiis fudit fugauitq;.

T. Labienus C. Cæsaris legatus aduersus Gallos,ante aduentum Germanorum quos auxilio his venturos sciebat,confligere cupiens,diffidentiam simulauit,positisq; in diuersa ripa castris,profectionem edixit in posterum diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod mediũ erat,instituerunt transmittere. Labienus circũacto exercitu, inter ipsas superãdi amnis difficultates eos cecidit.

Hannibal cùm explorasset negligenter castra Fuluii Ro. ducis munita,ipsũ

preterea multa temerè audere, prima luce cùm densiores nebulæ præstarent obscuritatem, paucos milites munitionum nostrarum vigilibus ostendit, quo Fulvius repente mouit exercitum. Hannibal per diuersam partem castra eius occupauit: & ita in tergum Romanorum effusus, octo milia fortissimorum militum cum ipso duce trucidauit.

Idem Hannibal, cùm inter Fabium dictatorem & Minutium magistrũ equitum diuisus esset exercitus, & Fabius occasionibus immineret, Minutius pugnádi cupiditate flagraret, castra in campo qui medius inter hostes erat, posuit: & cùm partem peditum in confragosis rupibus celasset, ipse ad euocandum hostem misit qui proximum tumulum occuparent: ad quos opprimẽdos cùm eduxisset copias Minutius, insidiatores ab Hannibale dispositi, subitò consurrexerunt, & delessent Minutii exercitum, nisi Fabius periclitantibus subuenisset.

Idem Hannibal cùm ad Trebiá in conspectu haberet Sempronii longi Cos. castra, medio amne interfluente seuissima hyeme Magonem & electos in insidiis posuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronii crudelitatem, adequitare vallo eius iussit: quibus præceperat, vt ad primum nostrorum incursũ per nota refugerent vada. Hos consul & adortus temerè, & secutus, ieiunũ exercitum in maximo frigore trásitu fluminis rigere fecit. Mox torpore, & inedia affectis Hannibal suum militem opposuit, quem ad id ignibus, oleoq; & cibo fouerat: nec defuit partibus Mago, quin terga hostiũ in hoc ordinatus cæderet.

Idem ad Trasimenum, cùm arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, simulata fuga per angustias ad patentia euasit, ibiq; castra posuit, ac nocte dispositis militibus, & per collẽ qui imminebat, & in lateribus angustiarum prima luce, nebula quoq; adiutus, aciem direxit. Flaminius velut fugientem insequens, cùm angustias esset ingressus, non antè prouidit insidias, quàm simul à fronte, lateribus, tergo circumfusus, ad internecionem cum exercitu cæderetur.

Idem Hannibal aduersus Iunium dictatorẽ, nocte intempesta sexcentis equitibus imperauit, vt in plures turmas segregati per vices, sine intermissione circa castra hostium se ostentarent. Ita tota nocte Romanis in vallo, statione ac pluuia, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectisq;, cùm receptui signũ iam Iunius dedisset, Hannibal suos requietos reduxit, & castra eius inuasit.

Epaminundas Thebanus in eundem modum, cùm Lacedæmonii Athmon vallo ducto Peloponeson tuerẽtur, paucorum opera leuis armaturæ, tota nocte inquietauit hostem: ac deinde prima luce vocatis suis, cùm Lacedæmonii se recepissent, subitò vniuersum exercitum quem quietum habuerat, admouit, & per ipsa munimenta destituta propugnatoribus irrupit.

Hannibal directa acie ad Cannas dc. equites Numidas iussis transfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & scuta nostris tradidere: & in vltimum agmen recepti, vbi primùm concurri cœpit, strictis minoribus (quos occultauerant) gladiis, scutis iacentium assumptis, Romanorum aciem ceciderunt.

Iapyges P. Licinio procõsuli pagos quoq; sub specie deditionis obtulerunt, qui recepti, & in postrema acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

Scipio

Scipio Aphricanus cùm aduersa haberet bina hostium castra, Syphacis & Carthaginens. statuit Syphacis vbi multa incendiis alimenta erant aggredi nocte, ignemq́ iniicere, vt ex ea re Numidas quidem ex suis castris trepidantes cęderet: Pœnos autem, quos certum erat ad succurrendum sociis procursuros, insidiis dispositis exciperet, vtrūq; ex sententia cessit

Mithridates à Lucullo virtute frequenter superatus, insidiis eum appetiit, Adathante quodā eminente viribus subornato, vt trāsfugeret: & fide pacta hosti, facinus perpetraret: quod is strenuè quidem, sed sine euentu conatus est: receptus enim à Lucullo in gregē equitum, non sine tacita custodia habitus est: quia nec credi subitò transfugæ, nec inhiberi reliquos oportebat. Cùm deinde frequētibus excursionibus, promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tēpus elegit, quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant, prætoriumq́ secretius præstabant: casus adiuuit Lucullum. Nam qui ad vigilantē vsq; admitteretur, fatigatum nocturnis cogitationibus illo tempore quiescentem inuenit. Cùm deinde, tāquàm nunciaturus aliquid subitum ac necessarium intrare vellet, & pertinaciter à seruis valetudini domini consulētibus excluderetur, veritus ne suspectus esset, ęquis quos ante portam paratos habebat, ad Mithridatem refugit irritus.

Sertorius in Hispania cùm apud Lauronem oppidum, vicina castra Pompei castris haberet, & duæ tantummodo regiones essēt, ex quibus pabulum peti posset, vna in propinquo, altera longius sita, eam quæ in propinquo erat subinde à leui armatura infestari, vlteriorem autem vetuit ab vllo armato adiri, donec persuasit aduersariis, tutiorem esse quæ erat remotior: quam cùm petiissēt Pompeiani Octauium Græcinum cum decem cohortibus, in morem Romanorum armatis, & decem Hispanorum leuis armaturæ, & Tarquinium priscum cum duobus milibus equitum ire iubet ad insidias tendendas pabulatoribus: illi strenuè imperata faciunt. Explorata enim locorum natura, in vicina sylua nocte prædictas copias abscondunt, ita vt in prima parte leues Hispanos, aptissimos ad furta bellorum ponerent: paulo interius scutatos, in remotissimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quiescere omnes silentio seruato in horā tertiam diei iubet: cùm deinde Pompeiani securi seruatiq; pabulo de reditu cogitarent, & hi quoq; qui in statione fuerant, quiete inuitati ad pabulum colligēdum dilaberentur, emissi primùm Hispani, velocitate gentili in planis effunduntur, & cùm vulnerant confunduntq;, nihil tale expectantes, prius deinde q̄ resisti his inciperet scutati erumpunt è saltu, & redeuntes in ordinē consternūt, vertuntq; : fugientibus equites immissi toto eo spacio quo rediebatur in castra persecuti cæduntur: curatum quoq; ne quis effugeret, nam reliqui ccl. equites præmissi, facilè per compendia itinerum effusis habenis, antequàm ad castra Pōpei perueniretur conuersi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei sēsum Pompeio immittente legionem cum Lælio in præsidium suorū, subducti in dextrum latus velut cesserunt equites, deinde & cùm ita legionem hanc tergo infestarent, cùm iam etiam à frōte qui pabulatores persecuti erant incursarent, sic legio quoq; inter duas acies hostium cum legato suo elisa est, ad cuius præ-

sidium

sidium Pompeio totum educente exercitum. Sertorius quoque è collibus suos instructos ostendit, effecitque ne Pompeio expediret, ita præter duplex damnum, eadem solertia illatum, spectatorem quoque eum cladis suorum continuit: hoc primum prælium inter Sertorium & Pompeium fuit, x milia hominum de Pompei exercitu amissa, & omnia impedimenta, Liuius autor est.

Pompeius in Hispania, dispositis antè, qui ex occulto aggrederentur, simulato metu, deduxit instantem hostem in loca infesta: deinde vbi res poposcerũt, conuersos & in fronte & vtrisque lateribus ad internitionem cecidit, capto etiam duce eorum Perpenna.

Idem aduersus Mithridatem in Armenia, numero & genere equitum præualẽtem, tria milia leuis armaturæ, & d. equites nocte in valle sub virgultis, quæ inter bina castra erant, disposuit: prima deinde luce in stationem hostium emisit equites ita firmatos, vt cùm vniuersus cum exercitu hostium equitatus prælium inisset, seruatis ordinibus paulatim cederent, donec spacium darent consurgendi à tergo, ob hoc dispositis: quod postquàm ex sententia contigit, conuersis qui terga dedisse videbantur, medium hostem trepidantem cecidit: ipsos etiam equos pedite cominus accedẽte confodit, eoque prælio fiduciam regi quàm in †equestribus copiis habebat, detraxit.

cãpestribus

Crassus bello fugitiuorum apud †Cathenam bina castra cominus cum hostium castris vallauit: nocte deinde† communitis copiis manẽte prętorio in maioribus castris, vt fallerẽtur hostes, ipse omnes copias eduxit, & in radicibus prędicti montis constituit: diuisoque equitatu præcepit. L. Quintio partem Spartaco obiiceret, pugnaque eum frustraretur: parte alia Gallos Germanosque ex factione Casti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna simulata deduceret, †nisi ipse aciem instruxerit. Quos cùm barbari insequuti essent, equite recedente in cornua subitò acies Romana adaperta cum clamore cucurrit, xxxv milia armatorum eo prælio interfecta cum ipsis ducibus Liuius tradit, receptas quinque Romanas aquilas, signa sex & xx, multa spolia, inter quæ quinque fasces cum securibus.

Cantẽnam
commutatis
ubi

C. Cassius in Syria aduersus Parthos ducens aciem, equitem ostẽdit à frõte cùm à tergo peditem in confragoso loco occultasset, dein cedente equitatu & per nota se recipiente, in præparatas insidias perduxit exercitum Parthorum, & cecidit.

Venditius Parthos & Labienũ alacres successibus victoriarũ, dum suos ipse per simulationẽ metus cõtinet, euocauit: & in loca iniqua deductos, aggressus per obreptionẽ, adeò debellauit, vt destituti Labieno ꝓuincia excederẽt Parthi

Idem aduersus Pharnastanis Parthos, cùm ipse exiguum numerum militũ haberet, illis autem fiduciam ex multitudine videret increscere, ad latus castrorum xviii cohortes †in obscura valle posuit, equitatu post terga militum collocato. Tum paucos admodum milites in hostem misit, qui vbi simulata fuga hostem effusè sequẽtem, vltra locum insidiarum perduxit, coorta à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnastanem interfecit.

peditum

C. Cæsar suis & Afranianis castris contrarias tenentibus planicies, cùm vtriusque

vtriusq; partis plurimum interesset colles proximos occupare,idq; propter saxorum asperitatem esset difficile, tanquam Ilerdam repetiturum,retro agmẽ ordinauit,faciente inopia fidem destinationi.Intra breuissimum deinde spacium, exiguo circuitu flexit repente ad mõtes occupãdos.Quo viso perturbati Afraniani,velut captis castris,& ipsi effuso cursu eosdem montes petiere:quod futurum cum †prædestinasset Cæsar,partim peditatu,quẽ præmiserat, partim à tergo submissis equitibus inordinatos est adortus. *prædiuinasset*

Antonius apud forum Gallorum cùm Pansam Cos. aduentare comperisset, insidiis per syluestria Aemiliæ viæ dispositis,agmen eius excepit, fuditque: & ipsum eo vulnere affecit,quo intra paucos dies exanimaretur.

Iuba rex , in Africo bello ciuili Curionis animum simulato regressu impulit in vanam alacritatem:cuius spei vanitate deceptus Curio,dum tanquàm fugiẽtem Saboram regium præfectum persequitur, deuenit in patentes campos, vbi Numidarum circumuentus equitatu,perdito exercitu cecidit.

Melanthus dux Atheniensium cùm prouocatus à rege hostium Xantho Bœotio descendisset ad pugnam, vt primum cominus stetit, iniquè(inquit)Xanthe,& contra pactum facis, aduersus solum enim cum altero processisti:cùmq; admiratus ille quisnam se comitaretur,respexit,auersum vno ictu confecit.

Iphicrates Atheniẽs.ad Cherronesum cùm sciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium , exercitum pedestri itinere ducere,firmissimam manum militum eduxit è nauibus,& in insidiis collocauit:naues autem omnium,tanquàm onustas milite,palàm transnauigare iussit,ita securos & nihil expectantes Lacedæmonios,à tergo ingressus itinere oppressit fuditq;.

Liburni cum vadosa loca obsedissent,capitibus tantũ eminentibus,fidem fecerũt hosti alti maris,ac triremẽ, quæ eos ꝑsequebatur,implicatã vado ceperũt.

Alcibiades dux Athenienſ.in Hellesponto aduersus Numidarũ & Lacedæmoniorum ducẽ, cùm amplũ exercitũ & plures naues haberet, nocte expositis in terram quibusdam militum suorum, parte quoq; nauium post quædam promontoria occulta ipse cum paucis profectus,ita vt contemptu sui hostem inuitaret,eundem insequentẽ fugit,donec in præparatas insidias perduceret: †auersum deinde,& egrediẽtẽ in terrã, per eos quos ad hoc ipsum exposuerat cecidit. *auersum*

Idem nauali prælio decertaturus,constituit malos quosdam in promontorio, præcepitq; his quos ibi relinquebat,vt cùm prælium commissum sensissent,pãderent vela.Quo facto consequutus est, vt hostes aliam classem in auxilium superuenire ei arbitrati,verterentur.

Memnon Rhodius nauali prælio cùm haberet cc nauium classem & hostiũ naues elicere ad prælium vellet, ita ordinauit suos,vt paucarum nauium malos erigerent,eásque primas agi iuberent:hostes autem procul conspicati numerum arborum,& ex eo nauium quoq; coniectantes,obtulerunt se certamini,& à pluribus occupati superatiq; sunt.

Thimotheus dux Athenienſ.aduersus Lacedæmonios nauali acie decertaturus cũ instructa classis eorũ ad pugnandũ ꝓcessisset,ex velocissimis nauibus xx præmisit, quæ omni arte varióq; flexu eluderent hostẽ:vt autẽ primùm sensit,de

inde mi-

inde minus agiliter moueri aduersam partem, progressus prælaxatos facilè superauit.

De emittendo hoste ne clausus prælium ex desperatione redintegret. Cap. VI.

CAllos, eo prælio quod Camilli ductu gestum est, desiderantes nauigia quibus Tyberim transirēt, Senatus censuit transuehendos, & cōmeatibus quoque persequēdos. Eiusdem generis hominibus postea per Pomptinum agrum fugientibus via data est, quæ Gallica appellatur.

L. Martius eques Ro. cui duobus Scipionibus occisis, exercitus imperium detulit, cùm circūuenti ab eo Pœni, ne inulti morerētur, acrius pugnarēt, laxatis manipulis, & cōcesso fugæ spacio, dissipatos sine periculo suorū trucidauit.

C. Cęsar Germanos inclusos, ex desperatione fortius pugnātes, emitti iussit: fugientésque aggressus est.

Hannibal cùm ad Trasimenū inclusi Germani accerrimè puguarent, deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem, euntésq; sine suorū sanguine strauit.

Antigonus rex Macedonum Aetolis, qui in obsidionem ab eo compulsi, fame vrgebantur, statuerántque eruptione facta commori, viam fugæ dedit, atque ita infracto impetu eorum, insecutus auersos cecidit.

Agesilaus Lacedæmonius aduersus Thebanos cùm acie confligeret intellexissetq; hostes locorum conditione clausos, ob desperationem fortius dimicare: laxatis suorum ordinibus apertaq; Thebanis ad euadendum via, rursus in abeuntes contraxit aciem, & sine iactura suorum cecidit auersos.

Cn. Manlius Cos. cùm ex acie reuersus capta ab Hetruscis Romana castra inuenisset, omnibus portis statione circūdatis, inclusos hostes, in eam rabiē efferauit, vt ipse in prælio caderet. Quod vt animaduerterunt legati eius, ab vna parte remota statione, exitum Hetruscis dederunt, & effusos persecuti, occurrente altero consule Fabio, ceciderunt.

Themistocles victo Xerxe, volentes suos pontem rumpere probibuit, cum docuisset potius esse eum expelli ex Europa, quàm cogi ex desperatione pugnare.

Idem misit ad eum, qui indicaret inquo periculo esset, nisi fugam maturaret.

Pyrrhus Epirotarum rex cùm quandam ciuitatem cepisset, clausisq; portis ex vltima necessitate fortiter dimicantes eos, qui inclusi erant, animaduertisset, locū illis ad fugā dedit. Idē inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti: non solùm ne fortius ex necessitate resisteret, sed vt postea quoque facilius acie cederet, ratus non vsque ad perniciem fugientibus instaturos victores.

De dissimulandis aduersis. Cap. VII.

TVllus Hostilius rex Romanorum, commisso aduersus Veiētes prælio, cùm Albani deserto exercitu Romanorum, proximos peterent tumulos, eáq; res turbasset nostrorum animos, clarè pronunciauit iussu suo Albanos id fecisse, vt hostem circumueniret. Quæ res & terrorem Veientibus, & Romanis fiduciam attulit, rémque inclinatam consilio restituit.

Lucius Sylla, cùm præfectus eius comitante non exigua equitum manu, cō-

misso iam prælio ad hostes trãsfugisset,pronunciauit iussu suo id factum, eáque ratione militum animos tantum à confusione retraxit, sed quadam etiam spe vtilitatis,quæ id consilium secutura esset †consummauit. *cõfirmauit*

Idem cùm auxiliares eius missi ab ipso circumuenti ab hostibus & interfecti essent,vereretúrque ne propter hoc damnum,vniuersus trepidaret exercitus,pronunciauit †auxiliares,qui ad defectionem conspirassent,cõsilio à se in loca iniqua deductos,ita manifestissimam cladem,vltionis simulatione velauit,& militum animos hac persuasione confirmauit. *auxiliaribus*

Scipio, cùm Syphacis legati nunciarent ei regis sui nomine,ne fiducia societatis eius,ex Sicilia in Aphricam trãsiret, veritus ne confunderētur animi suorũ abscissa peregrina societate,dimisit †ire legatos,& famam diffudit, tãquàm vltrò à Syphace accerseretur. *per relegatos*

Q.Sertorius cùm acie decertaret, barbarum qui ei nunciauerat Hirculeium periisse,pugione traiecit,ne & in aliorum id noticiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmarentur.

Alcibiades Atheniens.cùm ab †Abydenis prælio vrgeretur,subitóque magno cursu tristem aduertisset aduentare tabellarium, prohibuit palàm dicere quid afferret. Deinde secreto sciscitatus à Pharnabazo regio præfecto classem suam oppugnari,celatis & hostibus & militibus prælium finiit,ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis. *idenis*

Hannibalem venientem in Italiam tria milia Carpentariorum reliquerunt, quo ille exemplo ne & cæteri mouerentur, edixit à se esse dimissos, & insuper in fidem eius rei,paucos leuissimæ operæ domos remisit.

L.Lucullus,cùm animaduertisset Macedonas equites, quos in auxilio habebat,subito consensu ad hostē transfugere,signa canere iussit,& turmas quæ os sequerentur immisit,hosti committi prælium ratus,transfugientes telis excepit Macedones,qui cùm viderent neque recipi se ab aduersariis,& premi ab his quos diserebant,necessario ad iustum prælium conuersi hostem inuaserunt.

† Datames dux Persarum aduersus Authofradatem in Capodocia,cùm partem equitum suorum transfugere comperisset,cæteros omnes venire secum iussit,assecutúsque transfugas collaudauit,quod eum alacriter præcessissent,hortatúsque est eos etiam,vt fortiter hostem adorirentur:pudor transfugis attulit penitentiam,& consilium suum(quia non putabant deprehensum)mutauerunt. *Natames*

T.Quintius Capitolinus Cos.cedētibus Romanis emētitus est in altero cornu hostes fugatos,& ita confirmatis suis victoriam retulit.

Cn.Manilius aduersus Hetruscos,vulnerato collega Fabio,qui sinistrum cornu ducebat,& ob id parte cedente,quòd etiam occisum crederent consulē cum turmis equitũ occurrit, clamitans & collegã viuere, & se dextro cornu vicisse. Qua constantia redintegratis animis suorum vicit.

Marius aduersus Cymbros & Teutonos,cùm metatores eius per imprudentiam ita castris locum cepissent,vt sub potestate barbarorum esset aqua,flagitantibus eam suis,digito hostem ostendens,illinc(inquit)petenda est. Quo instinctu assecutus est,vt protinus barbari tollerentur.

T.Labien

T. Labienus post Pharsalicam pugnam, cum victis p artibus Dyrrhachium refugisset, miscuit vera falsis,& non celato exitu pugnæ, æquatam partium fortunam,graui vulnere Cæsarisfinxit, & hac assimulatione reliquis Pompeianarum partium fiduciam fecit.

M.Cato cùm Ambraciam,eo tempore quo sociæ naues ab Aetolis oppugnabantur,imprudens vno lembo appulisset,quanquàm nihil secum præsidii haberet,cœpit signum voce gestuq; dare, quo videretur subsequentes suo rum naues vocare:eaq; asseueratione hostem terruit, tanquàm planè appropinquarent, qui quasi è proximo citabantur. Aetoli, ne aduētu Romanæ classis opprimerentur reliquerunt oppugnationem.

De constituenda per constantiam acie. Cap. VIII.

SEruius Tullius adolescēs,prælio quo Tarquinius rex aduersus Sabinos cōflixit,signiferis segnius dimicātibus, raptū signū in hostē misit,cuius recipiēdi gratia Romani ita ardenter pugnauerunt,vt & signum & victoriam retulerint.

Furius Agrippa Cos. cedente cornu,signum militare ereptum signifero,in hostes Hernicos & Equos misit,quo facto eius prælium restitutum est. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum signum incubuerunt.

T. Quintius Capitolinus Cos. signum in hostes Phaliscos eiecit,militésq; id repetere iussit.

M. Furius Camillus Tr.Mil. consulari potestate,cunctante exercitu arreptū manu signiferum in hostes Volscos & Latinos traxit, cæteros puduit nō sequi.

Saluius Pelignus bello Persico idem fecit

Q. Furius auerso exercitu,cùm occurisset affirmauit non recepturum se in castra quenquam nisi victorem, reductisq; in aciem,victoria potitus est.

aduersū Scipio apud Numantiam, cùm †auersum suum videret exercitum,pronunciauit sibi pro hoste futurum,quisquis in castra redisset.

Sinilius Priscus dictator,cùm signa legionum ferri in hostes Phaliscos iussisset signiferum cunctantem occidi imperauit, quo exemplo perterriti hostem inuaserunt.

Cossus Cornelius magister equitum aduersus Fidenates idem fecit.

Tarquinius aduersus Sabinos cunctantes equites,detractis frenis concitatisq; equis procurrere & prorumpere aciem iussit.

M. Attilius Cos.bello Samnitico,ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit, affirmans secum & cum bonis ciuibus dimicaturos eos, nisi cum hostibus maluissent,ea ratione vniuersos in aciem reduxit:

L. Sylla,cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primam aciem procurrit,appellásq; milites dixit,si quis quæsisset vbi Imperatorem reliquissent, responderent pugnantem in Bœotia, cuius rei pudore vniuersi eum secuti sunt.

Diuus Iulius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci à conspectu suo iussit,& in primam aciem pedes prosiliit:milites dum destituere Imperatorem erubescunt,redintegrarunt prælium.

Philippus veritus ne impetum Scytharum sui non sustinerent, fidelissimos equitum

equitũ à tergo poſuit,præcepitq́ ne quem commilitonũ ex acie fugere paterentur,perſeuerantius abeuntes trucidarẽt. Qua denũciatione cum effeciſſet,vt etiam timidiſſimi mallent ab hoſtibus quàm à ſuis interfici,victoriam acquiſiuit.

De his quæ poſt prælium fiunt ſi res proſperè ceſſerint, & de confirmandis reliquiis belli. Cap. IX.

C.Marius,victis prælio Teutonis,reliquias eorũ(quia nox circũuenerat) circũſedens, ſublatis ſubinde clamoribus,ꝑ paucos ſuorũ territauit,inſomnẽq́ hoſtẽ detinuit, ex eo conſecutus vt poſtero die irrequietum facilius debellaret.

Claudius Nero victis Pœnis,quos Aſdrubale duce in Italiã ex Hiſpania traiiciẽtes exceperat,caput Aſdrubalis in caſtra Annibalis eiecit:quo factũ eſt vt & Annibal luctu(nã frater occiſus erat)& exercitus deſperatione aduentãtis pręſidii affligeretur.

Lucius Sylla his qui præneſte obſidebantur occiſorum in prælio ducum capita haſtis præfixa oſtendit,atque ita obſtinatorum peruicaciam fregit.

Arminius dux Germanorũ, capita eorum quos occiderat ſimiliter præfixa, ad vallum hoſtium admoueri iuſſit.

Domitius Corbulo cùm Tygranocertam obſideret,& Armenii pertinaciter viderentur † tolerare obſidionem, in quendam ex Megiſtanis quos ceperat animaduertit,caputq́ eius baliſta excuſſum,intra munimenta hoſtium miſit:id forte decidit in medium concilium,quod tum maxime habebant barbari,ad cuius conſpectum velut oſtento conſternati ad deditionem feſtinauerunt. *toleraturi*

Hermocrates Syracuſanus,ſupatis acie Carthaginen.veritus ne captiui,quorũ ingentẽ manũ in poteſtatẽ redegerat,parũ diligẽter cuſtodirẽtur †q̨ euẽtus dimicationis in epulas,& ſecuritatem compellere victores poterat,finxit proxima nocte equitatum hoſtilem venturũ:qua expectatione aſſecutus eſt,vt ſolito attẽtius vigiliæ agerẽtur.Idem rebus proſperè geſtis, & ob id reſolutis ſuis in nimiã ſecuritatem ſomnóq́ & mero preſſis,in caſtra transfugã miſit, qui præmoneret ſe fuga elapſum,diſpoſitas † etiã vbiq́ à Syracuſanis inſidias,quarum metu recepit aciẽ.Illi cùm aduẽtarẽt perſecuti in foſſas deciderũt, & eo modo victi ſunt. *quòd* *enim*

Si res durius ceſſerit de aduerſis emendandis. Cap. X.

TItus Didius in Hiſpania,cùm acerrimo prælio conflixiſſet,quod nox diremerat,magno numero vtrinque cæſo, complura ſuorum corpora atra nocte ſepelienda curauit.Hiſpani poſtero die ad ſimile officium progreſſi,quia plures ex ipſorum numero quàm ex Romanis cæſos repererant,victos ſe eſſe ſecundũ eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris deſcenderũt.

T.Martius eques Romanus,qui reliquiis exercitus duorum Scipionum præfuit,cùm in propinquo bina caſtra Pœnorum paucis milibus paſſuum diſtarẽt, cohortatus milites,proxima caſtra intempeſta nocte adortus eſt:& cùm hoſtem victoriæ fiducia incompoſitum aggreſſus,ne nuncios quidem cladis reliquiſſet, breuiſſimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei geſtæ prægreſſus,altera eorundem caſtra inuaſit. Ita bis ſimili vſus euentu deletis vbique Pœnis,amiſſas populo Romano Hiſpanias reſtituit.

De dubiorum animis in fide retinendis. Cap. XI.

T

P. Valerius Epidauri, timens oppidanorũ perfidiã, quia parum præsidii habebat, gymnicos ludos ꝓcul ab vrbe apparauit. Quò cùm omnis ferè multitudo spectandi causa exisset clausit portas, nec in eas antea admisit Epidaurios quàm obsides à principibus acciperet.

Catinenses — Cn. Pompeius cùm suspectos haberet † Causenses, & vereretur ne præsidium non reciperent, petiit ab eis vt ægros interim apud se refici paterentur: fortissimis deinde, habitu languentium missis, ciuitatem occupauit continuítque.

Alexander deuicta perdomitaꝗ Thracia petens Asiam, veritus ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum prȩfectosꝗ & omnes quibus videbatur inesse cura detractæ libertatis, secum velut honoris causa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeos præfecit: cõsecutus vti principes beneficiis eius obstricti nihil nouare vellent: plebs verò non posset quidẽ spoliata principibus.

Antipater conspecto priore Neciorum exercitu (qui audita morte Alexdri ad infestandum imperium eius confluxerant) dissimulans se scire qua mẽte venissent, gratias his egit, quòd ad auxilium ferendum Alexandro aduersus Lacedæmonios conuenissent: adiecítꝗ id se regi scripturum. Cæterùm ipsos quia sibi opera eorũ in præsentia nõ esset necessaria, abirẽt domos hortatus est: & hac asseueratione periculum quod ex nouitate rerum imminebat discussit.

Scipio Aphricanus in Hispania, cũ inter captiuas eximiæ formæ virgo alias, & nobilis, ad eum perducta esset, omniumꝗ oculos in se conuerteret, summa Luceio custodia habitã, sponso nomine † Alicio reddidit: insuperꝗ aurũ quod parẽtes eius redẽpturi captiuã domũ Scipioni attulerant, eidẽ spõso ꝓ nuptiali † munere dedit: qua multiplici magnificẽtia vniuersa gẽs victa impio po. Ro. accessit. *gratia restituit*

Alexandrum quoꝗ Macedonem traditum est eximiæ pulchritudinis virgini captiuæ, cùm finitimæ gentis principi fuisset desponsata, summa abstinentia ita pepercisse, vt illam ne aspexerit quidem. Quia mox ad sponsum remissa, vniuersæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliauit sibi.

Imp. Cæsar Aug. Germanicus, eo bello quo victis hostibus cognomen Germanici meruit, cùm in finibus † Cubiorũ castella poneret, pro fructibus eorum *Galliarum* locorum, quæ vallo compræhendebat, præcium solui iussit: atꝗ ea iustitiæ fama omnium fidem astrinxit.

Quæ facienda sint pro castris si satis fiduciæ in præsentibus copiis non habeamus. Cap. XII.

Titus Quintius Cos. cùm Volsci castra eius aggressuri forent cohortem tantummodo in statione detinuit, reliquum exercitum ad quiescendum dimisit: æneatoribus præcepit, vt vallum insidentes equis circumirent, concinerentꝗ. Qua facie & simulatione cùm propulsasset, & detinuisset per totam noctem hostes, ad lucis exortum fessos vigilia, repente facta eruptione, facilè superauit.

Quintius Sertorius in Hispania hostiũ equitatui maximè impar, ꝗ vsꝗ ad ipsas munitiones nimia fiducia succedebat, nocte scrobes aperuit, & ante eas aciem direxit: cùm demum turmales secundum consuetudinem redire vellẽt, pronunciauit comperisse insidias se ab hostibus dispositas: id circo ne discederent à signis néve laxarent agmen. Quod cùm soluere ex disciplina fecisset, exceptus, forte veris insidiis, quia prædixerat, interritos milites habuit.

Phares

Phares dux Athenienſiũ cùm expectaret auxilia, & vereretur ne interea cõtemptu præſentis paucitatis hoſtes caſtra eius oppugnarẽt, cõplures ex iis quos habebat,per aduerſam partem nocte miſſos, iuſſit quà præcipuè conſpicui forẽt hoſtibus,redire in caſtra,& adcedentium nouarum virium ſpeciẽ præbere:atq; ita ſimulatis auxiliis tutatus eſt,donec inſtrueretur expectatis. Chares

Iphicrates Athenienſis cùm cãpeſtribus locis caſtra haberet, exploraſſetq; Thraces ex collibus,p quos vnus erat deſcẽſus,nocte ad diripiẽda caſtra vẽturos clàm duxit exercitũ, & in vtroq; viæ latere p quã trãſituri erãt Thraces diſtributũ collocauit:hoſtẽq; decurrẽtẽ in caſtra,in qbus multi ignes p paucorũ curam inſtituti,ſpeciẽ manẽtis ibi multitudinis ſeruabãt,à lateribus adortus oppreſſit.

De effugiendo. Cap. XIII.

GAlli pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis cuſtodibus tradiderunt, quibus ſi acie † fugiſſent parceretur, quo facilius colligenda præda hoſtem impeditum effugerent. fuſi eſſent

Triphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiens,pecuniam ſparſit: †eumq; ſectantes Antiochi equites moratus effugit. eiq; inſectandæ

Quintus Sertorius pulſus acie à Quinto Metello Pio, ne fugã quidẽ ſibi tutã arbitratus,milites diſpſos abire iuſſit,admonitos in quẽ locũ vellet cõuenire.

Viriatus dux Luſitanorum copias noſtras, locorumq; iniquitatem euaſit eadem qua Sertoritus ratione,ſparſo exercitu deinde recollecto.

Horatius Cocles vrgẽte Porſennæ exercitu iuſſit ſuos per pontem redire in vrbem,eumq;(ne caſu ſequeretur hoſtis)intercidere.Quod dum efficitur,in capite eius propugnator ipſe inſequentes detinuit. Audito deniq; fragore pontis abrupti,deiecit ſe in alueũ:eumq; non armis,ſed vulneribus oneratus tranauit.

Afranius in Hiſpania ad Ilerdã,cùm Cæſarẽ fugeret,inſtãte eo caſtra poſuit: cùm idẽ Cęſar feciſſet,& pabulatũ ſuos dimiſiſſet,ille ſignũ repẽte itineri dedit

Antonius cùm ex Parthis ſibi inſtantibus reciperet exercitũ,& quoties prima luce moueret toties vrgentibus Barbarorum ſagittis infeſtaretur, abeũtium agmen in quintam horam continuit:ſuiſq; fidem conſtantiorem fecit: qua perſuaſione digreſſis inde Parthis, iuſtũ iter † alio die ſine interpellatione confecit. reliquo

Philippus in Epiro victus,ne fugientẽ eum Romani premerẽt,inducias ad ſepeliendũ eos qui cæſi erant impetrauit:& ob id remiſſioribus cuſtodibus euaſit.

Publius Cl.nauali prælio ſuperatus à Pœnis,cùm per hoſtiũ præſidia neceſſe haberet erumpere,reliquas viginti naues tanq̃ victrices iuſſit ornari,atq; ita Pœnis exiſtimantibus ſuperiores fuiſſe acie noſtros,terribilis exceſſit.

Pœni claſſe ſuperati quia inſtantem auertere Romanum ſtudebant,ſimulauerunt in vada naues ſuas incidiſſe,†hærenteſq; imitati effecerũt,vt victor eorum timens caſum,ſpacium ad euadendum daret. à uentisq; mutari

Comminius Atrabas cùm victus à D.Iulio ex Gallia in Britãniã fugeret,& fortè ad oceanũ ſecũdo vento quidẽ,ſed æſtu recedẽte veniſſet,q̃uis naues in ſiccis littoribns hærerẽt,pãdi nihilominus vela iuſſit.Quæ cùm perſequẽs eum Cęſar ex longinquo tumentia,& flatu plena vidiſſet, ratus proſpero ſibi eripi curſu receſſit.

Finis libri Secundi.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRATEGEMATVM LIBRI TERTII PRÆFATIO.

I priores libri reſponderunt titulis ſuis, & lectorem hucuſque cum attentione perduxerunt, ædam nunc circa oppugnationes vrbium defenſioneſq; ſtrategemata: nec morabor vlla prælocutione, prius traditurus quę oppugnãdis vrbibus vſui ſunt, tum quæ obſeſſos inſtruere poſſint: depoſitis autem operibus & machinamentis, quorũ expleta iampridem inuentione, nullam video vltra artium materiam, has circa expugnationem ſpecies ſtrategematôn fecimus.

De repentino impetu. Cap. I.

. Quintius Coſ. victis acie Equis & Volſcis, cùm Antium oppidum expugnare ſtatuiſſet, ad concionem vocato exercitu, expoſuit quàm id neceſſarium & facile eſſet, ſi non differretur: eoq; impetu, quem ex hortatio concitauerat, aggreſſus eſt vrbem.

Marcus Cato animaduertit in Hiſpania potiri ſe quodã oppido poſſe, ſi inopinantes inuaderet: quatridui itaq; iter biduo, per confragoſa & deſerta emenſus, nihil tale metuentes oppreſſit hoſtes: victoribus deinde ſuis cauſam tam facilis euentus requirentibus, dixit, tum illos victoriam adeptos, cùm quatridui iter biduo arripuerunt.

De fallendis iis qui obſidentur. Cap. II.

Lucriam DOmitius Caluinus cùm obſideret † Lucam oppidum Lygurum, ſitu non tantùm & operibus, verùm etiam ꝑpugnatorum prę̃ſtãtia tutum, circuiri muros frequenter omnibus copiis inſtituit, eaſdemq; reducere in caſtra. Qua cõſuetudine inductis ita oppidanis, vt crederẽt exercitationis id gratia facere Romanũ, & ob hoc nil ab eo conatu cauẽtibus, morem illũ obambulãdi in ſubitũ direxit impetũ: occupatiſq; mœnibus † oppreſſit, vt ſeipſos dederẽt & oppidum. *expreſſit*

C. Duillius Coſ. ſubinde exercendo milites remigeſq;, conſecutus eſt vt ſecuris Carthaginenſibus vſq; in id tempus innoxiæ conſuetudinis, ſubitò admota claſſe murum occuparet.

Annibal in Italia multas vrbes cepit, cum Romanorum habitu quoſdam ſuorum ex longo belli vſu latinè quoq; loquentes præmitteret.

Arcades Meſſeniorum caſtellum obſidentes, factis quibuſdam armis ad ſimilitudinem hoſtilium, eo tempere quo ſucceſſura alia præſidia his explorauerãt, inſtructi eorum qui expectabãtur ornatu, admiſſiq; per hunc errorem vt ſocii, poſſeſſionem loci ſtrage hoſtium adepti ſunt.

Cimon dux Athenienſium in Caria inſidiatus cuidam ciuitati, religioſum incolis templum Dianæ lucũmq; qui extra muros erat noctu improuiſus incendit: effuſiſq; oppidanis ad opem aduerſus ignes ferẽdam, vacuam defenſoribus cepit vrbem.

Alcibiades dux Athenien. cùm ciuitatem Agrigentinorum egregiè munitam obsideret, petito ab eis consilio, diu tanquam de rebus ad commune pertinentibus disseruit in theatro, vbi ex more Grecorum locus consultationi præbebatur, dúmque consilii specie tenet multitudinem, Athenienses quos ad id præparauerat incustoditam vrbem ceperunt.

Epaminundas Thebanus in Arcadia die festo effusè extra mœnia vagantibus hostiũ fœminis, plerosq; ex militibus suis muliebri ornatu immiscuit: qua simulatione illi intra portas sub noctẽ recepti, ceperũt oppidũ, & suis apuerunt.

Aristippus Lacedæmonius, festo die Tegeatarum, quo omnis multitudo ad celebrandum Mineruæ sacrum vrbe egressa erat, iumenta saccis frumẽtariis palea refertis onusta, Tegeam misit, agentibus ea militibus, qui negociatorum specie inobseruati portas aperuerunt suis.

Antiochus in Cappadocia ex castello †Suenda quod obsidebat, iumẽta frumentatum egressa intercepit: occisisq; calonibus, eorundem vestitu milites suos tanquam frumentum reportantes submisit. Quo errore illi custodibus deceptis, castellum intrauerunt, admiserúntque milites Antiochi. *Sueda*

Thebani cùm portũ Sycioniorum nulla vi redigere in potestatẽ suam possent, nauem ingentem armatis compleuerunt, exposita supèr merce, vt negociatorum specie fallerent: ab ea deinde parte murorũ, quæ longissimè remota erat, apparere paucos disposuerunt, cum quibus è naue quidam egressi inermes simulata rixa, occurrerunt, Sycioniis ad dirimendum id iurgium aduocatis. Thebanę naues & portum vacantem & vrbem occupauerunt. Thymarcus Aetolus occiso Charmade Ptolomæi regis præfecto, chlamyde interempti & galero ad Macedonicum ornatus est habitum: per hunc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus occupauit. *Carneade*

De eliciendis ad proditionem. Cap. III.

PApyrius Cursor Cos. apud Tarentum, Miloni, qui tum præsidio Epirotarũ vrbem obtinebat salutem ipsi & popularibus, si per illum oppido potiretur, pollicitus est. Quibus prẹmiis ille corruptus persuasit Tarentinis vt se legatum ad consulem mitterent, à quo plena promissa ex pacto referens, in securitatem oppidanos resoluit, atque ita incustoditam vrbem Cursori tradidit.

Marcellus cùm Syracusanum quendam Sosistratum ad proditionem solicitasset, ex eo cognouit remissiores custodias fore die festo, quo Epicides præbiturus esset vini epularumq; copiam, insidiatus igitur hilariati, & quæ eam sequebatur socordiæ, munimenta concendit, vigilibusq; cæsis, aperuit exercitui Romano, vrbem nobilibus victoriis claram. *Phicides*

Tarquinius Superbus cùm Gabios in deditionem accipere non posset, filium suum Sext. Tarquinium cæsum virgis ad hostem misit, is incusata patris sæuitia persuasit Gabinis vt odio suo aduersus regem vterentur, & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios.

Cyrus Persarum rex suum comitem Zopyrum explorata eius fide, truncata de industria facie, ad hostes dimisit: ille assentante iniuriarum fide, creditus inimicissimus Cyro, cùm hác persuasionẽ adiuuaret, procurrendo propius quo-

tiens acie decertaretur, & in eum tela dirigẽdo commissam sibi Babiloniorum vrbem tradidit Cyro.

Apollonio Philippus oppido Samiorum exclusus† Apollonide præfecto eorum, ad ꝑditionem corrupto persuasit, vt plaustrum lapide quadrato oneratum, in ipso aditu portæ poneret. confestim deinde signo dato insequutus oppidanos, circa impedita portæ claustra oppressit trepidantes.

Arcem Annibal apud †Tarentum quæ à præsidio Romano, duce Liuio tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum quem ad proditionem solicitauerat, eiusmodi fallacia instruxit, vt ille per causam venandi noctu procederet, quasi id per hostem interdiu non liceret: egresso ipsi apros subministrabãt, quos ille tanquam ex captura Liuio offerret, idq; cùm sæpius factum esset, & ideo minus obseruaretur, quadam nocte Annibal venatorum habitu, Pœnos comitibus eius immiscuit: qui cùm onusti venatione quam ferebant recepti essent à custodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admissus cum exercitu Annibal omnes Romanos interfecit, exceptis his qui in arcem præfugerant.

Lysimachus rex Macedonum, cùm Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronẽ Archipiratam, qui plerunq; oneratus præda naues, Ephesum appellebat, corrupto ei ad proditionem, iunxit fortissimos Macedonum, quos ille restrictis manibus pro captiuis Ephesum introduceret: qui postea raptis ex arce armis vrbem Lysimacho tradiderunt.

Per quæ hostes ad inopiam redigantur. Cap. IIII.

FAbius Maximus vastatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obsidionis superesset, recessit sementis tempore, vt frumentum quod reliquum habebant, in sationes conferrent: reuersus deinde renata protriuit, & ad famem redactis potitus est. Antigonus aduersus Athenienses idem fecit.

Dyonisius multis vrbibus captis, cùm Rheginos aggredi vellet, qui copiis abundabãt, simulauit pacem, petiitq; ab eis, vt commeatus exercitui ipsius subministrarent: quod cùm impetrasset, exhausto oppidanorum frumento, aggressus vrbem alimentis destitutã superauit. Idem & aduersus Himeræos fecisse dicitur Quintus Curtius.

Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, prius castella, quæ in confinio erant cepit: omnesq; ex his Lucadiam passus est confugere, vt alimenta inter multos celerius absumerentur.

Phalaris Agrigentinus, cùm quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, simulato fœdere frumenta quæ residua se habere dicebat, apud eos deposuit: deinde data opera vt tectorum cameræ, in quibus id conferebatur rescissæ pluuiam reciperent, fiducia cõditi cõmeatus, proprio tritico abusus initio æstatis aggressus inopia compulit ad deditionem.

Quemadmodum persuadeatur obsidionem esse permansuram. Cap. X.

CLearchus Lacedæmonius exploratum habens Thracas omnia victui necessaria in montes comportasse, vna quoque ope sustentari, quòd crederent eum cummeatus inopia recessurum, per id tempus quo legatos eorum venturos

ros opinabatur, aliquem ex captiuis in conſpectu iuſſit occidi, & membratim tanquam alimēti cauſa in contubernia diſtribuit. Thraces nihil nō facturū perſeuerantiæ cauſa eum credētes, qui tam deteſtabiles epulas ſuſtinuiſſet, experiri, in deditionem venerunt.

Tyberius Gracchus Luſitanis dicentibus in decem annos cibaria ſe habere, & ideo obſidionem nō expaueſcere, Vndecimo, inquit, anno vos capiam. Qua voce perterriti Luſitani quanquam inſtructi cōmeatibus, ſtatim ſe tradiderunt.

Aul. Torquato Græcam vrbem oppugnanti, cùm diceretur iuuentutē ibi ſtudioſè iaculis & ſagittis exerceri, Pluris eam, inquit, propediem vendam.

De deſtructione præſidiorum hoſtium. Cap. VI.

SCipio Annibale in Aphricam reuerſo, cùm plura oppida, quæ ratio illi in poteſtatem redigenda dictabat, firmis præſidiis diuerſæ partis obtinerentur, ſubinde aliquam manum ſubmittebat ad infeſtanda ea, nouiſſimè etiam tanquam direpturus ciuitates aderat, deinde ſimulato metu refugiebat: Annibal ratus veram eſſe eius trepidationem, deductis vndique præſidiis tanquam de ſumma rerum dimicaturus inſequi cœpit: ita conſecutus Scipio quod petierat nudatas propugnatoribus vrbes, per Maſiniſſam & Numidas cepit.

P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi †Delminum, quia omnium concurſu defendebatur aggredi alia oppida cœpit, & euocatis ad ſua defendenda ſingulis, vacuatum auxiliis Delminum cepit. Deluinum

Pyrrhus Epirotarum rex, aduerſus †Illyricos cùm ciuitatem, quæ caput gentis erat, redigere in poteſtatem ſuam vellet, eius deſperatione cæteras vrbes petere cœpit: conſecutusq́; eſt, vt hoſtes fiducia velut ſatis munitæ vrbis eius ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipſe rurſus reuocatis omnibus ſuis, vacuam eam defenſoribus cepit. Illyrios

Cornelius Ruffinus Coſ. cùm aliquanto tempore Crotonam oppidum fruſtra obſediſſet, quod inexpugnabile faciebat aſſumpta in præſidia Lucanorum manus, ſimulauit ſe cœpto deſiſtere: captiuum deinde magno præmio ſolicitatum, miſit Crotonam, (tanquam ex cuſtodia effugiſſet) qui perſuaſit diſceſſiſſe Romanos, id verum Crotonenſes arbitrati, dimiſere auxilia, deſtitutíque propugnatoribus, inopinati, & inualidi capti ſunt.

Mago dux Carthaginenſium victo Cn. Piſone, & in quadam turre circumſepto, ſuſpicatus ventura ei ſubſidia, per fugam miſit qui perſuaderet appropinquantibus captum iam Piſonem: qua ratione deterritis eis, reliqua victoriæ conſummauit.

Alcibiades in Sicilia cùm Syracuſanos capere vellet, ex Catanenſibus, apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ ſolertiæ ſubmiſit Syracuſanis: is in publicum conſilium introductus, perſuaſit infeſtiſſimos eſſe Catanēſes Athenienſibus, & ſi adiuuarentur à Syracuſanis, futurum vt opprimerent eos & Alcibiadem: qua re adducti Syracuſani vniuerſis viribus Catanam petituri proceſſerunt, relicta ipſorum vrbe: quam à tergo adortus Alcibiades deſolatam, vt ſperauerat, afflixit.

Cleonymus Athenienſis Trœzenios qui præſidio Craterum tenebant aggreſſus,

greſſus,tela quædam (in quibus ſcriptum erat veniſſe ſe ad liberandum eorum rempub.)intra muros iecit:& eodem tempore captiuos quoſdam conciliatos ſibi remiſit,qui Craterum detrectarent.Per hoc conſiliũ ſeditione inteſtina apud obſeſſos conciliata,admoto exercitu potitus eſt ciuitate.

De fluminum deriuatione & vitatione aquarum. Cap. VII.

PVblius Seruilius Iſauram oppidum flumine(ex quo hoſtes aquabãtur)auerſo, ad deditionem ſiti compulit.

C.Cæſar in Gallia Caduceorum ciuitatem amne cinctam & fontibus abundantem,ad inopiam aquæ redegit, cùm fontes cuniculis auertiſſet, & fluminis vſum per ſagittarios arcuiſſet

L.Metellus in Hiſpania citeriore,caſtra hoſtium in humili loco poſita, fluuium ex ſuperiore parte immiſit:& ſubita inundatione turbatos, per diſpoſitos in hoc ipſum inſidiatores cecidit.

Alexander apud Babylonem,quæ media flumine Eufrate diuidebatur,foſſam pariter & aggerem inſtituit, vt in vſum eius extimarent hoſtes aggeri terram,atque ita ſubitò flumine auerſo,per alueum veterem(qui ſiccatus ingreſſũ præbebat)vrbem intrauit.

Semiramis aduerſus eoſdẽ Babylonios eodẽ Eufrate auerſo,idẽ feciſſe dicitur.

Cliſthenes Sycionius ductum aquarum in oppidum Criſeorũ ferentem rupit. Mox affecti ſiti reſtituit aquam elleboro corruptam, qua vſos profluuio ventris decipiens cepit.

De iniiciendo obſeſſis pauore. Cap. VIII.

Teenaſſum PHilippus cùm †Trinaſſum caſtellum nulla vi capere poſſet, terram ante ipſos muros aggeſſit, ſimulauitq́ agi cuniculum: caſtellaniq́,quia ſubrutos ſe exiſtimarant,dediderunt.

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida ſimul oppugnaturus, non ita longo ſpacio diſtantia quo tempore ad alterum eorum exercitum admouebat, præcepit, vt ex cõpoſito ab aliis caſtris quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriã nunciantes venirent:ad cuius ſimulationẽ curauit vt ſylua quæ in medio erat incenderetur,præbitura ſpeciẽ vrbis ardentis:præterea quoſdam captiuorum habitu eodẽ iuſſit perduci.Qua aſſeueratione perterriti, qui obſidebantur dum in parte iam ſe ſuperatos exiſtimarent,defecerunt.

Cyrus rex Perſarum incluſo Sardibus Crœſo, qua præruptus mons nullum aditum præſtabat,ad mœnia malos exequantes altitudinẽ iugi ſubrexit,quibus ſimulachra hominum armata Perſici habitus impoſuerat,noctuq́; eos mõti admouit. Tum prima luce ex altera parte muros aggreſſus eſt,vbi orto ſole ſimulachra illa,armatorum referentia habitum,refulſerunt, oppidani captam vrbem à tergo credentes,& hoc in fugam dilapſi victoriam hoſtibus conceſſerunt.

De irruptione ex diuerſa parte quàm expectamus. Cap. IX.

SCipio apud Carthaginem ſub diſceſſum æſtus maritimi ſecutus deum(vt dicebat)ducem,ad muros vrbis acceſſit:& cedente ſtagno,quà non expectabatur,irrupit.

Fabius Maximus Cũctatoris filius,apud Arpos præſidio Annibalis occupatos, conſiderato

conſiderato ſitu vrbis, ſexcentos milites obſcura nocte miſit: qui per munitam eóq; minus † frequentem oppidi partem ſcalis euecti in murum, portas reuellerent: hi adiuti decidentium aquarum ſono, qui operis ſtrepitum obſcurabat, iuſſa peragunt, ipſe dato ſigno ab alia parte aggreſſus cepit Arpos. *frequentatum*

C. Marius bello Iugurthino apud flumē Mulucham, cùm oppugnaret caſtellum in monte ſaxeo ſitum, quod vna & anguſta ſemita adibatur, cætera parte velut † cum ſaltu præcipiti, nunciato ſibi per Lygurem quendam ex auxiliis gregalem militem, qui fortè aquatum ꝓgreſſus, dum per ſaxa montis cochleas legit, ad ſummum peruenerat, eripi poſſe caſtellū, paucos centuriones, quibus perfectiſſimos cum velociſſimis militibus æneatores immiſcuerat, miſit: capite pedibúſq; nudis, vt ꝓſpectus viſúſq; per ſaxa facilior foret, ſcutis † armiſq; à tergo aptatis, hi Lygure duce & telis & clauis quibus in aſcēſu nitebātur adiuti, cùm ad poſteriora & ob id vacua defenſoribus caſtelli perueniſſent, concinere & tumultuari, vt præceptum erat cœperunt: ad quod conſtitutum Marius conſtantius adhortatus ſuos, acrius inſtare caſtellanis cœpit: quos ab imbelli multitudine ſuorum reuocatos tanquàm capti à tergo eſſent, inſecutus caſtellum cepit. *conſulto* *gladiiſq;*

Lucius Cornelius Coſ. complura Sardiniæ cepit oppida, dum † fortiſſimas partes copiarum noctu exponit, quibus præcipiebat, vt deliteſcerent, operirenturq; tempus, quo ipſe noctu appelleret: occurrentibus deinde aduentanti hoſtibus, & ab ipſo per ſimulationem fugæ longius ad perſequendum auocatis, illi in relictas ab eis vrbes impetum facerent. *firmiſſimas*

Pericles Athenienſiū dux cùm oppugnaret quandam ciuitatem magno cōſenſu defēdentium tutam, nocte ab ea parte murorum quæ mari adiacebat claſſicum cani, clamorémq; attolli iuſſit: hoſtes † penetrari illac in oppidum rati, reliquerunt portas, per quas Pericles deſtitutas præſidio irrupit *penetratū*

Alcibiades dux Athenienſium Cyzicum oppugnandi eius cauſa nocte improuiſus acceſſit: & ex diuerſa parte mœnium cornicines canere iuſſit: ſufficere ꝓpugnationi murorum poterant ad id latus, à quo ſolo ſe tentari putabāt cùm confluerent, qua non † obſidebantur muros tranſcendit.

Thraſybulus dux Mileſiorum, vt portum Sycioniorū occuparet, à terra ſub inde oppidanos tentauit: & illo quo laceſſebantur conuerſis hoſtibus, claſſe inſpectata portum cepit. *abſiſtebatur*

Philippus in obſidione cuiuſdam maritimæ vrbis, binas naues procul à conſpectu contabulauit, ſuperſtruxitq; eis turres: aliis deinde turribus adortus à terra, domibus ꝓpugnatores diſtrinxit, turritas naues à mari applicauit, & quà non reſiſtebatur ſubiit muros.

Pericles Peloponeſorum caſtellū oppugnaturus, in quod duo omnino erant acceſſus, alterū foſſa intercluſit, alterū munire inſtituit: caſtellani ſecuriores ab altera parte facti, eam ſolam qua muneri videbant cuſtodire cœperūt. Pericles præparatis pōtibus iniectiſq; ſuper foſſā à qua non cauebatur ſubiit caſtellum.

Antiochus aduerſus Epheſios, Rodiis quos in auxilio habebat præcepit, vt nocte portum cum magno ſtrepitu inuaderent: ad quam partem omni multitudine cum tumultu decurrente, nudatis defenſore reliquis munitionibus ipſe

aggreſſus

aggressus ex aduerso ciuitatem cepit.

De insidiis per quas eliciantur obsessi. Cap. X.

CAto in conspectu Lacetanorum quos obsidebat reliquis suorum submotis Suessanos quosdam ex auxiliaribus, maximè imbelles, aggredi mœnia iussit: hos cùm facta eruptione Lacetani facilè auertissent, & fugientes auidè insecuti essent, illis quas occultauerat cohortibus oppidum cepit.

finxit — Lucius Scipio in Sardinia, cuiusdam ciuitatis per tumultũ relicta oppugnatione quam instruxerat, speciẽ fugiẽtis † præstitit: insecutísq; temerè oppidanis, per eos quos in proximo occultauerat oppidum iuuasit.

Annibal cùm obsideret ciuitatem Hymerã, castra sua capi de industria passus est, iussis recedere Pœnis, tanq̃ præualeret hostis. Quo euẽtu Hymeræis ita deceptis, vt gaudio impulsi relicta vrbe procurrerent ad Punicum vallum, Annibal vacuam vrbem per eos quos in insidiis, ad hanc ipsam occasionem posuerat, cepit. Idem vt Saguntinos eliceret, rara acie ad muros accedens ad primam eruptionem oppidanorum simulata fuga cessit, interpositóq; exercitu ab oppido interclusos hostes à suis, in medio trucidauit.

Himilco Carthaginensis, apud Agrigentum: iuxta oppidum partem copiarũ in insidiis posuit: præcepitq; his, vt cùm ꝓcessissent oppidani ligna humida incẽderẽt, deinde cum reliqua parte exercitus luce ad eliciẽdos hostes progressus, simulata fuga persequẽtes oppidanos longius cedẽdo ꝓtraxit: insidiatores prope mœnia imperatum ignem †acerbum subiecerunt vnde obortum contemplati fumum Agrigentini incensam ciuitatem suam existimauerunt: defendendæq; eius gratia, dum trepidè recurrunt, obuiis eis qui insidiati iuxta muros erant, & à tergo instantibus quos persecuti fuerant, in medio trucidati sunt. — acerbis

Viriatus disposito per occulta milite, paucos misit qui abigerẽt pecora Socobrigentium, ad quæ illi vindicanda cùm frequentes ꝓcurrissẽt, simulantésq; fugam prædatores persequerentur, deducti in insidias cæsiq; sunt.

Scordisci equites cùm Heracleæ duarum partium præsidio ꝓpositus esset Lucullus pecora abigere simulãtes, ꝓuocarunt eruptionẽ: fugam deinde mẽtiti, sequẽtẽ Lucullũ in insidias deduxerũt, & octingẽtos cum eo milites occiderunt.

Chares dux Atheniensium, ciuitatem aggressurus littori appositã, post quędam ꝓmontoria occultè habita classe, è nauibus velocissimam præter hostilia præsidia ire iussit: qua visa, cùm omnia nauigia quę pro custodia portus agebãtur ad persequendam euolassent, Chares in indefensum portum cum reliqua classe inuectus, etiam ciuitatem occupauit.

Lartha — Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæum nostris terra mariq; obsidẽtibus partẽ classis suæ ꝓcul armatã iussit ostẽdi, ad eius cõspectũ cùm euolassent nostri ipse reliquis quas in occulto tenuerat, nauibus, Lilybæi portũ occupauit.

De simulatione regressus. Cap. XI.

PHormion dux Atheniensium, cùm depopulatus esset agros Calchidensium legatis eorum de ea requirentibus benignè respondit: & nocte qua †dimissurus illos erat, finxit literas sibi superuenisse ciuium suorũ, propter quas rede- — admissurus

undum

undum haberet, ac paulum regressus dimisit legatos, his omnia tuta & abisse Phormionem renunciantibus, Chalcidenses spe & oblatæ humanitatis & abducti exercitus remissa vrbis custodia, cum confestim Phormion reuertisset ꝓhibere inexpectatam vim non potuerant.

Agesilaus dux Lacedæmoniorum cùm Phocenses obsideret,& intellexisset eos qui tunc præsidio illis erant,iam grauari belli incõmodo, paululum regressus tanquam ad alios actus,liberam occasionem recedendi his dedit:non multo post milite reducto,destitutos Phocenses superauit.

Alcibiades aduersus Byzantios,qui se mœnibus continebãt,insidias disposuit,& simulato regressu, incautos eos oppressit.

Viriatus cùm tridui iter discedens confecisset, idem illud vno remensus securos Segobrienses & sacrificio tum maximè occupatos oppressit.

Epaminundas Mantiniam cùm Lacedæmonios in subsidium hosti venisse animaduerteret,ratus posse Lacedæmonem occupari, si clam illo profectus esset,nocte crebros ignes fieri iussit, vt specie remanendi, occultaret profectionẽ: sed à trãsfuga proditus, assecuto exercitu Lacedæmoniorum, itinere quidẽ quo† Spartam petebat,destitit:idem tamen consilium conuertit ad Mantiniẽses,æque enim ignibus factis Lacedęmonios quasi maneret frustratus,per xl milia passuum Mantiniam reuertitur,eamq; auxilio destitutam occupauit. *Portam*

Ex contrario circa tutelam obsessorum,de exercitanda cura suorum Cap. XII.

ALcibiades Athenien.ciuitate sua à Lacedæmoniis obsessa, veritus negligentiam vigilum, denunciauit his qui in stationibus erant,vt obseruarẽt lumen quod nocte ostensurus esset ex arce, & ad conspectum eius ipsi quoq; lumina attollerent. In quo munere qui cessasset,pœnam passurum: dum solicitè expectatur signum ducis, peruigilatum ab omnibus & suspectæ noctis periculum euitatum est.

Iphicrates dux Atheniensium cùm præsidio Corinthum teneret,& sub aduentum hostium ipse vigilias circumiret, vigilem quem dormientem viderat, transfixit cuspide,quod factum quibusdam tãquam sæuũ increpantibus,Qualem inueni,inquit, talem reliqui.Epaminũdas Thebanus idem fecisse dicitur.

De emittendo & recipiendo nuncio. Cap. XIII.

ROmani obsessi in capitolio ad Camillum ab exilio implorandum miserũt Pontium Cominum, qui vt stationes Gallorum falleret,per saxa Tarpeia dimissus,transnato Tyberi Veios peruenit,& perpetrata legatione similiter ad suos rediit.

Campani diligenter Romanis, à quibus obsessi erant custodias agentibus, quẽdam pro transfuga subornatum miserunt,qui occultatam balteo epistolam inuenta effugiendi occasione ad Pœnos pertulit. *miserunt*

Venatione quoque & pecoribus quidam insuerunt literas,membranis mãdatas.

Aliqui & iumentum in †auersam partem infulserunt,dum stationes transeunt. Nonnuli interiora vaginarum inscripserunt. *auersam partem inflixerunt*

L.Lucul-

Cyzicenos L. Lucullus †Cyricenos obſeſſos à Mithridate, vt certiores aduentus ſui faceret, cùm præſidiis hoſtium teneretur introitus vrbis, qui vnus & anguſtus pōte modicò inſulam continenti iungit, militem è ſuis ſciolum nandi, & nauticæ artis peritum, iuſſit inſidentem duobus inflatis vtribus, literas inſutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter ſe diſtantibus commiſerat, ire ſeptem milium paſſuum traiectum. Quod ita peritè gregalis fecit, vt cruribus velut gubernaculis dimiſſis curſum dirigeret, & procul viſentes, qui in ſtatione erant, marinæ ſpecie beluæ deciperet.

Hircius coſ. ad Decimum Brutũ, qui Mutinæ ab Antonio obſidebatur, literas ſubinde miſit plumbo ſcriptas, quibus ad brachium religatis, milites †Scul- Scultenam tellam amnem tranſnabant.

Idem columbis (quas incluſas antè tenebris & fame affecerat) epiſtolas ſeta ad collum religabat, eáſque à ꝓpinquo inquantum poterat mœnibus loco emittebat: illæ lucis cibiq; auidæ, altiſſima ædificiorum petentes excipiebātur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: vtiq; poſtquàm diſpoſito quibuſdam locis cibo columbas illuc deuolare inſtituerat.

De introducendis auxiliis & commeatibus ſuggerendis. Cap. XIIII.

Aregua BEllo ciuili, cùm †Ategua vrbs in Hiſpania Pompeianarum partium obſideretur, Maurus interrex, tanquam Cæſarianus Tribuni cornicularius vigiles quoſdam excitauit, è quibus aliquos euitans, conſtantia fallaciæ ſuæ per medias Cæſaris copias præſidium Pompei traduxit.

Annibale obſidente Caſilinum Romani farinam doliis ſecunda aqua Vulturi fluminis demittebāt, vt ab obſeſſis exciperetur, quibus cùm obiecta per medium amnem cathena Annibal obſtitiſſet, nuces ſparſere, quæ cùm aqua ferente ad oppidum defluerēt, eo commeatu ſociorum neceſſitatem ſuſtentauerunt.

Hircius Mutinenſibus obſeſſis ab Antonio ſalem, quo maxime indigebant, cuppis conditum, per amnē Saniturnum intromiſit. Idem pecora ſecunda aqua dimiſit, quæ excepta ſuſtentauerunt neceſſariorum inopiam.

Quemadmodum efficiatur vt abundare videantur quæ deerunt. Cap. XV.

ROmani cùm à Gallis Capitolium obſideretur, in extrema iam fame panem in hoſtem iactauerunt: conſecutiq; vt abundare commeatibus viderentur, obſidionem donec Camillus ſubueniret tolerauerunt.

Athenienſes aduerſus Lacedæmonios idem feciſſe dicuntur.

Hi qui ab Annibale Caſilini obſidebantur ad extremam famem perueniſſe crediti, cùm etiam herbas alimentis eorum Annibal ſæpe arato loco qui erat inter caſtra ipſius & mœnia præriperet, ſemina in præparatum locum iecerunt: conſecuti vt habere viderentur, quo victum ſuſtentarent vſque ad ſatorum prouentum.

deficere Reliqui ex Variana clade, cùm obſiderentur, quia †defici frumento videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captiuos deinde præciſis manibus dimiſerunt, hi circumſidentibus ſuis perſuaſerunt, ne ſpem maturæ expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia ſupereſſet.

Thraces

Trhaces in arduo monte obsessi, in quem hostibus accessus non erat, collato viritim exiguo tritico, aut caseo pauerunt pecora, & in hostium præsidia dimiserunt: quibus exceptis occisisq́, cum frumenti vestigia in visceribus eorum apparuissent, opinatus hostis magnam vim tritici superesse eis, qui inde etiam pecora pascerent, recessit ab obsidione.

Thrasybulus dux Milesiorum cùm longa obsidione milites sui angerentur ab Aliatte, qui sperabat eos ad deditionem fame posse compelli, sub aduentũ legatorum Aliattis frumentum omne in forũ compellere iussit: & conuiuiis sub id tempus † institutis per totam vrbẽ epulas prȩstitit: atq́ ita persuasit hosti superesse ipsis copias, quibus diuturnam sustinerent obsidionem. *instructis*

Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur, Cap. XVI.

CL. Marcellus cognito consilio Battei Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares studebat, & Annibali gratificabatur, quòd illius beneficio curatus inter Cannẽses saucius, & ex captiuitate remissus ad suos erat, quia interficere eum (ne supplicio eius reliquos concitaret Nolanos) non audebat, accersitum ad se allocutus est, dicens, fortissimum eum militem esse, q̃ antea ignorasset: hortatusq́ est, vt secum moraretur: & super verborum honorẽ, equo quoq́ donauit. Qua benignitate non illius tantũ fidem, sed etiam popularium qui ex illo pendebant, sibi obligauit.

Amilcar dux Pœnorum, cum frequenter auxiliares Galli ad Romanos trãsirent, etiam ex consuetudine, vt socii exciperentur, sibi fidelissimos subornauit ad dissimulandam transitionem, qui Romanos excipiendorum causa eorũ progressos † ceciderunt. Quæ solertia Amilcari non tantùm ad præsentem profuit successum, sed in posterum præstitit, vt Romanis veri quoq́ trãsfugæ forent suspecti. *occiderunt*

Hanno Carthaginensium Imperator in Sicilia, cùm comperisset Gallorum mercenariorum circiter quatuor milia conspirasse ad transfugiendum ad Romanos, quòd aliquot mensium mercedes non receperant, animaduertere autẽ in eos non auderet, metu seditionis, promisit prolationis iniuriam, liberalitate pensaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum † datis pollicitis, fidelissimum dispensatorem ad Otacilium cos. misit: qui tanquã rationibus interuersis transfugisset, nunciauit nocte proxima Gallorum quatuor milia, quȩ prædatum forent missa, posse excipi. Otacilius nec statim credidit transfugȩ, nec tamen rem spernendam ratus, disposuit insidiis lectissimã manum suorum, ab ea Galli excepti dupliciter, Hannonis consilio satisfecerũt & Romanos ceciderunt, & ipsi omnes interfecti sunt. *dicitur pollicitus*

Annibal simili consilio se à transfugis vltus est. Nam cùm aliquos ex militibus suis sciret transfugisse proxima nocte, nec ignoraret exploratores hostiũ in castris suis esse, palàm pronunciauit, non debere transfugas vocari solertissimos milites, qui ipsius iussu exierint ad excipienda hostium consilia, auditis quæ pronunciauit, retulerũt exploratores ad suos. Tum † comprehensi à Romanis transfugæ & amputatis manibus remissi sunt. *compreßi*

Diodorus cùm præsidio Amphipolim tueretur, & duo milia Thracũ suspe

cta haberet, quæ videbantur vrbem direptura, mētitus eſt paucas hoſtium na ues proximo littori applicuiſſe, easq́ diripi poſſe. Qua ſpe ſimulatos Thraca emiſit, ac deinde clauſis portis non recepit.

De eruptionibus. Cap. XVII.

ROmani, qui in præſidio Panormitanorum erant, veniente ad obſidionem Haſdrubale, raros ex induſtria in muris poſuerunt defenſores: quorum paucitate cōtēpta, cùm incautus muris ſuccederet Haſdrubal, eruptione facta ceciderunt eum.

Aemilius Paulus vniuerſis Lyguribus improuiſò adortis caſtra eius, ſimulato timore militem diu continuit, deinde fatigato iam hoſte, à quatuor portis eruptione facta ſtrauit cepitq́ Lygures.

Velius præfectus Romanorum arcem Tarentinorum tenens, miſit ad Haſdrubalē legatos, vti abire ſibi incolumi liceret: ea ſimulatione ad ſecuritatem perductum hoſtem eruptione facta cecidit.

Cn. Pompeius circumſeſſos ad Dyrrhachium non tantùm obſidione liberauit ſuos, verumetiam poſt eruptionē, quam opportuno & loco & tempore fecerat, Cæſarem ad caſtellum, quod duplici munitione inſtructum erat, auidè irrumpentem, exterior ipſe circumfuſus corona obligauit, vt ille inter eos quos obſidebat, & eos qui extra circumuenerant medius, non leue periculum & detrimentum ſenſerit.

didiacum alias rhyndacum

Flauius Fimbria in Aſia apud † Hildinacum aduerſum filium Mithridatis brachiis à latere ductis, deinde foſſa in fronte percuſſa, quietum in vallo militem tenuit, donec hoſtilis equitatus intraret anguſtias munimentorum, tunc eruptione facta ſex milia eorum cecidit

C. Cæſar in Gallia deletis ab Ambiorige Titurii Sabini & Cottæ legatorū copiis, cùm à Q. Cicerone, qui & ipſe oppugnabatur, certior factus, cum duabus legionibus aduentaret, conuerſis hoſtibus metum ſimulauit, miltesq́ in caſtris quæ ampliora ſolito induſtria fecerat tenuit: Galli præſumpta iam victoria, velut ad prędam caſtrorum tendentes, foſſas implere, & vallum detrahere cœperunt: qua re prælio aptatos, Cæſar emiſſo repente vndiq́ milite trucidauit.

Titurius Sabinus aduerſus Gallorum amplum exercitum continendo militem iuxta munimenta, præſtitit eis ſuſpicionem metuentis: cuius augēdę cauſa perfugam miſit, qui affirmaret exercitum Romanum in deſperatione eſſe, ac fugā cogitare: Barbari oblata victoriæ ſpe concitati, lignis ſarmentisq́ ſe onerauerunt, quibus foſſas complerent: ingentiq́ curſu caſtra noſtra in colle poſita petiuerunt, vnde in eos Titurius vniuerſas immiſit copias, multisq́ Gallorum cæſis plurimos in deditionem accepit.

Aſculani oppugnaturo opidum Pompeio cum paucos ſenes ægros in muris oſtendiſſent, ob id ſecuros Romanos eruptione facta fugauerunt.

Numantini obſeſſi, ne pro vallo quidem inſtruxerunt aciem, adeoq́ ſe continuerunt, vt Popilio Lenati fiducia fieret, ſcalis opidum aggrediēdi. Quo deinde ſuſpicante inſidias (quia ne tunc quidem obſiſtebatur) ac ſuos reuocante, eruptione facta auerſos & deſcendentes adorti ſunt.

De conſtantia

De constantia obsessorum. Cap. XVIII.

ROmani assidēte mœnibus Annibale ostentandæ fiduciç gratia, supplementum exercitibus, quos in Hispania habebant, diuersa porta miserunt.

Idem agrum in quo castra Annibal habebat, defuncto forte domino, vænalem ad id præcium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum vænierat, Hi dum ab Annibale obsiderentur, & ipsi obsiderent Capuam, decreuerunt ne nisi capta ea, reuocaretur inde exercitus.

Finis Libri tertii.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRAtegematon Libri Quarti Præfatio.

MVlta lectione cōquisitis Strategematibus, & non exiguo scrupulo digestis, vt promissum trium librorum implerem, si modò impleui, in hoc exhibebo ea quæ parùm aptè descriptioni priorum ad speciem alligata subici videbantur, & erant exēpla potius strategicôn quàm strategemata. Quç idcirco separaui, quia quàmuis clara, diuersæ tamē erāt substantiç: ne si qui forte in aliqua ex his incidissent, similitudine indoctè prçtermissa opinarentur: & sanè velut residua expedienda sunt, in quo sicut antea, & ipse ordinem per species seruare conabor.

De Disciplina Cap. I.

PVblius Scipio ad Numantiā, corruptum superiorum ducum socordia exercitum correxit, dimisso ingenti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus, quibus cum frequens iniūgeret iter, portare complurium dierum cibaria imperauit, ita vt frigora & hymbres pati, vada fluminum pedibus traiicere assuesceret miles: exprobrante subinde Imperatore timiditatem & ignauiam, frāgente delicatioris vsus ac parum necessaria expeditioni vasa. Quod maxime nobiliter accidit C. Meuio tribuno, cui dixisse traditur Scipio, Mihi paulisper, tibi & reipub. semper nequam eris. *necessarius nequaquā eris*

Q. Metellus bello Iugurthino, similiter lapsam militū disciplinam pari seueritate restituit, cum insuper ꝓhibuisset alia carne q̄ assa elixàve milites vti.

Pyrrhus delectori suo fertur dixisse, Tu grādes elige, ego eos fortes reddā.

Lucio Flacco & C. Varrone Coss. milites primo iureiurādo facti sunt, antè enim sacramento tantummodo à tribunis rogabantur: cæterū ipsi inter se tantum coniurabant se fugæ atq; formidinis causa non abituros: neque ex ordine recessuros, nisi teli petendi feriendive hostis aut ciuis seruandi causa. *Sacramēto rogari*

Scipio Aphricanus, cū ornatū scutū elegantius cuiusdā vidisset, dixit nō se mirari, ꝙ tanta cura ornasset, in quo plus præsidii quàm in gladio haberet.

Philippus cum primum exercitū cōstitueret, vehiculorū vsum omnibus in-

terdixit, equitibus non amplius quàm singulos calones habere permisit: pediti bus autem denis singulos, qui molas & funes ferrent in æstiua exeuntibus, xxx. dierum farinam collo portare imperauit.

Caius Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime exercitus agmen oneratur, vasa & cibaria militum in fasciculos aptata furcis imposuit, sub quibus & habile onus & facilis requies esset: vnde & in prouerbium tractum est Muli mariani.

Muli Mariani

Theogenes Atheniensis cum exercitum Megaram duceret, petentibus ordi nes respondit ibi se daturum: dein clàm equites præmisit, eosq; hostium specie impetum in suos retorquere iussit: quo facto quos tum habebat, tanquã ad hostium occursum prępararentur, permisit ita ordinari aciem, vt quo quis voluisset loco consisteret, & cùm inertissimus quisque retrò se dedisset, strenui autẽ in fronte prosiluissent, vt quenque inuenerat stantẽ, ita ad ordines militię ꝓuexit.

Lysander Lacedęmonius, egressum via quendam castigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse, respõdit, ne speciem quidem rapturi præbeas volo.

Antigonus cum suum filium diuertisse audisset in eius domum cui tres filię insignes specie essent, Audio, inquit, fili anguste habitare te, pluribus dominis domum possidentibus, hospitium laxius accipe: iustóque commigrare edixit, ne qs minor quinquaginta annos natus, hospitio matrisfamilias vteretur.

Q. Metellus Cos. quàmuis nulla lege impediretur, quin filiũ cõtubernalem perpetuum haberet, maluit tamen eum in ordine merere.

Publius Rutilius Cos. cum secundum leges in cõtubernio suo filium posset hàbere, in legione militem fecit.

T. Scaurus filium, quòd in saltu Tridentino loco hostibus cesserat, in cõspectum suum venire vetuit: adolescens verecundia ignominiæ pressus mortem sibi consciuit.

Castra antiquitus Romani cæteræq; gẽtes passim per corpora cohortiũ velut mapalia constituere soliti erãt, cum solos vrbium muros nosset antiquitas.

Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum sub eodem vallo conti nere instituit. Romani deinde victo eo in Campis Arusinis, circa vrbem †Statuentum castris eius potiti & ordinatione notata paulatim ad hanc vsque metationem, quæ nunc effecta est peruenerunt.

Fatuentum

P. Nasica in hybernis, quàmuis classis vsus non esset necessarius, ne tamen desidia miles corrumperetur, aut per ocii licẽtiam sociis iniuriam inferret, naues ædificare instituit.

M. Cato memoriæ tradidit, in furto cõprehẽsis inter cõmilitones dextras esse pręcisas: aut si lentius animaduertere voluisset in principes, sanguinẽ missũ.

Clearchus dux Lacedęmoniorũ exercitui dicebat, Imperatorẽ potius quàm hostem metui debere, significans eos, qui in prælio dubiam mortem timuissent, certum, si deseruissent, manere supplicium.

Appii Claudii sententia, senatus eos qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea remissi erant, equites ad peditẽ redegit, pedites ad leuam armaturam,

omnibus

omnibus extra vallum iussis tendere, donec bina hostiũ spolia singuli referrẽt.

Otacilius Crassus Cos. eos q ab Annibale sub iugũ missi redierãt, tẽdere extra vallũ iussit, vt immuniti assuescerẽt piculis, & aduersus hostẽ audẽtiores fierẽt.

P. Cornelio Nasica, Decimo Iunio Coss. qui exercitum deseruerant damnati, virgis cæsi publicè venierunt.

Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad castellũ initio hostibus cesserant, extra vallũ iussit tendere, donec assiduo labore & psperis excursionibus redimerent ignominiam.

Aurelius Cotta Cos. cùm ad opus equites necessitate cogente iussisset accedere, eorumq; pars detrectasset imperium, questus apud censores, effecit vt notarentur à patribus, deinde obtinuit ne eis præterita æra procederent. Tribuni quoq; plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumq; consensu stabilita disciplina est.

Q. Metellus Macedonicus in Hispania quinque cohortes, quæ hostibus cesserant, testamentum facere iussas, ad locum recuperandum remisit, minatus non nisi post victoriam receptum iri.

P. Valerio consuli senatus præcepit exercitum ad Sirim victum ducere Serinum, ibique castra munire, & hyemem sub tentoriis exigere.

Senatus cùm turpiter fugati eius milites essent, decreuit ne auxilia ei submitterentur, nisi captis eius legionibus, quæ punico bello militiam detrectauerant: at in Siciliam velut relegatis per vii annos ordeũ ex senatuscõsulto datum est.

L. Piso cùm Titium præfectũ cohortis, quòd loco fugitiuus cesserat, cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie stare, dum vigiles venirent, iussit conuiuiis & balneo abstinere.

Sylla cohortem & centuriones, quorum stationem hostis perruperat, galeatos & discunctos perstare in principiis iussit.

Domitius Corbulo in Armenia, Aemilio Rufo præfecto equitũ quia hostibus cesserat, & parũ instructã armis alam habebat, vestimenta per lictorẽ scidit: eidemq;, vt erat fedato habitu, pstare in principiis donec mitterẽtur, imperauit,

Attilius Regulus cùm ex Samnio in Lucernã transgrederetur, exercitúsque eius obuiis hostibus aduersus esset, opposita cohorte iussit fugientes pro defectoribus cædi.

Cotta Cos. in Sicilia, in Valerium Nobilem tribunum militum ex gente Valeria virgis animaduertit.

Idẽ P. Aureliũ sanguine sibi iunctũ, quẽ obsidioni Lipararũ ipse ad auspicia repetenda Messanam transiturus præfecerat, cùm ager incensus, & capta castra essẽt, virgis cæsum in numerũ gregaliũ peditũ referri, & muneribus fungi iussit.

Fuluius Flaccus Censor Fuluium fratrem suum, quia legionem, in qua tribunus militum erat, iniussu consulis dimiserat, à senatu mouit.

M. Cato ab hostili littore, in quo per aliquot dies manserat, cùm tradito profectionis signo classem soluisset, & relictus è militibus quidã alta voce & gestu expostularet, vti tolleretur, circumacto ad littus vniuersa classe comprehẽsum supplicio affici iussit: & quem occisuri per ignominiam hostes fuerant, exẽplo

potius impendit. Appius Claud.ex his qui loco cesserant decimum quemque militem, sorte ductũ, fuste percussit. Fab. Rullus Cos. ex duabus legionibus, quę loco cesserant sorte ductos in conspectu militum securi percussit. Aquirius ternos ex centuriis quorum statio ab hoste perrupta erat securi percussit. M. Antonius cùm ager ab hostibus incensus esset, ex his qui in opere fuerant duarum cohortium militem decimauit, & in singulos ex his centuriones animaduertit, legatum cum ignominia dimisit, reliquis ex legione ordeum dari iussit. In legionem, quæ Regium oppidum iniussu ducis diruerat, animaduersum est, ita vt quatuor milia tradita custodiæ necarētur. Præterea senatusconsulto cautum est, ne quem ex eis sepelire vel lugere fas esset.

L. Papyrius Cursor dictator Fabium Rutiliũ, magistrum equitum, quòd aduersum dictum eius, quàmuis prosperè pugnauerat virgis popoſcit cæsum, securi percussurus: nec contentioni aut precibus militum concessit animaduersionem, eumq; profugientem Romam persecutus est: nec ibi quidem remisso prius supplicii metu, quàm ad genua eius & Fabius cũ patre prouolueretur & pariter senatus ac populus rogarent.

Manlius cui imperioso postea cognomen fuit, filium quòd is contra edictum patris cum hoste pugnauerat, quamuis victorem, in conspectu exercitus virgis cæsum securi percussit,

Manlius filius, exercitu pro se aduersus patrem seditionem parante negauit tanti esse quenquam, vt propter illum disciplina corrumperetur, & obtinuit vt ipsum puniri paterentur.

Q. Fabius Maximus transfugarum dexteras præcidit.

M. Curio Cos. bello Dardanico, circa Dyrachium, cùm ex quinque legionibus vna seditione facta, militiam detrectasset, secuturamq; se temeritatem ducis in expeditionem asperã & insidiosam negasset, quatuor legiones eduxit armatas & consistere †ordinibus, detectis armis velut in acie, iussit: post hæc seditiosam legionem inermem procedere, †discinctamq; in conspectu armati exercitus, stramenta coēgit secare: postero autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisq; precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne signa eius submitteret, nomenq; aboleret, milites autem in supplementum cæterarum legionum distribueret.

omnibus

distinctáq;

Q. Fuluio, Appio Claudio Coss. ex pugna cãnensi in Siciliã à Senatu relegati postulauerunt à Cos. M. Marcello vt in prælium ducerentur, ille Senatum consuluit: senatus negauit sibi placere cōmitti his rempub. quam deseruissent: Marcello tamen permisit facere quod videretur, dum ne quis eorum munere vacaret, néve donaretur, néve quòd præmiũ ferret, aut in Italiam reportaretur, dum Pœni in ea fuissent.

M. Salinator consularis damnatus est à populo, quòd prædam non æqualiter diuiserat militibus.

Cùm ab Lyguribus in prælio Q. Petilius Cos. interfectus esset, decreuit senatus, vti ea legio, in cuius acie Cos. erat occisus, tota infrequēs referretur, stipēdium ei annuum non daretur, æraq; rescinderentur.

numeróque rescinderetur.

De effectu

De effectu disciplinæ. Cap. II.

BRuti & Caſſii exercitus,memoriæ proditum eſt,bello ciuili cũ vnà per Macedoniam iter facerent, priórque Brutus ad fluuium, in quo pontem iungi oportebat perueniſſet,Caſſii tamen exercitum & in efficiendo ponte,& in trãſitu maturando præceſſiſſe: qui vigor diſciplinæ effecit, ne ſolùm in operibus, verum etiam in ſumma belli præſtarent Caſſiani Brutianis.

C.Marius,cùm facultatem eligendi exercitus haberet,ex duobus qui ſub Rutilio,& qui ſub Metello,ac poſtea ſub ſeipſo meruerant. Rutiliarum quendam minorem,qui certiores diſciplinæ arbitrabatur †præoptauit. *punctauit*

Domitius Corbulo,duabus legionibus & pauciſſimis auxiliis diſciplina †correpta Parthos ſuſtinuit. *correcta*

Alexandro Macedo xl milibus hominũ,iam inde à Philippo patre diſciplinæ aſſuefactis,orbem terrarum aggreſſus, innumeras hoſtium copias vicit.

Cyrus bello aderſus Perſas,xiiii milibus armatorum immenſas difficultates ſuperauit.

Epaminundas dux Thebanorum iiii milibus hominum ex quibus cccc,tantũ equites erant,Lacedæmoniorum exercitum,xxiiii milium peditum, equitũ mille ſexcentorum vicit. A xiiii milibus Græcorum, qui numerus in auxiliis Cyri aduerſus Artaxerxem fuit,centum milia barbarorum,prælia ſupata ſunt.

Eadem Græcorum prælio xiiii milia, amiſſis ducibus reditus ſui cura vni ex corpore ſuo Xenophonti Athenienſi demandata,per iniqua & incognita loca, incolumia reuerſa ſunt.

Xerxes à ccc Lacedęmoniorum ad Thermopylas vexatus,cùm vix eos cõfeciſſet,hoc ſe deceptum aiebat,quòd multos quidem homines haberet,viros autem diſciplinæ tenaces nullos

De continentia. Cap. III.

MArcum Catonem vino eodem quo remiges contentum fuiſſe traditur.

Fabricius cùm Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret,non accepto eo, dixit, malle ſe habentibus id imperare quàm habere.

Attilius Regulus cùm ſummis rebus præfuiſſet,adeò pauper fuit,vt ſe,coniugem,liberosq́ toleraret agello, qui colebatur per vnum villicum,cuius audita morte,ſcripſit ſenatui de ſucceſſore, deſtitutis rebus obitu ſerui neceſſariam eſſe præſentiam ſuam.

Cn.Scipio, poſt res proſperè geſtas in Hiſpania in ſumma pauptate deceſſit nec ea quidem relicta pecunia,quæ ſufficeret in dotem filiarum,quas ob inopiam publicè dotauit ſenatus.

Idem præſtiterunt Athenienſes filiis Ariſtidis,poſt ampliſſimarum rerũ adminiſtrationem,in maxima paupertate defuncti.Epaminundas dux Thebanorum tantæ abſtinentiæ fuit,vt in ſupellectili eius,præter ahenum & veru vnicum nihil inueniretur.

Annibal ſurgere de nocte ſolitus, ante noctem non requieſcebat,crepuſculo demum ad cœnã †vacabat:neq́ amplius q̃ duobus lectis diſcũbebatur apud eũ. *uocabat*

Idem cùm ſub Haſdrubale Imperatore militaret, plerumque ſuper nudam humum †ſagulo tectus,ſomnos capiebat. *ſacculo*

Aemilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane vesci solitum. Idem & de Alexandro Macedone dicitur.

Massinissam nonagesimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculũ stantem, vel ambulantem capere solitum cibos legimus.

C. Curius, cùm victis ab eo Sabinis, ex Senatusconsulto ampliaretur ei modus agri, quem cõsummati milites accipiebant, gregalium portione contentus fuit: malum ciuem dicens, cui non esset id, quod cæteris satis.

Vniuersi quoque exercitus notabilis sæpe fuit continẽtia, sicut eius qui sub M. Scrauro meruit: namq; memoriæ tradidit Scaurus, pomiferam arborẽ quàm in pede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

Auspiciis Imp. Cæs. Domitiani Augusti, Germanico bello, quod Iulius Ciuilis in Gallia mouerat, Lingonum opulentissima ciuitas, quæ ad Ciuilẽ desciuerat, cùm aduenie nte exercitu Cæsaris populationem timeret, quod contra expectationem inuiolata, nihil ex rebus suis amiserat ad obsequium redacta septuaginta milia armatorum tradidit ei.

Lauinius L. Mummius, qui Corintho capta non Italiã solùm, sed etiam Prouinciam tabulis statuísque exornauit, adeò nihil ex tantis manubiis in suum conuertit, vt filiam eius inopem senatus ex publico dotauerit.

De iustitia. Cap. IIII.

CAmillo Phaliscos obsidẽti, ludimagister liberos Phaliscorum, tanquam ambulandi causa extra murum eductos, tradidit, dicens repetendis eis obsidibus necessario ciuitatem imperata facturã. Camillus non solùm spreuit perfidiam, sed & restrictis post terga manibus magistrum virgis agendum ad parẽtes tradidit pueris, adeptus beneficio victoriã, quam fraude non concupierat. Nam Phalisci ob hanc iustitiam sponte ei se dediderunt.

Ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pyrrhi Epirotarum regis peruenit, pollicitusq; est daturũ se Pyrrho venenũ, si merces sibi, in qua operæprecium foret, constitueretur. Quo facinore Fabricius egere victoriam suam nõ arbitratus, regi medicum detexit: atq; ea fide meruit, vt ad appetendam amicitiã Ramanorum compelleret Pyrrhum.

De constantia. Cap. V.

CN. Pompeius minantibus directuros pecuniã militibus, quæ in triumpho ferretur, Seruilio & glaucia cohortantibus vt diuideret eã, ne seditio fieret, affirmauit non triũphaturum se, sed potius moriturũ, quàm licentiæ militũ succumberet: castigatisq; oratione graui laureatos fasces obiecit, vt ab illorum inciperent direptione, eáque inuidia redegit eos ad modestiam.

C. Cæsar seditione in tumultu ciuiliũ armorũ, ac tũ maxime tumẽtibus animis legionẽ totã exauctorauit, ducibus seditionis securi pcussis: mox eos quos exauctorauerat, ignominiam deprecantes restituit, & optimos milites habuit.

Posthumius consularis cohortatus suos, cùm interrogatus esset à militibus quid imperaret, dixit, vt se imitarentur: & arrepto signo hostes primus inuasit, quem secuti victoriam adepti sunt.

L. Marcel

L.Marcellus cum in manus Gallorũ imprudens incidiſſet,circunſpiciendę regionis,qua euaderet cauſa,equum in orbem flexit:deinde cùm omnia eſſe infeſta vidiſſet,precatus deos in medios hoſtes irrupit, quibus inopinata audacia perculſis, ducem quoq; eorum trucidauit, atq; vbi ſpes ſalutis vix ſuperfuerat, inde opima retulit ſpolia.

L.Paulus amiſſo ad Cannas exercitu, offerente equũ Lentulo quo fugeret, ſupereſſe cladi(quanquàm non per ipſum contractæ)noluit,ſed in eo ſaxo,cui ſe vulneratus acclinauerat,perſedit, donec ab hoſtibus oppreſſus cõfoderetur.

Varro collega eius vel maiore conſtantia poſt eandem cladẽ vixit, gratiáq; ei à ſenatu & populo actę ſunt,quòd non deſperaſſet remp.Non autem vitę cupiditate ſed reipub. amore ſe ſuperfuiſſe reliquo ætatis ſuæ tẽpore approbauit. Nam & barbam capillumq; ſubmiſit, & poſtea nunquam recubans cibum cepit,honoribusq; cum ei deferrentur à pop.renunciauit,dicens fœlicioribus magiſtratibus reip.opus eſſe.

Sempron.Tuditanus, & C.Octauius Trib.militũ omnibus fuſis ad Cãnas, cum in minoribus caſtris circũſiderentur ſuaſerunt cõmilitonibus, vt ſtringerent gladios,& per hoſtiũ præſidia erũperent ſecũ,id ſibi eſſe animi,etiã ſi nemini ad erũpendum audacia fuiſſet,affirmans:de cunctãtibus xii omnino equitibus vel peditibus q comitari ſuſtinuerãt reptis,incolumes Canuſiũ peruenerũt.

C.Fonteius Craſſus in Hiſpania, cum tribus milibus hominum prædatum profectus,locoq; iniquo circũuentus ab Aſdrubale ad primos tantũ ordines relato conſilio, incipiente nocte(quo tempore minimè expectabatur)per ſtationes hoſtium erupit.

P.Decius Tribunus militum,bello Samnitico, Cornelio cõſuli iniquis locis deprehenſo ab hoſtibus ſuaſit,vt ad occupandũ collẽ,qui in ꝓpinquo erat, modicam manum mitteret,ſeq; ducem his, qui mittebãtur obtulit,auocatus in diuerſa hoſtis emiſit conſulẽ:Decium autem cinxit obſeditq;:illas quoq; anguſtias,nocte eruptione facta, cũ eluctatus eſſet,Decius incolumis cum militibus conſuli acceſſit.

Idem fecit ſub Attilio Calatino cõſule cuius varie tradũtur nomina,alii Laberium,nonnulli Cędicium,quàm plurimi Calphurnium Flammã vocitatum ſcripſerunt.Hic cum demiſſum in eam vallem videret exercitum,cuius omnia latera,quæ erant ſuperiora hoſtis inſederat,depopoſcit,& accepit à cõſule trecẽtos milites,quos hortatus vt virtute ſua exercitũ ſeruarẽt, in mediam vallẽ decurrit:ad opprimendos eos vndique deſcendit hoſtis, lõgóque & aſpero prælio retentus,occaſionem conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

C.Cæſar aduerſus Germanos & regem Ariouiſtum pugnaturus confuſior animis pro cõcione dixit,nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo aſſecutus eſt,vt & decumani tanquã præcipuæ fortitudinis teſtimonio cõcitarentur,& cæteri pudore,ne penès alios gloria virtutis eſſet.

Lacedæmonius quidã nobilis, Philippo denunciante multis ſe prohibiturum,niſi ciuitas ſibi traderetur, Num inqt & pro patria mori nos prohibebit?

Leonidas Lacedæmonius, cum dicerentur Perſæ ſagittarum multitudine

nubes

nubes esse facturi,fertur dixisse,melius in vmbra propugnabimus.

Cęlius prætor vrbanus,cum ei ius dicenti picus in capite insedisset,& aruspi ces respõdissent,dimissa aue, hostiũ victoriam fore:necata,populũ Romanum superiorẽ,ac Cælium cũ familia periturum,auem occidit,qua occisa,nostro exercitu vincẽte, ipse cũ xiiii Cæliis ex eadẽ familia in prælio est occisus:hũc qui dam non Cælium sed Lælium fuisse,& Lælios non Cælios perisse credunt.

P.Decius primo pater,postea filius,in magistratu se ꝓ re publica deuouerũt. admissisq; in hostem equis,adepti victoriam patrię contulerunt.

P.Crassus,cùm bellum aduersus Aristonicum in Asia gerẽs,inter Aeliam & Myrinam inhostium copias incidisset,viuusq; abduceretur,execratus in cõsule Romano captiuitatẽ,virga qua ad equum erat vsus, Thraci (à quo tenebatur)oculum eruit,atq; ab eo per dolorẽ concitato transuerberatus, dedecus seruitutis vt voluerat effugit.

M.Cato Censorii filius,in acie decidẽte equo prolapsus, cum se recollegisset, animaduertissetq; gladium excidisse vagina,veritus ignominiam rediit in hostem:ex eoq; aliquot vulneribus recuperato gladio, demũ reuersus est ad suos.

Petilini à Pœnis obsessi,parentes & liberos propter inopiam eiecerũt,ipsi coriis madefactis & igne siccatis, foliisq; arborum & omni genere animalium vitam trahentes xi.menses obsidionem tolerauerunt.

Hispani cum Fabrescense omnia eadem passi sunt, nec oppidum Herculeio tradiderunt.

Casilini obsidente Annibale tantam inopiam perpessi sunt,vt centũ denariis murẽ vænisse,proditũ memoriæ sit,eiusq; venditorẽ fame periisse, emptorẽ autem vixisse,fidem tamen seruare Romanis perseuerauerunt.

Cyzicum cum oppugnaret Mithridates,captiuos eius vrbis produxit,ostenditq; obsessis arbitratus futurũ vt miseratione suorum compelleret ad deditionem oppidanos:at illi cohortati ad patiendũ fortiter mortem captiuos, seruare Romanis fidem perseuerauerunt.

Aeginenses cum à Viathotis liberi & coniuges cæderentur, præoptauerunt spectare supplicia pignorum suorum,quàm à Romanis deficere.

Numantini ne se dederẽt,fame mori pręfixis foribus domuũ suarũ maluerũt.

De affectu & moderatione. Cap. VI.

QVintus Fabius hortãte filio vt locũ idoneum paucorum iactura caperet, Vis ne,inquit,tu ex illis paucis esse?

Xenophõ cùm equo veheretur, & pedites iugum quoddã occupare iussisset, vnum ex eis obmurmurantẽ,quòd diceret,facile tã laboriosa sedentẽ imperare, desiliit, & gregalẽ equo imposuit,cursúq; ipse pedestri ad destinatũ iugum con tendẽs ꝑuenit,cuius facti luborẽ cum perpeti miles nõ posset,irridentibus com militonibus spõte descẽdit.Xenophontem vix vniuersi perpulerunt vt cõscenderet equum, & laborem suum in necessaria duci † munera reseruaret.

numerare uellet

Alexander cum hyeme duceret exercitũ, residens ad ignẽ recognoscere prætereuntes copias cœpit,cúmque conspexisset quendam propè exanimatum frigore,cõsidere loco suo iussit:dixitq; ei, Si in Persis natus esses,in regia sella rese

diss

disse tibi capitale foret, in Macedonia nato conceditur.

Diuus Augustus Vespasianus, cùm quendam adolescentem honestè natũ militię inhabilem, angustiarum rei familiaris causa †eductum, ad longiorem ordinem †rescisset, censu constituto, honesta missione exauctorauit. *deductum* *reiecisset*

De variis consiliis. Cap. VII.

CAesar dicebat idem esse sibi consilium aduersus hostem, quòd plerisq; medicis contra vitia corporum, fame potius quàm ferro †superandi. *sperandi*

Domitius Corbulo dolabra, id est, operibus hostẽ vincendum esse dicebat.

L. Paulus imperatorem senem moribus dicebat esse oportere, significãs moderatiora sequenda consilia.

Scipio Aphricanus fertur dixisse, cùm eum parum quidam pugnacem dicerent, Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.

C. Marius Theutono prouocanti eum & postulanti vt prodiret, respondit, si cupidus mortis esset, laqueo eum vitam posse finire: cúmq; demõstraret ei gladiatorem contemptę staturæ & propè exactæ ætatis, obiecit ei, dixitq; si eum superasset, cum victore congressurum.

Q. Sertorius experimento didicerat se imparem vniuerso Romanorum exercitui, vt barbaros quoq; inconsultè pugnam deposcentes doceret, adductis in conspectum duobus equis, eorum prævalido alteri, alteri admodum exili, duos admouit iuuenes similiter electos, robustum & gracilem: robustiori imperauit equi exilis vniuersam caudam abrumpere, gracili autem valentioris per singulos pilos vellere: cumq; gracili successisset quod imperatũ erat, validissimus cùm infirmi equi cauda sine effectu luctaretur, naturã (inquit) Sertorius Romanorum virium per hoc vobis exemplum ostendi: milites insuperabiles sunt vniuersos aggredienti, eos lacerabit & carpet qui per partes attentauerit.

Valerius Leninus Cos. cùm intra castra sua exploratorem hostium deprehendisset, magnamq; copiarum suarum fiduciam haberet, circumduci eum iussit: terrendiq; hostis causa, exercitus suos visendos speculatoribus eorum, quoties voluissent patere.

Cælius Primipilaris, qui in germania post Varianam cladem obsessis nostris pro duce fuit, veritus ne barbari ligna, quæ congesta erant vallo admouerent, & castra eius incenderent, simulata lignorum inopia missis vndiq; qui ea furarentur, effecit vt Germani vniuersos truncos amolirentur.

Cn. Scipio bello nauali amphoras pice & teda plenas, in hostium classem iaculatus est, quarum iactus & pondere foret noxius & diffundendo, quæ continuerant alimẽtum præstarent incendio.

Annibal regi Antiocho monstrauit, vt in hostium classem vascula iacularetur viperis plena, quarum metu perterriti milites à dimicatione & nauticis ministeriis impedirentur. Idem fecit iam cedente classe sua Prusias.

Marcus Porcius, impetu in classem hostium cùm transiluisset, deturbatis ex ea Pœnis, eorumq; armis, & insignibus, inter suos distributis, multas naues hostium, quos sociali habitu fefellerat mersit.

Athenienses, cùm subinde à Lacedæmoniis infestarentur, diebus festis, quos

sacros

ſacros Mineruę extra vrbem celebrabant,omnem quidem colentium imitationem expreſſerunt, armis tantùm & veſte celatis:peracto ritu ſuo,non ſtatim Athenas reuerſi,ſed protinus inde raptim acto Lacedęmonem verſus agmine,eo tempore,quo minimè timebátur,agrum hoſtium,quibus ſubinde prædę fuerát, vltro depopulati ſunt.

Caſſius onerarias naues, non magni ad alia vſus,accenſas, oportuno vento in claſſem hoſtium miſit,& incendio eam conſumpſit.

M. Liuius fuſo Aſdrubale hortantibus eum quibuſdam,vt hoſtem ad internecionem perſequeretur,reſpondit. Aliqui & ſuperſint, qui de victoria noſtra hoſtibus nuncient.

Scipio Aphricanus dicere ſolitus eſt, hoſti nõ ſolam dandam eſſe viam fugiendi,ſed etiam muniendam.

Pericles Athenienſis affirmauit incolumes futuros teſtes, ſi deponerét ferrum:eiuſq́ obſecutos conditionibus,vniuerſos qui in ſagulis ferreas fibulas habuiſſent,interfici iuſſit. Haſdrubal ſubigendorũ Numidarum cauſa ingreſſus fines eorum,reſiſtere parantibus affirmauit, ad capiendos ſe veniſſe elephantos,quibus ferax eſt Numidia:vt hoc permitterent, poſcentibus ſecuritatem ꝓmiſit,& ex ea perſuaſione auocatos adortus ſub leges redegit.

Alcetas Lacedæmonius,vt Thebanorum commeatum facilius ex inopinato aggrederetur,in occulto paratis nauibus, tanquam vnã omnino haberet triremem,vicibus in eam remigem exercebat:quodam deinde tempore omnes naues in Thebanos tranſnauigantes immiſit,& commeatibus eorum potitus eſt.

Ptolomæus aduerſus Perdiccam exercitu præualentem ipſe inualidus, omne pecudum genus, religatis ad tergum quæ traherent carpentis, agendum per paucos curauit equites,ipſe prægreſſus cum copiis quas habebat effecit,vt puluis,quem pecora excitauerant,ſpeciem magni ſequentis exercitus moueret,cuius expectatione territum vicit hoſtem.

Myrodines Atheniẽſis aduerſus Thebanos equitatu præualentes pugnaturus,in cãpis ſuos edocuit,manẽtibus eſſe ſpem aliquã ſalutis,cedentibus autem pernicioſiſſimum:qua ratione confirmatis militibus, victoriam conſecutus eſt.

L. Pinarius in Sicilia præſidio Hennæ præpoſitus,claues portarum,quas penes ſe habebat,repoſcentibus magiſtratibus Hennenſium,quòd ſuſpectos eos tã quam tranſitionem ad Pœnum pararent habebat, petiit vnius noctis ad deliberationem ſpacium:indicataq́ militibus fraude Græcorum, cum præcepiſſet vt parati poſtera die ſignum expectarent, prima luce aſſiſtentibus militibus redditurum ſe claues dixit, ſi idem omnes Hennenſes cenſuiſſent: ob eam cauſam vniuerſa multitudine conuocata in theatrum, & idem flagitante,manifeſta deficiendi voluntate, ſigno militibus dato vniuerſos Hennenſes cecidit.

Iphicrates dux Athenienſium,claſsem ſuam hoſtili habitu inſtruxit, & ad eos quos ſuſpectos habebat inuectus, cum effuſo ſtudio excipiretur, deprehenſa eorum perfidia oppidum †diripuit. *dirupit*

Tigracus cum edixiſſet futurum, vt ex Volonũ numero,fortibus libertaté daret,ignauos crucibus affigeret,& quatuor milia ex his,quia ſegnius pugnauerant

rant metu pœnę in quendam munitum collem coiſſent,miſit qui eis diceret, to tum ſibi exercitum Volonum viciſſe videri,quòd hoſtes † fugiſſent:& ſic eos & ſua fide & ipſorum metu exolutos recepit. *fuiſſent*

Hannibal poſt prælium,quo ingentem cladem ad Traſimenum Romani acceperunt,cũ ſex milia hoſtiũ,interpoſita pactione,in poteſtatem ſuá redegiſſet, ſocios Latini nominis,benignè in ciuitates ſuas dimiſit,dictitans ſe Italiæ liberandæ cauſa bellũ gerere, eorûmq; opera aliquot populos in deditionẽ accepit.

Mago cùm Locri obſiderentur à Criſpino,claſſis noſtræ præfecto, diffudit ad Romana caſtra rumorem,Hannibalem cæſo Marcello ad liberandos obſidione Locros venire:clam deinde equites emiſſos iuſſit à montibus, qui in cõſpectu erant ſe oſtendere:quo facto effecit vt Criſpinus Hannibalem adeſſe ratus, conſcenderet naues ac fugeret.

Scipio Aemilianus ad Numantiam,omnibus non cohortibus tãtùm,ſed centuriis ſagittarios & funditores interpoſuit.

Pelopidas Thebanus,cum à Theſſalis in fugam verſus,flumen in quo tumultuarium fecerat pontem liberaſſet,ne ſequentibus hoſtibus idẽ tranſitus maneret,nouiſſimo agmini præcepit,incenderent pontem.

Romani cùm Cápanis equitibus nullo modo pares eſſent,Q.Neuius Centurio in exercitu Fuluii Elacci Procõſ. excogitauit vt delectos ex toto exercitu, qui velociſſimi videbãtur, & mediocris ſtaturę erant † parmulis non amplis,et galericulis gladiiſq;,ac ſeptenis ſingulos h[illegible]is quaternorũ circiter pedũ armare,eoſq; adiũctos equitibus iuberet vſque ad mœnia prouehi: deinde ibi poſitis noſtris equitibus incipere inter hoſtium equitatum præliari:quo facto,vehemẽter & ipſi Campani afflicti ſunt & maximè equi eorum, quibus turbatis prona noſtris victoria fuit. *ſpatulis*

P.Scipio in Lydia cùm die ac nocte imbre cõtinuo vexatum exercitum Antiochi videret,nec homines tantùm aut equos deficere,verùm arcus quoq; madentibus neruis inhabiles factos,exhortatus eſt † fratrem,vt poſtero,quàmuis religioſo die,committeretur prælium:quam ſententiam ſecuta victoria eſt. *ſuos*

Catonem vaſtantem Hiſpaniam, legati † Ilergetum,qui ſociorũ populus erat, adierunt orauerũtq; auxilia:ille ne aut abnegato adiutorio ſocios alienaret,aut diducto exercitu vires minueret,tertiam partem milium cibaria parare,& naues aſcendere iuſſit,dato præcepto, vt cauſati ventos retro redirent:præcedens interim aduentantis auxilii rumor,vt Ilergetum excitauit animos,ita hoſtium conſilia diſcuſſit. *Illeigetum*

C.Cæſar cùm in partibus Pompeianis magna equitum Romanorũ eſſet manus,eaq; armorum ſcientia milites conficerent,ora oculóſque eorum gladiis peti iuſſit,et ſic aduerſam faciem cædere coëgit.

Vaccei,cùm à Sempronio Graccho collatis ſignis vrgerentur, vniuerſas copias cinxére plauſtris, quæ impleuerãt fortiſſimis viris,muliebri veſte tectis.Sẽproniũ quoq;,tanquàm aduerſus fœminas,audẽtius ad obſidendos hoſtes conſurgentem,hi qui in plauſtris erant aggreſſi fugauerunt.

Eumenes Sardianus ex ſucceſſoribus Alexandri,in caſtello quodam clauſus

quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita suspendebat, vt posterioribus pedibus innixi, prioribus alleuatis, cùm naturalem assistendi appetũt consuetudinem, ad sudorem † vimq́ crura iactarent.

undique

M. Cato, pollicentibus Barbaris duces itinerum, & insuper præsidium, si magna summa eis ꝓmitteretur, nõ dubitauit polliceri: quia aut victoribus ex spoliis hostilibus poterat dare, aut interfectis exoluebatur promissio.

Q. Maximus transfugere ad hostes volentem Statilium nobilẽ claræ operæ equitem, vocari ad se iussit: eiq́ excusauit, quòd inuidia commilitonũ, virtutes illius ad id tempus ignorasset. Tum donato ei equo, pecuniá insuper largitus obtinuit, vt quem ex conscientia trepidum accersierat, lætum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem quàm fortem haberet equitem.

Philippus cùm audisset Pythiam quendam bonum pugnatorem alienatum sibi, quòd tres filias inops vix aleret, nec à rege adiuuaretur, monẽtibus quibusdam vti eum caueret, Quid si, inquit, partem ęgram corporis haberem, abscinderem potius quàm curarem? deinde familiariter secretò elicitum Pythiá, accepta difficultate necessitatum domesticarũ, pecunia instruxit: ac meliorẽ fideliorem q́ habuit, quàm habuerat antequàm offenderet.

Quin. Sertorius.

T. Quintus Crispinus, post infaustam aduersus Pœnos dimicationẽ, qua collegam Marcellum amiserat, cùm comperisset potitum annulo interfecti Hannibalem, literas circa municipia totius Italiæ dimisit, ne crederent epistolis, si quæ Marcelli annulo obsignatę perferrentur, monitione consecutus, vt Salapia & alię vrbes frustra Hannibalis dolis tentarentur.

Post Cannensem cladem, perculsis ita Romanorum animis, vt pars magna reliquiarum nobilissimis autoribus deserendæ Italiæ iniret consilium, Publius Scipio adolescens admodùm, impetu facto in eo ipso, in quo talia agitabantur cœtu pronunciauit, manu se sua interfecturum, nisi qui iurasset, non esse sibi mentem destituendæ reipublicæ: cunq́ ipse se primus religione tali obligasset, stricto gladio mortem vni ex proximis minatus, nisi acciperet sacramentum: illum metu, cæteros etiam exemplo coëgit ad iurandum.

Volscorum castra cum prope à virgultis syluaq́ posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem, vsque in vallum perferre poterant incendit, & sic aduersarios exuit castris.

Publius Crassus bello sociali eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus est.

Quintus Metellus in Hispania castra moturus, cùm in agmine milites continerent se in castra, Hermocrates detentos eos, postero die habilioribus iam suis tradidit, bellumq́ confecit.

Milciades cum ingentẽ Persarũ multitudinem apud Marathonem fudisset, Athenienses circa gratulationẽ morantes compulit vt festinarent ad opem vrbi ferendam, quam classis Persarum petebat, cúmque pręcurrisset implessétque mœnia armatis, Persæ rati ingentem esse numerum Atheniensium, & alio milite apud Marathonem pugnatum, alium pro muris suis opponi, circumactis ex

ctis extemplò nauibus Asiam repetierunt.

Pisistratus Atheniensis,cùm excepisset Megarésium classem,qua illi ad Eleusin noctu applicuerant,vt operatas Cereris sacro fœminas Atheniensium raperent,magnáque ædita cęde eorum vltus esset suos, eadem quæ ceperat nauigia Atheniensi milite compleuit, quibusdam matronis habitu captiuarum in conspectu locatis:qua facie decepti Megarenses,tãquàm suis & cum successu renauigantibus effusi obuii,inermésque rursus oppressi sunt.

Conon dux Atheniensium,victa classe Persarum apud insulam Cypron,milites suos captiuis armis induit, & iisdem barbarorum nauibus ad hostem nauigauit in Pamphiliam apud flumen Eurymedonta . Persæ quia & nauigia & habitum superstantium agnoscerent,nil cauerunt, subitò itaq; oppressi,eodem die,& nauali & pedestri prælio victi sunt.

Finis.

AELIANI DE INSTRV ENDIS ACIEBVS OPVS AD DIVVM HAdrianum, à Theodoro Theſſalonicenſe latinum factum, & Antonio Panormitæ Alphonſi regis præceptori dicatum.

PRAEFATIO.

Cientiam Græcis acierum inſtruendarum ſolitam, diue Hadriane, quam ab Homeri vſq; temporibus ſumpſiſſe initium certum eſt, literis complures mãdauerunt autores ſuperiores, qui parùm eam quam nos habere in rebus mathematicis credimur, diſciplinam tenuere. Quam ob rem, pace omnium dixerim, ita perſuaſus, de hac eadem tractare ſciẽtia volui, vt poſteros noſtra potius quàm illorum antiquorũ præcepta lecturos confiderem: tamen quòd Romanam huiuſcemodi rei facultatem ac peritiã, vt verum fatear, ignorarẽ, diu dubitaui an rem repetere in vſumq; reuocare deberem, iam lapſam, deſitam, & forſan minimè propterea vtilem, ob eam doctrinã quam tui Romani inuenere: ſed cùm ad diuum Neruam patrem tuum ſalutandi viſendiq; gratia Formias veniſſem, dieſque nonnullos apud Frontinũ virũ conſularem inſignem, & rei militaris peritum, diuerterem, intellexi ſanè nõ minus ſtudii ab eo ipſo græcè impendi quàm Romanè ſcientię militari, atq; ita negligendum, prẹterea quòd de acierum inſtructione more Grẹcorum docerẽ nõ cenſui, ratus ſcilicet nunquàm apud Frontinũ poſſe id ſtudiũ ſeruari, niſi haud deterius eo genere ordinandi, quod Romani exercẽt, haberetur. Formã igitur operis quam notaueram quidem aliquando literis, ſed nũquàm edere auſus ſũ, propter tuam ſummam peritiam & virtutem, qua facile omnes qui copiis vnquàm imperauerint antecellis, modò perficiendam expoliẽdãq; repetii ea cum diligentia, vt præ omnibus veterum autorũ Græcorum operibus poſſet meo iudicio comprobari. Nam dilucidè quidem ordinateq; expoſitionis ratione futurum ita affirmauerim, vt qui opus hoc legant, lõgè & plenius poſſint doceri & facilius, quàm ex iis quæ antiquiores reliquerunt: ſed quanquàm hoc ita eſt, tamen nõ ſine pudore ſummaq; retractione mittere opus militare ad te poteram, tam multorum magnorumq; bellorum magiſtrum atq; Imperatorẽ: haud enim fieri poteſt quin hęc tenuiora videantur, ſi cum tuis cõferri volueris. At ſi vt peregrinam ſcientiam & rationum elegantiuſculam quandam legeris commentationem, credo nonnihil capies delectationis, præſertim ſi in his vel Alexãdri Macedonis ingenium ac ſtudium militare contempleris. Summas autem & veluti capita eorum quæ explicantur præpoſui omnium, vt quando per tuas occupationes minus plura legere liceat, paucis quæ liber continet intelligere poſſes, et quæ placuerit legere, facile ſine vlla iactura temporis inuenires.

Primus

DE INSTRVENDIS ACIEBVS.

Rimus omnium,quos nouerimus,poëta Homerus acierum instruendarum ſcientiam tenuiſſe,ac homines ea præditos facultate probaſſe laudauiſſeq; videtur. Quale illud de Meneſtheo carmen legimus,Nulla quidem huic ſimilem mortalem protulit ætas.Ordine qui Martis turmas equiteq; locaret. Et quidē de Homerica diſciplina armorū legimus opera Stratoclis,Hermiæ,& Frontini,noſtræ ætatis viri cōſularis:ſed latius Aeneas genus id inſtruendi expoſuit,qui de tota quoq; re militari ſatis operum edidit, quę Cyneam Theſſalum redegiſſe in breuitatem cōſtat.Pyrrhus etiam Epirota,quemadmodum copiæ inſtrui deberent,ſcripſit:& Alexander eius filius,Clearchus,itemq; Pauſanias,Euangelus,& Polybius Megalopolitanus,vir in vario literarū ſtudio delectatus,& Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atq; Iphicrates,Poſidonius Stoicus etiā artē inſtruendarum acierū ſcripſere, pluresq; alii, aut prima quædam imbuendi erudimenta edidere, vt Bryon, aut pleniores tractatus, quos Topicos à denotatione locorum inſcripſerunt . Verùm enumerare omnes,qui de re militari ſcriptum reliquerunt,longum & ſuperuacuum eſt:omnium tamen opera legi,& quid de iis iudicē dicam:omnes ferè ita mihi vnanimiter ſcripſiſſe vidētur,quaſi docere homines vellēt nō ignaros,ſed ſatis earū rerum peritos,quas explicare ſtatuerēt. Quod igitur nobis incommodum cūprimùm rei huiuſcemodi diſciplinam affectaremus,occurrebat,vt neq; præceptores noſtrę ætatis idoneos haberemus, neq; ſatiſfacere poſſe veterum illa præcepta putaremus, id pro viribus enitemur,ne aliis eueniat cō mittamus:quamobrem quoties minus ſentētiam noſtrā verbis ſatis exprimere poſſumus, adiumēto vtimur figurarum deſcriptionis :vt ipſe conſpectus viſu intelligentiæ ſubueniat. Nuſq̄ tamen antiquorum autorum vocabulis vti omittam,vt qui primus his noſtris erudimentis imbuatur ,nihil poſtea peregrinum ſibi ſonare arbitretur, cum illorum opera audiet.Credo autem neminem fore, qui noſtra hac via & ratione inſtitutus, non facile veterum quoq; omnia poſſit opera intelligere. Vtilē omniū maximè diſciplinā hanc eſſe intelligi ex iis licet, quæ Plato philoſophus in eo opere quod edidit de legibus,differit . Cretēſium enim legumlatorē ita leges cōdidiſſe affirmat tanq̄ homines ſemper parati eſſent ad bellum, atq; in procinctu dimicandi conſiſterent: omnibus namq; inter ſe vrbibus bellum geri , quod non aliquo pręcone aut feciali,ſed ab ipſa rerum natura indicetur. Quod cùm ita ſit,quænam alia eſſe poteſt diſciplina vel potior,vel humanę vitę commodior,quàm hęc rei militaris? Initium verò ſumendum ab iis cēſeo quæ abſolutè ad bellum atq; perfectè apparantur, quarum duplices eſſe copias nouimus: Aut terreſtres enim,aut nauales.Terreſtres quæ terra prælientur Nauales quæ mari aut fluuiis claſſe decertent.Sed de inſtructione naualis ordinis aliàs, nunc quæ ad terreſtrem pertinent expeditionem exponemus .Hominum igitur quos ad bellum colligimus numerus ita conſtat , vt partim bellatores ſint,partim imbelles, tātum ad vſus neceſſarios bellatorum & miniſteria ac-

Homerus.

commodati. Bellatores ii ſunt qui ad decertandum inſtruuntur, armiſq; aduerſarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habẽtur, vt medici, vt tabernarii, vt ſerui, & cæteri qui exercitum miniſterii cauſa ſequũtur. Bellatorũ alii pedites, alii vectores. Pedites qui pedibus in terra enitũtur: Vectores qui aliquo ferantur vehiculo, quorũ duplex eſt genus. Nam alii equis, alii elephantis vehũtur: quinetiam qui equo vtuntur, ſeorſum in duas partes diſtinguuntur: quippe qui aut in curribus conſtent, aut equis ipſis inſideant: hæ ſunt vniuerſi generis differẽtiæ. Membrũ pedeſtre atq; equeſtre multiplex eſt: quod verò in elephantis & curribus verſari propoſui, nulla euariat differentia. Pedeſtris itaq; ordo in partes digeritur tres, Armatos, Velites, Peltatos. Armati grauiſſimis inter pedites armis vti conſueuerũt more Macedònũ, & ob eam rem grauis armaturę dicuntur, ac nomen illud Armati ſpeciale accipiunt. Nam ſcutum amplius & rotundum gerunt, & haſtam longiorem. Velites leuiſſimè omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eoſdem licuit: non loricam induũt, non ocrea muniuntur, non clypeum aut ſcutum graue gerere ſoliti ſunt: ſed telis tantũ vtũtur aut ſagittis, iaculis, lapide, aut ex funda, aut ex manu: quo in genere Argili telum ponendũ eſt. Peltatis ſimilis Macedonicæ armatura in vſu eſt, ſed leuior. Nam & pelta ſcutum paruum leueq; eſt, & conti eorum longè Sariſſis ſũt breuiores: deniq; genus id armaturę locum inter velites & armatos tenere apertum eſt, videlicet grauius quàm velites, leuius quàm armati: quamobrem ſunt complures qui eos cum velitibus iungant, & vtroſque vocare velint leuem armaturam. Equeſtres copiæ quę à quadrigis ſeiungi & per turmas locari debent, modo armandi inter ſe diſtant. Pars enim armis tota obſepta eſt, & hinc cataphracti nomen ſortita eſt, pars non tota armis integitur. Cataphractos igitur intelligi eos volo, qui non ſolùm ſua corpora, ſed etiam equos lorica vndiq; muniunt. Partis autem non cataphractæ, alii haſtati habentur, alii ferẽtarii. Haſtati qui manus conſerunt, & cominus haſta decertant, quorum alii ſcutum gerũt, & inde ſcutati dicũtur. Alii ſine ſcuto haſta impugnant, qui nomine ſpeciali, Haſtati vocãtur, & Contati. Ferentarii equites ii dicuntur, qui eminus ſolent dimicare: quorum alii iaculis, alii arcu vtuntur. Iaculantur quos Tarẽtinos vocamus. Arcu vtuntur qui equites ſagittarii, & à nonnullis Scythæ etiam vocantur. Tarentinorum duo ſunt genera, nam alii longius iaculantur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur, & Tarentini ſpeciali vocabulo. Alii cùm ſemel aut bis iaculũ miſerint, quo leuiori vtũtur, manus de cætero cum aduerſario cõſerũt, & cominus pugnare incipiunt, nõ ſecus q̃ quos haſtatos appellari retulimus. Leues hos nominari ſolitũ eſt. Ergo Tarẽtinorũ alii Tarentini nomine ſuo vocãtur, q̃ de lõgè iaculari cõſueuerũt: alii leues, q̃ pugnã cominus ſubeũt. Expoſui genera copiarũ numero ix, armatos, peltatos, velites, equites haſtatos, equites iaculatores, equites ſagittarios, eq̃tes cataphractos, currus, elephãtos: ſed cum phalanx quæq;, collegia, præfecturas, ordines, numerũq; idoneum contineat, atq; etiam verba ſortiatur, quæ tum ad præcepta quotidiani exercitii, tum ad prælium ipſum accommodentur, de his ſingulis doceamus neceſſe eſt. Primùm igitur in hac diſciplina & præcipuum eſt, vt ex multitudine hominum

Pedites & Vectores. *Armati grauis armaturæ.* *Velites.* *Peltati.* *Pelta.* *Leuis armatura.* *Equeſtres copiæ.* *Cataphracti.* *Haſtati & contati.* *Ferentarii.* *Schytæ.* *Tarentini*

minum quam fusam inordinatamq; acceperimus, idoneos elegamus, & locis cõuenientibus instruamus, hoc est, & decuriemus & condecuriemus, atq; vt numerum statuamus copiarum, qui modicè commodeq; ad belli rationem & vsũ suppeditet: quippe cùm & in itinere, & in castris, & in præliis ipsis instructũ haberi exercitum sit perquàm vtile. Iam sæpius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus: quamobrem Aeneas ita genus id disciplinæ definit, vt scientia sit bellicæ motionis. Polybius verò scientiã esse inquit, qua homines militari ordini admittantur, decurientur, condecurientur, deniq; aptentur & erudiantur ad belli vsum & rationem. Decuriare igitur est decurias instituere. Est autẽ decuria numerus hominum, qui à duce vno positione simplici subinde deductus serie, cesset vel in octauum vel in duodecimum vel in decimumsextum. Numerus enim decuriȩ variè ad hunc modũ à diuersis autoribus datur. Verùm in re nobis proposita sexdecim describantur: cùm hic numerus, tum ad phalangis longitudinẽ modicè habeat, tum, si vsus aliquãdo exigat altitudinẽ, vel duplicari in xxxii, vt augeatur, vel dimidiari, vt in viii diminuatur, nihil postpositis expeditis militibus esse possit impedimento. Nam siue iaculẽtur, siue funda aut arcu vtãtur, facile suo iactu altitudinẽ phalãgis exuperẽt. Optimus cuiusq; decuriæ præponi, & ductor cæterorũ omniũ esse debet, qui & decurio, & decanus, & dux, & primus, & præstes nũcupatur. Vltimum decuriæ tergiductorem vocamus. Totam verò ipsã decuriã, ordinẽ, versum, & decaniam, nonnulli etiam enomotiam, quasi auctorationem à sacramẽto militari appellant. Sed sunt qui enomotiam quartam esse decuriȩ partem asserant, præfectumq; enomotarcham præponãt. Duas item enomotias dimœriam quasi bipartitam vocant, & principem Dimœritam, ita vt semidecuriam dimœriam quoq; liceat vocitare, & semidecurionem Dimœritam, qui secũdus decuriæ est: nam qui proximè decurionem postponitur, subftes dicitur, qui verò hunc sequitur, præstes. Item substes qui proximus ab hoc prȩstite est, ac deinceps in hunc modum præstes substesq; locatur, vt ordo totus ex præstitibus & substitibus positis alternatim conficiatur. Vnde meritò decuriam ita quoq; definiunt, vt versus sit ex primis secundisq; pro virtute institutis, atque vni decurioni obtẽperantibus. Condecuriare est primæ decuriæ secundam ita apponere, vt lateri primi versus decurionis, decurio secundi versus respondeat, ita lateri substitis, primi decurionis, substes primus secundȩ decuriæ ac deinceps ad hũc modũ. Astes vero is dicitur qui ita appositus viget, verbi gratia, decurionis primæ, decuriȩ astes, decurio secundæ, decuriȩ est, & substitis primæ, substes secũdȩ, itaq; deinceps: quoties igitur post secũdã decuriã, tertia & quarta & reliquȩ deinceps adiiciũtur, talis constructio cõdecuriatio dicitur, totaq; coagmẽtatio phalanx, siue legio. Cuius lõgitudo prima decurionũ ordinatio est, quȩ & frõs, & facies, & acies, & iugũ, & os, & duces, & prȩstites, & primi decuriarũ vocari solita est. Quãtũ verò phalãgis pone frõtẽ ad tergi vsq; ductores porrigitur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum astites iugare dicitur. Stare per directum in latum præstites substitesq;, versare vocabulum accipit. Phalanx seorsum in primas summásque partes duas à fronte

per

per totam ſui altitudinem ſecatur,quarũ altera cornu dextrum & caput vocatur,altera cornu læuum & pes dicitur:†qua autem lõgitudo ita ſecatur, oris & vmbilici nomine vtimur.

id eſt,ſectura ipſa dimetiens.

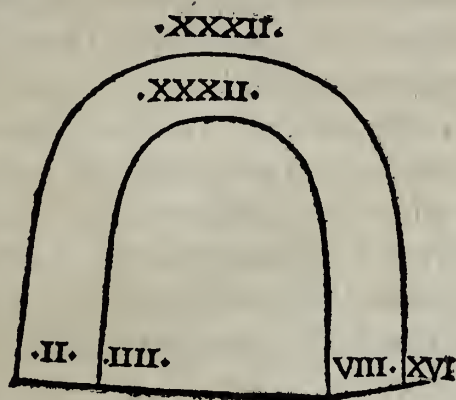
POſt armatorum phalangem ponè leuis locatur armatura. Equites verò ab hac loco tertio ſtatuuntur:fieri tamen poteſt,vt vſus vel ſecùs diſponi interdum exigat,quod in progreſſu operis explicabimus. Nunc quantus armatorũ atq; equitum numerus eſſe debeat,& quemadmodum ſingulos oporteat ordinari,& ordines magna cum celeritate transformari,neceſſitate incumbente,conueniat,& quænã diſciplina mouẽdi de ſingulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerum ſtatuere certum copiarum nulla probabili ratione poſſumus.Prout enim rem ſuam quiſq; plus minuſue apparatus deſiderare intelligit, ita modũ deſcribet.Sciendum tamen eos numeros deligi oportere, qui ad ordinum trãſformationem poſſint occurrere habiliores,hoc eſt,quoties phalangis longitudinẽ augere,altitudinem diminuere,aut econtrariò agere voluerimus:quamobrẽ genus numeri illud probamus, quod ſubinde in partes æquas vſq; in vnitatem poſſit diuidi:vnde autores,qui de acierũ inſtructione ſcripſere,magna ex parte phalangem grauis armaturæ numero xvi.mil.ccclxxxiiii inſtitui cenſẽt oportere.Leuis armaturę ſubduplo eius numeri,itemq; huius ſubduplo equitũ phalangem deſcribunt. Nam xvi mil.ccclxxxiiii, numerus dimidiari ſubinde vſq; in vnitatem poteſt. Formæ igitur deſcriptioniſq; gratia hunc ponimus numerum. Vnde fit,vt quoniam decuriã xvi hominibus conſtare propoſuerimus, M xxiiii decurias confici neceſſe ſit. Decuriæ in ordines digeruntur, quibus ſingulis vel nomen proprium inditum eſt: duæ nanq; decuriæ dilochiã, velut duplarem quandam decuriam ſiue armaturã conſtituũt, hominum xxxii, cuius ordinis princeps dilochita,duplaris quidam decurio nuncupatur. Quatuor decuriæ tetrarchiam, quadruplarẽ dixerim decuriã,faciũt, hominum lxiiii cui præeſt tetrarcha,quadruplaris decurio.Duę quadruplares illæ cẽturiã cõſtituũt hominũ cxxviii,decuriarũ viii,cuius præfectus,Centurio, & à nonnullis ordinarius dicitur.Duę cẽturię manipulũ reddunt,decuriarun xvi, hominum cclvi, cui manipularius pręeſt. Sunt qui genus hoc ordinis cclvi, Xenagiam à mercenario milite vocent, eiuſq; principẽ Xenagũ. In hiſce ſingulis cclvi, hominum manipulis homines ſuperordinarii.v.habentur, Signifer,Tubicen,Miniſter, Præco,Tergidux.Quadram habere hunc ordinem formam certum eſt, longitudine ad xvi, altitudineq; ad totidem. Duo manipuli pẽtacoſiarchian, cohortem quingentariã cõponũt,hominum d xii,centuriarũ xxxii,cuius princeps pentacoſiarcha, Tribunus minor. Duę cohortes quingentariæ †mœrarchiam,id eſt,cohortem miliariam faciunt,hominumM xxiiii,centuriarũ lxiiii, cuius pręfectus †mœrarcha, Tribunus maior. Duę millenarię meros, hoc eſt, partem cõſtituũt,hominũ ii mil. xlviii, cuius præfectum mœrarchã à parte, quaſi Partarium dicimus,decuriarum cxxviii.Genus hoc ordinis nonnulli telos nuncupauerunt, præfectumq; eius telarcham. Duæ partes phalangarchiam phalangem ſimplarem conſummant hominum iiii mil.xcvi, decuriarum cclvi,cuius præfectus phalangarcha,princeps phalangis ſimplaris dicitur:nonnulli

Phalanx.

Chiliarchiam.

chiliarchos

nulli ſtrategiã,id eſt,præturã hũc ordinẽ vocant:et Strategũ,id eſt,prætorẽ eius principẽ nominãt.Duæ ſimplares phalãges duplarẽ phalangẽ reddũt hominũ viii mil.cxcii,decuriarũ d xii.Sũt q ordinẽ hũc meros,id eſt, partẽ appellari velint,qđ modò cornu et alã diximus nominari.Duæ duplares phalãges quadruplarẽ phalangẽ coagmẽtãt,decuriarũ M xxiiii.hominũ xvi M ccclxxxiiii. Sũt itaq; in tota phalãge ſiue legione cornua duo,phalãges ſimplares quatuor,partes octo,cohortes miliariæ xvi, quingentariæ xxxii,manipuli lxiiii. Centuriæ cxxviii.Cẽturię quadruplares cclvi.Decurię duplares d xii.Decuriæ M xxiiii. Optimus quiſq; præfectorũ phalangum ſimplariũ in prima ſimplari,hoc eſt,in dextro cornu ſtatuitur:ſecũdus virtute,in ſecũda,hoc eſt,in lęuo cornu locatur, tertius cũ ſecũda in lęuã ponitur mediã verſus ſecturã, quartus cum prima in dextrã,hic etiã mediã verſus ſecturã.Quod cũ prima & quarta pręfectos habeãt,primũ virtute & quartũ,ſecũda autẽ & tertia ſecundũ virtute & tertiũ pares vtiq; virtute ſuorum principũ cõſtant. Nam ſi in quatuor magnitudinibus inſunt proportiones æquales,quod à prima & quarta proueniat, magnitudine id ei eſſe æquale quod fit à ſecũda & tertia,apertũ in diſciplinis mathematicis eſt. *Lęuũ cornu*

Prima igitur & quarta ſecundam & tertiam æquiparant:partium quoque pręfecti ita ordinantur,vt primus virtute in lęuo primæ phalangis ſimplaris ſtatuatur.Secundus in dextero ſecundæ.Tertius in lęuo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In ſingulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locantur, vt primæ decuriæ princeps virtute excellat, quartæ ſecundum virtutis locum obtineat,tertiæ tertium,ſecundæ quartum:ita enim virtute pares intra ſe cõſtent, cùm prima primum & quartum virtute habeat,ſecunda autem ſecundum virtute et tertiũ.Itẽ cũ in ſingulis manipulis quatuor decimæ duplares cõtineantur,hac eadẽ ratione vel in his ipſis principes ordinemus,vt primę quadruplaris præfectus in dextro ponatur,& virtute cæteris ſit pręſtantior.Quartæ lęuũ teneat cornu & virtute ſecundus habeatur.Tertię in dextro cõſtituatur,et virtute ſit tertius. Secundę in lęuo locetur quartus,virtutis ratione.Hanc eandem proportionem ſiue comparationem vel in maioribus præfecturis ſeruabimus.

Phalanx ij armati,præf.ij.Præf . iij , armati,ph.iij.Ph.iiij,armati,præf .iiij.Præf,ij , armati,Phalanx .ij.]

Cornu læuum. dddddddddd Sectura læua. dddddddddd Os & vmbilicus & media ſectura. dddddddddd Sectura dextra. dddddddddd Cornu dextrum.

dddddddddd dddddddddd dddddddddd dddddddddd

dddddddddd dddddddddd dddddddddd dddddddddd

dddddddddd dddddddddd dddddddddd dddddddddd

Velites.

oooooooooo oooooooooo oooooooooo oooooooooo

oooooooooo oooooooooo oooooooooo oooooooooo

Equites.

yyyyyyyyy yyyyyyyyy yyyyyyyyy yyyyyyyyy

ordinatio densatio Constipatio

NVnc de interuallis quibus armati inter ſe diſtent tũ in longum tum in altum agemus. Differentia triplex eſt interualli. Nã homo ordinatus cubita quatuor occupat. Denſatus duo. Conſtipatus vnum . Dẽſatio igitur eſt cum ex laxioribus arctiora reddimus interualla: atq; ita per aſtitem ſubſtitemq; corpus phalangis colligimus, & militem vniuerſum facimus tum in longum tum in latum adductiorem, verùm ita vt recipere poſſit immutationem. Cõſtipatio eſt quoties phalanx per aſtitem ac ſubſtitem arctius ſeſe colligit, quam modò denſari retulimus, adeò vt ob frequentiam militis nulla vel dextrorſus vel ſiniſtrorſus poſſit fieri declinatio. Denſatur, cùm phalangem duci in hoſtes placet imperatori. Conſtipatur, cùm hoſti aggredienti reſiſtendum in robore eſt. Cùm itaque frontẽ phalangis decuriones M xxiiii compleant, ii certè ordinati, cubita iiii mil.xcvi longitudinis occupabunt, hoc eſt, ſtadia x, & cubita xcvi. Dẽſati ſtadia quinq;, cubita xlviii. Conſtipati ſtadia occupabunt ii, & ſemis, & cubita xxiiii. Armabitur phalanx ſcuto et haſta. Scutũ optimum quod Macedonicum, æneum , mediocriter cauum, ad octo dodrantum magnitudinem . Haſta nulla cubitis octo breuior, lõgiſſima, quæ eatenus ſumi poteſt, quatenus tenere miles & vti facile valeat. Decuriones vtpote duces decuriarum phalangis, optimos eſſe omnino cõuenit, ita vt & ſtatura & viribus corporis præſtantiores cæteris ſint, & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalãgem cõtinet vniuerſam, & in vſu præcipuum eſt . Vt enim gladius pondere ſui ferri poſterioris & mole, aciem efficaciorem præſtat, idem in phalange exiſtimandum eſſe, vt pro acie ac oris cuiuſdam robore ipſe ſit ordo decurionum. Pondus autem & molẽ & magnitudinis additamentum afferat cõſtituta in tergo militum multitudo. Curandum quoad fieri poteſt, vt etiam iugum ſecũdum milite conſtet idoneo, Nam eius quoque ordinis iſta in frontem prominet, & adiuncta priori vtilis ex propinquo eſt, & vel deſiderato vel ſauciato decurione, ſecũdus ſe in parte priore

re cõstituens,ordinis incolumitatẽ seruabit. Tertium item iugũ & quartum & reliqua deinceps pro virtute instituemus,vt qui deterior sit,iis subinde posterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnalilis et intoleranda hostibus hã bita est genere suo instru ctionis & ordinis. Miles enim armatus vel in duobus cubitis stat quoties densari imminens prælių postulat.Sarissæ longitudo ad cubita xiiii, quorum duo manus auferunt,reliqua xii.prominent.Itaq; fit vt secũdi suas sarissas super armatos iugi prioris prominẽtes, ad decẽ cubita habeant: tertii ad octo,quarti ad sex,qnti ad quatuor,sexti ad duo. Ab his nulla itẽ sarissa primum superat iugum. Quod cùm per singulos iugi primi sarissæ quinque aut sex promineant,species formidolosa existat consentaneũ est.Miles item firmis ac robustus constat quinque sexq; sarissis obseptus, & tot tantisque fultus innixusq; facultatibus commilitonum. Quin etiam qui post sextum positi sint iugum,& si minus sarissis agunt,tamen pondere sui corporis prominentes, augent vires totius phalangis & facultatem,nec fugiendi vllam ducibus & prę stitibus relinquunt occasionem,nonnulli hastam posterioris militis longiorem quàm prioris sumi idcirco voluerunt,vt etiã qui in tertio et quarto iugo locati essent,spiculis suis pari fronte hostẽ possent excipere. Tergidux superordinarius singulorum ordinũ prudens peritusq; esse debet,qui prouideat & procuret quemamodum milites ordinis totius versent inter sese atque iugent:& recedẽtes vel metu,vel aliqua alia causa,prohibeat,& restitui cogat in ordinem:atque etiam cùm constipãdum sit, compellat militem,cogatq;, si vsus exigit,in arctũ quàm maximè adduci. Ita enim fit vt vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modò in fronte, verùm etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem statui necessarium ducimus. Hæc de decuriatione armatorum phalãgis dixisse sufficiat.Nunc de velite. Instruet Imperator suum velitem pro paratu ex consilio hostium,modò in fronte,modò in dextra,modò in lęua,nonnunquam etiam in tergo,videlicet quemdamodum res vsusq; exigit. Nos exempli gratia sic instruimus.

Macedonicã phalãx. *Sarissæ Macedonicæ.* *Tergidux Superordinarius.*

DEcurias quoq; in ordine velitum statuemus M xxiiii,videlicet totidẽ quot phalanx continet armatorum: vt sub prima armatorum decuria, prima velitum ordinetur, & sub secundam secunda,& deinceps sub singulis singulæ constituantur,non tamen ex xvi hominibus has instituemus,sed ex viii, ita vt M xxiiii decuriæ compleant hominum viii mil.cxcii.Nomina eorum & ordines ita accipe,Quatuor decurias velitũ systasin,id est,cõstitutionẽ vocamus,hominũ xxxii.Duas cõstitutiones pentecontarchiã, semicẽturiã dixerim,hominũ lxiiii.Duas semicẽturias,centuriã hominũ cxxviii.Inesse singulis centuris debẽt superordinarii quinq;,Signifer,Tergidux,Tubicẽ,Minister,Præco.Duas centurias psilagiam à ducentis velitibus,quasi velitariam,vel expeditariã nominamus, hominum cclvi. Duas velitarias xenagiam à mercenario milite, velut mercenariam dicimus, hominum d xii. Duas mercenarias systẽma,tanquam constitutoriam appellamus, hominum M xxiiii. Duas constitutorias epixenagiam ceu admercenariam,hominum ii mil.xlviii.Duas admercenarias stiphos,hominum iiii mil.xcvi. Duo stiphi epitagma,velut additam legionẽ,

Centuria superordinarij.

systasis i. cõstitutio; pentecõtarchia siue semicenturia; Centuria; psilagia; xenagia; systema; epixenagia; styphos; epitagma

decu

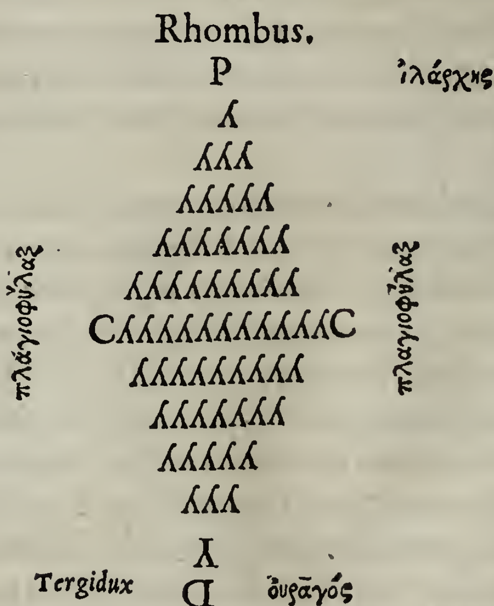
decuriarum M xxiiii,hominum viii mil.cxcii. In his quoque ſuperordinarios viii ineſſe ſolitum eſt,quorũ iiii Epixenagi,hoc eſt,duces ſiue principes admercenariæ illius habentur,reliqui Syſtematarchæ præficiunt principes ſeu præfecti eius quam cõſtitutoriam interpretamur. Iaculatores, ſagittarii, et omnes qui aliquo teli genere vtantur,vtiles ad eam rem eſſe conſtat,vt prælium exordiantur,hoſtem prouocent,feriant,ſaucient eminus,et proſternant. Fundant aciem, repellant equitẽ, cogãt aduerſarium procurſantem loco cedere,explorent,perluſtrent quæ loca ſuſpecta,locent inſidias:hi denique & primum certamẽ ſubeunt, & vnà cum cæteris pugnant:et quanquàm cæteri deſierunt,ipſi perſeuerant in dimicatione:omnino genus hoc militum cùm operam pręſtet celeriorẽ agatq́ eminus,multa efficere poteſt & præclara.

Epixenagi
Syſtematarchæ

De Acie Equeſtri.

EQuitum acies autores ſuperiores, aut quadratas,aut parte altera lõgiores, aut Rhombi cuneí ve gerentes ſpeciem, tradidere. Sed nemo ſuã ferè ſatis expreſſit ſentẽtiam. Quamobrem nos deſcriptione etiam figurarum, formas explicabimus acierum ipſas,quo poſſint facilius percipi. Aciebus ad Rhõbi ſimilitudinẽ formatis Theſſalos primos vſos comperimus, qui plurimùm equitatu valuerunt, Iaſone(vt ferunt)autore generis huius aciei, vtpote ad omnes vſus accommodatioris:equites enim cõſtituti in hac forma,vertere ſeſe in quẽuis proſpectum poſſunt,minimeq́ vel à tergo vel à latere capiẽtur. Quippe cũ præſtantiores Rhombi latera teneãt, & principes angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipſius pręfectus, in dextro autem & ſiniſtro qui cuſtodes vocantur lateris,ſtatuuntur,In reliquo verò angulo ducem ſeu ductorem tergi locari ſolitum eſt.

Rhombus.

CVneatis Scythæ vtuntur & Thraces. Quinetiam Macedones vſi ſunt ſuadente Rege Philippo. Efficacius enim genus id arbitratum eſt,quàm quadratum: ob eam ſcilicet rem, quòd ſuos pri ncipes circumpoſitos habeat, & fronte

fronte exigua conſtet, & equitandi vſum per quodlibet interuallum facilem præbeat regreſſum & progreſſum celeriorem. Quippe quod minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies ſortiuntur. Quadratis aciebus Perſæ & Siculi ac pleriq; Græcorum vſi ſunt, exiſtimantes & ad compoſitionem & ad equitantium coitionem accommodatius: & omnino hoc diſciplinæ genus ſeruare multis in rebus præſtantius. Nam & inſtructio quoniã per verſus ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc vno formãdi genere hoſtem vniuerſi aggrediuntur.

Phalanx Curuata.

y
y y y
y y y y y
y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y y y y y y

Optimæ inter quadratas habentur quæ duplici tam in longum q̃ in altum, numero conſtent. Exempli gratia, viii in longum, quatuor in altum, aut x in longum, v in altum, quæ numero parte altera longiores conſiſtũt: figura autem ſeu forma quadræ inſtituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam reſpectu ſuæ latitudinis plures eos habere debet qui per iuga ordinẽtur, q̃ eos qui in verſus ſe porrigant. Nonnulli triplicẽ eſſe longitudinis numerum ad altitudinis ꝓbant, ſcilicet ita arbitrantes fore, vt quadra forma efficiatur. Triplicem enim ꝓpemodũ longitudinẽ habere ad ſuorũ armorum latitudinem videmus. Quapropter cùm nouẽ in fronte ſtatuant, tres in latũ componunt. Haud enim fieri poteſt, vt equitũ multitudo poſteriorũ eandem præſtet vtilitatem, quam in pedeſtribus copiis, vbi ſcilicet ponè renitentes, primorẽ continẽt altitudinem. Equitum nanq; omnium numerus corpus pondusq; vnum conſiſtit. Itaq; fit vt ſi poſteriores prioribus iuncti renitantur, nihil ſuo impulſu ꝓficiant. Immo vnà cum aliis labantur, & ꝑturbatis ordinibus grauius ſuo errore quàm virtute hoſtium verſentur neceſſe ſit. Quamobrem ita euenit, vt quoties equeſtris longitudinis numerus æque & altitudinis conſtet, numerus ipſe quadratus ſit. Forma autem altitudinis parte altera longior. Aſt quoties turmæ forma quadrata eſt, econtrario euenit, vt equitum numerus parte altera longior exiſtat. *Quadrata acies.*

Phalanx Quadrata.

ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ

RHombi formam omnium maximè neceſſariam veniſſe in vſum creditur,eo quòd prę cæteris omnibus conſtituto præfecto turmæ, equites qui in lateribus ordinantur,non equo ſuo illi præfecto iugent, ſed ita ſubiiciantur,vt eorũ capita iuxta armos equi præfecti apponantur.Interuallisꝗ inter ſeſe iuſtis equites tum dextri, tum leui,tum etiam poſteriores diſcernantur,ne frequentia turbet ordinem, cùm equi immitiores in proximos ſibi equos conuerſi calcitrẽt,& militibus vulnera infligant. Autores autem huius generis aut ita diſponunt,vt equites & verſent & iugent:aut ita vt verſent quidem,ſed non iugent: aut ita vt iugẽt,ſed non verſent.Quæ ſingula quemadmodũ ſe habeant dicam.Qui Rhõbos ſimul & verſare & iugare voluerunt, medium & maximum iugum turmæ, numero impari ſtatuũt:vt xi,aut xiii,aut xv,cui ex parte vtraꝗ,priore,inquam, poſterioreꝗ adiungũt binario primis illis pauciores:verbi gratia , ſi maximum illud iugum equitibus conſtet xv, addita iuga vtrinꝗ denis ~~aut~~ et ternis componunt,& quæ item poſt hæc vtrinꝗ adiungunt, denis ſingulisꝗ conficiunt, atꝗ ita binario ſubinde pauciores adiiciunt , dum ſinguli relinquantur , totaꝗ turma equitibus conſumetur ~~exiii.~~ 128.

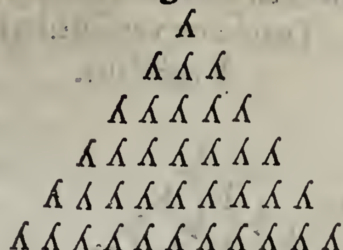
Rhombus qui verſat & iugat.

ʎ
ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ
ʎ

RHombum dimidiatum & iam transformatum in triquetrum, cuneum ſeu roſtrũ vocamus. Quapropter cunei quoꝗ forma perinde explicata iam eſt: quod aciei genus cùm ſuum medium exiens in acutum habeat & motum facilè quorſum velit ſortiatur,expeditè admodum vel † molem poſteriorem ſua cum fronte circumagit,& celeriter poteſt immutari. *laxitatem*

Cuneus

Cuneus qui verſat & iugat vel roſtrum

ALii ita inſtruxere, vt equites qui rhombum conficerent, neque verſarent neq; iugarent. Ita enim & conuerſiones & tranſitiones equitum poſſe facilius fieri exiſtimarunt, cùm non antè, non ponè, non à latere quicquam impediret. Statuunt primum præfectum turmæ, mox ad eius vtrunque latus adiungũt ſingulos loco ſubmiſſiore, vt quod dictum iam eſt, capita iunctorum equorum iuxta armos præpoſiti equi ordinentur. Et primus ordo qui duo latera rhombi contineat numero impari, xi equitibus cõſtet, præfecto medio conſtituto, quinis autem in vtranq; partem ſuppoſitis. Deinde †iugi principem poſt turmæ totius præfectum collocant. Tum in eius partem vtramq; ſimili ratione quaternos ſubiiciunt, vt totus ſecundi ordinis numerus nouenarius ſit binario minor priore: & quaſi duo æquidiſtantia latera duobus illis rhombi lateribus primis conſtituantur. Mox tertiũ ſeptenario deſcribunt, atque ita ſubinde binario diminuentes, in vnum vſque deueniunt. Et hæc turma æquitibus cõſtat xxxvi. Hoc genere Polybius vtitur, ſed numero hominũ lxiiii, & forma literæ λ deorſũ inuerſæ v. ζυγάρχων

Rhombus qui neque uerſat neque iugat.

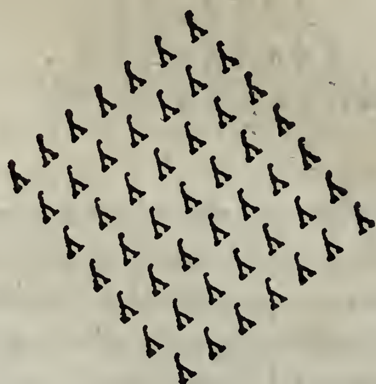
SVnt quæ ex verſantibus quidẽ, ſed nõ præterea ex iugãtibus conſtent, quæ ad hunc modum conſtituuntur. Verſu aliquot equitibus inſtituto, quorum primus præfectus ſit turmæ, vltimus autem tergiductor, in eius latus vtrumq; verſus alios numero hominũ vnitate minores diſponens, qua eques per interiecta interualla diſtat ab equite. Quod ſi in primo decem ſint equites, vterq; appoſitus nouenis conſtabit, & tertii octonis, atque ita numerus ſubinde decreſcet, dum in vnum deueniat: ſic enim fieri poteſt, vt eqtes inter ſe verſent quidem, ſed non iugent. Vtile genus quoque id diſponendi eſt ad declinationes, quas agi in vtrumlibet latus ſolitum eſt.

Vocatur autē quę ad dextrā fit in haſtā declinatio, quæ autē ad leuā in habenā.

Turma ex verſantibus.

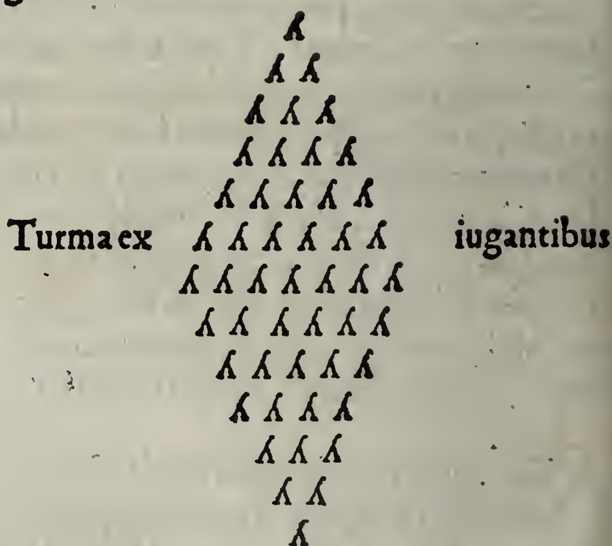
Præfectus.

Rhombus verſans non iugans.

Tergiductor.

AT ſi turma ex iugantibus quidē, ſed non ex verſantibus conſiſtere debeat, in hunc modum diſpones, medium & maximum iugum numero conſtitues impari. Cætera autem ſubinde per media interualla adiunges, quemadmodum in ſuperiore turma propoſui, atq; ita efficietur, vt turma ex iugātibus tantùm conſiſtat.

TVrmas vario modo vt etiam leuē armaturam ſtatuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut poſt leuem armaturam: ſed nos deſcribendi exēpli gratia poſt leuē locauimus. Et prima equitibus conſtet lxiiii, cuius primum iugum equites compleant xv, ſecundum xiii, tertium xi, & reliqua ſubinde binario vſque in vnum decreſcant. Signum is feret qui in ſecundo iugo à leua principi iugi aſtat. Omnes turmæ numero lxiiii ſtatuētur, equites iiii milia †cxvi. Duæ turmæ Epilarchiam, hoc eſt, turmam duplarē conſtituūt, equitū cxxviii. Duæ duplares Tarentinam reddunt, equitū cclvi. Duæ Tarentinæ magiſteriū, equitum dxii. Duo magiſteria Ephipparchiā duplare magiſteriū, equitū M xxiiii. Duplicatum duplare magiſterium telos, equitū ii mil. xlviii. Duplicatum telos epitagma, id eſt, ſummam ordinis ſiue agminis facit, equitum iiii mil. xcvi. Explicatæ iam ſunt variæ ſententiæ veterum, quemadmodum turmæ inſtruantur ſed quoniā in his magnā differentiā eſſe cōſtat, nō ſine delectu vti debemus, ſed quotidianis exercitiis ſæpius experiri genera inſtruēdi ſingula. Itaq; ſecurè in prælijs

turma

xcvi.

Epilarchia
tarentina
Magiſterium
Ephipparchia
Telos
epitagma

præliis quod facilius commodiusq; probetur, admittere officiũ est. Quid enim stultius quàm cùm minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigant, perscrutentur, de his tam amplis, tam necessariis non antè periculum facere accuratissimè velint, quàm certamina subeant. Quod tamen genus turmæ probaueris, id licet & augere numero hominum, & minuere.

De curruum & elephantorum institutione quanquàm vsus eorum rarus est, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam nomina, quibus autores superiores vsos cõperio. Duos currus zygarchiã, id est, parilẽ vocãt. Duas pariles cõiugationem. Duas coniugationes episyzygarchiam, duplarem coniugationem. Duas duplares, harmatarchiam, currulem. Duplicatam currulem, cornu. Duplicatum cornu, phalangem. Pluribus vti phalangibus curruum licet, vocabulis iisdem quæ modo exposui. Curribus autem ipsis aut expeditis, aut falcatis vsos comperimus. In ordine elephantorũ qui vni præest elephanto, zoarchus ab animalis præfectura vocatus est: qui duobus imperat, Therarchus à fera, quasi ferarius, & constitutio talis Therarchia, feraria. Qui quatuor dominatur, epitherarchus, duplaris ferarius: & hæc constitutio epitherarchia, duplaris feraria. Qui, octo præfectus est, ilarcha, hoc est, turmæ princeps, & constitutio ista ilarchia turmę præfectura. Qui sexdecim præest, elephãtarcha, id est, elephantorũ præfectus: & constitutio elephantarchia, præfectura elephantorum: qui triginta duobus imperat, ceratarcha, id est, cornu præfectus: & constitutio, ceratarchia, cornu præfectura. Quod autem ex lxiiii constat, id phalangem vocamus elephantorum, cuius præfectus †Elephantarcha vocatus est.

Genera perfectarum copiarum, & nomina constitutionum & ordinum exercitus omnia in hunc modum notata animaduertimus, vocabula de cætero quę in præceptis versantur explicasse vtile est: vt iam pridẽ milites quid quodq; significet certiores, facilè quæ per aciem imperantur, intelligere possint & facere. *Phalangarcha.* Est quod declinatio appelletur, cuius duplex est genus: aut enim in hastã, aut in scutum. *Declinatio.* Immutationem item dicimus, & conuersionem, & reuersionem, & inflexionem. Ad hæc versare, iugare, reddere in arrectũ, euoluere, duplicare. Addo inductionem, dextram deductionem, leuam deductionem. Phalangem transuersam, phalangem arrectam, phalangem obliquam. Intercalationem, præpositionem, impositionem, suppositionem, postpositionem, appositionẽ. Quid quodlibet eorum significet breuiter exponam. Nec ignoro non apud omnes autores præcepta eisdem esse nominibus tradita. Declinatio est motio militum singulorum cùm vel in hastam, hoc est, dextrorsum sese cõuertunt, vel in scutum, hoc est, sinistrorsum. *Declinatio in scutũ & in hastam.* Quod commodè agitur, quoties hostes existunt à latere cornu, vtiq; superandi aut aduersi itineris gratia, aut ob aliquem vsum alium, quemadmodum singulis in rebus ostendam. Duplicata autem declinatio partem versus eandem, ora militis in hostilem à tergo conatum transfert. *Duplicata declinatio* Quæ res Immutatio dicitur, & vel in hastam, vel in scutum fieri solita est.

d	d	Prima ſtatio ante declinationem.
σ	σ	Prima declinatio.
p	p	Secunda declinatio quę & Immutatio dicitur.

immutatio

DIſcrimen duplex notatur immutationis: aut enim ab hoſtibus, aut in hoſtes immutantur. Quamobrẽ immutationem ita definiunt, vt prioris aſpectus tranſlatio ſit in aſpectum poſteriorem, hoc eſt, tergi aut ècontrario. Immutatio igitur ab hoſte, bis in haſtã milite declinãte efficitur. In hoſtem autem, bis declinante in ſcutum fieri aſſolet. Conuerſio eſt cùm denſatis copiis per aſtitem ſubſtitémq; totum phalangis corpus tanquam hominem vnum vel in haſtam vertimus vel in ſcutum, ita vt circa primũ decurionem velut centrum omnes circumagantur, atq; ita locum priorem immutent, vt aſpectum dextrum accipiant, ſingulis ſubſtitibus & aſtitibus loca ſeruantibus, ſuo hoc modo.

conuerſio

Diſcrimen.

Prima ſtatio aciei.

```
            d d d d d d d
            d d d d d d d
            d d d d d d d
            Q Q Q
            Q Q Q
            Q Q Q
            Q Q Q
d d d d d d
d d d d d d
d d d d d d
```

Reuerſio
anaſtrophe
Inflexio
περισπασμός

REuerſio eſt conuerſionis reſtitutio in eundem locum, quem antè copiæ dẽſa inſtructione obtinebant, quàm conuerſio fieret. Inflexio eſt militum ex duabus conuerſionibus motio, ita vt locum accipiant poſteriorem.

```
d d d d d d d d  ᴚ ᴚ ᴚ
d d d d d d d d  ᴚ ᴚ ᴚ
d d d d d d d d  ᴚ ᴚ ᴚ
                 Ꝺ Ꝺ Ꝺ
                 Ꝺ Ꝺ Ꝺ
                 Ꝺ Ꝺ Ꝺ
                 Ꝺ Ꝺ Ꝺ
                 Ꝺ Ꝺ Ꝺ
d d d d d d d d  Ꝺ Ꝺ Ꝺ
d d d d d d d d  Ꝺ Ꝺ Ꝺ
d d d d d d d d  Ꝺ Ꝺ Ꝺ
```

deflexio

DEflexio eſt militum ex tribus conuerſionibus motio, ita vt ſi ad haſtam agãtur, tranſeant in leuum aſpectum: ſi ad ſcutum in dextrum.

Prima conuersio in scutum. ꟼ ꟼ ꟼ
ꟼ ꟼ ꟼ
Tertia conuersio simi- liter in hastā quę red- dit leuum aspectum. ꟼ ꟼ ꟼ
ꟼ ꟼ ꟼ
ꟼ ꟼ ꟼ
ꟼ ꟼ ꟼ

p p p p p p T T T d d d d Prima statio.
p p p p p p T T T d d d d
p p p p p p T T T d d d d

Conuersio in hastam quę reddit dextrū aspectū.
Tertia conuersio in scutū
Secunda cōuersio similis in hastam.

VErsare, est singulos sua in decuria è directo decurioni & tergiductori cōsta re æqua inter sese conseruantes interualla. Iugare, est singulos sua in decuria è directo suo astiti stare, seruantes simili modo interualla. Iugant ergo præfecto primæ decuriæ omnes decuriarum prefecti. Substiti verò primi prefecti substites cæterorum omnium principum, ac deinceps ad hunc modum. Reddere in arrectum, est militis ora ad primum aspectum restitutere. Verbi gratia, si miles aduersus hostes constitutus imperetur declinare in hastam, deinde præcipiatur in arrectum restitui, rursus in hostem conuerti, aduersumq́ stare oportebit. Euolutionum duo sunt genera, alterū per decurias, alterum per iuga. Vtrūq́ in tres digeritur species, Macedonicam, Laconicam, Choreum, quæ & Persica & Cretensis nominatur. Macedonica est, quæ primorem phalangis locum commutat, & frontē in tergū aspectūq́ posteriorē traducit. Laconica est, quæ locū phalangis posteriorem cōmutat: & pari ratione relicto primore aspectu sumit posteriorem, tergumq́ efficit frontē. Persica illa quam & Cretensem & Choreū diximus nuncupari, locum eundem seruat phalangis, militibus singulis commutāti bus sua loca, ita vt præfectus decuriæ locū tergiductoris accipiat, & tergiductor vicem præstet decurionis, fronsq́ ex tergo aspectui posteriori reddatur. Euolutiones per iuga fieri solent, quoties cornua transferri ad intercisa siue secturas, & intercisa ad cornua melius est, vt mediæ copiarū partes corroborentur: & aut dextræ p leuas, aut leuæ per dextras reddātur validiores. Qui ne per maiores exercitus partes faciāt euolutiones, cauent, hoste propinquo, per minores ordines eas securius faciūt. Quemadmodū autē euolui oporteat, dicā. Euolutio per versū, quæ nomē à Macedone accipit, fieri solet, cùm decurio locū immutat, & post positi omnes cōuersi de hasta sequūtur, interuallisq́ iisdē seruatis, & cōsistūt per ordinē. Genus Laconicū agitur, cùm decurio immutatus de hasta vniuersā decuriā transfert, & locum sibi parem aliū accipit, & reliqui omnes sectantes recto se constituunt ordine & aptāt, aut cùm tergiductor immutatur. Primus autem subsistens conuersus de hasta ante tergiductorem se collocat, cęteriq́ omnes sectantes, alter sese præ altero ponit, donec præfectus decuriæ primus cōstituātur.

Versare. *Iugare.* *reddere in arrectum.*

Choreus

Choreus ita fit,vt decurio de hasta mutatus decuriá antecedat,& cæteri omnes sequantur,dum ipse præfectus locum tergiductoris accipiat, & tergiductor præfecti.Ita per decurias euolui solitum est. Quo eodem more per iuga quoq; euoluimus,quoties per ordinem euoluẽdum sit,vt quilibet ordo aut locum seruans eundẽ euoluat,ac dextrorsum sinistrorsumve transeat.Nihilo enim secus quàm modò retulimus agi oportebit.Duplicandi duo sunt genera : Aut enim per iuga,aut per altum duplicamus.Vtrunq; vel numero fit,vel loco.Numero duplicabitur longitudo,si quæ Mxxiiii militibus constat,MM xlviii reddatur, insertis ex substitibus altitudinis in militum interualla eodem quem lõgitudo occupat loco:quod facimus quoties densare longitudinẽ placet. At vbi restituere placuit,euoluere sua in loca iubemus eos quos inseruimus lõgitudini.Sed sunt qui genus hoc duplicandi improbent,præsertim hoste propinquo,expeditasq; copias atq; etiam equites cornibus iungi,itaq; speciem dari duplicationis siue duplicandi accessione censeant.Duplicanda est longitudo, quoties aut superare cornu hostium volumus,aut ne nostrum supetur,cauemus.Altitudinem duplicare solemus,vel addita secunda decuria primæ,ita vt secundæ præfectus pone primæ præfectum proximus collocetur,secũdus secundæ,quartus primæ cõstituatur,& tertius secũdæ,sextus primæ ordinetur:ac deinceps ad hunc modum,vt tota secunda decuria primæ inseratur,& quarta simili ratione in tertiam:& omnes numero pares decuriæ in impares,vel his eisdem ducuriis paribus per euolutionem adiunctis tergo imparium.Aut igitur ita duplicanda est altitudo,aut numero eodem seruato,milites sese lõgius porrigent,quatenus suæ versum & spacium altitudinis duplicent:cùm autem restitui oportuerit,aut interiectos adiunctósve tergo milites illos in suas decurias reuocabimus, aut spacia coartabimus quæq; interuallo auximus laxiore.

TRansuersa est phalanx,quæ longitudine multo productiore constat quàm altitudine. Arrecta est,quæ per cornu progreditur,longè productiore altitudine constans quàm longitudine, omninoq; plus lõgitudinis quàm altitudinis habeat:oblongum id consueuimus nominare. Arrectum verò è directo, quod plus altitudinis q̃ longitudinis habeat:quocirca phalangem quoque interpretari licet his eisdẽ nominibus. Obliqua est,quæ alterum cornu quod libuerit propinquum obiiciens hostibus,eoq; decertans,alterum semotius teneat manẽs aggrediendi oportunitatem.Intercalatio est,cùm interuallis præpositi militis inserimus per directũ aliquos ex his quos postponi placuerat.Præpositio est, cùm vel ex vtraq; parte aciei,vel ex altera tantùm fronti proponimus aliquos ratione auxlii.Impositio est,cùm leuem armaturam interuallis alternatim phalangis totius inserimus.Postpositio seu subiectio est, cùm leuem armaturam phalangi incuruæ postponimus,ita vt forma omniũ copiarum portæ triplicis speciem præferat.

SEquitur vt quemadmodum ordines conuerti ex suo loco suæq; instructioni restitui debent,doceamus. Cùm itaq; ordines conuerti in hastam assuescere volumus,præcipitur decuriam dextri extremi quiescere:cæteras omnes per singulas declinare in hastam,dextrorsũq; procedere,tum reddere in arrectum:deinde

inde iuga posteriora colligere,atq; ita densato milite conuerti in hastam . Quo facto si restitui suum in locum placuerit,iubebimur immutari ad scutũ,hoc est, quemq; in locum vrgere auersum,tum ordinẽ totũ reuerti, hoc est,quemadmodum milite obdensato conuersus spectauit dextrorsum, ita totũ transferri in locum vnde conuerti inceperat.Mox decuriones quiescant,reliqui procedant per iuga.Deinde immutentur vt vergant quorsum principio spectabant,tum decuria dextri extremi quiescat . Hæc enim suũ iam obtinet locum,reliquæ omnes ad scutum declinent,& procedentes restituantur. Ad postremum sursum præcipitur.Itaq; suum quisq; recipit locum & seruat. At si conuertere ordinem ad scutũ velimus , præcipitur decuriam leui extremi quiescere:hæc enim suã iam habet positionẽ reliquos omnes declinare in scutum,sinistrorsumq; procedere, tum reddere in arrectum:Deinde iuga posteriora colligere,mox ad scutum cõuerti,vt iam actũ sit quod volucrimus,hinc si restituere placet , non secus quàm illos in hastam conuersos restituemus:quippe qui rursus quemq; in hastam immutari præcipiamus,deinde ordinem reuerti,mox decuriones quiescere,& reliquos omes procedere per iuga,tum immutari , postmodũ decuriã leui extremi quiescere,vtpote suum iam locum obtinentẽ:reliquas declinantes in hastã procedere dum iusta recipiant interualla:ad postremum reddere in arrectũ,atq; ita omnes suum locum recipient.Si autẽ inflectere ad hastam placuerit,duas simul conuersiones ordinis faciemus.Itaq; efficietur,vt decuriones à prospectu aduerso in auersum per ordinis immutationem trãseant. At cum restituere volumus, præcipitur item ad hastã inflectere, hoc est , duas item conuersiones ibidẽ ordinibus dare.Ita enim fit,vt eòdem spectent decuriones, quorsum principiò cõstituti spectabant,antequàm vlla inflexio fieret.Hæc cũ fecerimus,decuriones q̃escere præcipiemus,reliquos immutatos iuga relaxare posteriora,tũ rursus mutari,& ordinis postremã decuriam dextram quiescere.Iam enim hæc suũ in locum restituta est,reliquos declinãtes in scutum,procedere,& suis interuallis restitui,mox reddere in arrectum.Itaque ordines primum suumq; locum recipient.Sed si inflectere ad scutum velimus,præceptis vtemur contrariis hoc est, bis inflecti in scutum:quo facto, restitutionem agemus,quod ex his quæ modo exposui apertum iam est.Deflexio agitur,cùm ordinẽ ter partem versus eandẽ cõuertimus,hoc est, aut in hastam,aut in scutum : facit porro inflexio in hastam, vt militum ora transferantur à parte primore ad posteriorem.Deflexio autẽ facit,vt à primore vel ad leuam deueniant vel ad dextrã:nam si ad hastã deflectitur,in leuã trãsfertur:si ad scutum,in dextrã.Si phalangem dẽsari cornu versus dextrũ placuerit,præcipiemus decuriam cornu dextri quiescere,reliquas autem declinari in hastã,atq; in dextram colligere , tum reddere in arrectum , & iuga posteriora colligere.Cũ autẽ restituere libet,q̃escere decuriones,reliquos immutari & iuga relaxare posteriora.Deinde rursus mutari mox decuriam cornu dextri quiescere.Iam enim restitutũ in dextro est:reliqui ad scutum declinãtes suos duces sequãtur,& primis interuallis receptis reddãt in arrectũ.Si autẽ cornu versus sinistrũ densari phalangem libuerit,præceptis ecõtrario vtemur.Mediã item phalangem si densari placuerit , præcipiemus dextram duplarẽ phalangẽ declinare

declinare ad ſcutum, leuam ad haſtam, tum procedere mediamverſus phalangem, mox omnes reddere in arrectum, iugáq; poſteriora colligere. At ſi phalangẽ primis inſtituere locis velimus, pręcipitur immutari, & per, iuga procedere, excepto primo: tum omnes rurſus mutari, & dextram duplarem phalangẽ declinare in haſtam, leuam autem in ſcutum: mox ſectari ſuos ductores, donec ad prima deueniat interualla. Deinde reddere in arrectũ. Sed quoties immutatur, ſi per denſationem agitur, erecta teneri ſpicula omnia, ne impediant, conuenit. Iis eiſdem exercitiis ac præceptis leuis quoq; armatura inſtituenda erudiendaq; eſt. Sunt certe præcepta hæc Immutationũ, Conuerſionum, Inflexionum, Euolutionum, & Reſtitutionũ vtilia ad ſubitos hoſtium ſuperuentus, quos vel à latere vel à fronte intulerint. Macedonicam euolutionẽ Macedones inueniſſe proditũ eſt. Laconicam ad Lacedæmonios referunt autores, quo circa ita nuncupari meruerunt. Philippũ tamen qui Macedonũ imperiũ auxit, & Gręcis apud cheroneam profligatis, Græciæ imperauit, ac eius filium Alexandrũ, qui breui Aſiam in ſuam ditionem redegit, Macedonicã neglexiſſe euolutionem legimus, vt niſi ſumma vtendi neceſſitas cogeret, nunquàm vterentur. Laconicæ vſu vtrunque aduerſarios deuiciſſe ferunt. Datur enim Macedonicæ vitio, quòd hoſte repentè à tergo ſuperueniẽte, non ſine magna turbatione ageretur. Nam cum poſteriores conuerterent ſeſe in locum priorem, & rem haudquaquàm fugæ diſſimilem facerent, hoſtes audaciores reddebantur: & iam milites qui ita euoluiſſent, deterrere ac pſequi poterãt. Laconica certe è contrario agit. Vbi enim duces vnà cum ſequẽte milite verterũt ſeſe obuios in hoſtẽ à tergo ſuperuenientẽ, terrorẽ inferre nimirũ poſſunt & turbationẽ. Sed aſſuefaciẽdę ſunt copiæ, tã pedeſtres, q̃ equeſtres, partim voce, partim ſignis, quę viſu pcipi valeant, vt rẽ aptè ac oportunè, quã quiſq; exigat ſuus, poſſint expedire. Nonnulla etiã tuba pręcipi conuenit. Ita enim plenius omnia miniſtrabuntur. Certiora ſunt ea quæ voce indicantur, niſi quid ſit impedimento. Sed tranquilliora quæ ſignis mãdentur, videlicet cùm res nulla eſt quæ obſtet atque obſcuret. Vox autem percipi interdum non poteſt, aut propter armorum ſonitum, aut propter equorum tranſitũ & hinnitum, aut propter impedimentorum tumultum, & totius multitudinis ſtrepitum. Signa quoq; multis rationibus obliterari poſſunt ac euaneſcere, nã & craſſitudine aëris, & puluere excito, & hymbre, & ſolis ſplendore oppoſito. Ad hæc locorum inæqualitate & frequentia arborum. Adde quòd interdum fieri non poteſt, vt ſignũ ad vnumquenque vſum præparemus, cùm longe plura poſſint occurrere, quàm quibus aſſuefacti ſint milites. Nouis autem rebus quidnã conſueti ſigni afferatur. Non tamen †concidi ita poteſt, vt præceptum ſimul & vocis & ſigni incertum ſit.

collabi ſimul omnia poſſunt

De itineribus.

NVnc de itineribus dicã, ſi antè quot modis expediri ſolet iter, diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio eſt, aliud deductio, aut dextra, aut leua: & aut ſimplici, aut duplici latere, aut triplici, aut quadruplici agminis pcedetur. Simplici, cũ ex parte vna aduerſarium aggreſſurũ ſuſpicamur: duplici, cũ ex duabus: triplici, cũ ex tribus: quadruplici, cum vndique. Vnde fit vt iter aut ſimplici

plici phalange agatur, aut duplici, aut triplici, aut quadruplici. Arrecta inductio eſt, cùm ordo ordinem ſequitur. Verbi gratia, quum vel xenagia præcedente reliquæ ſequuntur xenagiæ, vel quadruplarem decuriam reliquæ ordinatim ſectâtur. Item quæ agitur per cornu altitudine longè ꝓductiore q̃ longitudine: nec pluribus q̃ duabus decuriis, hominibus denis compoſitis, cõſtet ordo. Huic opponitur genus aciei quod Cœlembolum, quaſi roſtrum cauum nominamus: quod ita inſtruitur, vt duplicatæ phalangis præcedẽtia cornua inter ſe diſtent, ſequẽtia iungantur, ad formam literæ v, ſicut deſcriptio oſtendit. Quæ vt primos diſiectos, ita iũctos inter ſe habet vltimos. Cùm enim arrecta illa inductio medium aduderſariorum petat, habet id cauum roſtrum in promptu, vt ſoluta coniunctione extremorum impetum copiarum primarum fruſtretur, lateraq́ȝ inuadat arrectæ inductionis inimici. Quin etiam triplex phalanx obiici huic eidem generi ita poteſt, vt vna alterius cornu impugnet, ſecũda reliquum cornu aggrediatur, media & tertia impetum maneat & conflictum.

Arrecta inductio

P P P P
P P P P
P P P P
P P P P
P P P P
P P P P

P P
P P P P P P
P P P P P P
P P P P P P
P P P P P P
P P P P P P
P P P P

Deductio eſt, cùm phalanx ſuos duces, hoc eſt, decuriones aut parte dextera habet deducentes, quę dextra deductio dicitur: aut leua, quę deductio leua nuncupatur: non item per decuriam, ſed per iuga ambulans, cornu præpoſito & latere inſtructa, aut duplici, aut triplici, aut etiam quadruplici, prout hoſtem exiſtimet aggreſſurum. Sed quaſi vtraq́ȝ phalangis pars ſuo latere conflictum ineat primum, ita deſcribatur, vt longitudinem triplicem quam altitudinem habeat. Frons enim x, altitudo tribus conſtat hominibus. Quamobrẽ miles non tantùm ex directo, verùm etiam ex latere aggreſſus, conflictum tum excipere tum inferre, nimirum per exercitationem debet condiſcere.

Arrecta deductio leua	Arrecta deductio dextra
d d d	d d d
d d d	d d d
F d d d	d d d F
r d d d	d d d r
o d d d	d d d o
n d d d	d d d n
s d d d	d d d s
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d

PHalanx quæ antistomus à duplici frontis seu oris obiectu, quasi occeps vocata est, ita instruitur, vt medii tergis inter sese oppositis constét, extremi autem confligát cum aduersariis. Perutilis hæc pedestribus copiis est, cùm aduersus largam hostium equestrem copiam dimicant: melius enim resistunt circumuentioni, & multiplici equitum inuasioni. Valet hoc instruendi genus potissimum contra barbaros, qui loca Histro amni vicina incolunt: quos amphippos cognominant, à mutatione equorum: ex aliis enim equis in alios transilire consueuerunt. Equestres, quæ opponuntur copiæ, forma constantes quadrata, in ordines duos parte altera longiores, pro vsus necessitate diuisæ sunt, vt totidem membris phalangis peditum bipartitæ obiiciantur.

Amphippi.

			Phalanx	Occeps.		
Equestris instructio.	ΛΛΛ				ΛΛΛ	Equestris instructio.
	ΛΛΛ		d d d o	o d d d f	ΛΛΛ	
	ΛΛΛ		d d d o	o d d d r	ΛΛΛ	
	ΛΛΛ		d d d o	o d d d o	ΛΛΛ	
	ΛΛΛ		d d d o	o d d d n	ΛΛΛ	
	ΛΛΛ	frons	d d d o	o d d d s	ΛΛΛ	
	ΛΛΛ		d d d o	o d d d	ΛΛΛ	
	ΛΛΛ		d d d o	o d d d	ΛΛΛ	
	ΛΛΛ		d d d o	o d d d	ΛΛΛ	
	ΛΛΛ		d d d o	o d d d	ΛΛΛ	
	ΛΛΛ		d d d o	o d d d	ΛΛΛ	

PHalanx amphistomus, nomen à duplici fronte siue ore in lateribus instituto acceperat, ita vt latericeps quædã & anceps posset nominari. Similis superiori occipiti est, præterq̃ quòd illa suis extremis decertat, hæc suis lateribus dimicat. Cætera veró quę de supiore exposui, huic quoq; conueniũt: omnia hastis lõgioribus, tam hæc q̃ supior illa pugnat, more Alanorũ & Sauromatarũ. Spectat decuriarũ dimidiũ in partẽ priorẽ, reliqui cõuersi sunt in posteriorẽ, ita vt dimidiati milites oppositis inter se tergis prælietur frõte duplici, altera priore, quam decuriones conficiant: altera posteriore, quam tergiductores: cùm etiam in duplarem phalangẽ copiæ diuidi possunt, vt frons prior altera constituatur phalãge, posterior altera constet.

Phalanx anceps.

ʎʎ	Frons.	dd	pp	Frons.	ʎʎ
ʎʎ		dd	pp		ʎʎ
ʎʎ		dd	pp		ʎʎ
ʎʎ		dd	pp		ʎʎ
ʎʎ		dd	pp		ʎʎ
ʎʎ		dd	pp		ʎʎ
ʎʎ		dd	pp		ʎʎ
ʎʎ		dd	pp		ʎʎ

PHalanx duplaris antiſtomus,hoc eſt,occeps nũcupatur,quæ ſuos duces non extrà per deductiones, ſed intus aduerſos inter ſe poſitos habeat : tergi autem ductores extra videlicet in dextram leuamq́ꝫ deductionem diſtinctos.Forma hæc inſtrui ſolet,quoties aduerſarii equites forma roſtri aggrediũtur.Cùm enim roſtrum exeat in mucronem,ducesq́ꝫ ſequẽtes de latere habeat, tentãtesq́ꝫ frontem copiarum pedeſtrium rumpere, ne id eueniat duces peditum in medio ſtant,vt impetum aduerſariorum vel impediant,vel re infecta faciant prꝫterire. Qui enim roſtro inſtructi aggrediuntur,ea ſpe ſunt,vt medios aciei profligant, omnesq́ꝫ turbẽt copias.Quod cùm principes copiarum pedeſtrium intelligant, vtraqꝫ ex parte ſeſe veluti murum conſtituunt,& paulo inter ſe diſtantes,vergẽtesq́ꝫ ad locum penitioré,impetum irritum reddunt aduerſariorũ . Genus id inſtruendi equeſtre quod roſtrum dicimus,Philippum regem Macedonũ inueniſſe ſcribitur.Præponere ille ſtrenuos omnes ſolebat, vt eorũ virtute miles quoqꝫ deterior contineretur,opuſq́ꝫ vnà cum præſtantioribus proſequeretur,more ſpiculi aut enſis,cuius acie pro ſua ſoliditate,ſuoq́ꝫ acumine facile tranſadigente,reliquum etiam ferrum,quanquàm hebes eſſet,non ſine efficacia penetraret.

Phalanx duplaris occeps.

Fro ʎ ns.

ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ

Roſtrum equeſtre.

frons. frons.

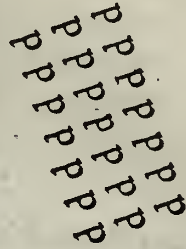
PHalãx duplaris Periſtomus ſeu Amphiſtomus,id eſt, latericeps ſiue anceps illa eſt,cuius partes per deductionem cornu præpoſito obliquè procedant,& dextra habeat præfectos, & leua tergiductores intus . Cùm enim aduerſa acies quadra diuidat ſe in duo obliqua cornua,dextrum & ſiniſtrum,cupiens acié hoſtiũ ſimilé circũuenire, hac de cauſa, qui circũuentum ſibi vidẽt imminentem,

Z in duplicem

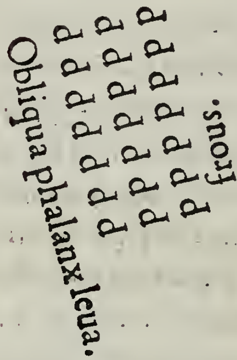
in duplicẽ mobilẽ phalangẽ sese afformant, & partem sui alteram in leuũ dirigũt cornu, alterã vertuut in dextrũ. Vnde nomẽ peristomi, hoc est, latericipitis, genus id accipit. Quippe quod latere suo vtroque frontẽ spectantẽ in hostẽ habeat.

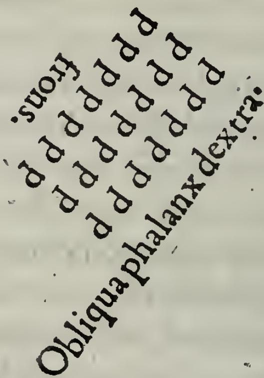
Phalanx duplaris latericeps

Amphistomus.

Similiceps.

PHalanx homœostomus, à similitudine oris seu frõtis nominata, quam similicipitem appellarim, ita fit, vt decuriam perfectam, hoc est, hominum xvi, mouentem in hostem sequatur alia similis: vnde homœostomus dicta est. Nam & qui sequuntur simili fronte & forma comitantur. Opponitur hæc generi aciei, quod plinthum à latere vocant: quem si placet, Laterculũ dices. Ordinatur id genus tã forma q̃ numero æquilaterũ. Forma inq̃ cùm vndique æqualibus cõstet spaciis. Numero autẽ cùm quot hominibus lõgitudo cõponatur, totidẽ etiam altitudo. In hoc eodẽ ordinis genere omni ex latere armatos apponi solitũ est, nullo vel sagittario vel funditore adiuncto. Conficitur hic laterculus ex duabus dimœriis: decuriæ nanque dimidium dimœriam dicimus. Cùm enim decuria sexdecim constare hominibus debeat, dimœria octo constat. Bipartita id interpretetur si placet, quoad melius vocabulum inuenerimus.

Phalanx similiceps

p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p
Frons.
p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p
Frons.

d d d d d d d
p d d d d d p
p d d d d d p
p d d d d d p
p d d d d d p
p d d d d d p
p d d d d d p
Laterculus.

PHalanx duplaris Homœostomus est, cùm partes æquali progredientes itinere, aut in dextra deductione ambæ continent suos duces, aut in leua.

Duplaris similiceps.

ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd

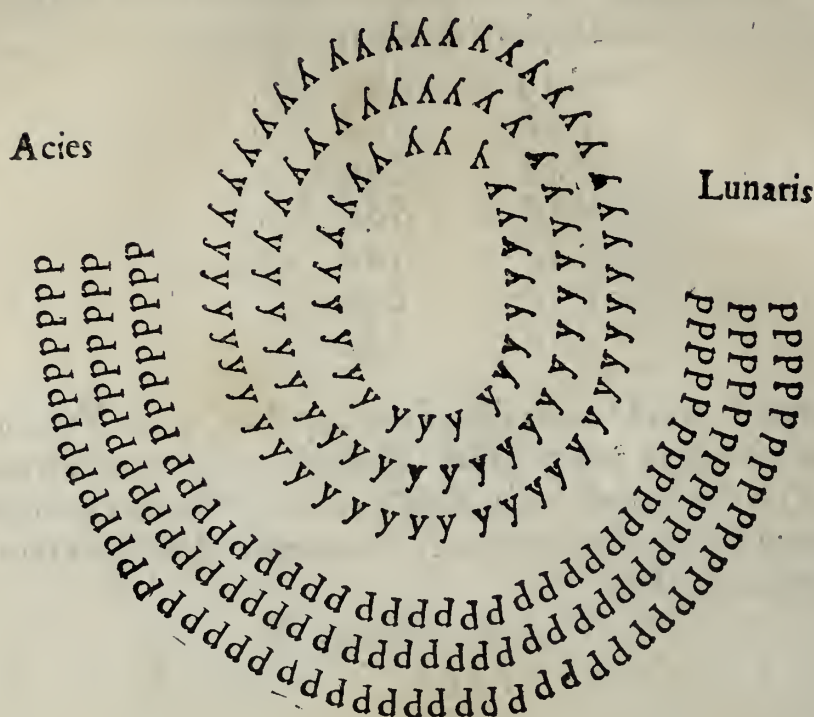
PHalanx Heterostomus à frontis diuersitate appellata, quam Versicipitē dixerim, ita instruitur, vt ambulans per inductionem duces ordinis præcedētis habeat (vt fit) in dextra deductione, sequētis autem in leua, ita vt ordines alternata principum locatione procedant. Nullus enim eodem latere suos continet principes, quo antecedens.

Phalanx versiceps.

dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd

TVrmam quæ ad speciem oui instruitur Ilion Thessalus excogitarat, vnde Ile vocata est, suosq; Thessalos eo ipse genere instruendi exercuit. Vtile hoc est cùm singulis suis angulis habeat principes. Primū Ilarchā, hoc est, turmæ præfectum: vltimum tergiductorem, vtrinque autem lateris custodes. Opponitur huic acies, quæ forma lunæ cornibus in partem ductis priorem formetur, ducesq; suis in cornibus habeat, & suis brachiis circūuenire aduersas equitum copias tentet. Quamobrem illæ more Tarentinorum à longe iaculantur, circularem retorquentes accessum & turbantes. Tarētinos iaculatores appello, sicut inter initia operis dictum est, à Tarento Calabriæ oppido, cuius equites paruo quodam iaculo vti consueuerunt.

Turma ad oui ſpeciem

TVrma parte altera longior duplici altitudine conſtat quàm longitudine. Vtilis hæc multifariam eſt, quippe quæ poſſit decipere aduerſarios quaſi paucos contineat milites (quoniam non multum latitudinis occupet) & rumpere facilè pro ſua denſitate & impetu aciem aduerſam. Apta etiam eſt vt ſenſim per locorum anguſtias trãſeat. Opponitur ei pedeſtris acies quæ tranſuerſa phalanx vocata eſt: porrigit enim ſe longius, vt etiam ſi interrũpatur, exigua ſit quæ rumpitur altitudo, & equitum impetus non in multitudine hæreat, ſed in vacuum breui efferatur. Hæc enim cauſa eſt, cur multiplicem ad ſuam altitudinem habeat longitudinem.

Turma parte altera longior.

y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
Frons
dd d d d d d d d d d d d
dd d d d d dd d d d d d d

Phalanx tranſuerſa.

Eſt &

ESt & altera turma oui ſimilitudinem gerens, de qua nihil amplius dici poteſt, q̃ ita eſſe compoſitam, vt verſet quidẽ ſed non iuget. Nam eius vſum commoditatemq́; ſuperius expoſuimus. Ergo genus id inuẽtum ab Ileone Theſſalo, mandatum poſt exercitationi ab Iaſone Medeæ marito. Tutum etiam & percommodum eſſe, cùm vndiq; cuſtodiatur decurione, tergiductore, cuſtodibus lateris, apertũ iam eſt. Cõſtat hæc turma ex equitibus ſagittariis more Armeniorum & Parthorum. Opponitur ei acies pedeſtris quæ Epicampius emproſthia dicitur, id eſt inflexa antica, ob eam rem, quia ductis cornibus in partẽ priorem in ſinum ſe circumagit, flexumq́; imitatur. Fraudem hæc in ſagittarios equites ita emolitur, vt vel egreſſos & cominus dimicantes ſuo complectatur ſinu, & circumueniat: vel cornibus ſuis perturbet illorum robur, & frãgat, atq; ita medio milite alacriore poſſit euincere.

Turma ad oui ſpeciem.

d d d d d d d d
d d d d Frons. d d d d
d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d

Phalanx inflexa antica.

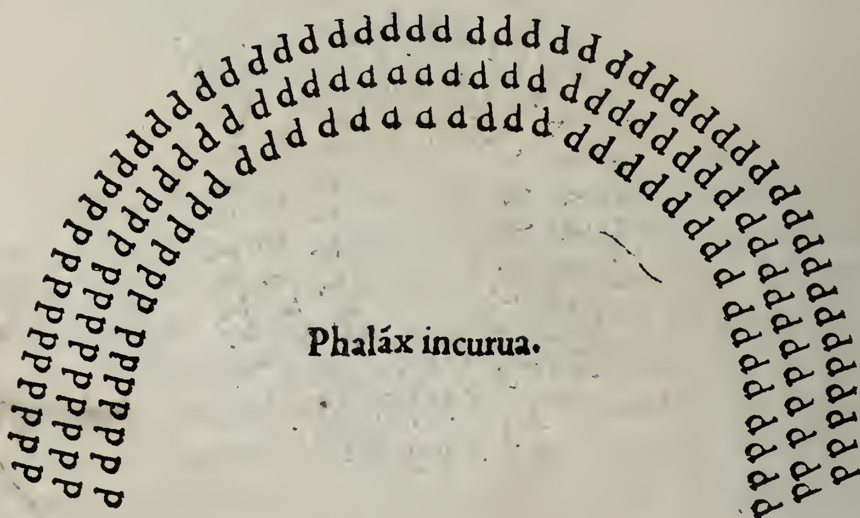
QVin etiam genus habetur phalangis, quæ Epicampius opiſthia dicitur, cõtrario modo quàm ſuperior informata. Cùm enim illa ante ſe flectat, hæc ſua cornua in partem ducit poſteriorem, itaq; vt illa antica, ſic hæc poſtica nominetur. Vtilis ea quoq; ad fraudẽ eſt: quippe quæ parte media patens, paucos qui præcedant oſtẽdat, multos autem qui pone ſubſequãtur habeat: vt ſi confli-

ctum tolerarint ſuperarintq́;,ſatis ſit: ſin minus ,facilè ad vtranq; ſuorum partē recurrere,iungíq; maiori ordini valeant .Quæ autē contra id genus opponitur, incurua ob id appellata eſt, quoniam in portionē flectitur orbis .Studet hæc ſuas copias paruas eſſe oſtendere frōtis incuruæ ratione.Quippe cùm omnia quę in orbem globúmve formantur,parua ſuo quidem ambitu eſſe videātur : quanq̄ ſi explicentur, in duplū ſe porrigunt:quod liquidum in colūnis eſt,quæ cùm in orbem ſe colligant,vndecunq; aſpiciantur,dimidium ſui tantùm patere patiuntur,reliquum penitus occultant .Eſt autē optimum inſtruendi artificiū,vt plus inferas aduerariis copiarum ,quàm primo aſpectu oſtendas.

Inflexa poſtica.

d d d d   d d d d
d d d d   d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d

Frons.

EQueſtris phalàx quadrata & ſi forma ſeu figura quępiā inſtruitur,tamē non numero quoq; aptatur quadro.Haud enim in quadratis numerum certo modo deſcribimus.Sed licet etiam duplicem ad altitudinem reddere lōgitudinem videlicet pro vſu imperatoris .Perſæ potiſſimum forma hac vſi ſunt , & Siculi, & Græcorum complures,cùm & facilem eſſe inſtructū animaduerterent ,& vſū commodiorē. Opponitur ei phalanx pedeſtris quod roſtrū vocamus ,ita inſtructa,vt latera omnia armatis compoſita habeat.Tranſlata hęc forma ab equeſtribus roſtris eſt.Verùm in ordine equeſtri vnus in frōte primore ſatis ſit.At in pedeſtri non vnus occurſioni hoſtiū ſufficit,ſed tres ꝓpugnent neceſſe eſt.Sic Epaminūdas Thebanus Imperator cùm apud Leuctra aduerſus Lacedæmonios decertaret,conſtipatis in roſtrum copiis,ingentē exercitū profligauit.Effici genus inſtruendi hoc ſolet,quoties duplaris antiſtomus,hoc eſt,anceps illa,ſua cornua priora coniungit,poſteriora ſeiungit , ad formam literæ v deorſum inuerſæ ᴧ·

Phalanx quadrata equeſtris.

y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y

Frons.

Fro ʎ ns.

ʎʎʎ
ʎʎʎʎʎ
ʎʎʎʎʎʎʎ
ʎʎʎʎʎʎʎʎʎ
ʎʎʎʎʎʎʎʎʎʎʎ
ʎʎʎʎʎʎʎʎʎʎʎʎʎ

Roſtrum pedeſtre

Phalanx implexa.

Genus quod Plęſiũ parte altera longius appellamus, multiplici longitudine q̃ altitudine conſtare, & omni ex latere armatis componi ſagittariis ac funditoribus conſtitutis in medio, ſolitum eſt. Qui cõtra eiuſmodi formam prælientur, genus phalãgis quam implexam vocamus obiiciunt, vt ſuæ formæ inæqualitate prouocent Plęſiũ aduerſum impetum facere in eos qui prominent, atq; ita reſoluant dẽſam Plæſii inſtructionem. Et quidem decuriones implexæ phalangis duces aduerſos obſeruant, vt ſi denſa acie illi agant, ipſi quoque denſa excipiant. Sin illi reſoluãtur, ipſi etiam diuiſi occurrãt.

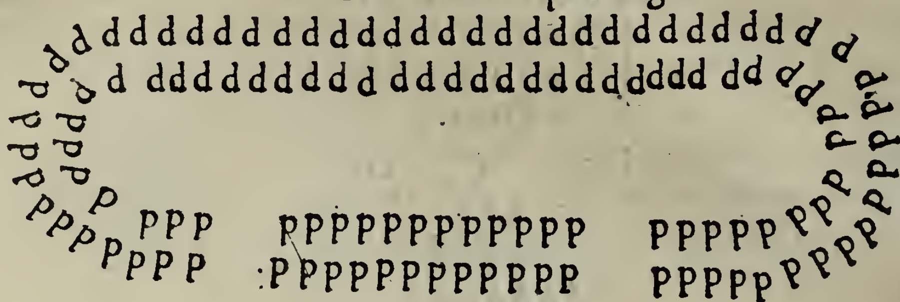
Frons.

Frons.

Plæſium.

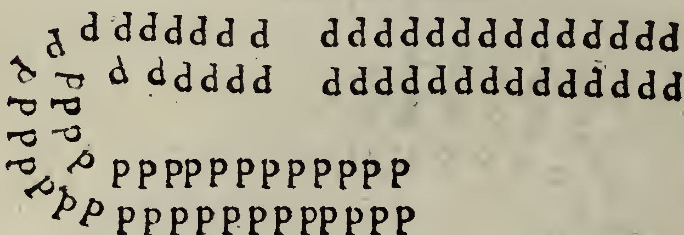
PHalangis circumuentio est, cùm cornu vtrumque superat aduersarios, hoc est, excedit, & quasi complectitur.

Circumuentio phalangis.

ALterius cornu circumuentio est, cùm altero cornu hostem superamus. Vnde fit, vt qui sua phalange superat, idem etiam cornu superet aduersarium: qui autem cornu superat, non propterea idem phalange superet. Fieri enim potest vt etiam paucioribus copiis hostem superes tuo cornu & complectaris.

Circumuentio alterius cornu.

EXtenuatio est cùm altitudo phalangis contrahitur, vt ex xvi quibus constat hominibus redigatur in pauciores.

IMpedimenta haberi in primis necessarium est, & ducem iis constituere probum conuenit. Modis quinque possunt duci impedimenta. Aut enim præcedent copias omnes, aut sequentur, aut in alterutro latere cõstituentur, aut in medio copiarum claudentur. Ponentur ante phalangem, si hostilem agrum ingrederis. Post phalangem, si latera metuis. Intra phalangem, si planum agmen placuerit ducere.

POstremo præcepta repetemus colligemusq; omnia acierum instruendarum, si prius admonuerimus breuiter quicquid præcipi vsus exigat, id & breue esse, & omnia ambiguitate carere oportere. non enim solum celeritate est opus verum & claritate vocabuli, ne alii hoc, alii illud, & plerũque contrariũ faciãt. Verbi gratia si dixeris, declina: verbo hoc audito possunt alii declinare in hastam, alii in scutũ, quæ res non parum inferret perturbationis. Cùm itaq; generis ac totius loco habeatur vocabulũ illud, declina, adiungere debemus ad hastam, aut ad scutũ, prout res exigit: & quidẽ ante, vt pars toti anteponatur hoc modo, Ad hastam declina: ita enim omnes idem sine errore facient. Item immuta aut euolue, generis præfert communitatem: quam obrem partem siue speciem præponemus, vt in hastam immutare. Sic itaq; præcipiemus, Laconicam euolue, Macedonicam euolue, Choreum euolue. Nam si euolue Laconicam dixeris

au

aut euolue Macedonicam,eueniet vt diuersæ euoluẽdi agantur species.Hac igitur ratione cauendum est,ne quid ambiguè,ne quid obscurè incertéq; præcipiatur:& vt species suis anteponantur generibus,seruandũ omnino est.Iuuat porrò ad eam rem plurimum silentium militum.Quocirca silendum in primis attendendũq; impabis:quod Homerus quoq; poëta præclarè illis carminibus notat,

Sic argiua phalanx in prælia densa moueri
Assidue pariterq; suos dux quisque regebat
Imperitans:alii mox festinare silentes.
Dixeris haud tantas gentes sub pectore vocem
Condere,conspecti metuentes principis ora.

Barbarorum contrà tumultum & turbam pecori ita comparat.

Ac veluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oues,balatibus illæ
Perculsæ charæ sobolis,voce omnia replent,
Sic Troum audiri per campos vndique clamor.

Et alibi eadem de re ita refert,

Tum Phryges ingenti strepitu & clamore feruntur,
More gruum passis liquido super aëre pennis.
Quæ postquam gelidas hyemes hymbremq; niualem
Fugere,Oceani repetunt clangoribus vndas.
Ast animos taciti spirantes ire pelasgi,
Alter in auxilium alterius properare parati.

AGe ad arma, assiste ad arma, impedimenta à phalange secedant.Miles attendat præceptis,suscipe,recipe,dista,erige spiculũ,versa iuga,respice præcedentem,suam decuriam dirigat tergiductor. Constituta interualla conserua,ad hastam declina,collige,ita consiste,in arrectum redde, ad scutum declina,collige,ita consiste.Ad hastam immutare,collige. Ita consiste. Altitudinem duplica,restitue.Laconicam euolue, restitue.Macedonicam euolue,restitue.Choreum euolue,restitue:ad hastam cõuerte,restitue ad hastá:inflecte,restitue.Hæc de aciebus instruendis habui quæ breuiter ad te scriberem,Imperator,tibi victoriam, hostibus profligationem allatura.

Vale.

Finis Aeliani.

MODESTI LIBELLVS DE VOCABVLIS REI MILITARIS, ad Tacitum Augustum.

Es militaris in tres diuiditur partes, eqtes, pedites, classes. Equitum alas dicunt, eo quòd ad similitudinem alarum ab vtraque parte protegant acies, quæ vexillationes vocãtur, à velo quia velis, hoc est, flammulis vtantur. Est & aliud genus equitum qui legionarii vocãtur, propterea quòd cõnexi sint legioni. Verùm ipsi pedites in duas diuisi sunt partes, hoc est, in legiones, & in auxilia. Auxilia à sociis vel fœderatis gentibus mittebantur. Legio autẽ ab eligendo appellata est, quod vocabulum eorũ desiderat fidem atq; diligẽtiam, qui milites ꝓbãt. Producẽdi verò tyrones sunt semꝑ ad cãpum, & secundũ matriculæ ordinẽ in aciẽ dirigendi, ita vt primo simplex & extẽsa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat curuationes, sed ęquali legitimoq; spacio miles distet à milite: & præcipiendũ, vt subitò duplicent aciem, ita vt in ipso impetu is ad quem respõdere solet, ordo seruetur. Tertio præcipiendum, vt quadratam aciem repẽte cõstituant, quo facto in Tyronium quem cuneum vocant, acies ipsa vertenda est: quæ ordinatio plurimum prodesse consueuit in bello. Auxiliares cum ducũtur ad præliũ, ex diuersis locis & ex diuersis moribus veniẽtes, nec disciplina inter se, nec notitia, nec affectione consentiunt: & alia instituta, & alius inter eos est vsus armorũ. Necesse est autẽ tardè ad victoriã peruenire, qui discrepant anteq̃ dimicent. Legionibus semper auxilia tãquàm leuis armatura in acie iungebantur, vt in iis præliandi magis adminiculũ esset quàm principale subsidiũ. In omnibus autoribus inuenitur singulos cõsules aduersum hostes copiosissimos non amplius quàm binas duxisse legiones, additis auxiliis sociorũ: tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vbi cuiuis bello duæ legiones crederẽtur sufficere posse. Sciendũ est enim, in vna legione decẽ cohortes esse debere: sed prima cohors reliquas & numero militũ & dignitate præcedit: nam genere atq; institutione literarum viros electissimos quærit. Hæc enim suscipit aquilam, quæ præcipuum signum in Romano est semper exercitu, & totius legionis insigne. Imagines Imperatorum, has enim imagines tãquàm diuina & præsẽtia singa singuli venerãtur. Habet pedites mille cv. Equites loricatos cxxxii: & appellatur cohors miliaria: hæc caput est legionis. Ab hac enim cũ pugnandũ est, prima acies incipit ordinari. Secũda cohors habet pedites dlx. eqtes lxvi, & appellatur cohors quingentaria. Tertia cohors similiter habet pedites dlx, eq̃tes lxvi. sed in hac cohorte tertia validiores & ꝓbati milites, qui in media acie consistãt. Cohors quarta, habet pedites dlv, equites lxvi. Cohors quinta habet pedites dlv, eqtes lxvi. Sed qnta cohors strenuos desiderat milites: qa sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hę quinq; cohortes in prima acie ordinãtur. Sexta cohors habet pedites dlv, eqtes lxvi. In prima quoq; enucleati asscribẽdi sunt iuniores: qa in secũda acie post aqlã & imagines cohors sexta cõsistit. Cohors septima habet pedites

tes dlv equites lxvi.Cohors octaua habet pedites dlv,eqtes lxvi: sed & ipsa animosos desiderat viros:quia in secūda acie cōsistit in medio. Cohors nona habet pedites dlv,equites lxvi.Cohors decima habet pedites dlv,equites lxvi, & ipsa bonos cōsueuit accipere bellatores:quia sicut in secūda acie sexta dextrū,ita decima sinistrū possidet cornu .Iis decē cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites vi mil.cv,equites dccxxvi.Minor itaq; numerus armatorum in vnaquaq; legione esse debet.Maior autē consueuit esse:& non tantùm vnā cohortē, sed etiā alias miliarias,si fuerit iussa,suscipere. Tribunus maior per epistolā sacrā Imperatoris iudicio destinatur.Minor tribunus ꝑuenit ex labore.Tribunus autē vocatur ex tribu,quia præest militibus quos ex tribu primus Romulus legit.Ordinarii dicūtur qui in prælio primos ordines ducūt.Aquiliferi, qui aquilam portāt.Imaginarii,qui Imperatoris imagines ferūt .Optiones ab optādo appellari,quòd antecedentibus ægritudine præpeditis,hi tanquam adoptati, cum eorū vicario solēt vniuersa curare.Signiferi,qui signa portant ,quos nunc draconarios vocant. Tesserarii,qui tesseras per contubernia militum nunciāt .Tessera autem dicitur præceptū ducis,quo vel ad aliquod opus,vel ad bellū mouetur exercitus.Torquarii duplares,torquarii simplares ,quibus torquis aureus solius virtutis præmiū fuit,quem qui meruisset,prçter laudem interdū duplā cōsequebatur annonā.Item primus hastatus duas cēturias,id est,cc homines ducebat in acie secūda,quem nunc ducētariū vocāt.princeps autem primę cohortis cēturiam semis,hoc est,cl homines gubernat .Sic decē cēturionibus regebatur,quibus magnæ vtilitatis gratia magnus honor à veteribus est cōstitutus vt cæteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione contēderēt ad tanta præmia peruenire.Erāt etiā cēturiones qui singulas cēturias curabāt, qui nunc cētenarii nominātur.Erāt decani x militibus præpositi,qui nunc caput cōtubernii vocātur. Secūda cohors habet cēturiones v.Similiter tertia & quarta,vsq; ad decimā cohortē.In tota autē legione erāt cēturiones lxvi . Sed legati Imp. ex cōsularibus ad exercitus mittebātur,quibus legiones & auxilia vniuersa obtēperabāt in ordinatione pacis,vel necessitate bellorū,in quorū locū illustres viros constat magistros militū substitutos,à quibus non tantùm binæ legiones sed etiā plures numero gubernātur.Proprius autē iudex erat præfectus legionis, habēs comitiuā primi ordinis dignitatē,qui absente legato,tanq̄ vicarius ipsius potestatē maximā retinebat:tribuni vel cēturiones,cæteriq; milites, eius præcepta seruabāt vigiliatū siue† ꝑfectionis. Thesseras ab eodē petebāt.Si miles crimē aliquod admisisset,authoritate præfecti legionis à tribuno deputabatur ad pœnā. Arma omniū militū,item equi,vestes,& annona ad curā ipsius pertinebāt.Disciplina,seueritas,exercitus non solùm peditum sed etiam equitum legionariorum præcepto eius cotidie curabatur.Primū signum totius legionis est aquila,quam aquilifer portat. Dracones etiā per singulas cohortes à Draconariis feruntur ad prçlium.Sed antiqui qui sciebāt in acie commisso bello celeriter ordines aciesq; turbari atq; confūdi,& ne hoc posset accidere,cohortes in cēturias diuiserūt,& singulis cēturiis singula vexilla constituerūt:ita vt ex qua cohorte vel quota esset centuria , in illo vexillo literis esset asscriptum : quod intuentes vel legentes milites

† *Professionis.*

milites,in quemuis tumultum à contubernalibus suis oberrare non posset. Centuriones insuper qui nunc centurii vocantur,nimirum bellicosas loricas transuersis cassidum cristis,vt à suis facilius noscerentur,habebant:quique singulas gubernare iusserunt cateruas,vt nullus existeret error:cùm cũcti milites sequerentur, non solùm vexillum suum,sed etiam centurionem, qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ in contubernia diuisæ sunt,vt decem militibus sub vno papilione degẽtibus vnus quasi præesset decanus,qui caput cõtubernii nominatur. Contubernium autẽ manipulus vocabatur, ab eo quòd cõiunctis manibus pariter dimicabant. Quemadmodum inter pedites cẽturia vel manipulus appellatur,ità inter equites turma dicitur: & habet vna turma equites xxxii. Huic qui præest,decurio nominatur. Pedites qui decẽ decadibus cẽturiæ præerãt,ab vno centurione sub vno vexillo gubernantur. Similiter xxxii equites ab vno decurione sub vno vexillo regũtur Præterea cẽturio eligẽdus est, qui sit magnis viribus & procera statura, qui hastas vel missilia peritè iaculetur,& fortiter. Similiter eligendus est decurio,qui turmæ equitũ præponitur, in primis habili corpore,vt loricatus & armis circundatus omnibus, cum summa admiratione equum possit ascendere,equitare fortissimè,cõto sciẽter vti,sagittas doctissimè mittere,turmales suos,id est,sub cura sua equites positos erudire ad omnia quæ equestris pugna deposcit. Nunc qualiter instruenda sit acies si pugna immineat declaratur vnius legionis exẽplo:quòd si vsus exegerit,transferri possit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro,huic cohors secunda coniũgitur. Tertia cohors in media acie collocatur, huic annectitur quarta. Quinta verò cohors sinistrum suscipit cornu,sed ante signa,& circa signa,necnon etiam in prima acie dimicãtes principes vocabantur,hoc est ordinarii,cæterique principales. Hæc erat grauis armatura,quæ habebat cassides cataphractas,ocreas in cruribus,scuta,gladios maiores,quos spathas vocant,& alios minores,quos semispathas nominant,plumbatas quinas positas in scutis,quas primo impetu iaciunt. Item bina missilia,vnũ maius,ferro triangulo vnciarum nouem,hastile pedum quinque semis,quod pilũ vocabãt,nunc spiculũ dicitur, ad cuius iactũ exercebantur præcipuè milites, quod arte & virtute directũ,& scutatos pedites & loricatos equites sępe trãsuerberat:aliud minus,ferro vnciarũ quinque,hastili triũ pedũ semis,quod tunc vericulũ, nunc verutum dicitur:prima acies principũ,secũda hastatorũ armis talibus dicetur instructa. Sed in secũda acie dextro cornu cohors sexta ponebatur cui iungebatur septima. Octaua cohors mediã aciẽ tenebat,nona comitãte. Decima cohors in secunda acie semper obtinet cornu. Instructionis verò lex est,vt in primo ordine exercitati,& veteres milites collocentur, quos antea principes vocabãt. In secũdo ordine circundati cataphractis,& optimi milites cum spiculis vel lanceis ordinentur,quos prohastatos vocabant. Inter ordinem à tergo vallatũ sex pedes distare voluerunt, vt haberent pugnantes spacium accedẽdi atque recedendi:vehementius enim cum saltu cursuque tela mittuntur. In his duobus ordinibus ætate maturi & vsu confidentes,& muniti grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri nec cedere nec sequi alium debent, ne turbẽtur

ordines

ordines,sed aduersarios vehemẽtes excipere,& stando pugnandóq; repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armatis velocissimis, de sagittariis iuuenibus,de bonis iaculatoribus,quos antea ferentarios nominabant. Quartus autẽ ordo cõstituitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus,de his qui alacriter se agunt verutis vel martiobarbulis, quas plũbatas nominãt, qui dicebantur leuis armaturæ. Sciendum est ergo stantibus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinẽ ad prouocandum cum missilibus & sagittis primo loco semper exire:qui si hostes in fugam vertere poterunt,ipsi cum equitibus persequuntur:si verò ab hostibus pulsi fuerint,redeunt ad primam & secundam aciem,& inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies cum ad machæras,id est,spathas & pila(vt dicitur)ventum fuerit, totum sustinẽt bellum. In quinta acie ponebantur balistarii,funditores,tragularii,fustibulatores qui fustibalis lapides iaciunt.Fustibalus est longus pedes quatuor,cui per medium ligatur funda de corio,& vtraque manu impulsus,propè ad instar onagri dirigit saxa. Sextus ordo post omnes à firmissimis & scutatis & omni genere armorũ munitis bellatores tenebat,quos antiqui Triarios appellabãt.Hi vt requieti & integri acrius inuaderent hostes,post vltimas acies sedere consueuerant. Sed si quid in primis ordinibus accidisset,de eorum viribus reparationis spes tota pẽdebat.Omnes autem signarii,quàmuis pedites sint, loricas minores accipiebãt, & galeas ad terrorem hostium vrsinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant cataphractas, & scuta, & galeas ferreas, transuersis & argentatis cristis, vt facilius agnoscerentur à suis. Illud autem sciendũ est & modis omnibus retinendũ,quòd cõmisso bello,prima ac secũda acies stabat immota.Triarii quoq; residebant.Ferentarii autem armatura leuis,& sagittarii,& funditores aduersarios ꝓuocabant,ante aciem procedentes,si hostes fugare poterant,sequebantur: sed si eorum virtute ac multitudine premebantur,reuertebãtur ad suos,& post eos stabant.Excipiebat autẽ prælium grauis armatura,& tanquàm murus(vt ita dicam)ferreus stabat,& non solùm missilibus,sed etiam gladiis cominus dimicabant.Et si hostes fugassent,non sequebatur grauis armatura,ne aciem suam ordinationémq; turbaret,& dispersos recurrẽtes hostes incompositos opprimeret,sed leuis armatura cum funditoribus,sagittariis, & eqtibus fugiẽtes sequebatur inimicos.Hac dispositione ac cautela sine periculo legio vincebat,aut superata seruabatur incolumis,quia legionis vis est facile nec fugere,nec sequi:sed ne milites aliquãdo in tumultu prælii à suis cõtubernalibus aberrarẽt, diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant.Prẹterea in aduerso vniuscuiusq; militis erat nomẽ literis ascriptũ,addito ex qua essent cohorte, quàve cẽturia. Ex his autẽ apparet legionẽ bene institutã quasi inuictissimã esse ciuitatẽ, quæ omnia prẹlio necessaria secũ vbiq; portaret:nec metueret repentinũ hostiũ supuentũ, quæ etiã in mediis cãpis subitò fossa valloq; muniretur.Habet præterea legio tubicines,cornicines,buccinatores.Tubicines ad præliũ vocãt milites, & rursus receptui canũt.Cornicines quoties canũt,nõ milites sed signa ad eorum obtẽperant nutũ.Ergo quoties ad aliquod opus exituri sunt soli milites,tubicines canunt:quoties mouẽda sunt signa,cornicines canũt.Classiarii autẽ appellãtur buccinatores qui cornu ducunt exercitum:hoc insigne videtur imperii,

quia

quia classicum canit imperatore præsente,vel cùm in milité capitaliter animaduertitur. Hoc enim ex imperialibus legibus fieri necesse est. Siue ergo ad vigilias vel angarias faciendas,siue ad opus aliquod, vel ad cursionem campi exeunt milites,tubicine vocante operantur.Rursus,tubicine admonente cessant.Cùm auté mouentur signa,aut iam mota figenda sunt,cornicines canūt. Quod ideo in omnibus exercitiis & processibus custoditur,vt in ipsa pugna facilius obtemperent milites,siue eos pugnare,siue stare,siue sequi,vel redire præcipiūt duces. Siquidem ratio manifesta est,semper in acie debere fieri,quod necessariò faciendum videtur in prælio. De singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites excubitum nocte faciunt. Et quia impossibile videbatur in speculis vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad desidem sunt diuisæ vigiliæ, vt non amplius quàm tribus horis nocturnis necessarium sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ cōmittuntur,& finitis hōris à cornicine reuocantur. Constructa acie peditum,equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes & contecti iuncti sint peditibus:Sagittarii autem,vel qui loricas nō habent,longius euagentur:à fortioribus nãq; equitibus peditum protegēda sunt latera,& à velocioribus atque expeditis hostium cornua semper fundenda atq; turbanda. Scire debet dux contra cuneos,hoc est globos hostiū,quot equites oporteat poni. Nā nescio qua occulta ratione imò penè diuina, alii contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerant,ab inferioribus sæpe vincuntur. Quòd si equites impares fuerint,more veterum,velocissimi cum scutis leuibus pedites ad hoc ipsum exercitati,iisdem miscendi sunt,quos expeditos quasi volitantes,velites nominabant. Quo facto, quàmuis fortissimi equites hostiū euenerint,tamen aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnū hoc remediū omnes duces veteres inuenerunt,vt assuefacerent iuuenes currentes egregiè,& inter binos equites,singulos ex his pedites collocarent cum leuioribus scutis,gladiis,atque missilibus. Elephanti in præliis magnitudine corporū barritus horrore,formæ ipsius nouitate,homines equósque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hannibal in Aphrica,rex Antiochus in oriente,Iugurtha in Numidia,copiosos habuerunt,aduersus quos diuersa excogitarunt genera armorum. Nam Centurio in Lucania gladio manū, quam promuscidem vocant, vni abscidit:& bini cataphracti equi iungebantur ad currum,quibus insidentes clibanarii,sarissas,hoc est,longissimos contos, in elephantos dirigebant.

Alii cōtra elephantos,cataphractos milites immiserunt, ita vt in brachiis eorū, vel in cassidibus,vel humeris,aculei ingentes ponerētur ex ferro,ne elephas bellatorem contra se venienté posset apprehendere. Præcipuè tamen antiqui velites aduersus elephantes ordinauerunt. Velites autem erāt iuuenes leui armatura,corpore alacri,qui ex equis optimè missilia dirigebant:hi equis prçcurrentibus,ad latiores lanceas, vel maiora spicula beluas occidebant. Sed crescente audacia,postea collecti plures milites,pariter pila,id est,missilia in elephantes cōgerebant,eósq; vulneribus elidebant. Illud additum est,vt funditores cum fustibalis & fundis,rotūdis lapibibus destinatis,in illos per quos regebātur elephātes,cum

tes,cum ipsis turribus affligerent atque mactarent ,quo nihil tutius inuenitur,postea venientibus beluis,quasi irrupissent aciem,spaciũ milites dabant : quæ cùm in agmen medium peruenissent, circumfusis vndique armatorum globis,à magistris militum absque vulneribus capiebantur illæsi .Sed optima ratio est,& ad victoriam plurimùm confert,vt lectissimos de peditibus equitibúsque,cum vicariis comitibus,tribunísque vacãtibus habeat dux post aciem in subsidiis præparatos, alios circa cornua,alios circa medium:vt sicubi hostis vehementer insistit ,ne rũpatur acies,prouolent subitò,& suppleant loca,additáque virtute,inimicorum audaciam frangant.Huius cautelã primi Lacones inuenerunt, imitati Carthaginenses . Alteram post hæc vbique seruarunt:hac dispositione nulla melior inuenitur.Nam directa acies hoc solũ agere debet,petere vt hostem repellat,aut fundat.Si cuneus sit agendus,aut forfex,superfluos habere debebit,de quibus cuneum forficémque faciens ducenda sit.Gnauiter ex abundantibus ducitur . Nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis,vniuersa turbabis . Quòd si bellatorum copia tibi non abũdat,melius est habere aciem breuiorem,dummodo in subsidiis colloces plurimos.Cùm explorator hostium latenter oberrat in castris,omnes ad tentorium suum per diem redire iubeantur:statim deprehenditur explorator. Cùm consilium tuum cognoueris aduersariis proditum, dispositionem mutare te conuenit.Raro enim manet absconditum ,quod ad notitiam multitudinis iam peruenit.Fieri quid debeat tractato cum multis:quid verò facturus sis,cum paucissimis ac fidelissimis,vel potius ipse tecum.Hæc Martii operis præcepta per diuersos autorum libros dispersa,Imperator inuicte, mediocritatem meam abbreuiare iussisti,ne vel fastidium nasceretur ex plurimis,vel plenitudo fidei deesset in paruis.Neque enim degenerauit in hominibus Martius calor,nec defectæ sunt terræ,quæ Lacedæmones,quæ Atheniẽses,quæ Marsos,quæ Samnites,quæ Pelignos,quæ ipsos progenuere Romanos . Nonne Epiri armis plurimum aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Thessali superatis Persis,vsque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Mysos & Traces inter bellicosos semper fuisse manifestum est, vt ipsum Martem fabulæ apud eos natum esse confirment. Longum est si vniuersarum prouinciarum vires enumerare contendam,cùm omnes in Romani imperii ditione consistant . Sed longa securitas pacis homines partim ad delectationem ocii,partim ad ciuilia traduxit officia:ita cura exercitii militaris primò negligẽtius agi, postea dissimulari, ad postremum olim in obliuionem perducta cognoscitur.

Martis patria.

FINIS.